

प्राकृतमार्गोपदेशिका

अध्यापक वेचरदास जीवराज दोशी

: प्रकाशक :

गृजर ग्रंथरत्न कार्यालय

गांधी रस्ती : अमदावाद.

संतानो तरफनो जेमनी निर्व्याज कर्तव्यनिष्ठानो

वदलो कोई पण रीते वाळी न ज शकाय

एवां पूज्य

तीर्थरूप स्व. सातुश्रीने

—सेवक वेचरदास

પ્રસ્તાવના :

પ્રાકૃતમાર્ગોપદેશિકાની આમ તો આ ~~પાંચમી~~ ~~આવૃત્તિ~~ ~~ગણાય~~ પરંતુ વીજી અને ત્રીજી આવૃત્તિમાં પુનર્મુદ્રણ સિવાય વીજી કોઈ વિશેષતા ન હતી તેથી આ સંસ્કરણને ચોથી આવૃત્તિરૂપ ગણવું સમુચિત લેવાય. અત્યાર સુધીનાં સંસ્કરણો કરતાં આ સંસ્કરણમાં એક આ વિશેષતા છે: આમાં પ્રાકૃતભાષાને લગતા જે જે નિયમો વતાવેલા છે તે નિયમો આચાર્ય હેમચંદ્રના પ્રાકૃતવ્યાકરણના આઠમા અધ્યાયના કયા પાદના કયા સૂત્ર સાથે સંબંધ રાખે છે એ હકીકત સર્વત્ર યથાસ્થાન ટિપ્પણમાં સૂત્રાંકો આપીને જણાવેલી છે. આ ગ્રંથનો અભ્યાસી આ અંગે જે કાંઈ વિશેષ જાણવા ઇચ્છે તેને માટે એ સૂચન ઉપયોગી થશે. એ દૃષ્ટિએ એ અંકો આપેલા છે. આ સંસ્કરણના બે વિભાગ પાડ્યા છે: વ્યાકરણવિભાગ અને પાઠમાલાવિભાગ. વ્યાકરણવિભાગમાં વર્ણવિજ્ઞાન, શબ્દવિભાગ, શબ્દરચના એ ત્રણ મુખ્ય વિભાગ છે. શબ્દરચનામાં ૧ સ્વરના સામાન્ય ફેરફાર, ૨ સ્વરના વિશેષ ફેરફાર, ૩ અંત્યવ્યંજન અસંયુક્ત વ્યંજન અથવા બે સ્વરોની વચ્ચે આવેલા વ્યંજનના સામાન્ય ફેરફાર, ૪ સંયુક્તવ્યંજનના સામાન્ય ફેરફાર, ૫ સંયુક્તવ્યંજનના વિશેષ ફેરફાર વતાવેલા છે. આમ ક્રમ રાખીને શબ્દરચનાને સરલતાથી સમજાવવાની યોજના કરેલી છે, આ પછી શબ્દોમાં વિશેષ ફેરફાર, ખાસ ખાસ શબ્દોના સંયુક્તવ્યંજનોમાં વચ્ચે-અંતઃ-સ્વરની વૃદ્ધિ, શબ્દોની જાતિસંબંધી ફેરફાર સંબંધે પણ સમજ આપેલી છે, આ અને આવું વીજું પણ શબ્દરચનાના પેટામાં જ જણાવેલું છે.

આ પછી સંધિ અંગે સમજૂતી આપેલ છે અને આ વિભાગને અંતે સમાસ અંગે સર્વિસ્તર સમજૂતી આપતાં સમાસનું પ્રયોજન તથા દરેક સમાસનાં ઉદાહરણો આપેલાં છે.

આમ્ના પુસ્તકમાં તુલનાની દ્રષ્ટિ સંસ્કૃત રૂપો સર્વેષ આપેલાં છે. જે સામાન્ય કોશ આપેલ છે તે પણ ટિંકાપ્રમાણે આપેલો છે છૂટ્ટે પહેલાં નરજાતિના શબ્દો, પછી નારીજાતિના શબ્દો અને છેલ્લે નાન્યનર-જાતિના શબ્દો. આમ યોજવાથી શબ્દોની જાતિ અંગે જાણવાની વિચાર્થી-ઓને સુગમતા રહે.

આ ઉપરાંત વિશેષણ કોશ, સંખ્યાવાની શબ્દોનો કોશ, અવ્યય કોશ, ધાતુકોશ તથા જાતિ પ્રમાણે દેશ્ય શબ્દોનો કોશ પણ આપેલ છે.

અહીં આંકડાઓ અંગે એક સૂત્રન વ્યાનમાં રાખવાનું છે કે જે અંગ્રેજી આંકડા છે તે અપવાદરૂપ નિયમોના સૂત્રક છે. પૃ. ૬૬ થી ૭૯ સુધીમાં જે જે નિયમો જણાવેલા છે તે વધા અપવાદરૂપ છે ત્યાં ત્યાં અંગ્રેજી આંકડાને વડલે વાઙ્મયોચ આંકડા મૂકી દેવાયા છે તથા પૃ. ૯ થી ૧૪ સુધીમાં જે નિયમો આપેલા છે તે સામાન્ય નિયમો છે તેમ ત્યાં તેમાં સુજગતી આંકડા આપેલા છે, સારી રીતે ત્યાં પણ વાઙ્મયોચ આંકડા દોવા જોઈએ. વિચાર્થી માર્કેશો તે તે નિયમો ઉપરના મુદ્દય મુદ્દય મથાલો વાંચીને આ મૂલ્યે સુધારી લેવા મંદેરવાની કરશે. ૧૦ થી ૧૧ માં અંગ્રેજી સમજૂતી અંગે જે સૂત્રના આપેલી છે તે પ્રમાણે મર્ચેશ ટ્રાય થર્ડ વર્ચ્યુ નથી. ૧૨ માં પગ સંપાદક તથા પ્રકાશક વિચાર્થી માર્કેશોની યમા માર્ગી છે છે.

કયો નિયમ સામાન્ય છે અને કયો નિયમ વિશેષ છે તેનો નિર્ણય તે તે નિયમો ઉપરના મથાળાઓથી જ થઈ અશે, તેથી આંકડા-ઓની ગૂંચવણમાં પડવાની જરૂર નથી.

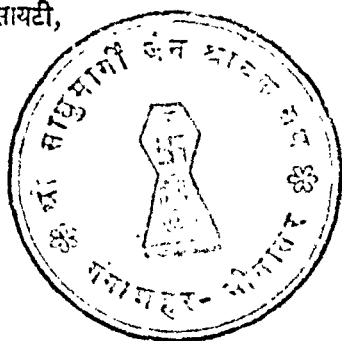
પ્રાકૃતભાષાના સામાન્ય કે વિશેષ નિયમો જ્યાં જ્યાં આપેલા છે ત્યાં ત્યાં સાથે જ પાલી, શૌરસેની, માગધી, પૈશાચી અને અપભ્રંશભાષાના તેવા જ પ્રકારના નિયમો ઉદાહરણો સાથે આપેલા છે તે અંગે વિદ્યાર્થી-ઓનું ધ્યાન દોરીએ છીએ.

આશા છે કે પ્રાકૃતભાષાના અભ્યાસી ભાઈવહેનોને આ પુસ્તક મદદગાર નીવડે અને અભ્યાસી ભાઈવહેનોના અભ્યાસ અંગેના ઉત્સાહમાં વધારો થાય.

૧૨/૪, ભારતી નિવાસ સોસાયટી,

અમદાવાદ-૬

૧૩-૬-૫૯

વેચરદાસ

તા. ક. :-મુદ્રણદોષ જે હોય તેને સુધારીને વાંચવા વિનંતિ છે. પ્રેસવાળા ભાઈઓ ભારે કાઠજીવાળા હોવા છતાં તેઓ ઘરાંચર કાઠજી રાણી રાખ્યા નથી એથી મુદ્રણદોષ થવાનો પૂરેપૂરો સંભવ છે

વેચરદાસ

- ૭૭ શબ્દની જાતિ સંબંધે ફેરફાર
 ૮૦ સંધિ
 ૮૬ સમાસ

પાઠમાલા વિભાગ

- ૯૯ વર્તમાનકાલ
 ૧૧૩ સાર અને પ્રશ્નો
 ૧૧૬ ઉપસર્ગ
 ૧૨૦ અકારાંત નામ
 નરજાતિ અને નાન્યતરજાતિ
 ૧૩૪ અકારાંત નામ સર્વાદિ
 નરજાતિ અને નાન્યતરજાતિ
 ૧૫૬ મૃતકાલ
 ૧૬૬ ઇકારાંત તથા ઉકારાંત નામ
 નરજાતિ અને નાન્યતરજાતિ
 ૧૭૬ ભવિષ્યકાલ
 ૧૮૭ અમુ (અદસ્)નાં રૂપાલ્યાન—નર૦ નાન્ય૦
 ૧૯૩ ઋકારાંત નામ—નર૦ નાન્ય૦
 ૨૦૩ વિધ્યર્થ અને આજ્ઞાર્થ
 ૨૧૩ ક્રિયાતિપત્તિ

अनुक्रम

व्याकरण विभाग

प्रारंभन्तु पृ०

विषय

- १ वर्णविज्ञान
- ६ शब्दविभाग
- ७ शब्दरचना
- ९ स्वरना सामान्य फेरफार
- १५ स्वरना विशेष फेरफार
- २९ व्यंजनना फेरफार
- ३९ व्यंजनना विशेष फेरफार
- ५० संयुक्त व्यंजनना सामान्य फेरफार
- ६६ संयुक्त व्यंजनना विशेष फेरफार
- ७२ द्विर्भाव
- ७३ शब्दोमां विशेष फेरफार
- ७४ शब्दोमां सर्वथा फेरफार
- ७५ संयुक्त व्यंजननोनी वच्चे स्वरनी वृद्धि
- ७६ अनुस्वारनो वधारो
- ७७ व्यंजननो वधारो

- ૨૧૫ નારીજાતિ—આકારાંત, ઇકારાંત, ૠકારાંત, ઉકારાંત
તથા ઁકારાંત નામો
- ૨૨૭ પ્રેરકભેદ—વર્તમાન ભૂત અને ભવિષ્ય વગેરે
- ૨૩૬ માણે પ્રયોગ અને કર્મણિ પ્રયોગ
- ૨૩૮ ” ” વર્તમાનકાલ
 અજ્ઞાર્થ, વિધ્યર્થ
 ભૂતકાલ અને
 ભવિષ્યકાલ વગેરે
- ૨૪૦ પ્રેરક માણે અને કર્મણિપ્રયોગ—વર્તમાનકાલ, અજ્ઞાર્થ,
વિધ્યર્થ, ભૂતકાલ અને ભવિષ્યકાલ વગેરે
- ૨૪૪ સ્ત્રીલીંગી સર્વાદિ
- ૨૪૯ વ્યંજનાંત શબ્દો
- ૨૫૪ કેટલાક તદ્વિત પ્રત્યયોની સમજ
- ૨૬૦ નામ ધાતુઓ
- ૨૬૧ હેત્વર્થ કૃદંત—પ્રેરક હેત્વર્થ કૃદંત, અનિયમિત
હેત્વર્થ કૃદંત
- ૨૬૪ સંબંધક ભૂતકૃદંત—પ્રેરક સંબંધકભૂત કૃદંત, અનિય-
મિત સંબંધકભૂત કૃદંત
- ૨૬૮ વિધ્યર્થ કૃદંત—અનિયમિત વિધ્યર્થ કૃદંત
- ૨૭૦ વર્તમાન કૃદંત—પ્રેરક વર્તમાન કૃદંત તથા સાદું
અને પ્રેરક માણે તથા કર્મણિ વર્તમાન કૃદંત વગેરે

- २७३ संख्यावाचक शब्दो, तेनां रूपो तथा तेनो शब्दसंग्रह
 २८२ भूतकृदन्त—अनियमित भूतकृदन्त
 २८४ भविष्यकृदन्त
 २८५ कर्तृदर्शक कृदन्त—अनियमित कर्तृदर्शक कृदन्त
 २८६ केटलांक अव्ययो

शब्दकोश पृ० १ थी ४९

- १ नाम—नरजाति
 १३ „ नारीजाति
 १७ „ नान्यतरजाति
 २३ विशेषण
 २९ संख्यावाचक शब्दो
 ३३ अव्यय
 ३६ धातु
 ४५ देश्य शब्दो—नरजाति
 ४७ „ नारीजाति
 ४८ „ नान्यतरजाति
 ५० अर्धमागधी प्राकृतनुं साहित्य

। पितरौ वन्दे ।

प्राकृतमार्गोपदेशिका

(अक्षरपरिवर्तन—व्याकरणविभाग)

वर्णविज्ञान

१ प्राकृत भाषामां वपराता स्वरानी अने व्यंजनानी माहिती आ प्रमाणे छेः

स्वर		उच्चारण स्थान
ह्रस्व	दीर्घ	
अ	आ	कंठ-गळुं
इ	ई	तालु-ताळ्यु
उ	ऊ	ओष्ठ-होठ
ए२	ए	कंठ तथा तालु
ओ	औ	कंठ तथा ओष्ठ

१ प्राकृत भाषामां स्वरानुं प्लुत उच्चारण वपरावुं नथी.

२ ऋ३ तथा लृ स्वरानो प्रयोग नथी.

१ प्रस्तुत पुस्तकमां प्राकृत, पालि, क्षौरसेनी, मागधी, पैंशाची तथा चूलिका-पैंशानी अने अपभ्रंश भाषाना व्याकरणनो समावेश करेलो छे तेथी प्राकृत भाषा एउले 'उक्त कथी भाषाओ' एम समजवानुं छे.

२ एफ़, तेल्ल वगेरे शब्दानो 'ए' ह्रस्व छे अने सोत्त, तोत्त वगेरे शब्दानो 'औ' ह्रस्व छे.

३ अपभ्रंश प्राकृतमां 'ऋ' स्वरानो उपयोग भाय छे. वृण, सुवृण वगेरे.

૩ ૧૯૯ તથા ઔ સ્વરનો પણ પ્રયોગ નથી.

વ્યંજનો

ક	ઁ	ગ	ઘ	ઙ	(ક વર્ગ)
ચ	છ	જ	ઝ	ઞ	(ચ વર્ગ)
ટ	ઠ	ડ	ઢ	ણ	(ટ વર્ગ)
ત	થ	દ	ધ	ન	(ત વર્ગ)
પ	ફ	બ	ભ	મ	(પ વર્ગ)

ઉચ્ચારણ સ્થાન

કંઠ
તાલુ
મૂર્ધા-માથું
દંત-દાંત
ઓઠ

અંતસ્થ-
અર્ધસ્થર

ય
ર
લ
વ
સ
હ

તાલુ
મૂર્ધા
દંત
દંત-ઓઠ
દંત
કંઠ

ય લ વ
ઙ જ ણ ન મ }

નાસિકા-નાક

- ૪ પ્રાકૃત ભાષામાં કોઈ પણ વ્યંજન સ્વર વગરનો-ક ચ ત પ
૧૯૯ રીતે એકલો વપરાતો નથી. જે વ્યંજનો એક સરસા વર્ગના છે
અથવા એક સરસા આકારના છે તેઓ સ્વર વગરના પણ સંયુક્ત
રીતે વપરાય છે. સરસા વર્ગના: ચવક. વચ્છ. વદટટ. તત્ત. પુપ્પ.
અઙ્ક. કઙ્કાર. મઙ્ક કણ્ઠ. તન્તુ. ચમ્પગ વગેરે
સરસા આકારના: અય્ય૩. કલ્લાણ. સન્વ. સિસસ વગેરે.

૧ ફક્ત 'અયિ' અવ્યયને સ્થાને જ '૧૯૯' વપરાય છે. '૧૯૯'
૧૯૯ સંભાવના અથવા કોમલ સંયોધન. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૧૬૧.

૨ શબ્દની અંદર 'ઙ્ઙ'નો પ્રયોગ પાલિ, માગધી અને પૈશાની
ભાષામાં પ્રચલિત છે.

૩ અય્ય (આર્ય) શબ્દ કેવલ શૌરસેનીમાં અને માગધીમાં વપરાય છે.

૫. કોઈ પણ પ્રયોગમાં ફક્તો મસ્વર ઇ અથવા વેવટો જ વપરાતો જ નથી.

૬. સામાન્ય રીતે વ્યંજન ત્રણ વર્ગોમાં વહેંચાયેલાં છે. એક જાતનાં વિજાતીય સંયુક્ત વ્યંજનો પ્રાકૃત ભાષામાં વપરાતાં નથી, અપવાદ તરીકે કેટલાક વિજાતીય સંયુક્ત વ્યંજનો પ્રાકૃત અપભ્રંશ પાલિ અને માગધી ભાષામાં વપરાય છે, તે અંગે ઉદાહરણ સાધેનો નિર્દેશ વ્યંજનવિકારના પ્રકરણમાં આવશે.

૭. શ તથા પ નો અને વિસર્ગનો પ્રયોગ પ્રાકૃત ભાષામાં મુદ્દલ નથી.

૮. 'ઙ' વ્યંજનનો પ્રયોગ પાલિ ભાષામાં તથા પૈશાચી ભાષામાં પ્રચલિત છે.

૯. સંસ્કૃતના વ્યાસંયુક્ત અક્ષરને વદલે પ્રાકૃતમાં વ્યાસ અક્ષર સાધારણ રીતે વપરાય છે તેની ઉદાહરણો સાધેની યાદી આ પ્રમાણે છે :

(૧) ત્ક, ક્ત, વ્ય, ક્ત, ક્ક, લ્ક, વ્લ, અને વ્વ ને વદલે શબ્દની અંદર 'ક્' વપરાય છે અને ૧૨ શબ્દની આદિમાં 'ક' વપરાય છે: ઉત્કળ્ઠા-ઉક્ળ્ઠા. મુક્ત-મુક્. વાવચ-વક્. ચક્-ચક્. તક્-તક્. ઉત્કા-ઉક્કા. વિવલ્લ-વિકલ્લ. પક્વ-પક્. વ્યવચિત્-વચિ. વ્યવણિ-વણિ.

(૨) ત્થ, ક્થ, ક્ષ, ત્ક્ષ, ક્ષ્ય, પ્ક્, સ્ક્, સ્થ, :સ્થ-ચરાચર ન તથા વચ્ચ: ઉત્થણિત-ઉક્થણિત. વ્યાખ્યાન-વક્ષાણ. ક્ષય-ક્ષય ક્ષણ-ક્ષણ, અક્ષિ-અવિસ્થ. ઉત્કિષ્પ-ઉવિસ્થ. લક્ષ્ય-લક્ષ. શુષ્ક-મુષ્ક. આસ્વન્દતિ-અવસ્વન્દ. સ્વન્દ-સ્વન્દ. સ્થલિત-સ્થલિ. સ્થલન-

૧. અહીં આપવામાં આવતી આ યાદીમાં ક્, વક્, ક્ગ, ક્ચ વગેરે જે વેવટો અક્ષર વાપરવાનો કહેલો છે તેનો ઉપયોગ શબ્દની અંદર કરવાનો છે અને જે ફક્તો અક્ષર વાપરવાનો કહેલ છે તેનો ઉપયોગ શબ્દની આદિમાં કરવાનો છે.

खलण. स्खलति-खलइ. दुःख-दुक्ख.

(३) ङ, ण, द्ग, म, म्म, म्य, म्र, र्ग, ल्ग, वरावर ण तथा गः
खङ्ग-खग्ग. रुण-रुग्ग. अथवा लुग. मुद्ग-मुग्ग. नम्र-नग्ग. युग्म-
जुग्ग. योग्य-जुग्ग. अग्र-अग्ग. प्रास-गास. प्रसते-गसते. वर्ग-
वग्ग. वल्गा-वग्गा.

(४) द्घ, घ, घ, घ-वरावर रघ तथा घः उद्घाटित-उग्घाडिअ.
विघ्न-विग्घ. शीघ्रम्-सिग्घं. घ्राण-घाण. अर्घ-अग्घ.

(५) च्य, च, थ्र, त्य, वरावर घ तथा चः अच्युत-अच्चुअ. च्युत-
चुअ. अर्चा-अच्चा. निश्चल-निच्चल. सत्य-सच्च. त्याग-चाय.
त्यजति-चयइ.

(६) छ, छ, क्ष, त्स, थ्य, त्स्य, प्स, थ वरावर छ
तथा छः मूर्च्छा-मुच्छा. कृच्छ-किच्छ, क्षेत्र-छेत्त. अक्षि-अच्छि.
उत्क्षिप्त-उच्छित्त. लक्ष्मी-लच्छी. क्षमा-छमा. वत्स-वच्छ. मिथ्या-
मिच्छा. मत्स्य-मच्छ. लिप्ता-लिच्छा. आश्चर्य-अच्छेर.

(७) व्ज, ज, ज्ञ, र्ज, ज्व, य, र्य वरावर ज्ञ तथा जः कुब्ज-
नुब्ज. सर्वज्ञ-सर्वज्ज. वज्र-वज्ज. वज्र्य-वज्ज. गर्जति-गज्जइ.
प्रज्वलित-पज्जलित. ज्वलित-जलिअ. विद्या-विज्जा. कार्य-कज्ज
शय्या-सेजा.

(८) थ्य, ध्व, ह्य वरावर ज्ञ तथा झः मध्य-मज्झ. साध्य-सज्झ. ध्यान-
ज्ञाण. ध्यायति-झायइ. साध्वस-सज्झस. बाह्य-वज्झ. सत्य-मज्झ.

(९) त वरावर दृः नर्तकी-नट्टई.

(१०) ट, ट, स्थ, स्त, वरावर दृ तथा ठः दृष्टि-दिट्ठि. गोष्ठी-गोष्ठी.
अस्थि-अट्ठि. स्थित-ठिअ. स्तम्भ-टंभ.

(११) त तथा द वरावर दृः गर्त-गट्ठ. गर्दभ-गट्ठह.

(१२) ध, ढ, ग्य, वध तथा ढय वरावर ड्डः अर्ध-अद्ध. वृद्ध-
बुद्ध. दग्ध-दद्ध. स्तब्ध-ठद्ध. आढ्य-अद्ध.

(१३) ज्ञ, म्न, न्न, ण्य, न्य, ण, ण्व, न्व वरावर ण, ण्ण अथवा न,
न्नः सर्वज्ञ-सर्वण्ण, सव्वन्नु. यज्ञ-जण्ण, जन्न. ज्ञान-णाण,
नाण. विज्ञान-विण्णाण, विन्नाण. प्रद्युम्न-पज्जुण्ण, पज्जुन्न.
प्रसन्न-पसण्ण, पसन्न. पुण्य-पुण्ण, पुन्न. न्याय-णाय, नाय.
अन्योन्य-अण्णोण्ण, अन्नोन्न. मन्यते-मण्णए, मन्तए. वर्ण-
वण्ण, वन्न. कण्व-कण्ण. अन्वेष्टा-अण्णोसणा, अन्नेसणा. अन्वेष्ट-
यति-अण्णोसेइ, अन्नेसेइ.

(१४) क्षण, क्षम, इन, ण्ण, स्त, ह, ह वरावर ण्ह अथवा न्हः तीक्ष्ण-
तिण्ह, तिन्ह. प्रश्न-पण्ह, पन्ह. सूक्ष्म-सण्ह. विष्णु-विण्हु, विन्हु.
स्नान-ण्हाण, न्हाण. प्रस्तुत-पण्हुअ, पण्हुअ. प्रस्नव-पण्हव,
पण्हव. पूर्वाह्ण-पुव्वण्ह, पुव्वन्ह. वहि-वण्हि, वन्हि.

(१५) यत्, प्त, त्त, त्म, त्र, त्व, त्ति वरावर त् अथवा त्तः भुक्त-
भुत्त. सुप्त-सुत्त. पत्नी-पत्ती. आत्मा-अत्ता. त्राण-ताण शत्रु-
सत्तु त्वम्-त्त. सत्त्व-सत्त. मुहूर्त-मुहत्त.

(१६) वथ, त्र, थ्य, र्थ, स्त, स्थ वरावर थ अथवा त्थः सिक्थक-
सिक्थअ. तत्र-त्तथ. पथ्य-पत्थ. पार्थ-पत्थ. स्तम्भ-थंभ. स्तुति-
थुइ स्थिति-थिति.

(१७) च्द, द्र, दं, द्व वरावर द अथवा द्दः अच्द-अद्. भद्र-भद्.
आर्द्र-अद्. द्वि-दि. द्वैत-दइअ. अद्वैत-अद्दइअ. द्वौ-दो.

(१८) ग्य, व्य, र्ध, ध्व वरावर ध अथवा द्धः स्निग्ध-निद्ध. लब्ध-
लद्ध. अर्ध-अद्ध. ध्वनति-धणइ.

(१९) न्त वरावर न्द (शौरसेनी भाषामां) निश्चिन्त-निश्चिन्द. अन्तःपुर-
अन्देउर. महत्-महन्त-महन्द, पचत्-पचन्त-पचन्द, पभावयत्-
पभावन्त-पहावन्द, किन्तु-किन्दु.

- (૨૦) ત્વ, ત્મં, પ્ય, પ્ર, પર્, લ્ય, પ્લ, વ્મ, હ્મ વરાવર પ અથવા પ્વ: ઉત્પલ-ઉપ્પલ. આત્મા-અપ્પા. પ્યાયતે-પાયણ. વિજ્ઞપ્ય-વિજ્ઞપ્પ. પ્રિય-પિય. અપ્રિય-અપ્પિય. અર્પયતિ-અર્પેહ. અલ્પ-અપ્પ. પ્લવ-પવ. વિપ્લવ-વિપ્પવ. પ્લવતે-પવણ. રુક્મ-રુપ્પ. રુક્મિણી-રુપ્પિણી. કુહમલ-કુંપલ.
- (૨૧) ત્ક, પ્પ, પ્ફ, સ્પ, સ્ક વરાવર ફ અથવા ફ્ક: ઉત્ફલ-ઉપ્ફલ. પુષ્પ-પુપ્ફ. નિષ્ફલ-નિપ્ફલ. સ્પર્શ-ફંસ. સ્પૃશતિ-ફરિસહ. સ્ફુટ-ફુડ. સ્ફુરતિ-ફુરહ. સ્ફુરણ-ફુરણ.
- (૨૨) દ્વ, દ્વ, વ્, વ્ર, વ્, વ્ર વરાવર વ અથવા વ્વ તથા વ અથવા વ્વ: ઉદ્વન્ધ્ય-ઉદ્વન્ધિય. દ્વે-વે અથવા વે. દ્વીનિ-વિનિ, વેનિ અથવા વિન્નિ, વેન્નિ. વર્વર-વઢ્વર. વ્રાહ્મણ-વમ્હણ. અવ્રાહ્મણ્ય-અવ્વમ્હણ. સર્વ-સવ્વ, મઢ્વ. વ્રજતિ-વયહ. વ્રજ-વજ.
- (૨૩) ગ્મ, દ્મ, મ્ય, મ્મ, મ્ર, હ્મ વરાવર મ અથવા મ્મ: પ્રાગ્માર-પવ્માર. સદ્માવ-સવ્માવ. સમ્ય-સવ્મ. ગર્મ-ગવ્મ. ભ્રમ-મમ. વિભ્રમ-વિવ્મમ વિહ્મલ-વિવ્મલ.
- (૨૪) ગ્મ, હ્મ, ણ્મ, ન્મ, મ્ય, મ્મ, ન્, ત્મ, વરાવર મ અથવા મ્મ: યુગ્મ-જુમ્મ. દિહ્મુલ-દિમ્મુહ. વાહ્મય-વમ્મય. પ્ણમુલ-હમ્મુહ. જન્મ-જમ્મ. મન્મન-મમ્મણ. ગમ્ય-ગમ્મ. સૌમ્ય-સોમ્મ. ધર્મ-ધમ્મ. કમ્મ-કમ્મ. મેહિત-મેહિઅ. જાત્મ-જમ્મ. ગુલ્મ-ગુમ્મ.
- (૨૫) ક્ષ્મ મ્મ, સ્મ અંતે હ્મ વરાવર મ્હ: પક્ષ્મ-પમ્હ. ગ્રીષ્મ-ગિમ્હ. વિત્સય-વિમ્હય. વ્રાહ્મણ-વમ્હણ.

શબ્દવિભાગ

તમામ પ્રકારની પ્રાકૃત ભાષાઓના શબ્દોની જે જાત છે: સંસ્કૃતસમ ક્ષને દેશ્ય. જે જે શબ્દો પંડિતાદ સંસ્કૃત ભાષા સાથે તદ્દન મળતા આવે છે તે સંસ્કૃતસમ કહેવાય, અને ળીજા જે શબ્દો ળળા જ પ્રાચીન દોરે

વ્યુત્પત્તિની દૃષ્ટિએ પંડિતાઝ ભાષા સાથે કે પ્રાકૃત ભાષા સાથે સરસાવી શકાય એવા ન હોય તે દેશ્ય શબ્દો ગણાય. આ દેશ્ય શબ્દો ઘણા જૂના છે અને વેદો વગેરે પ્રાચીન શાસ્ત્રોમાં તથા સંસ્કૃત ભાષાના કોશોમાં અને સાહિત્યમાં भारोभार વપરાયેલા છે. દેશ્ય શબ્દોમાં કેટલાક અનાર્ય શબ્દો છે તેમ દ્રવિડભાષાના પણ શબ્દો છે. આચાર્ય હેમચન્દ્રે આવા શબ્દોનો એક સંગ્રહ કરેલો છે અને તેને દેશીશબ્દસંગ્રહ (देसीशब्दसंग्रह) એવું નામ આપીને એનો એક સ્વતંત્ર કોશ કરેલો છે. આ કોશની ટીકા પણ હેમચન્દ્રે પોતે જ લખી છે.

સંસ્કૃતસમ પ્રાકૃત શબ્દોની ઘે જાત છે : કેટલાક તદ્દન સરસા અને કેટલાક થોડા સરસા :

તદ્દન સરસા નામરૂપ શબ્દો:

પ્રાકૃત	સંસ્કૃત
સંસાર	સંસાર
દાહ	દાહ
દાવાનલ	દાવાનલ
નીર	નીર
સંમોહ	સંમોહ
ધૂલિ	ધૂલિ
સમીર	સમીર વગેરે.

તદ્દન સરસા ક્રિયાપદો:

ભેદતિ	ભેદતિ
હનતિ	હનતિ
ધાતિ	ધાતિ
મરતે	મરતે વગેરે.

थोडा सरखा नामरूप शब्दो:

प्राकृत	संस्कृत
कणग	कनक
सुवण्ण	सुवर्ण
सुवन्न	
विलया	वनिता
घर	गृह
इत्थी	स्त्री
रुक्ख	वृक्ष
वाणारसी	वाराणसी

थोडा सरखा क्रियापदो:

कुणति	कृणोति (तृतीय पुरुष एकवचन)
नच्चति	नृत्यति
पुच्छति	पृच्छति
जीहति	जिह्वेति
चवति	वच्ति
जुज्झति	युध्यते
जुज्झते	
वंदित्ता	वन्दित्वा (संबन्धक भूतकृदन्त)
कर्त्तवे	कर्त्तव्ये (हेत्वर्थ कृदन्त)
कात्तवे	
करित्तए	

देस्य

संस्कृत

गुजराती

खडकी

खडकी

गडा

गत

साटो

ओज्जरी

होजरी

अआनि

अकाटे (?) एकी-हेकी-वरसादनी एकी

ગહયટી

ગહગહાટ

ગાગરી

ગરગરી

ગાગર

છાસી

છાશ

જોવારી

જુવાર

દેશ્ય શબ્દોમાં તામિલ-તેલુગુ અને અરવી-ફારસી વગેરે અનેક ભાષાઓના શબ્દો પણ ઉપલબ્ધ છે.

શબ્દરચના

પ્રાકૃત શબ્દોને સમજાવવા સારુ ઘણા પ્રાચીન જમાનાથી સંસ્કૃત શબ્દોને માધ્યમ તરીકે વાપરવાની પરંપરા ચાલી આવે છે, તદનુસાર પ્રસ્તુતમાં તે જ પરંપરાને અનુસરવામાં આવેલ છે.

સ્વરના સામાન્ય ફેરફાર

(સામાન્ય નિયમો ગુજરાતી અંકો સાથે આપેલા છે અને વિશેષ નિયમો અંગ્રેજી અંકો સાથે. એ વિભાગ ધ્યાનમાં રહે. તથા ફેરફારના જે નિયમો ઘાસ ઘાસ ભાષાઓનાં નામો લઈને જણાવેલા છે તે નિયમો તે તે સૂચવેલી ઘાસ ઘાસ ભાષાઓ સાથે સંબંધ ધરાવે છે. અને જે એવા નિયમો કોઈ ભાષાનું નામ લીધા વિના અથવા પ્રાકૃત ભાષાનું નામ લઈને જણાવેલા છે તે સાધારણ રીતે અહીં જણાવેલી તમામ ભાષાઓમાં લાગુ થાય છે. પરંતુ આ નિયમો લાગુ કરતાં પહેલાં અપવાદના નિયમો તરફ પૂરતું ધ્યાન આપવું પડે.)

૧

દૂસ્વ નો દીર્ઘભાવ

સંસ્કૃત

પ્રાકૃત

ફરયપ

ફાસવ

૧ હેમચન્દ્ર-પ્રાકૃત વ્યાકરણ ૮૧૧૪૩૧

પરિવર્તનના વિધાનને સમજવા સારુ વધે સૂત્રના અંકો આપેલા છે એટલે સૂત્રનાં જે વધાં હ્રસ્વાદરશો અહીં નથી આપ્યાં તે વધાં તે તે સૂત્રો જોઈને સમજી લેવાનાં.

पर्य	पास
आवश्यक	आवासय
मिश्र	मीस
विश्राम	वीसाम
संस्पर्श	संफास
अश्व	आस
विश्वास	वीसास
दुःशासन	दूसासण
पुण्य	पूस
मनुष्य	मणूस
वप	वास
वर्षा	वासा
कपंक	कासअ
विण्वक्	वीसुं
विण्वाण	वीसाण
निष्पिक्त	नीसित्त
कस्य	कास
सस्य	सास
विसम्भ	वीसंभ
उस	ऊस
निस्त्व	नीस
विकस्वर	विकासर
निस्सह	नीसह

(पालि भाषामां पण आवा फेरकार थाय छे : परामर्श-परामाय-
बूओ पालि प्रकाश पृ. ११ टिप्पण)

૨

दीर्घनो ह्रस्वभाव^१

आम्र	अम्ब
ताम्र	तम्ब
तीर्थ	तिथ
मुनीन्द्र	मुणिन्द
चूर्ण	चुन्न
नरेन्द्र	नरिन्द
म्हेच्छ	{ मिलिच्छ मिलिक्ख
नीलोत्पल	नीलुप्पल

(પાલિ ભાષામાં દીર્ઘનો હ્રસ્વભાવ, એ નો ઇ, ઓ નો ઉ તથા ઔ નો ઊ થાય છે. જુઓ પાં ૩૦ પૃષ્ઠ ૮ નિયમ ૧૧, પૃષ્ઠ ૫૫ અને પૃષ્ઠ ૫.)

૩

आ नो अ^२

પ્રકાર	પયર, પયાર.
પ્રચાર	પચર, પચાર.
પ્રહાર	પહર, પહાર.
પ્રવાહ	પવહ, પવાહ.
પ્રસ્તાવ	પત્થવ, પત્થાવ.

આ વર્ધા નામો ભાવવાચક છે અને નરજાતિનાં છે, એ ધ્યાનમાં રહે.

૪

इ नो ए३

પિટ	પેટ્ટ, પિટ્ટ.
સિન્દૂર	સેદ્દર, સિદ્દૂર.

૧. હેં પ્રાં વ્યાં ૮૧૧૮૪ ૨. હેં પ્રાં વ્યાં ૮૧૧૬૮૧

૩. હેં પ્રાં વ્યાં ૮૧૧૮૫૧

પિણ્ડ	પેઢ, પિંડ.
વિષ્ણુ	વેણુ, વિણુ.
વિત્ત્વ	વેઢ, વિલ્લ.

આ વધાં ઉદાહરણોમાં 'ઇ'કાર સંયુક્ત અક્ષરની પૂર્વે આવેલ છે.
(પાલિ ભાષામાં આ જ રીતે થાય છે. જૂઓ પા. પ્ર. પૃ. ૩-૩=૯)

૫

ઊ નો ઝા

ઊત્સરતિ	ઝસરહ
ઊત્સવ	ઝસવ
ઊચ્છ્રવસતિ	ઝસસહ
ઊચ્છ્રવાસ	ઝસાસ

આ ઉદાહરણોમાં ઊ પછી ત્સ અથવા ચ્છ આવેલા છે.

૬

ઊ નો ઝો

ઝુટ્ટિમ-કોટ્ટિમ
ઝુણ્ડ-તોંહ
ઝુદ્ગલ-પોગલ
ઝુસ્તા-મોત્થા
ઝુસ્તક-પોત્થવ

આ ઉદાહરણોમાં ઝકાર સંયુક્ત અક્ષરની પૂર્વે આવેલ છે.

(પાલિ ભાષામાં આ પ્રમાણે ઝ નો ઝો થાય છે. જૂઓ પા. પ્ર. પૃ. ૫૪-૩=ઝો)

૭

ઋ નો અ

ઘૃત-ઘય

તૃળ-તળ

કૃત-કય

(પાલિ ભાષામાં ઋ નો અ થાય છે. જૂઓ પાં પ્ર૦ પૃ૦ ૧-ઋ=અ)

૮

ઋ નો ડ

પિતૃગૃહમ્-પિડઘરં

માતૃગૃહમ્-માડઘરં

માતૃજ્વસા-માડસિઆ

૯

ઋ નો રિ

ઋદ્ધિ-રિદ્ધિ

ઋક્ષ-રિન્દ

સદ્દશ-સરિસ

સદ્દક્ષ-સરિકલ

સદ્દક્-સરિ

ઋણ-રિણ, અણ.

ઋપભ રિસદ્, ઉસદ્.

(પાલિ ભાષામાં ઋ નો રિ થાય છે. જૂઓ પાં પ્ર૦ પૃ૦ ૩-ઋ=રિ ટિપ્પણ)

સદ્દશ વગેરે શબ્દોમાં ડ નો લોપ કર્યા પછી જે ઋ શોષ રહે છે તેનો રિ યરવાનો છે.

-
૧. હે૦ પ્રા૦ ધ્યા૦ ૮૧૧૧૨૬। ૨. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૧૩૪।
૩. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૧૪૦, ૧૪૧, ૧૪૨।

પૈશાચી ભાષામાં સરિસ (સદશ)ને વદલે સતિસ રૂપ થાય છે. એ પ્રમાણે જારિસ (યાદશ)ને વદલે યાતિસ, અન્નારિસ (અન્યાદશ)ને વદ અન્નાતિસ વગેરે રૂપો વને છે : હેં પ્રા० વ્યા० ૮૧૪૩૧૭ ।

૧૦

લૂ નો ફલિ^૧

વલ્લન	ફિલિન
વલ્લમ	ફિલિત્ત

૧૧

એ નો ઇર

શલ	સેલ
કેલાસ	કેલાંસ
વૈધવ્ય	વૈહવ્ય

(પાલિ ભાષામાં એ નો એ થાય છે. જૂઓ પા० પ્રા० પૃ० ૩-એ=અ)

૧૨

ઔ નો ઓર

કૌશામ્બી	કોસંબી
યૌવન	જોન્વળ
કૌસ્તુભ	કોત્યુહ

(પાલિ ભાષામાં ઔ ના ઓ થાય છે. જૂઓ પા० પ્રા० પૃ० ૫-ઔ=ઓ)

એક અપભ્રંશઃ પ્રાકૃતમાં સ્વરોનો ફેરફાર અનિયત રીતે થાય છે. એટલે કયાંય આ નો અ થાય છે, કયાંય ઇ નો એ થાય છે, ડ નો અ તથા આ થાય છે, કઠ નો અ, ર તથા ડ થાય છે અને કઠ પગ રહે છે, લૂ નો ર પગ થાય છે, એ નો ર તથા રે થાય છે અને ઔ નો ઓ થાય છે.

૧. હેં પ્રા० વ્યા० ૮૧૧૧૪૨. ૨. હેં પ્રા० વ્યા० ૮૧૧૧૪૮
૩. હેં પ્રા० વ્યા० ૮૧૧૧૫૨. ૪. હેં પ્રા० વ્યા० ૮૧૧૩૨૫, ૩૩૦

आ नो अ-काच कच्चु, काच्चु अथवा काच्च.
 ई नो ए-वीणा वेण, वीण, वीणा
 उ नो अ तथा आ-वाहु वाह, वाहा, वाहु.
 ऋ नो अ, इ, उ-पृष्ठी पट्टि, पिट्टि, पुट्टि.
 तृण तणु तिणु, तृण.

मुकृत मुकिडु, मुकिउ, मुकुडु.
 ल नो इ, इलि-वलन्न किन्नउ, किलिन्नउ
 ए नो इ, ई-लेखा } लिह, लीह, लेह.
 रेखा }

औ नो ओ-गौरी गोरि, गउरि.

तथा नामने कोई पण विभक्ति लग्या पछी तेनो अंत्य स्वर ह्रस्व
 होय तो दीर्घ थाय छे अने दीर्घ होय तो ह्रस्व थाय छे :

धवल-ढोल्ला (अ नो आ) प्रथमा विभक्ति
 श्यामल-सामला " " " " " "
 दीर्घ दीहा (अ नो आ) वीजी विभक्ति
 रेखा रेह (आ नो अ) प्रथमा विभक्ति
 भणिता भणिअ (आ नो अ) " "

स्वरना विशेष—आपवादिक-फेरफारो

अ ना फेरफार

अ नो आ१

अभियाति आहियाइ, अहियाइ.

दक्षिण दाहिण, दक्खिण.

प्ररोह पारोह, परोह.

प्रवचन पावयण, पवयण.

पुनः पुणा, पुण.

समृद्धि सामिद्धि, समिद्धि वगेरे.

(पालि भाषामां अ नो आ थाय छे जूओ पा० प्र० पृ० ५२-अ=३)

अ नो इ^१

उत्तम उत्तिम

कत्तम कइम

मरिच मिरिअ

मध्यम मज्झिम

दत्त दिण्ण

अङ्गार इंगार, अंगार.

पक्व पिक, पक्.

ललाट णिडाल, णडाल.

(पालि भाषामां अ नो इ थाय छे जूओ पा० प्र० पृ० ५२-अ=२)

अ नो ई^२

हर हीर, हर.

अ नो उ^३

ध्वनि शुणि

कृतज्ञ कयण्णु

(पालि भाषामां अ नो उ थाय छे जूओ पा० प्र० पृ० ५२-अ=३)

अ नो ए^४

अत्र एत्थ

शय्या सेज्जा पालि-सेय्या.

१. हे० प्रा० व्या० ८११४६, ४७, ४८, ४९। २. हे० प्रा० व्या० ५१। ३. हे० प्रा० व्या० ८११५२, ५३, ५४, ५५, ५६। ४. हे० प्रा० व्या० ८११५७, ५८, ५९, ६०।

वाद्यो वेद्यो
कन्दुक गेदुअ

(पालि भाषामां अ नो ए थाय छे. जुओ पा० प्र० पृ० ५२-अ=ए)

अ नो ओ१

नमस्कार नमोकार
परस्पर परोप्पर
पद्म पोम्म
अर्पयति ओप्पेइ, अप्पेइ
स्वपिति सोवइ, सुवइ
अर्पित ओप्पिअ, अप्पिअ

अ नो अइ२

विषमय विसमइअ
सुखमय सुहमइअ

अ नो आइ३

पुनः पुणाइ, पुणो.
न पुनः न उणाइ, न पुणो.

अ नो लोप४

अरण्य रण्य, अरण्य.
अलाघू लाऊ, अलाऊ.

आ ना फेरफार

आ नो अ१

श्यामाक	सामअ
महाराष्ट्र	मरहट्ट
कालक	कलअ, कालअ
कुमार	कुमर, कुमार
हालिक	हलिअ, हालिअ
प्राकृत	पयय, पायय
चामर	चमर, चामर
वा	व, वा
यथा	जह, जहा
तथा	तह, तहा
अथवा	अदव, अदवा

(पालि भाषामां आ नो अ थाय जे. जुओ पालि प्र० पृ० ५२-आ=अ)

आ नो इ२

आचार्य	आशरिअ, आयरिअ
निशाकर	निसिअर, निराकर

आ नो ई ३

सत्त्वाट	सत्तीट
स्त्यान	ठीण
	थीण

१. हे० प्रा० व्या० ८११६७१६९, ७०, ७१। २. हे० प्रा० व्या० ८११७२, ७३। ३. हे० प्रा० व्या० ८११७४।

आ नो उ१

आर्द्र	उल्ल
स्तावक	थुवध
सास्ता	सुण्हा

आ नो ऊ२

आर्या	अज्जू
आसार	उत्सार, आसार

आ नो ए३

प्राद्य	गेज्ज
पारापत्त	पारेवअ, पारावध
हार	देर, दार
असहाय्य	असहेज्ज, असहज्ज
पुराकर्म	पुरेकम्म, पुराकम्म
मात्र	मेत्त

(पालि भाषामां आ नो ए थाय छं. जुओ पालि प्र० पृ० ५३-आ=ए)

आ नो ओ ४

आर्द्र	ओल्ल, अल्ल
--------	------------

3

इ ना फेरफार

इ नो अ ५

इति	इअ
-----	----

१. हे० प्रा० व्या० ८११७५, ८२१२. हे० प्रा० व्या० ८११७६, ७७१३. हे० प्रा० व्या० ८११७८, ७९, ८०, ८११४. हे० प्रा० व्या० ८११८२, ८३१५. हे० प्रा० व्या० ८११ ९९, ८८, ८९, ९० ।

તિત્તિરિ	તિત્તિર	
પથિન્	પહ	
હરિદ્રા	હલદ્રા	
ઙ્ગુદ	અંગુઅ,	ઙ્ગુઅ
શિથિલ	સઢિલ,	સિઢિલ

(પાલિ ભાષામાં ઇ નો અ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫
૩=અ)

ઇ નો ી૧

જિહ્વા	જીહા	(અવેસ્તા ભાષામાં હિજ્વા)
સિંહ	સીહ	
નિસ્સરતિ	નીસરદ,	નિસ્સરદ

ઇ નો ડ૨

દ્વિ	ડુ	
ડ્ઠુ	ડચ્ઠુ,	ડક્ઠુ
નિ	નુ, ણુ	
યુધિષ્ઠિર	જહુટ્ઠિલ,	જહિટ્ઠિલ
દ્વિતીય	દુડઅ,	વિડઅ
દ્વિગુણ	દુડણ	વિડણ

(પાલિ ભાષામાં ઇ નો ડ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૩
—૪=ડ) તથા પૃ૦ ૩૨ ટિપ્પણ.

ઇ નો ષ૩

મિરા મેરા

૧. દે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૧૨, ૧૩૧ ૨. દે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧
૧૪, ૧૫, ૧૬ ૩. દે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧ ૮૭, ૮૬૧

किशुक केसुअ, किमुअ
(पालि भाषामां इ नो ए थाय छे. जुओ पालि प्र० पृ० ५३-इ=ए)

इ नो ओ१

द्विचचन दोवयण
द्विधा दोहा, दुहा
निर्झर *ओज्झर, निज्झर

(पालि भाषामां इ नो ओ थाय छे. जुओ पालि प्र० पृ० ५३-इ=ओ)

4

ई ना फेरफार

ई नो अ२

हरीतकी हरउई (पालि-हरीटकी)

(पालि भाषामां ई नो अ थाय छे. जुओ पालि प्र० पृ० ५३ ई=अ)

ई नो आ३

कद्मीर कम्हार

ई ना इ४

द्वितीय दुइय
गभीर गहिर
ग्रीडित विलिअ
पानीय पाणिअ, पाणीअ
जीवति जिवइ, जीवइ
उपनीत उवणिअ, उवणीअ

१. हे० प्रा० व्या० ८।१। ९७, ९४, ९८।* 'इ' नो 'ओ' अतां 'ऊ'
नो लोप समज्यो. २. हे० प्रा० व्या० ८।१।९९। ३. हे० प्रा० व्या० ८।१
।१००। ४. हे० प्रा० व्या० ८।१।१०१।

ई नो उ१

जीर्ण जुग्ग, जिग्ग

ई नो ऊ२

तीर्थ तूह, तिथ

हीन छ्ण, हीग

विहीन विछ्ण, विहीग

ई नो ए३

बिभीतक बोहअ

नीढ नेढ, नीढ

उ ना फेरफार

उ નો અ

ગુરુની ગલોરે

યુધિષ્ઠિર જહુટિલ

મુકુટ મડઢ

ઠપરિ ઠવરિ, ઠવરિ

ગુરુઠ ગરુઠ, ગુરુઠ

(પાલિ ભાષામાં ઉ નો અ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર. ૫૦ ૫.૧-

અ=અ-મુકુલ-મકુલ)

उ नो इ४

પુલ્લ પુરિય

ધુટ્ટિ મિટ્ટિ

૧. હે. પ્રા. વ્યા. ૮૧૧૧૦૨ | ૨. હે. પ્રા. વ્યા. ૮૧૧૧૦૩, ૧૦૪

૩. હે. પ્રા. વ્યા. ૮૧૧૧૦૫, ૧૦૬ | ૪. હે. પ્રા. વ્યા. ૮૧૧

૧૦૭, ૧૦૮, ૧૦૯. | ૫. હે. પ્રા. વ્યા. ૮૧૧૧૧૦, ૧૧૧

(પાલિ ભાષામાં ડ નો ઇ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૪-ડ=ઇ)

ડ નો ઈ^૧

ક્ષુત છીઅ

ડ નો ઊ૨

મુસલ મૂસલ

સુમગ સૂહવ, સુહઅ

ડ નો ઓ૩

કુતૂહલ કોડહલ, કુઝહલ

(પાલિ ભાષામાં ડ નો ઓ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૪-ડ=ઓ)

6 ડ ના ફેરફાર

ડ નો અ૪

ડુક્કલ — ડુઆલ, ડુક્કલ

(પાલિ ભાષામાં ડ નો અ થાય છે: પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૫-ડ=અ)

ડ નો ઇ^૫

નૂર નિર, નૂર

ડ નો ઈ^૬

ઉદ્વપ્પડ ઉન્વીદ, ઉન્વૂદ

ડ નો ડ૭

ધૂ ધુ
દનુમાન દણમંત

-
૧. દે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૧૧૨ ૨. દે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧ ૧૧૩.
૧૧૫ ૩. દે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૧૧૭ ૪. દે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧
૧૧૮૧૧૯ ૫. દે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૧૨૩ ૬. દે૦ પ્રા૦ વ્યા૦
૮૧૧ ૧૨૦ ૭. દે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૧૨૧, ૧૨૨ ૧

+કળ્હયા	કંઢુયા
કુઝહલ	કોઝહલ, કોઝહલ
મધૂક	મહુઝ, મહૂઝ

ક નો ૫૧

નૂપુર	નેઝર,	નૂઝર
-------	-------	------

ક નો ૫૦૨

કૂર્પર	કોપ્પર (પાલિ-કપ્પર)
ગુહ્ચો	ગલોઈ (પાલિ-ગોલોચો)
તૂળ	તોળ, તૂળ
સ્થૂળા	થોળા, થૂળા

(પાલિ ભાષામાં ક નો ઓ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૫-ક=ખો)

7

ક ના ફેરફાર

ક નો ૩૨

કૃશા	કાશા, કિશા
મૃદુલ	માઢલ, મઝલ્લ

ક નો ૩૪

કલ્કટ	કલ્કિટ
શ્રપિ	શ્રપિ
શ્રદિ	શ્રદિ

(પાલિ ભાષામાં ક નો ૩ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૨-ક=ક)

+ 'કળ્હયા' શબ્દ પણ સમાજશાસ્ત્રી છે. ૧. હે૦ પ્ર૦ ૩૫૦
૮૧૧૧૨૩ ૨. હે૦ પ્ર૦ વ્યા૦ ૮૧૧૧૨૪૧૨૫ ૩. હે૦ પ્ર૦ ૩૫૦
૮૧૧૧૨૪ ૪. હે૦ પ્ર૦ વ્યા૦ ૮૧૧૧૨૮૧૧૨૫૧૨૬

शृगाल	सिञ्जाल
हृदय	हिअय
धृष्ट	धिद्ध, धद्ध
पृष्ठि	पिट्ठि, पट्ठि
बृहस्पति	विहप्फइ, वहप्फइ
मातृप्वस	माइसिआ, माउसिआ
मृगाङ्ग	मियंक, मयंक

पैशाची१ भाषामां हृदय ने बदले हितप रूप वने छे: हृदय-
हितप. हृदयक-हितपक.

अ नो उ २

भ्रातृ	भाउ
शृद्ध	बुद्ध
शृद्धि	बुद्धि
पितृ	पिउ
पृथिवी	पुहइ
मृषा	मुसा, मोसा
वृषभ	उसह, वसह
बृहस्पति	बुहप्फइ, वहप्फइ

(पालि भाषामां अ नो उ धाय छे. जुओ पालि प्र० पृ० २-अ=उ)

अ नो ऊ ३

मृषा	मूसा,	मुसा
------	-------	------

अ नो ए ४

वृन्त	वैट,	विट
-------	------	-----

(पालि भाषामां अ नो ए धाय छे. जुओ पालि प्र० पृ० ३-अ=ए)

१ हे० प्रा० व्या० ८।४।३१०। २. हे० प्रा० व्या० ८।१।१३१,
३२,१३३,१३५,१३६,१३७,१३८। ३. हे० प्रा० व्या० ८।१।१३६।
४. हे० प्रा० व्या० ८।१।१३९।

ऋ नो ओ१

मृषा मोसा, मुसा
वृन्त वोट विट

ऋ नो अरि२

दस दरिअ

इ नो डि३

आदत *आडिअ

8

ए ना फेरफार

ए नो इ४

वेदना विअगा

देवर दिअर

ए नो ऊ५

स्तेन थूण, देण

(पालि भाषामां कोई शब्दमां ए नो ओ थाय छे. द्वय-दोस. जुओ पालि प्र० पृ० ५५-ए=ओ)

9

ऐ ना फेरफार

ऐ नो अअ६

उच्चैय् उअअ

नीनित नीचअ

ऐ नो इ७

शनधर शणिच्छर

१. हे० प्रा० व्या० ८।१।१३६, १३९। २. हे० प्रा० व्या० ८।१।
-१४४। ३. हे० प्रा० व्या० ८।१।१४३। ४. आरिअ-आडिअ-आडिअ
(आदत) आम रुक्को विकास होखे जोशे (१) ५. हे० प्रा० व्या० ८।१।१४३।
५. हे० प्रा० व्या० ८।१।१४३। ६. हे० प्रा० व्या० ८।१।१५१। ७. हे० प्रा०
व्या० ८।१।१४९। १५०।

सैन्धव सिधव
सैन्य सिन्न, सेन्न

(पालि भाषामां ऐ नो इ थाय छे. जुओ पालि प्र० पृ० ४-ऐ=इ)

ऐ नो ई१

धैर्य धीर
चैत्यवन्दन चीवंदण, चेइयवंदण

(पालि भाषामां ऐ नो ई थाय छे. जुओ पालि प्र० पृ० ४-ऐ=ई)

ऐ नो अइ२

चैत्र चइत्त, चेत
वैशम्पायन वइसंपायण वेसंपायण
कैलास कइलास, कैलास
घैर वइर, वेर
दैव दइव्व देव्व

10

ओ ना फेरफार

ओ नो अ३

अन्योन्य अन्नन्न, अन्नुन्न
आतोय आवज्ज आउज्ज
मनोहर मणहर, मणोहर

ओ नो ऊ४

सोच्छवास सूतास

ओ नो अउ, आव५

गोव गउअ

१. हे० प्रा० व्या० ८।१।५५। २. हे० प्रा० व्या० ८।१।
१५१।१५२।१५३। ३. हे० प्रा० व्या० ८।१।१५६। ४. हे० प्रा० व्या०
८।१। १५७। ५. हे० प्रा० व्या० ८।१।१५८।

૧૧

ગો ગડ
ગો ગાઝ, ગાંઝે (નારી જાતિ)

ઔ ના ફેરફાર

ઔ નો ઝડ૧

પૌર	પડર
મૌન	મડળ
ગૌરવ	ગડરવ
ગૌડ	ગડડ
કૌરવ	કડરવ

ઔ નો આર

ગૌરવ ગારવ, ગડરવ

(પાલિ ભાષામાં ઔ નો આ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ ૫.-ઔ=આ)

(પાલિ ભાષામાં કોઈ કોઈ શબ્દમાં ઔ નો અ પણ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ. ૫ ટિપ્પણ.)

ઔ નો ડ૩

સૌદ્ધોદનિ	મુદ્ધોઅણિ
સૌવર્ણિક	મુવર્ણિઅ
દૌવારિક	દુવારિઅ
સૌન્દર્ય	મુન્દેર

કૌંસ્યક મુન્હેઅય, કોવહેઅય

(પાલિ ભાષામાં ઔ નો ડ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ. ૫

-ઔ=ડ)

ઔ નો આવ૪

નૌ	નાવા
ગૌ	ગાઘી

વ્યંજનના ફેરફાર

અંત્ય વ્યંજન, અસંયુક્ત વ્યંજન અથવા વે સ્વરોની વચ્ચે રહેલા વ્યંજનના સામાન્ય ફેરફાર :

૧ લોપ

(ક) શબ્દના અંત્ય વ્યંજનનો લોપ થઈ જાય છે :

તમસ્	તમ
તાવત્	તાવ
અન્તર્ગત	અંતરગય
પુનર્	પુણ
અન્તર્ ઉપરિ	અન્તોવરિ

(પાલિ ભાષામાં પણ શબ્દના અંત્ય વ્યંજનનો લોપ થાય છે: વિદ્યુત્ વિજ્ઞુ. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૬ નિયમ ૭)

(ખ) વે સ્વરોની વચ્ચે આવેલો ક, ગ, ચ, જ, ત, દ, પ, ય, ષ અને વ લોપ પામે છે: ૨

લોક	લોઅ	મદન	મયળ
નગર	નયર	રિપુ	રિહ
શાંતી	સઈ	વિદ્યુધ	વિહહ
ગજ	ગઅ	વિયોગ	વિઓગ
રસાતલ	રસાયલ	વહવાનલ	વલયાળલ

જ્યાં લોપ થતાં અર્થનો ભ્રમ થવાનો સંભવ લાગે ત્યાં લોપ ન કરવો: સુકુસુમ, પ્રયાગ, સુગત, સચાપ, વ્યજન, સુતાર, વિદુર, સપાપ, સમવાય, દેવ, દાનવ વગેરે.

પાલિ, શૌરસેની, માગધી, પૈશાચી, ચૂલિકા-પૈશાચી અને અપભ્રંશ ભાષાઓમાં આ નિયમના અપવાદો છે. તે હવે પછી યથાસ્થાન સૂચવાશે.

(સ્વ) ના અપવાદો

—આ લોપનો નિયમ તથા આ પ્રકરણમાં આવનારા અને જ્યાં કંઈ સૂચન ન કર્યું હોય એવા વીજા સામાન્ય અને વિશેષ નિયમો પૈશાચી ભાષામાં લાગતા નથી.૧

પૈશાચી	પ્રાકૃત
મકરકેતુ	મયરકેટ
સગરપુત્તવચન	સયરપુત્તવચન
વિજયસેન	વિજયસેન
લપિત	લવિષ
પાપ	પાવ
આયુધ	આઝહ વગેરે

—શૌરસેનીમાં વે સ્વરોની વચ્ચે રહેલા ત નો દ થાય રહે :

સં૦	શૌ૦	પ્રા૦
કથિત	કથિદ	કહિઅ
તતઃ	તદો	તઓ
પ્રતિજ્ઞા	પદિજ્ઞા	પડિજ્ઞા
મન્ત્રિત	મંતિદ	મંતિઅ

—શૌરસેનીમાં જ જે જે ફેરફારો થતાં હતાં છે તે વધા જ્યાં અપવાદ ન હોય ત્યાં માગધી, પૈશાચી, ચૂલિકા-પૈશાચી અને અપભ્રંશમાં પણ સમજાતા.૨

(પાલિ ભાષામાં ત નો દ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૧-૮=૨)

—માગધી ભાષામાં જ નો ય થાય છે.૪

સં૦	મા૦	પ્રા૦
જનપદ	યજ્ઞવદ	જગવઝ

૧. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૪૩૨૪। ૨. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૪૩૬૦।

૩. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૪૩૦૨, ૩૨૩. ૪૪૬। ૪. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૪૨૯૨।

જાનાતિ	યાણદિ	જાણડ
ગર્જિત	ગચ્ચિદ	ગર્જિજઘ

(પાલિ ભાષામાં જ નો ય થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૭-જ=ય)

-પૈશાચી ભાષામાં અને ચૂલિકા-પૈશાચી ભાષામાં ત કાયમ રહે છે અને દ નો પળ ત થાય૧ છે:

સં૦	ચૂ૦પૈ૦	પ્રા૦
ભગવતી	ભગવતી	ભગવડે
મદન	મતન	મયળ
કન્દર્પ	કંતપ્પ	કંદપ્પ
દામોદર	તામોતર	દામોઅર

(પાલિ ભાષામાં દ નો ત થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૬૦-દ=ત)

-ચૂલિકા-પૈશાચી ભાષામાં ગ નો ક થાય છે, જ નો ચ થાય છે અને ઘ નો પ થાય૨ છે:

સં૦	પૈ૦	ચૂ૦પૈ૦	પ્રા૦
ગિરિતટ	ગિરિતટ	કિરિતટ	ગિરિતટ
નગર	નગર	નકર	નગર, નયર
નાગ	નાગ	નાક	નાગ, નાય
જીમૂત	જીમૂત	ચીમૂત	જીમૂઅ
જર્જર	જર્જર	ચર્ષર	જર્જર
રાજા	રાજા	રાચા	રાયા
બાલક	બાલક	પાલક	બાલઅ
બંધર	બંધર	પપ્પર	બંધર
વાન્ધવ	વંધવ	પંધવ	વંધવ

૧. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૩૦૭,૩૨૫૧ ૨. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૩૨૫૧

-કેટલાક વૈયાકરણો એમ માને છે કે ચૂલિકા-પૈશાચી ભાષામાં આદિમાં આવેલા ગ નો ક થતો નથી, જ નો ચ થતો નથી તેમજ આદિમાં આવેલા વ નો પ થતો નથી તથા 'યુજ' ધાતુના જ નો પળ ચ થતો નથી. ૧

સં૦	પૈ૦	ચૂ૦પૈ	પ્રા૦	હેમચન્દ્ર ચૂ૦પૈ૦
ગતિ	ગતિ	ગતિ	ગઢ	કતિ
ગિરિ	ગિરિ	ગિરિ	ગિરિ	કિરિ
જીમૂત	જીમૂત	જીમૂત	જીમૂઅ	ચીમૂત
વાલક	વાલક	વાલક	વાલઅ	પાલઅ
નિયોજિત	નિયોજિત	નિયોજિત	નિયોજિઅ	નિયોચિત

(પાલિ ભાષામાં ગ નો ક તથા જ નો ચ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૬ ગ=ક તથા જ=ચ)

-અપભ્રંશ ભાષામાં કોક કોક પ્રયોગમાં ક નો ગ થાય છે:

સં૦	અપ૦	પ્રા૦
વિક્ષોભકર	વિચ્છોહગર	વિચ્છોદ્ધયર.

(પાલિ ભાષામાં ક નો ગ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૫-ક=ગ)

અંત્યવ્યંજનનો અ

૨ કેટલાક શબ્દોમાં અન્ત્ય વ્યંજનનો અ થાય છે:

શરત્ સરઅ. ભિપત્ ભિસઅ (પાલિ—ભિમ્મક)

અંદરના વ્યંજનનો ય

૩ જેની પૂર્વમાં અ કે આ આવેલા છે અને અંતમાં પણ અ કે આ આવેલા છે એવા ક ગ વગેરેનો ધ્વલોપ કર્યા પછી વાકી રહેલા અ નો ય કરવો અને વાકી રહેલા આ નો યાપ કરવો:

૧. હે૦ પ્રા૦ ધ્યા૦ ૮૧૪ ૩૨૭ ૨. હે૦ પ્રા૦ ધ્યા૦ ૮૧૪ ૧૬૧

૩. હે૦ પ્રા૦ ધ્યા૦ ૮૧૧ ૧૮૧ ૪. જુઓ લોપ (ય) ૫. હે૦ પ્રા૦ ધ્યા૦ ૮૧૧ ૧૮૦

તીર્થંકર તિત્થંકર
નગર નયર
કન્નપ્રહ કન્નપ્રહ
પ્રજા પયા

પાતાલ પાચાલ
ગદા ગયા
નયન નયણ
લાવણ્ય લાયણ

(પાલિ ભાષામાં ક નો અને જ નો પળ ય થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૬, ૫૭ ક=ય તથા જ=ય)

૪ બે સ્વરોની વચ્ચે આવેલાં જ, ઘ, ધ, ધ અને મ નો હ થાય છે: ૧
મુખ મુહ । મેઘ મેહ । કથા કહા । સાધુ સાહુ । સભા સહા ।

અપવાદ

-શૌરસેની ભાષામાં થ નો હ થાય છે અને ધ પળ થાય છે:

સં૦	શૌ૦	પ્રા૦
નાથ	નાધ,	નાહ. નાહ
રાજપથ	રાજપધ,	રાજપહ. રાજપહ

(પાલિ ભાષામાં ઘ, ધ અને મ નો હ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૬ ઘ=હ પૃ૦ ૬૦ ધ=હ પૃ૦ ૬૨ મ=હ)

-ચૂલિકા-પૈશાચી ભાષામાં ઘ નો જ, જ નો જ, ટ નો ટ, ટ નો ટ, ધ નો ધ અને મ નો ન થાય છે:

સં૦	ચૂ૦પૈ૦	પૈ૦	પ્રા૦
ધર્મ	જમ્મ	ધમ્મ	ધમ્મ
મેષ	મેજા	મેષ	મેહ
વ્યાપ્ર	વજ્જ	વજ્જ	વજ્જ
જ્ઞાન	જ્ઞાન	જ્ઞાન	જ્ઞાન

૧. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧/૧૮૭ ૨. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૪/૨૬૭ ૩.
હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૪/૩૨૫ ૪. જ્યાં જ્યાં ઉદાહરણો આપેલાં છે ત્યાં
આદિમ શબ્દ સંસ્કૃત છે અને છેલ્લો શબ્દ પ્રાકૃત છે.

નિર્જર	નિચ્છર	નિજ્ઞર	નિજ્ઞર
પ્રતિમા	પટિમા	પતિમા	પટિમા
તડાગ	તટાક	તડાગ	તડાય
મળ્દલ	મંટલ	મંડલ	મંડલ
હમરુક	ટમરુક	હમરુક	હમરુઅ
ગાઢ	કાઠ	ગાઢ	ગાઢ
ષણ્ડ	સંઠ	સંઢ	સંઢ
ઢક્કા	ઠક્કા	ઢક્કા	ઢક્કા
મધુર	મધુર	મધુર	મહુર
ધૂલિ	થૂલિ	ધૂલિ	ધૂલિ
વાન્ધવ	પંધવ	વંધવ	વંધવ
રભસ	રફસ	રભસ	રહસ
રમ્મા	રમ્ફા	રંમા	રંમા
ભગવતી	ફકવતી	ભગવતી	ભગવર્ફ

(પાલિ ભાષામાં વ નો પ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૬૨ વ=૫)

૫ વે સ્વરોની વચ્ચે આવેલા ટ નો ઢ થાય છે:

ઘટ ઘઢ । ઘટતે ઘઢ્ઢ । નટ નઢ । મટ મઢ ।

(પાલિ ભાષામાં ટ નો ઢ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૮ ટ=૩)

પૈશાત્તી ભાષામાં ઢ નો તુ પળ થાય છે.

સં.	પૈ.		પ્રા.
કુટુમ્બ	કુટુંબ,	કુટુંબ	કુટુંબ
કટુક	કટુઅ,	કટુક	કટુઅ
પટ્ટ	પત્ત,	પટ્ટ	પટ્ટ

६ वे स्वरोनी वच्चे आवेला ट नो ट थाय छे१:

मट मट । कुठार कुठार । पठति पठइ ।

७ वे स्वरोनी वच्चे आवेला ट नो ल थाय२ छे:

तटाग तलाय । गरुड गरुल । क्रीटति कीलइ ।

(पालि भाषामां ट नो ल थाय छे. जुओ पालि प्र० पृ० ४३ ट=ळ)

(पालि भाषामां ण नो न थाय छे. जुओ पालि प्र० पृ० ५८ ण=न)

८ वे स्वरोनी वच्चे आवेला न नो ण थाय छे अने शब्दनी
आदिमां रहेला न नो ण विकल्पे थाय३ छे:

फनक कणय । वचन वयण । वदन वयण ।
नदी णई, नई । नर णर, नर । नयति णेइ, नेइ ।

(पालि भाषामां न नो ण थाय छे जुओ पालि प्र० पृ० ६१ न=ण)
पैशाची भाषामां ण नो न थाय४ छे:

गुण	गुन	गुण
गण	गन	गण

९ अ शी अधवा आ शी पछी आवेला प नो प व ज थाय६ छे:

कपिल कविल । कपाल कवाल । तपति तवइ ।
ताप ताव । पाप पाव । शाप साव ।

१० वे स्वरोनी वच्चे आवेला प नो व थाय७ छे:

१. हे० प्रा० व्या० ८।१।१९९। २. हे० प्रा० व्या० ८।१।२०२।
३. हे० प्रा० व्या० ८।१।२२८, २२९। ४. हे० प्रा० व्या० ८।४।३०६।
५. हे० प्रा० व्या० ८।१। १७९। ६. लोप (ख) नो अपवाद छे.
७. हे० प्रा० व्या० ८।१।२३१।

ઉપસર્ગ ઉવસર્ગ । ઉપમા ઉવમા । ગોપતિ ગોવડ ।
પ્રદીપ પદ્મ । મહિપાલ મહિવાલ ।

(પાલિ ભાષામાં પ નો વ થાય છે: જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૬૧ પ=૩)

અપંઞ્રંશ ભાષામાં પ નો વ પળ થાય૧ છે:

શપથ સવધુ સવધુ. સવહ ।

૧૧ પ્રાકૃત અને અપંઞ્રંશ ભાષામાં વે સ્વરોની વચ્ચે આવેલા ફ નો
મ અથવા હ થાય૨ છે:

રેફ રેમ, રેહ । શિફા સિમા, સિહા । મુકાફલ મુત્તાફલ ।

શફરી સમરી, સહરી । સફલ સમલ, સહલ ।

૧૨ વે સ્વરોની વચ્ચે આવેલા વ નો વ થાય૩ છે:

શવલ સવલ । અલાવૂ અલાવૂ (પાલિ અલાપૂ)

(પાલિ ભાષામાં વ નો વ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૬૨ વ=૧)

અપંઞ્રંશ ભાષામાં વ ને વદલે વૈં પળ બોલાય૪ છે :

કમલ	કવૈંલ,	કમલ	કમલ
ભ્રમર	મવૈંર	ભમર	ભમર
યથા	જિવૈં	જિમ	જદ, જટ
કુમાર	કુવૈંર	કુમર	કુમર, કુમાર
તથા	તિવૈં	તિમ	તદ, તદા,

૧. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૪૩૯૬ । ૨. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૨૩૬ ।
તથા ૮૧૪૩૯૬ । ૩. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૨૩૭ । ૪. હે૦ પ્રા૦
વ્યા૦ ૮૧૪૩૯૭ ।

૧૩ શબ્દની આદિના ય ને વદલે જ ચોલાય૧ છે :

યજ્ઞ જન્ન । યશસ્ જસો । યાતિ જાડ । યમ જમ । યથા જહા ।

(પાલિ ભાષામાં ય નો જ થાય છે: ગવય ગવજ, જુઓ પાલિપ્ર૦ પૃ• ૬૨)

માગધી ભાષામાં ય નો ય જ રહે૨ છે :

યાતિ	યાદિ	જાડ
યથા	યધા	યથા
યાન	યાળ	જાળ

માગધી ભાષામાં ર ને વદલે લ થાય૩ છે :

કર	કલ	કર
વિચાર	વિઆલ	વિઆર
નર	નલ	નર

ચૂલિકા પંશાચીમાં ર ને વદલે વિવલ્પે લ ચોલાય૪ છે :

હર હલ, હર. હર

પૈશાચી ભાષામાં લ ને વદલે લ ચોલાય૫ છે:

કમલ	કમલ	કમલ
ગુલ	ગુલ	ગુલ
શીલ	સીલ	સીલ

વૈદિક ભાષામાં ળ ને વદલે લ ચોલાય છે:

“ અગ્નિમીલે પુરોહિતમ્ ” ઋગ્વેદનો પ્રારંભ.

(પાલિ ભાષામાં ળ નો લ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્રા૦ પૃ• ૪૩ લ=ળ)

૧. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૨૪૫। ૨. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૨૯૨।

૩. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૨૮૮। ૪. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૩૨૬।

૫. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૩૦૮।

૧૪ માગધી સિવાયની પ્રાકૃત ભાષામાં શ ને અને ષ ને બદલે સ
બોલાય૧ છે:

કુશ કુસ । દશ દસ । વિશતિ-વિસદ્ । શબ્દ સદ્ । શોભા સોદા ।
કપાય કસાય । ઘોષ ઘોસ । નિકષ નિકસ । પચ્છ પંચ । વૌષ વૌસ ।
વિશેષ વિસેસ । શેષ સેસ । નિઃશેષ નીસેસ ।

માગધી ભાષામાં શ ને અને ષ ને તથા સ ને બદલે ફક્તો શ
બોલાય૨ છે:

શોભન શોભળ સોદળ । શ્રુત શ્રુદ સુબ । સારસ શાલશ સારસ ।
હંસ હંશ હંસ । પુરુષ પુલિશ પુરિસ ।

૧૫ જો હકાર અનુસ્વારથી પછી આવેલો હોય તો તેને બદલે ષ પણ
બોલાય૩ છે:

સિંહ સિંષ, સોહ । સંહાર સંધાર, સંહાર ।

(જે નિયમો સામાન્ય પ્રાકૃતમાં જણાવેલા છે તે વધા જ નિયમો
શૌરસેની, માગધી, પૈશાચી, ચૂલિકા પૈશાચી અને અપભ્રંશ ભાષામાં પણ
લાગુ પડે છે સિવાય કે કોઈ અપવાદ ન હોય ત્યાં. એમકે, ૧૪મો
નિયમ શૌરસેનીમાં, પૈશાચીમાં, ચૂલિકા પૈશાચીમાં અને અપભ્રંશમાં
પણ પ્રવર્તે છે.

શબ્દની અંદર રહેલા અસંયુક્ત પવા વ્યંજનના +વિશેષ ફેરફારો

1

૧ક ના ફેરફાર

ક નો રા કર્પર રાપ્પર । કીલ રીલ । કીલક રીલઅ । કુન્ન
રુન્ન । (રુન્ન એટલે કૂવટો)

ક નો ગ અમુક અમુગ । અમુક અસુગ । આકર્ષ આગરિસ ।
આકાર આગાર । ઉપાસક ઉવાસગ । એક એગ ।
એકત્વ એગત્ત । કન્દુક ગેન્દુઅ । તીર્થકર તિથગર ।
દુકૂલ દુગુલ । મદકલ મયગલ । મરકત મરગય ।
ધ્રાવક સાવગ । લોક લોગ ।

ક નો ચ કિરાત ચિલાઅ (ચિલાઅ એટલે મિલ)

ક નો ભ શીકર સીમર, સીઅર ।

ક નો મ ચન્દ્રિકા ચંદિમા ।

ક નો ઘ પ્રકોષ્ટ પવટ્ટ, પડટ્ટ ।

ક નો હ ચિફર ચિહુર । નિકષ નિહસ । સ્ફટિક ફાલિહ ।
શીકર સીદર, સીઅર ।

(પાલિ ભાષામાં ક નો રા તથા ક નો ગ થાય છે. જુઓ પાલિ
પ્રા० પુા ૫૫ પ=રા તથા ક=ગ)

+૩યાં વિશેષ ફેરફાર થાય છે ત્યાં સામાન્ય ફેરફાર ન જ થાય
એમ નથી. જેમકે; તીર્થકર-તિથઅર-તિથમર । લોક લોઅ વગેરે । જુઓ
સામાન્ય નિયમ ૨ (સ) તથા ૩ । ૧. હેા પ્રાા બ્યાા ૮૧૧, ૧૮૧, ૧૮૨,
૧૮૩, ૧૮૪, ૧૮૫, ૧૮૬।

2

१ख ना फेरफार

ख नो क शङ्खला संकला । शृङ्खल संकल ।

3

२ग ना फेरफार

ग नो म भागिनी भामिणी । पुंनाग पुंताम ।

ग नो ल छाग छाल । छापी छाली ।

ग नो व सुभग सुहव, सुद्वभ । दुर्भग दूहव, दुद्वभ ।

4

३च ना फेरफार

च नो ज पिशाची पिसाजी, पिसाई

च नो ट आकुञ्चन आव'टण

च नो ल पिशाच पिसल, पिसाअ

च नो स खचित तसिअ, रादअ

5

४ज ना फेरफार

ज नो झ जटिल झटिल, जटिल

6

५ट ना फेरफार

ट नो ढ कंटभ केडव । शकट सयड । सटा सडा ।

ट नो ल स्रटिक फलिह^x

चपेटा चविला, चविश

+पाटयति पाछेइ पावेइ

१. हे० प्रा० व्या० ८।१।१८९। २. हे० प्रा० व्या० ८।१।१९०, १९१, १९२ । ३. हे० प्रा० व्या० ८।१।१९३। हे० प्रा० व्या० ८।१।१७७ कृत्ति । ४. हे० प्रा० व्या० ८।१।१९४। ५. हे० प्रा० व्या० ८।१।१९६, १९७, १९८। x जुओ क ना फेरफार । + अठौ पाट पाटु समजरागो छे एट्टे ए पाटुनां तमाम रूपोनां आ नियम लगवडवी.

(પાલિ ભાષામાં ટ નો લ તથા ળ પળ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૮ ટ=લ ટ=ળ)

7

૧ઠ ના ફેરફાર

ઠ નો હ	અઢોઠ	અંકોલ્લ
ઠ નો હ	પિઠર	પિહ્દ, પિઠ°ર

8

૨ળ ના ફેરફાર

ળ નો લ વેળુ વેલુ, વેળુ । વેલ્લુગ્ગામ, વેળુગ્ગામ
(પાલિ ભાષામાં ળ નો ળ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૮ ળ=ળ)

9

૩ત ના ફેરફાર

ત નો ચ	તુચ્છ	તુચ્છ, તુચ્છ
ત નો છ	તુચ્છ	તુચ્છ, તુચ્છ
ત નો ટ	તગર	ટગર
	તૂવર	ટવર
	ત્રસર	ટસર

(પાલિ ભાષામાં ત નો ટ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૮ત=ટ)

ત નો ઢ	પતાકા	પઢાયા
	પ્રતિ	પટિ (પાલિ-પટિ)
	÷પ્રતિમા	પટિમા
	પ્રતિપત્ત	પટિવસા
	પ્રતિહાર	પટિહાર

૧. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૨૦૦, ૨૦૧૧ °જુઓ નિ૦ ૬ ઠનો સામાન્ય ફેરફાર. ૨. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૨૦૩. ૩. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧ ૨૦૪, ૨૦૫, ૨૦૬, ૨૦૭, ૨૦૮, ૨૧૦, ૨૧૧, ૨૧૨, ૨૧૩, ૨૧૪, ૧૫૬ । ÷ જે શબ્દને પ્રતિ લાગેલો હોય તે તમામ શબ્દોમાં આ નિયમ લગાડવોઃ પ્રતિપત્તિ પટિવસિ વગેરે ।

प्रभृति पङ्क्ति । प्रभृत पाङ्क्ति । विभीतक बहेदक । मृतक मङ्ग ।
 म्यापृत वावट । स्रजकृत सुत्तगड, सुत्तगड । हरीतकी हरदई । अपहत
 ओहट, ओहय । अवहत भवहट, अवहय । आहत आहट आहय । कूट
 कट, कय । दुष्कृत दुक्कट, दुक्कय । नृत मट, मय । वेतस वेडिस, वेभस ।
 सुकृत सुकट, सुकय । इत हट, हय ।

त नो ण अतिमुक्तक अणिउँतय । गर्भित गभ्भण ।
 त नो र अस्सति सत्तर
 त नो ल अतस्सी अलसी । सातवाहन सालाहण ।
 सातवाहनी सालाहणी । पलित पलित, पलिभ ।

त नो व आतोय आवज्ज, आटज्ज
 पीतल पीयल, पीअल

त नो ह वितस्ति विदत्थि (पालि विदत्थि जुओ पालि
 प्र० पृ० ५९ तन्त्र)

कातर काइल, कायर
 भरत भरट भरय
 मातुलिङ्ग मातुलिङ्ग, मातुलिङ्ग
 वसति वगडि, वगड

10

१थ ना फेरफोर

थ नो ट प्रथम पढम । मेधि मेडि । निधिल निडि ।
 निशीथ निसीड निसीट । पृथिवी पुरी पुरी
 (पालि पठवी जुओ पालि प्र० पृ० ५९ पन्त्र)

थ नो थ पृथक् विभ, विह ।

11

१द ना फेरफार

द नो ङ

दंश डंश । दह डह । कदन कटण कयण ।
 दग्ध ड्डह दह्दह । दण्ड डंढ दंट । दम्भ डंभ
 दंभ । दर्भ डब्भ दब्भ । दह डट्ट दट्ट वगेरे ।

(पालि भाषामां द नो ङ थाय छे जुओ पालि प्र० पृ० ५९ द=ढ)

दित नो ण्ण

रुदित रुण्ण

द नो ध

दंदीप् धीप् दीप्

द नो र

एकादश एआरह । द्वादश वारह ।
 *त्रयोदश तेरह ।

कदली करली । कदलीनो अहीं 'केळ'ना वृक्षनो अर्थ नथी । गद्गद् गग्गर ।

द नो ल

प्रदीप पलीव । दोहद दोहल
 कदम्ब कलंभ, कयंब

(पालि भाषामां द नो ल थाय छे जुओ पालि प्र० पृ० ६० द=ळ)

द नो व

कदर्थित कवट्ठिअ

द नो ह

ककुद कउह

12

२ध ना फेरफार

ध नो ङ

निपध निसद । औषध ओसद ओसह ।

१. हे० प्रा० व्या० ८११२१८२१७॥२०९१२२३॥२१९१२२०१
 २२११२२२१२२४१२२५॥ ÷आ निशानवाळा शब्दोने धातुओ समजवा.
 ए धातुओनां तमाम रूपोमां आ नियम लगावो. *अहीं दकारवाळा
 संख्यावाचक तमाम शब्दो समजवा. २. हे० प्रा० व्या० ८११
 २२६,२२७॥

प्रमृति पडुडि । प्रामृत पाहुड । विभीतक वहेडअ । मृतक मडय ।
 न्यामृत वावड । सूत्रकृत सुत्तगड, सूअगड । हरीतकी हरडई । अपहृत
 ओहड, ओहय । अवहृत अवहड, अवहय । आहृत आहड आहय । कृत
 कड, कय । दुष्कृत दुकड, दुकय । मृत मड, मय । वेतस वेडिस, वेअस ।
 सुकृत सुकड, सुकय । हृत हड, हय ।

त नो ण

अतिमुक्तक अणिउँतय । गर्भित गन्धिण ।

त नो र

सप्तति सत्तर

त नो ल

अतसी अलसी । सातवाहन सालाहण ।

सातवाहनी सालाहणी । पलित पलिल, पलिअ ।

त नो व

आतोद्य

आवज्ज,

आउज्ज

पीतल

पीवल,

पीमल

त नो ह

वितस्ति विहत्थि (पालि विदत्थि जुओ पालि

प्र० पृ० ५९ त=द)

कातर

काहल,

कायर

भरत

भरह

भरय

मातुलिङ्ग

माहुलिङ्ग,

माउलिङ्ग

वसति

वसहि,

वसइ

10

१थ ना फेरफार

थ ना ड

प्रथम पढम । मेथि मेडि । शिथिल सिडिल ।

निशीथ निसीड निसीह । पृथिवी पुढवी पुहवी

(पालि पठवी जुओ पालि प्र० पृ० ५९ थ=ड)

थ नो ध

पृथक्

पिअ,

पिह ।

१. हे० प्रा० म्या० ८।१।२।५।२।९।१८।८।

11

१द ना फेरफार

द नो ङ

दंश डस् । दह् ङह् । कदन कण कयण ।
 दग्ध ङह् दह् । दण्ड ङं दं । दम्भ ङं
 दं । दं ङं दं । दह् ङह् दह् वगेरे ।

(पालि भाषामां द नो ङ थाय छे जुओ पालि प्र० पृ० ५९ द=ङ)

दित नो ण्ण

रुदित रुण्ण

द नो ध

दं दीप् धीप् दीप्

द नो र

एकादश एआरह । द्वादश वारह ।
 *त्रयोदश तेरह ।

कदली करली । कदलीनो अर्हो 'केळ'ना वृक्षनो अर्थ नथी । गद्गद् गग्गर ।

द नो ल

प्रदीप पलीव । दोहद दोहल
 कदम्ब कलंब, कयंब

(पालि भाषामां द नो ल थाय छे, जुओ पालि प्र० पृ० ६० द=ळ)

द नो व

कदर्थित कवट्ठिअ

द नो ह

ककुद कउह

12

२ध ना फेरफार

ध नो ङ

निषध निसटं । औषध ओसट ओसह ।

१. हे० प्रा० व्या० ८।१।२१।८।२१।२०९।२२३।२१९।२२०।
 २२१।२२२।२२४।२२५। ÷आ निशानवाळा शब्दोने धातुओ समजवा.
 ए धातुओनां तमाम रूपोमां आ नियम लगाउवो. *अर्हो दकारवाळा.
 संख्यावाचक तमाम शब्दो समजवा. २. हे० प्रा० व्या० ८।१।
 २२६, २२७।

13

१३ ना फेरफार

न नो ण्ह	नापित	ण्हाविअ,	नाविअ
न नो ल	निम्ब	लिब,	निब

(पालि भाषामां न नो ल थाय छे. जुओ पालि प्र० पृ० ६१ न=ल)

14

२५ ना फेरफार

प नो फ	पनस	फणस
	ःपाद् (धातु) फाड्	
	पाटयति	फाडेइ
	पाटयित्वा	फाडेऊण
	परुष	फरुस
	परिखा	फलिहा

(पालि भाषामां प नो फ थाय छे जुओ पालि प्र० पृ० ४० प=फ)

प नो म	आपीड	आमेल,	आवेड
	नीप	नीम,	नीव

प नो व	प्रभूत	बहुत्त
प नो र	पापद्धि	पारद्धि

15

३४ ना फेरफार

व नो भ	विसिनी	भिसिणी
--------	--------	--------

(पालि भाषामां व नो भ थाय छे. जुओ पालि प्र० पृ० ६२ व=भ)

य नो म	कवन्ध	कमंघ,	कयंघ
--------	-------	-------	------

१. हे० प्रा० न्या० ८११२३०। २. हे० प्रा० न्या० ८११२३२,
२३४, २३३, २३५। ३. हे० प्रा० न्या० ८११२३८, २३९।

16 १म ना फेरफार

भ नो ब कैटभ केढव

17 २म ना फेरफार

म नो ढ	विषम	विसढ,	विसम
म नो वं	मन्मथ	वम्मह	
	अभिमन्यु	अहिवन्नु,	अभिमन्नु

म नो स	भ्रमर	भसल	भमर
--------	-------	-----	-----

म नो अनुनासिक	अतिमुक्तक	अणिउँतय
	कामुक	काउँअ
	चामुण्डा	चाउँछा
	यमुना	जउँणा

18 ३य ना फेरफार

य नो आह कतिपय कइवाह

(पालि भाषामां कतिपयाह शब्दनुं कतिपाह रूप धाय छै: जुओ पा० प्र० पृ० ६२ नि० ९४)

य नो ज्ञ	उत्तरीय	उत्तरिज्ज,	उत्तरीअ
	तृतीय	तइज्ज,	तइअ
	द्वितीय	बिइज्ज,	बीअ
	करणीय	करणिज्ज,	करणीअ
	पेया	पेज्जा	पेजा

१. हे० प्रा० व्या० ८११ २४०१ २. हे० प्रा० व्या० ८११
२४१, २४२, २४३, २४४, १७८ । ३. हे० प्रा० व्या० ८११
२५०, २४८, २४६, २४७, २५०, २४९ ।

ય નો ત	યુષ્મદ્	તુમ્હ
	યુષ્મદીય	તુમ્હકેર
	યુષ્માદશ	તુમ્હારિસ

ય નો ર	સ્તાયુ	ણારુ
--------	--------	------

(પાલિ ભાષામાં ય નો ર થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૪૭ સ્તાયુ=સિનેરુ)

ય નો લ	યટ્ઠિ	લટ્ઠિ
--------	-------	-------

(પાલિ ભાષામાં ય નો લ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૬૩ ય=લ).

ય નો વ	કતિપય	કડ્ઞવ
--------	-------	-------

(પાલિ ભાષામાં ય નો વ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૬૩ ય=વ)

ય નો હ છાયા, છાયા. છાહી એટલે વૃક્ષની છાયા-છાંયો
અને છાયા એટલે વૃક્ષનો છાંયો તથા શરીરની કાંતિ,

19

૧૨ ના ફેરફાર

ર નો ડ	કિરિ	કિઢિ	
	પિઢર	પિહ્ઢ	પિઢર
	મેર	મેઢ	
ર નો ડા	પર્યાણ	પઢાયાણ,	પણાણ
ર નો ણ	કરવીર	કળવીર	
ર નો લ	અજ્ઞાર	ઇંગાલ	
	કરુણ	કલુણ	
	ચરણ	ચલણ	
	દરિદ્ર	દલિદ્	
	પરિઘ	ફલિદ્	

अभर	भसर	भमर
मुखर	मुहल	
युधिष्ठिर	जहुट्टिल	
रुण	लुक्क	
वरुण	बळुण	
स्थूर	थूर	थोर
हरिद्रा	हलिद्रा	इत्यादि
जडर	जडल	जडर
बडर	बडल	बडर
निष्ठुर	निट्टुल	निट्टुर

१ल ना फेरफार

ल नो ण	ललाट	णलाड, णिलाड	(पालि नलाट)
	लाङ्गल	णंगल, लंगल	(पालि नांगल)
	लाङ्गूल	णंगूल, लंगूल	
	लाहल	णाहल लाहल	

(पालिमां ल नो न थाय छे जुवो पालि प्र० पृ० ६३ ल०)

ल नो र	स्थूल	थोर
--------	-------	-----

२ख ना फेरफार

ख नो भ	विहल	भिम्भल,	बिन्भल,	विहल
ख नो म	शयर	समर		
	नीवी	नीमी,	नीवी	
	सिमि	सिमिण	सुमिण,	सिबिण

१. हे० प्रा० व्या० ८।१।२५७, २५६. २५५। २. हे० प्रा०
० ८।२।५८ हे० प्रा० व्या० ८।१।२५८, २५९।

સંયુક્ત વ્યંજનોના સામાન્ય ફેરફારો

૧

(પૂર્વવર્તી વ્યંજનનો લોપ)

ક ગ દ ડ ત દ પ શ ષ અને સ્ આ વ્યંજનો કોઈ પણ સંયુક્ત વ્યંજનમાં પૂર્વવર્તી હોય તો તેમનો લોપ થાય છે^૧ અને લોપ થયા પછી જે વ્યંજન વાકી રહે તે જો આદિમાં ન હોય તો જ ઢવલર થઈ જાય છે અને ડવલ થયેલો અક્ષર રૂઝ, છઠ, ટ, થ્ય, અને પ્ફ હોય તો તેને વદલે અનુક્રમે વઝ, ચ્ઝ, ટ્ઝ, ત્ય, અને પ્ફ વોલાય છે તથા ઢવલ થયેલો અક્ષર ઘ્ઘ, ઙ્ઙ, ટ્ઙ, ઘ્ઘ તથા ભ્ભ હોય તો તેને વદલે અનુક્રમે મ્મ, જ્ઞ, ઙ્ઞ, દ્ધ, તથા વ્મ વોલાય છે^૨ ક ભુક્ત-ભુત-ભુત્ત । મુક્ત-મુત-મુત્ત । શક્ત-સત-સત્ત । સિવ્ય-સિય સિથ્ય-સિથ્થ ।

ગ દુઘ-દુધ-દુધ્ધ-દુદ્ધ । મુઘ-મુધ-મુધ્ધ-મુદ્ધ ।

ટ પદ્પદ-છપઅ-છપ્પઅ । કટ્ફલ-કફલ-કપ્ફલ ।

ડ યજ્ઞ-યગ-યગ્ગ । ષ્ઙ્ઙ-સજ-સજ્જ ।

ત ઉત્પલ-ઉપલ-ઉપ્પલ । ઉત્પાદ-ઉપાઅ-ઉપ્પાઅ । ધાત્રી-ધારી^૪ ।

દ મુદ્ગર-મુગર-મુગ્ગર । મુદ્ગ-મુગ-મુગ્ગ ।

પ ગુપ્ત-ગુત-ગુત્ત । મુપ્ત-મુત-મુત્ત ।

શ નિશ્ચલ-નિચલ-નિચ્ચલ (પાલિ-નિચ્ચલ) । શ્મશાન-મસાણ ।

શ્ચ્યોત્તિ-ચુઅઈ । શ્મશુ-મસ્સુ ।

ષ નિષ્કુર-નિઠુર-નિઠ્ઠુર-નિદ્ઠુર । શુષ્ક-સુક-સુવક । પષ્ઠ-છઠ-છટ્ઠ-છટ્ઠ ।

સ નિસ્પૃઢ-નિપહ-નિપ્પહ । સ્તવ-તવ । સ્નેહ-નેહ । સ્કન્દ-કંદ ।

(પાલિ ભાષામાં ક નો ત્ત, વથ નો ત્ય, દપ નો પ્પ, દ્ગ નો ગ્ગ, સ નો પ્પ, શ્ચ નો ચ્ઞ, ટ નો ટ્ઢ, ટ નો ટ્ઢ, ષ્ક નો વ્ક, પ્ષ નો

૧. હે^૦ પ્રા^૦ વ્યા^૦ ૮૧૨/૭૭ ૨. હે^૦ પ્રા^૦ વ્યા^૦ ૮૧૨/૮૧

૩. હે^૦ પ્રા^૦ વ્યા^૦ ૮૧૨/૯૦ ૪. હે^૦ પ્રા^૦ વ્યા^૦ ૮૧૨/૯૧

પ, સ્વ નો વ્વ, સ્ક નો વ્ક, સ્વ નો વ્વ, સ્થ નો થ, સ્થ નો ત્થ
તથા સ્મ નો સ્સ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૪૧, ૨૪ (નિ૦ ૩૦)
૨૫, (નિ૦ ૩૧) ૪૧, ૩૮, ૫૧ ઇમથુ-મસ્સુ, ૨૬ (નિ૦ ૩૨), ૩૭
(નિ૦ ૪૫) ૩૯, (નિ૦ ૪૮), ૩૭, શુધ્ધ-સુવ્વ, ૩૬, ૩૭, ૩૯ (નિ૦
૪૮) ૨૮, ૩૬, સ્કન્દ-ચંદ, ચંધ)

પરવર્તી વ્યંજનનો લોપ

મ ન અને ય આ વ્યંજનો કોઈ પણ સંયુક્ત વ્યંજનમાં પરવર્તી હોય
તો તેનો લોપ થાય છે અને લોપ થયા પછી જે વ્યંજન વાકી રહે તે
જો આદિમાં ન હોય તો જ ડબલ થઈ જાય છે:

મ યુમ્મ-જુમ્મ-જુમ્મ । સ્મર-સર । રશ્મિ-રશ્મિ-રશ્મિ । સ્મેર-સેર ।
ન નમ્મ-નમ્મ-નમ્મ । લમ્મ-લમ્મ-લમ્મ । ધૃષ્ટ્યુમ્મ-ધદ્ધજ્જુમ્મ (અહીં ન
ડબલ થતો નથી.)

ય કુહવ-કુહ-કુહ । વ્યાપ-વાહ । રયામા-સામા । ચૈત્ત-ચૈત્ત, ચેદ્ધં ।

(પાલિ ભાષામાં ન ના તથા ય ના લોપ માટે જુઓ પાલિ પ્ર૦
પૃ૦ ૫૦ તથા પૃ૦ ૪૮ (નિ૦ ૬૬) પૃ૦ ૨૧ (નિ૦ ૨૫)

પૂર્વવર્તી તથા પરવર્તી વ્યંજનનો લોપ

વ, વ, ર, લ, તથા વિસર્ગ આ વ્યંજનો કોઈ પણ સંયુક્ત વ્યંજનમાં
પૂર્વવર્તી હોય કે પરવર્તી હોય તેનો લોપ થાય છે અને લોપ થયા પછી
જે વ્યંજન વાકી રહે તે જો આદિમાં ન હોય તો જ ડબલ થઈ જાય છે:

પૂર્વવર્તી વ અવ્વ-અવ્વ-અવ્વ । રાવ્વ-સવ્વ-સવ્વ । સ્તવ્વ-ધવ્વ-ધવ્વ-ધવ્વ ।
લુપ્પક-લુપ્પ-લુપ્પ-લુપ્પ-લોપ્પ ।

પરવર્તી વ ધ્વસ્ત-ધત્થ । પક્વ-પિક્ક । ધ્વજ-ધઅ । ક્ષ્વેટક-ક્ષેડઅ ।
ક્ષ્વોટક-ક્ષોડઅ ।

પૂર્વવર્તી ર અર્ક-અક-અક્ક । વર્ગ-વગ-વગ્ગ । દીર્ઘ-દિઘ-દિઘ્ઘ-દિઘ્ઘ ।
વર્તા-વતા-વત્તા । સામર્થ્ય-સામથ-સામથ્થ-સામત્થ ।

પરવર્તી ર ક્રિયા-ક્રિયા । ગ્રહ-ગહ । ચક્ર-ચક-ચક્ક । રાત્રિ-રતિ-રત્તિ ।
ધાત્રી-ધતી-ધત્તી । ધાત્રી-ધાતી-ધાઈ૧ ।

પૂર્વવર્તી લ ઉલ્કા-ઉકા-ઉક્કા । વલ્કલ-વકલ-વક્કલ ।

પરવર્તી લ વિવલ્લવ-વિકલ-વિક્કલ । સ્લક્ષ્ણ-સળ્હ ।

વિસર્ગ દુઃખિત-દુખિઅ-દુખિલ્લઅ-દુખિલ્લઅ । દુઃસહ-દુસહ-દુસ્સહ ।
નિઃસહ-નિસહ-નિસ્સહ । નિઃસરહ-નિસરહ-નિસ્સરહ ।

સૂચના-જ્યાં પૂર્વવર્તી અને પરવર્તી એમ બન્ને જાતના વ્યંજનનો લોપ થવાનો પ્રસંગ આવતો હોય ત્યાં પ્રયોગોને ધ્યાનમાં રાખીને લોપનું વિધાન કરણું ઉચિત છે:

ઉદ્વિગ્ન, દ્વિગુણ, દ્વિતીય વગેરે શબ્દોમાં દ્વ માં દ્ પૂર્વવર્તી છે અને વ્ પરવર્તી છે, તેથી દ્ નો લોપ થવાનો પ્રસંગ આવે છે અને વ્ નો લોપ થવાનો પણ પ્રસંગ આવે છે. ઉદ્વિગ્ન નો ઉદ્વિગ્ગ, દ્વિગુણ નો વિગ્ગ તથા દ્વિતીય નો વિર્દ્ય પ્રયોગ વને છે તેથી તે શબ્દોમાં માત્ર પૂર્વવર્તી દ્ નો જ લોપ કરવો પણ પરવર્તી વ્ નો લોપ ન કરવો. (વ્ નો લોપ કરવાથી ઉદ્વિગ્ગ પ્રયોગ થાય અને વિશેષે કરીને આવો પ્રયોગ ઉપલબ્ધ નથી માટે વ્ નો લોપ ન કરતાં પૂર્વવર્તી દ્ નો જ લોપ કરવો ઉચિત છે.) આ રીતે જ આ નીચે આપેલા વધા શબ્દોમાં સમજવું:

પૂર્વવર્તી લ કલ્મષ-કમસ-કમ્મસ । શુલ્લ-સુલ-સુલ્લ ।

પૂર્વવર્તી ર સર્વ-સવ-સવ્વ ।

પરવર્તી ય કાવ્ય-ચ્વ-કધ્વ । માલ્ય-મલ-મલ્લ ।

પરવર્તી વ દ્વિપ-દિઅ । દ્વિજ-દિઅ । દ્વિજાતિ-દુઆઈ ।

પૂર્વવર્તી નો તથા પરવર્તી નો વારાફરતી લોપ

પૂર્વવર્તી ગ નો લોપ ઉદ્વિગ્ન-ઉદ્વિગ્ન-ઉદ્વિગ્ન ।

„ દ નો લોપ દ્વાર-વાર અથવા વાર ।

પરવર્તી ન નો લોપ ઉદ્વિગ્ન-ઉદ્વિગ્ન-ઉદ્વિગ્ન ।

„ વ નો લોપ દ્વાર-દાર ।

માત્ર જ્ઞ ના જ્ઞ નો તથા દ્ર ના ર નો લોપ ૧ વિકલ્પે થાય છે:

જ્ઞ	જર	જર
જ્ઞાત	જાત	અથવા જાત, જાય
જ્ઞાતઘ્ય	જાતઘ્ય	„ જાતઘ્ય જાયઘ્ય
જ્ઞાતિ	જાતિ	„ જાતિ, જાઈ
જ્ઞાન	જાણ	„ જાણ
જ્ઞાનીય	જાણીઅ,	જાણીઅ
	જાણિજ્ઞ,	જાણિજ્ઞ
જ્ઞાપના	જાવના,	જાવના
જ્ઞેય	જેય,	જેય
અભિજ્ઞ	અદિજ્ઞ,	અદિજ્ઞ
અલ્પજ્ઞ	અલ્પજ્ઞ,	અલ્પજ્ઞ
આત્મજ્ઞ	આત્મજ્ઞ,	આત્મજ્ઞ
જ્ઞિતજ્ઞ	જ્ઞિતજ્ઞ,	જ્ઞિતજ્ઞ
આજ્ઞા	અજ્ઞા,	અજ્ઞા
દૈવજ્ઞ	દૈવજ્ઞ,	દૈવજ્ઞ
	દશજ્ઞ,	દશજ્ઞ

૧. જે ૦ પ્રા ૦ ઘ્યા ૦ ૮૧૨૮૩ તથા ૮૦૧ ૨. જ્ઞ અને જ મઝીને જ્ઞ બનેલો છે. તેથી 'જ્ઞ'ની અંદરના 'જ્ઞ' નો લોપ થતાં 'જ' પાકી રહે છે સ્વાભાવિક છે. ૩. જ્ઞાનો બા પ્રકરણનું ૧ જ વિપાત પૃ ૦ ૫૧.

પ્રજ્ઞા	પજ્જા	પળ્ળા
મનોજ્ઞ	મળોજ્જ	મળોળ્ળ
સંજ્ઞા	સંજા	સંળા
સર્વજ્ઞ	સર્વવજ્જ	સર્વવળ્ળુ

(પાલિ ભાષામાં જ્ઞ નો જ થાય છે જૂઓ પાં પ્રાં પૃં ૨૪ ટિપ્પણ પ્રજ્ઞાન-પજાન)

દ્ર ચન્દ્ર—ચંદ, ચન્દ્ર । રુદ્ર રુદ્, રુદ્ર । સમુદ્ર સમુદ્, સમુદ્ર । ભદ્ર ભદ્, ભદ્ર । દ્રવ દવ, દ્રવ । દ્રહ દહ, દ્રહ । દુમ દુમ, દુમ ।

અપભ્રંશ ભાષામાં સંયુક્ત અક્ષરમાં પરવર્તી રહેલા 'ર' નો લોપ વિકલ્પે થાય છે: પ્રિય-પિડ અથવા પ્રિડ । પ્રાકૃત પિય ।

(પાલિ ભાષામાં થતાં આવાં રૂપાંતરો માટે જૂઓ પાલિ પ્રાં પૃં ૩૦, ૩૧ (નિં ૩૬, ૩૭) પૃં ૩૨, ૩૩ (નિં ૩૮, ૩૯) પૃં ૩૫ (નિં ૪૨) પૃં ૧૦ (નિં ૧૨) પૃં ૧૨ (નિં ૧૫, ૧૬) પૃં ૧૨ (નિં ૧૫)

૨

૨. ય વિધાન

(અહીં જે જે વિધાન કરવાનાં છે તે તમામમાં એકવડિયા અક્ષરનાં વિધાન આદિમાં એટલે શબ્દની શરૂઆતમાં કરવાનાં અને વેવડિયા અક્ષરનાં વિધાન આદિમાં નહીં એટલે શબ્દની અંદરમાં કરવાનાં, એ બરાબર ધ્યાનમાં રાખવું)

ક્ષ નો ય ક્ષણ-ચ્છણ એટલે સમયનો નાનો ભાગ । ક્ષમા-ક્ષમા (ક્ષમા એટલે સહન કરવું) । ક્ષય-ચ્છય । ક્ષીણ-ચ્છીણ । ક્ષીર-ચ્છીર । ક્ષેટક-ચ્છેટક । ક્ષોટક-ચ્છોટક ।

ક્ષ નો ય ક્ષુ-ચ્છુ । ક્ષ-ચ્છ । મક્ષિકા-ચ્છિકા । લક્ષ્ય-ચ્છ્ય ।

૧. હેં પ્રાં વ્યાં ૮૧૪૩૯૮ ૨. હેં પ્રાં વ્યાં ૮૨૧૩

मागधी भाषामां क्ष ने बदले \times क आम जिह्वामूलीय१ 'क'
 बोलाय छे: यक्ष य \times क प्रा० जक्ख
 राक्षस ल \times कश ,, रक्खस

रक्क नो ख निष्क-निक्ख । पुष्कर-पोक्खर । पुष्करिणी-पोक्खरिणी ।
 शुष्क-सुक्ख ।

स्क नो ख स्कन्द-खंद । स्कन्ध-खंध । स्कन्धावार-खंधावार ।

स्क नो कख अवस्कन्द-अवक्खंद । प्रस्कन्देत्-पक्खंदे ।

उपस्कर उक्खर । उपस्कृत उक्खड । अवस्कर-अक्खर
 एट्ठे ओखर

(पालि भाषामां प्क नो कख, स्क नो ख तथा कख थाय छे. जूओ
 पालि प्र० पृ० ३६, ३७)

ज्यां ज्यां संयुक्त प अथवा स आवे त्यां तमाम शब्दोमां मागधी
 भाषामां ३स बोलाय छे:

संयुक्त प उप्पा-उप्पा प्रा० उम्हा । धनुष्खण्ड-धनुस्खंड प्रा० धणुक्खंड ।
 कष्ट-कस्स ,, कट्ठ । निष्कल-निक्कल ,, निष्कल ।
 विष्णु-विस्सु प्रा० विण्हु । शप्प-सस्स प्रा० सप्प ।
 शुष्क-सुस्स प्रा० सुक्क ।

संयुक्त स प्रस्खलति-पस्खलदि प्रा० पक्खलइ । बृहस्पति-बुहस्पदि
 प्रा० बुहप्पइ । मस्करो-मस्कली प्रा० मक्खरी । विस्मय-
 विस्मय प्रा० विम्हय । हस्ती-हस्ती प्रा० हत्थी ।

(पालि भाषामां आ विधान माटे जूओ पा० प्र० पृ० ५१
 नि० ६८)

१. हे० प्रा० व्या० ८।४।२९६। २. हे० प्रा० व्या० ८।२।४। ३. हे०
 प्रा० व्या० ८।४।२८९।

३

च विधान

त्य१ नो च त्याग-चाय । त्यागो-चाई । त्यजति-चयइ ।
 त्य नो च प्रत्यय-पञ्चय । प्रत्यूष-पच्चूइ । सत्य-सच्च ।
 त्व नो च कृत्वा-किच्चा । ज्ञात्वा-णच्चा । दत्वा-दच्चा ।
 भुक्त्वा-भोच्चा । श्रुत्वा-सोच्चा । चत्वर-चच्चर ।

(पालि भाषामां त्य नो च, च तथा त्व नो च, च थाय छे.
 जूओ पा० प्र० पृ० २० तथा ३४ टिप्पण)

४

छ विधान

क्ष२ नो छ क्षण-छण एटले उत्सव । क्षत-छय । क्षमा-छमा (पृथिवी)
 क्षार-छार । क्षुत-छीअ ।
 क्ष नो च्छ अक्षि-अच्छि । इक्षु-उच्छु । उक्षा-उच्छा । ऋक्ष-रिच्छ ।
 कुक्षि-कुच्छि ।

(पालि भाषामां क्ष नो क, ख, कख तथा क्ष नो च तथा छ, च्छ
 पण थाय छे. जूओ पा० प्र० पृ० १७ क्ष-ख, क्ष-च, क्ष-छ तथा
 क्ष-झ टिप्पण पृ० १६ जेमके; ऋक्ष अच्छ, इक्क । धाएक्ष धंक ।
 लाक्षा लाखा पा० प्र० पृ० १८)

३थ्व नो च्छ—पृथ्वी-पिच्छी ।

४थ्य नो च्छ—पथ्य-पच्छ । पथ्या-पच्छा । मिथ्या-मिच्छा । सामर्थ्य-
 सामथ्य-सामच्छ ।

५थ नो च्छ—आथर्य-अच्छेर । पश्चात्-पच्छा । पश्चिम-पच्छिम ।
 वृथिक-विछिअ ।

१. हे० प्रा० व्या० ८।२।१३ तथा १५। २. हे० प्रा० व्या०
 ८।२।३। ३. हे० प्रा० व्या० ८।२।१५। ४. हे० प्रा० व्या० ८।२।२१।

त्स नो च्छ—उत्सव उच्छव । उत्साह उच्छाह । उत्सुक उच्छुअ ।
चिक्विसति चिइज्छइ । मत्सर मच्छर । संवत्सर संवच्छर ।

प्स नो च्छ—अप्सरा अछरा । जुगुप्सति जुगुच्छइ । लिप्सति लिच्छइ ।
जुगुप्सा जुगुच्छा । लिप्सा लिच्छा । ईप्सति इच्छइ ।

मागधी भाषामां च्छ ने बदले 'श्च' बोलाय छे:

गच्छ गश्च प्रा० गच्छ । पिच्छिल पिश्चिल प्रा० पिच्छिल ।
पृच्छति पुश्चदि प्रा० पुच्छइ । वत्सल-वच्छल-वथल प्रा० वच्छल ।
उच्छलति उश्चलदि प्रा० उच्छलइ । तिर्यक् तिरिच्छि तिरिश्चि प्रा० तिरिच्छि ।

(पालि भाषामां थ्य नो च्छ, थ नो च्छ, त्स नो च्छ तथा प्स
नो च्छ थाय छे: जूओ पा० प्र० पृ० २१, ३८, २९, ३८)

५

ज विधान

घर नो ज—द्युति जुइ । द्योत जोअ ।

घ नो ज्ज—मद्य मज्ज । अद्य अज्ज । अवद्य अवज्ज । वैद्य वेज्ज ।

य्य नो ज्ज—शय्या सेज्जा । जय्य जज्ज ।

र्य नो ज्ज—आर्य अज्ज । कार्य कज्ज । पर्याप्त पज्जत्त । भार्या भज्जा ।

मर्यादा मज्जाया आर्यपुत्र अज्जउत्त ।

शौरसेनी भाषामां र्य ने बदले य्य३ पण बोलाय छे:

आर्यपुत्र अय्यउत्त, अज्जउत्त प्रा० अज्जउत्त । आर्य अय्य, अज्ज प्रा० अज्ज ।

कार्य कय्य, कज्ज प्रा० कज्ज । सूर्य सुय्य सुज्ज, प्रा० सुज्ज ।

मागधी भाषामां य ने बदले विकल्पे य्य४ बोलाय छे:

१. हे० प्रा० व्या० ८।४।२९५। २. हे० प्रा० व्या० ८।२।२४।

३. हे० प्रा० व्या० ८।४।२६६। ४. हे० प्रा० व्या० ८।४।२९२।

अद्य अय्य प्रा० अज्ज । मद्य मय्य प्रा० मज्ज । विद्याधर ।
विद्याहल प्रा० विज्जाहर ।

(पालि भाषामां य नो ज, ज्ज तथा य्य पण थाय छे. जूओ पा० प्र० पृ० १८ अने १९ नुं टिप्पण)

(पालि भाषामां र्य नो यिर, य्य के रिय थाय छे. जूओ पा० प्र० पृ० १५, १६)

६ झ विधान

१ध्य नो झ ध्यान ज्ञाण । ध्यायति ज्ञायइ ।

ध्य नो उझ उपाध्याय उवज्झाय । वध्यते वज्झइ । विन्ध्य विंझ ।
साध्य सज्झ । स्वाध्याय सज्झाय ।

ह्य नो झ नह्यति नज्झति । गुह्य गुज्झ । मह्यम् मज्झं । सह्य सज्झ ।

रह्य नो यह गुह्य गुह्य, गुज्झ । सह्य सय्य, सज्झ ।

३क्ष नो झ क्षीण क्षीण । क्षीयते क्षिज्जइ ।

क्ष नो उझ प्रक्षीण पज्झीण ।

(पालि भाषामां ध्य नो झ थाय छे: जूओ पा० प्र० पृ० १९ ध्य=ज्ञ, ध्य=ज्झ)

(पालि भाषामां ह्य नो यह थाय छे: जूओ पा० प्र० पृ० २२ ह्य=यह)

७ ट विधान

धर्त नो ट्ट—कैवर्त कैवट्ट । नर्तकी नट्टइ । वर्तो वट्टी । वर्तुल वट्टुल । वार्ता वट्टा ।

-
१. हे० प्रा० व्या० ८।२।२६। २. हे० प्रा० व्या० ८।२।१२४।
३. हे० प्रा० व्या० ८।२।३। ४. हे० प्रा० व्या० ८।२।३०।

(केटलाक शब्दोमां तं नो इ लोप पासो जाय छे: आवर्तक आवत्तअ । मुहूर्त मुहुत्त । मूर्ति मुत्ति । धूर्त धुत्त । कीर्ति कित्ति । कार्तिक कत्तिअ । कर्तरी कत्तरी । इत्यादि)

(पालि भाषामां त नो ट थाय छे: जूओ पा० प्र० पृ० १८)
शौरसेनी भाषामां कोई कोई प्रयोगमां न्त नो न्दो बोलाय छे:

अन्तःपुर अन्देउर प्रा० अन्तेउर ।

निश्चिन्त निश्चिन्द प्रा० निश्चिन्त ।

महान्—महन्त महन्द प्रा० महन्त ।

८ ठ विधान

ए^२ नो ठ—इष्ट-इदठ । अनिष्ट-अणिदठ । कष्ट-कदठ । दष्ट-ददठ । दष्टि-दिदठ । पुष्ट-पुदठ । मुष्टि-मुदठ । यष्टि-लदठ । सुराप्—सुरदठ । स्रष्टि-सिदठ ।

(अपवादः इष्टा इदठ । उष्ट्र उदठ । संदष्ट संदठ)

मागधी भाषामां ठ तथा ठ ने बदले स्ट^३ बोलाय छे:

ट नो स्ट—पट पस्ट प्रा० पट । भट्टारिका भस्टालिया प्रा० भट्टारिया । भट्टिनी भस्टिणी प्रा० भट्टिणी ।

ठ नो स्ट—कोष्ठागार कोस्टागाल प्रा० कोदठागार । सुष्ठु-शुन्द प्रा० सुदठ ।

पैशाची भाषामां ठ ने बदले सट^४ बोलाय छे:

कष्ट-कसट प्रा० कदठ । दष्ट-दिसट-प्रा० दिट्ट ।

(पालि भाषामां ठ नो ठ थाय छे: जूओ पा० प्र० पृ० २६ तथा ते पृष्ठं टिप्पण)

९ ण विधान

५३ नो ण—आज्ञा आणा । ज्ञान णाण ।

- १. हे० प्रा० व्या० ८।४।२६१। २. हे० प्रा० व्या० ८।२।३४।
३. हे० प्रा० व्या० ८।४।२९०। ४. हे० प्रा० व्या० ८।४।३९४।
५. हे० प्रा० व्या० ८।२।४२।

ज्ञ नो ण—विज्ञान विण्णाण । प्रज्ञा पण्णा । संज्ञा संणा ।

मन नो ण—निम्न निण्ण । प्रद्युम्न पज्जुण्ण ।

मागधी भाषामां न्य ण्य ज्ञ अने ज्ञ ए चार अक्षरने बदले
ञ्ज१ बोलाय छे. तथा पैशाची भाषामां ण न्य ण्य अने ज्ञ ए त्रण
अक्षरने बदले ज्ञ२ बोलाय छे.

मागधी पैशाची	{	न्य नो ज्ञ	अभिमन्यु कन्यका	अभिमञ्जु कञ्जका	प्रा०	अहिमन्नु कन्नका
					”	

”	ण्य नो ज्ञ	पुण्य	पुञ्ज	”	पुण्ण
		पुण्याह	पुञ्जाह	”	पुण्णाह
		पुण्यकर्म	पुञ्जकम्म	”	पुण्णकम्म

”	ज्ञ नो ज्ञ	प्रज्ञा	पञ्जा	”	पण्णा
		सर्वज्ञ	सर्वज्ज पै०	”	सर्वण्णु
			शर्वज्ज मा०		

मागधी ज्ञ-ज्ञ—अञ्जलि अञ्जलि प्रा० अंजलि । धनञ्जय धनञ्जय
प्रा० धनंजय । प्राञ्जल पञ्चल प्रा० पंजल ।

(पालि भाषामां ज्ञ नो ण तथा मन नो ज्ञ थाय छे: जूओ पा०
प्र० पृ० २४ टिप्पण तथा ४८)

(पालि भाषामां ज्ञ नो ज्ञ, ण्य नो ज्ञ तथा न्य नो ज्ञ थाय
छे: जूओ पा० प्र० पृ० २३, २४)

इत्त नो ण्ह प्रत्त ण्ह । शिद्द न सिण्ह ।

ण नो ण्ह कण्ण कण्ह । विण्णु विण्हु । जिण्णु जिण्हु । उण्णीस उण्हीस ।

१. हे० प्रा० व्या० ८।१।२९३ । २. हे० प्रा० व्या० ८।१।३०३
अने ३०५। ३. हे० प्रा० व्या० ८।२।७५।

स्न नो ण्ह स्नात ण्हाअ । ज्योत्स्ना जोण्हा । प्रस्तुत ण्हुअ ।

ह नो ण्ह जह्नु जण्हु । वहि वण्हि ।

हण नो ण्ह अपराह्ण अवरण्ह । पूर्वाह्ण पुव्वण्ह ।

क्षण नो ण्ह तीक्ष्ण तिण्ह । श्लक्ष्ण सण्ह ।

क्षम नो ण्ह सूक्ष्म सण्ह ।

पैशाची भाषामां स्न ने बदले सिन१ बोलाय छे:

स्नात	सिनात	प्राकृत	ण्हाअ
स्तुपा	सिनुसा	„	ण्हुसा
	सुनुसा		सुण्हा

(पालि भाषामां आ रूपांतर माटे जूओ अनुक्रमे पा० प्र० पृ० ४६ (नियम ६३) तथा पृ० ४७ इन=ण्ह, ण्ह तथा ण्ण=ण्ह तथा पृ० ४८ टिप्पण तीक्ष्ण तिण्ह तिम्ब, तिक्खण तथा पृ० ४९, टिप्पण पूर्वाह्ण पुव्वण्ह)

(पालि भाषामां स्नान सिनान । स्तुपा सुणिसा, सुण्हा, हुसा आवां रूपो थाय छे. जूओ पा० प्र० पृ० ४६ टिप्पण ६१)

१०

थ विधान

रस्त नो थ स्तव थव, तव । स्तम्भ थंभ । स्तब्ध थद्ध, ठद्ध ।

स्तुति थुइ । स्तोक थोअ । स्तोत्र थोत्त । स्त्यान थोण ।

स्त नो थ अस्ति अत्थि । पर्यस्त पल्लत्थ पल्लट्ठ । प्रशस्त पत्तत्थ ।

प्रस्तर पत्थर । स्वस्ति सत्थि । हस्त हत्थ ।

(अपवादः समस्त समत्त, स्तम्ब तंव)

માગધી ભાષામાં થં ને વદલે તથા સ્થ ને વદલે સ્ત ૧ બોલાય છે:
 થં નો સ્ત અર્થપતિ અસ્તવદી । પ્રા० અત્યવર્ઙ્ગ । સાર્થવાહ શસ્તવાહ ।
 પ્રા० સત્થવાહ ।
 સ્થ નો સ્ત ઉપસ્થિત ઉવસ્તિદ પ્રા० ઉવટ્ઠિઅ । સુસ્થિત સુસ્તિદ પ્રા० સુટ્ઠિઅ ।
 (પાલિ ભાષામાં સ્ત નો થ તથા ત્થ થાય છે. જૂઓ પા० પ્રા० પૃઠ ૨૭)

૧૧

પ વિધાન

રહ્મ નો પ કુહ્મલ કુંગલ ।

ફમ નો પ્પ રુવમ રુ'પ । રુવિમળી રુપિળી । રુવમી રુપી, રુચ્મી ।

રૂપ નો પ્પ નિપ્પાપ નિપ્પાવ ।

નિપ્પુંસન નિપ્પુંસળ ।

નિપ્પ્રમ નિપ્પહ

નિસ્પ્રહ નિપ્પિહ

સ્પ નો પ્પ પરસ્પર પરોપ્પર

બુહસ્પતિ બુહપ્પદ

(પાલિ ભાષામાં રહ્મ નો હ્રમ અને વમ નો ક્રમ થાય છે. જૂઓ પા० પ્રા० પૃઠ ૪૧ કુહ્મલ કુહ્મલ પા० પ્રા० પૃઠ ૪૩ ટિપ્પણ)

૧૨

ફ વિધાન

શ્ષ નો પ્ફ નિષ્ષાવ નિષ્ફાવ । નિષ્ષેષ નિષ્ફેસ । પુષ્પ પુષ્ફ । શ્ષ સ્ષ્ફ ।

સ્પ નો ફ સ્પન્દળ ફંદળ । સ્પન્દ ફંદ । સ્પન્દતે ફંદા ।

સ્પ નો પ્ફ પ્રતિસ્પર્ધી પટિપ્ફદ્ધા । પ્રતિસ્પર્ધા પટિપ્ફદ્ધા ।

પ્રતિસ્પર્ધતે પટિપ્ફદ્ધા । બુહસ્પતિ બુહપ્પદ, વિહપ્પદ ।

બુહપ્પદ વિહપ્પદ ।

વનસ્પતિ વળપ્પદ । સ્પર્ધા પદ્ધા । સ્પર્ધતે પદ્ધા ।

૧. હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૧/૨૯૧૧ ૨. હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૧/૨૧

૩. હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૧/૫૩ ૪. હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૧/૫૩

(પાલિ ભાષામાં પ્વ નો પ્ફ તથા સ્વ નો ફ અને પ્ફ થાય છે.
જૂઓ પા૦ પ્ર૦ પૃ૦ ૩૯)

૧૩ મ વિધાન

૧હ નો મ હાન માણ । હયતે મયણ ।

હ નો વ્મ આહાન અવ્માણ । આહયતે અવ્મયતે ।

જિહ્વા જિવ્હા, જીહ્વા । વિહ્વલ વિવ્મલ, મિવ્મલ, વિહ્વલ ।

(પાલિ ભાષામાં હ્વ નો મ થાય છે. જૂઓ પા૦ પ્ર૦ પૃ૦ ૬૪ તથા
ગહ્વર=ગચ્ચર પૃ૦ ૩૫, ટિપ્પણ)

૧૪ મ વિધાન

૨ગ્મ નો મ્મ યુગ્મ જુમ્મ, જુગ્મ । તિગ્મ તિમ્મ, તિગ્મ ।

ન્મ નો મ્મ જન્મ જમ્મ । મન્મથ વમ્મહ । મન્મન મમ્મણ ।

(પાલિ ભાષામાં ગ્મ નો ગુમ થાય છે: જૂઓ પા૦ પ્ર૦ પૃ૦ ૪૯
તથા ન્મ નો મ્મ થાય છે: જૂઓ પા૦ પ્ર૦ પૃ૦ ૪૬ ન્મ=મ્મ)

ક્ષ્મ નો મ્હ પક્ષ્મ પમ્હ । પક્ષ્મલ પમ્હલ ।

ક્ષ્મ નો ,, કક્ષ્મીર કમ્હાર । કુક્ષ્માન કુમ્હાણ ।

પ્ષ્મ નો ,, ઉપ્ષ્મા ઉમ્હા । પ્રીપ્ષ્મ ગિમ્હ ।

સ્મ નો ,, અસ્માદ્ધ અમ્હારિસ । વિસ્મય વિમ્હય ।

હ્મ નો ,, વ્રહ્મ વમ્હ । વ્રાહ્મણ વમ્હણ ।

વ્રાહ્મચર્ય વમ્હચેર, વમ્હચેર । સુહ્મ સુમ્હ ।

અપભ્રંશ ભાષામાં પૂર્વદર્શિત મ્હ ને વદલે મ્મ૩ પગ વોલાય છે:

પ્રીપ્ષ્મ ગિમ્હ, ગિમ્મ પ્રા૦ ગિમ્હ

શ્લેષ્મ સિમ્હ, સિમ્મ પ્રા૦ સિમ્હ

પક્ષ્મ પમ્હ પમ્મ પ્રા૦ પમ્હ

पक्ष्मल पम्हल पम्भल प्रा० पम्हल

ब्राह्मण वम्हण वंभण प्रा० वम्हण

(पालि भाषामां इम=म्ह, प्म=म्ह, स्म=म्ह थाय छे तथा क्याय
इम नो तथा स्म नो स्स के स थाय छे: जूओ पा० प्र० पृ० ५०)

१५

ल्ह विधान

१६ नो ल्ह—कहार कलहार । प्रहाद पल्हाअ ।

(पालि भाषामां ह ने वदछे हिल बोलाय छे: हाद-हिलाद जूओ
पा० प्र० पृ० ३२)

१६ केटलाक संयुक्त व्यंजनोनी वच्चे स्वरनो वधारो

२५ल ने स्थाने किल—कलाम्यति किलम्मद । कलाम्यत् किलमंत ।
किलट्ट किलिट्ट । किलन्न किलिन्न । कट्ठे कट्ठेय ।
कुवल सुकिल, सुइल ।

२५ल ने स्थाने गिल—गलायति गिलाइ । ग्लान गिलाण ।

२५ल ने स्थाने पिल—प्लुट्ट पिलुट्ट । प्लोप पिलोस ।

२५ल ने स्थाने मिल—अम्ल अंघिल । म्लान मिलाण । म्लायति मिलाइ ।

२५ल ने स्थाने सिल—श्लेप सिलेस । श्लेष्मा सिलिम्हा ।

श्लोक सिलोम । श्लिट्ट सिलिट्ट ।

३०र्य ने स्थाने रिअ अथवा रिय—आचार्य आयरिअ । गान्भीर्य गंभीरिअ ।

गाम्भीर्य गह्वीरिअ । चौर्य चोरिअ । धैर्य धीरिअ ।

ब्रह्मचर्य बम्हचरिअ । भार्या भारिआ । वर्य वरिअ ।

वीर्य वीरिअ । स्थैर्य घेरिअ । सूर्य सूरिअ ।

सौन्दर्य सुन्दरिअ । शौर्य सोरिअ ।

१. हे० प्रा० व्या० ८।२।७६। २. हे० प्रा० व्या० ८।२।१०६।

३. हे० प्रा० व्या० ८।२।१०७।

आ वधां उदाहरणोमां 'रिय' पण समजी लेवानो. तथा आ विधान व्यापक नथी पण प्रयोगानुसारी छे. जूओ ५ ज विधान पृ० ५७.

पेशाची भाषामां र्य ने बदले रिय। पण बोलाय छे:

भार्या भारिया, भज्जा प्रा० भज्जा ।

दर्श ने स्थाने रिस-आदर्श आयरिस, आयंस । दर्शन दरिसण दंसण ।

सुदर्शन सुदरिसण, सुदंसण ।

वर्ष ने स्थाने रिस-वर्ष वरिस, वास । वर्षशत वरिससय, वाससय ।

वर्षा वरिसा, वासा ।

हर्ष ने स्थाने रिह-अर्हति अरिहह । अर्ह अरिह । गर्हा गरिहा ।

वर्ह वरिह ।

श्लोकीनी पदना संयुक्त व्यंजनोनी वच्चे स्वरनी वधारो :

घो ने स्थाने घुवी लघी लघुवी लहुवी ।

ध्वी ने स्थाने धुवी पृथ्वी पुथुवी पुहुवी ।

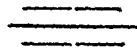
ढी ने स्थाने दुवी मृद्धी मिद्धुवी मिउवी ।

न्वी ने स्थाने णुवी तन्वी तनुवी तणुवी ।

वी ने स्थाने रवी गुर्वी गुरुवी

ह्री ने स्थाने ह्रुवी बही बहुवी

(पालि भाषामां पण केटलाक संयुक्त व्यंजनोनी वच्चे स्वर नी वधारो थाय छे: जूओ पा० प्र० पृ० ४६ (नि० ६२) पृ० ३९, पृ० ११, पृ० २६२ स्त्री प्रत्यय)

સંયુક્ત વ્યંજનોના વિશેષ ફેરફાર

૧

૧ક

ક નો ક—મુક્ક મુક્ક, મુત્ત । શક્ક સક્ક, સત્ત ।

ગ્ગ નો ક—રુગ્ગ લુક્ક, લુગ્ગ ।

ચ નો ક—મૃદુચ્ચ માડક, માડત્તળ ।

ઘ નો ક—દઘ્ઘ ઢક, દઢ ।

સૂચન:—જ્યાં જ્યાં વે રૂનો આવેલાં છે ત્યાં ત્યાં વિકલ્પે વિધાન સમજવું.

(જૂઓ પા• પ્ર• પૃ• ૪૧ શક્ક સક્ક । પ્રતિમુક્ક પતિમુક્ક ।
(ટિપ્પણ) રુગ્ગ લુગ્ગ પૃ• ૪૯ ટિપ્પણ)

૨

૨કચ્ચ

ક્ષ નો કચ્ચ—તીક્ષ્ણ તિચ્ચ, તિષ્ઠ । જૂઓ ણ વિધાન નિયમ ૮ ક્ષ નો ણ્ઠ ।

(તીક્ષ્ણ તિચ્ચ, તિષ્ઠ તિચ્ચિગ્ગ-જૂઓ પા• પ્ર• પૃ• ૪૮ ટિપ્પણ)

૩

૩ચ્ચ

સ્ત નો ચ્ચ—સ્તમ્મ સંમ, યંમ ।

સ્થ નો ચ્ચ—સ્થાણુ સ્થાણુ ઇટલે હુંડે જાણ, યાણુ ઇટલે મહાદેવ ।

સ્પ નો ચ્ચ—સ્પેટક સેટઅ । સ્પોટક સોટઅ ।

સ્ફેટિક સોટિઅ ।

૪

૪ગ્ગ

ક નો ગ્ગ—રક્ક રગ્ગ, રત્ત ।

૧. ફે• પ્રા• મ્યા• ૮૧૨૨ । ૨. ફે• પ્રા• મ્યા• ૮૧૨૩ । ૩.
ફે• પ્રા• મ્યા• ૮૧૨૮, ૭, ૬ । ૪. ફે• પ્રા• મ્યા• ૮૧૨૧૦ ।

૫

૧જ્ઞ

રત્ન નો જ્ઞ--શુલ્ક સુંગ, સુવક । દિંદી ભાષામાં 'અકાત'ના
અર્થ માટે 'સુંગી' શબ્દ વપરાય છે. તે પ્રસ્તુત 'સુંગ' સાથે સરસાવી શકાય.
(શુલ્ક સુંક જૂઓ પા૦ પ્ર૦ પૃ૦ ૩૦ ટિપ્પણ)

૬

૨ઘ

ત્ત નો ઘ કૃત્તિ કિચ્ચી ।
થ્ય નો ઘ તથ્ય તચ્ચ, તચ્છ ।

૭

૨છ તથા ચ્છ

રથ નો છ રથગિત છઠ્ઠા, મઠ્ઠા ।
સ્થ નો છ સ્પૃહા છિદ્ધા । સ્પૃહાવત્ છિદ્ધાવંત ।
સ્થ નો ચ્છ મિસ્પૃદ નિનિષ્ઠ, નિનિષ્ઠ ।

૮

૪જ્ઞ તથા ઇજ્ઞ

ન્ય નો જ્ઞ, ઇજ્ઞ અભિમન્યુ અદિમજ્ઞુ, અદિમજ્ઞુ, અદિમંજુ, મદિમન્યુ ।

પ્રમાગધી--અભિમન્યુ અદિમજ્ઞુ ।

(અભિમન્યુ અભિમજ્ઞુ જૂઓ પા૦ પ્ર૦ પૃ૦ ૨૩.)

૯

૬જ્ઞા

ન્ય નો જ્ઞા ઇન્ય ઇજ્ઞાઃ (તૃતીય પુરુષ એકવચન વર્તમાન કાલ)

સમ્-ઇન્ય સમિજ્ઞાઃ

વિન-ઇન્ય વિજ્ઞાઃ

"

"

૧૦

૭ઞ્ચુ

શ્ચિ નો ઞ્ચુ કૃષિક વિષ્ણુઞ, વિષ્ણુઞ, વિષ્ણુઞ ।

(કૃષિક વિષ્ણુઞ જૂઓ પા૦ પ્ર૦ પૃ૦ ૩૮)

-
૧. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૨૧૧ ૨. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૨૧૨, ૨૧૧
૩. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૨૧૭૨૩ ૪. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૨૨૫૧
૫. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૨૨૬૩ ૬. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૨૨૮૧ ૭. હે૦
પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૨૨૯૧

११

१६

स्त नो दृ—पत्तन पट्टण । मृत्तिका मट्टिआ । वृत्त-वट्ट ।
 र्थ नो दृ—कदर्थित कवट्टिअ ।
 स्त नो दृ—पर्यस्त पट्ट ।

(जूओ पा० प्र० पृ० ५८ त-ट वर्ति मट्टि)

१२

२४, दृ

स्त नो ठ—स्तम्भ्यते ठभिज्जइ गतिहीन । स्तब्ध ठड्ड एट्ठे
 निस्पद-गतिहीन । 'उभो रहेलो' अर्थमा हिन्दी
 भाषामां 'ठाढो' शब्द प्रसिद्ध छे : "सूरदास द्वारे
 ठाढो आंधरो भिलारी"—सूरदासनं भजन.
 स्तम्भ ठंभ् ठंभइ क्रियापद ।
 स्तम्भ ठंभ, खभ । स्त्यान ठीण, भीण ।

स्थ नो ठ—विसंस्तुल विसंठुल ।

र्थ नो ठ—अर्थ अट्ठ, अत्थ । अट्ठ एट्ठे प्रयोजन गने अत्थ
 एट्ठे वन । चतुर्थ चउठ्ठ, चउत्थ ।

स्थ नो दृठ—अस्थि अदिठ ।

(जूओ पा० प्र० पृ० २७ टिप्पण परिवस्त्रव्य परिवठ्ठअ । अर्थ
 अट्ठ, अट्ठ जूओ पा० प्र० पृ० १० टिप्पण. वगःस्थ वयट्ठ, अस्थि अदिठ
 जूओ पा० प्र० पृ० २८ स्थ=ठ तथा पृ० २९ स्थ=दृ)

१३

३६

र्त नो दृ—गर्त गट्ठ । गर्ता गट्ठा ।

१. हे० प्रा० व्या० ८।२।२९, ४७। २. हे० प्रा० व्या० ८।२।९,
 ८, २२, २३, ३९। ३. हे० प्रा० व्या० ८।२।३५, ३६, ३७।

वै नो इ—कपदै कवइ । छई छइह कियापद । छई छइ ।
मदित मइअ । वितदि विअइ । गर्दम गइह, गरह ।

१४ १ठ, हठ

घै नो ठ—गुर्ध सुठ, मुय ।

घै नो हठ—अर्ध अहठ, अह ।

गय नो हठ—दग्ध दरह । विदग्ध विअहठ ।

अ नो हठ—अदि इदिह, इलि । अह चुहठ, विह । अति चुदिह ।
अदा सद्धा, सद्धा ।

अय नो हठ—स्तव्य ठहठ ।

(जूओ पा० प्र० पृ० ४२ वृद्धि चुदिह । वर्धमान वद्धमान । अर्ध
अहठ । दग्ध दरह, दगेरे द्ध=हठ, ध=हठ, गध=हठ)

१५ २ण्ट, ण्ड, णज

अत नो ण्ट—अन्त चेष्ट अधया वेंट । तालअन्त तालचेष्ट ।

अह नो ण्ड—कन्दरिया कण्डलिआ । भिन्दियाल भिण्डियाल ।

अल नो णज—पञ्चदश पणजरह । पञ्चाशत् पण्णाता ।

अत नो णज—दत्त दिण । (ज्यां 'णज' न पाय त्यां 'दत्त' पर
समज्जुं)

अ नो णज—मज्झाएत मज्झण, मज्झणह ।

(जूओ पा० प्र० पृ० ४८ अन्त वण्ट नियम ८५)

१६ ३त्य

अत नो त्य—उत्ताह उत्ताह ।

१. ऐ० प्रा० व्या० ८।२।८१, ४०, ३९। २. ऐ० प्रा० व्या०
८।२।९।३८, ४३, ८४ तथा ८।१।४६। ३. ऐ० प्रा० व्या० ८।२।४८।

तम नो तथ—अध्यात्म अज्ज्ञतय अज्ज्ञप्प ।

(जूओ पा० प्र० पृ० ३० टिप्पण उत्साह उत्साह)

१७

१न्त

न्य नो न्त—मन्यु मन्तु अथवा मंतु, मन्तु ।

१८

२द्ध

ष्ट नो ष्ट—आश्लिष्ट आलिद्ध ।

१९

३न्ध

ह नो न्य—चिह्न चिन्ध, चिध, चिण्ह । चिह्नित चिधिय, चिण्हिय ।

२०

४प्प, ५फ, ६फ

तम नो ष्ट—आत्मा अप्पा, अत्ता । आत्मानः अप्पाप्पो, अत्ताप्पो

स्म नो ष्प—भस्म भप्प, भस्स ।

प्म नो ५फ—भीष्म भिप्फ ।

ष्म नो ६फ—श्लेष्मन् सेफ, सिलिम्ह । (सरसायो श्लेषम-श्लेष्म)

(आत्मा, अत्ता, आत्तुमा जूओ पा० प्र० पृ० ५० विषम

५०. श्लेष्मा सिलेसुमा, सेम्ह जूओ पा० प्र० पृ० ४९)

२१

७म्म, ८व्य, ९म्म

व्य नो व्म—ऊर्ध्व उव्म, उद्ध ।

व्न नो व्व—आन्न अन्न । तान्न तन्न ।

व्न नो व्व—कश्मीर कंमार, कम्हार ।

व्न नो व्व—वाद्यग वंमग, वम्हण । मन्मचर्य-वंमवेर वम्हवेर ।

(आन्न अन्न । तान्न तन्न । जूओ पा० प्र० पृ० १५ विषम १८)

१. हे० प्रा० व्या० ८, २१४४। २. हे० प्रा० व्या० ८, ११४४।

३. हे० प्रा० व्या० ८, ११५०। ४. हे० प्रा० व्या० ८, ११५१, ५४, ५५।

५. हे० प्रा० व्या० ८, ११५९, ५६, ६०, ७४।

२२

१२

ध नो र—धात्री धात्री

यं नो र—आधर्य अच्चेर । तूर्य तूर । धेबं धीर, धिज्ज ।

पर्यन्त परेत, पज्जंत । व्रप्पचर्य वंभचेर । शौण्डीर
सौरीर । शौन्दर्य सुंदेर ।

ई नो र—दशाई दसार ।

(जूओ पा० प्र० पृ० १४ धात्री धाती टिप्पण. पा० प्र० पृ०
४ टिप्पण अच्चेर)

२३

२ल, लु

ण्ड नो ल—कूमाण्ड कोहल, कोहंड । कूमाण्डी कोहली, कोहंडी ।

यं नो लु—पर्यस्त पल्लट्ट, पल्लत्थ । पर्याण पल्लाण । सौकुमार्य
सोगमल्ल, सोअमल्ल ।

(जूओ पा० प्र० पृ० १६ टिप्पण पर्यस्तिका पल्लट्ठिका इत्यादि)

२४

३स्स

स्स नो स्स—घट्टस्सति घट्टस्सइ, घट्टप्पइ । वनस्सति वणस्सइ, वणप्पइ ।

(जूओ पा० प्र० पृ० ३९ वनस्सति वनप्पति नियम ४८)

२५

४ह

क्ष नो ह—दक्षिण दाहिण, दक्खिण ।

ख नो ह—दुक्ख दुह, दुक्ख । दुःखित दुहिअ, दुक्खिअ ।

धप नो ह—बाप्प बाह एट्ठे आंसु बने बाप्प बप्प एट्ठे बाह
बपारो—नारमी ।

१. हे० प्रा० व्या० ८।२।८१, ६६, ६४, ६३, ६५, ८५ ।

२. हे० प्रा० व्या० ८।२। ७३, ६८। ३. हे० प्रा० व्या० ८।२।६९।

४. हे० प्रा० व्या० ८।२। ७२, ७०, ७३, ९१, ७१।

जे एकवडा व्यंजननी पूर्वमां धीर्घस्वर होय अथवा अनुस्वार होय ते व्यंजन नेवडो थनो नथी अर्थात् तेनो द्विर्भाव थतो नथी :

क्षिप्त छृढ नुं छुद्ध न थाय

स्पर्शा फास नुं फस्स ,,

व्यस्र तंस नुं तस्स ,,

संख्या संज्ञा नुं संज्ज्ञा ,, वगेरे

(पालि भाषामां द्विर्भाविनी प्रक्रिया छे. जूओ पा० प्र० पृ० १०

नियम १२)

२७

१शब्दोमां विशेष फेरफार

अयस्कार एकार । आथर्य अच्छर, अच्छरिअ, अच्छरिज्ज, अच्छरीअ ।

(पालि-अच्छरिय, अच्छयिर जूओ पा० प्र० पृ० ४४ टिप्पण)
उद्धल ओहल, उज्जल । उल्लल ओक्कल, उल्लल । कदल केल,
कयल । कदली केली, कयली । कर्णिकार कण्णेर, कणिआर, कण्णिआर ।
चतुर्गुण चोगुण, चउगुण । चतुर्थ चोत्थ, चउत्थ । चतुदश चोद्दस,
चउद्दस । चतुर्वार चोव्वार, चउव्वार । त्रयस्त्रिंशत् तेत्तीसा । त्रयोदश
तेरह । त्रयोविंशति तेवीसा । त्रिंशत् तीसा । नवनीत नोणीअ, लोणीअ ।
भवफलिका नोहल्लिआ । नवमालिका नोमालिआ । निषण्ण णुमण्ण ।
भूगल पोक्कल । पूतर पोर । प्रादरण पंगुरण, पाउरण, पावरण । बदर
पोर । मयूख मोह । रुदित रुण । लवण लोण । विचक्किल वेइल्ल ।
विदाति वीसा । सुकुमार सोमाल । स्थविर थेर ।

(जूओ पा० प्र० पृ० ४४ नियम ५७ लवण लोण तथा पृ० ६२
लवण लेन । जूओ पा० प्र० पृ० २८ नि० ३४ स्थविर थेर)

१. ऐ० प्रा० व्या० ८।१।१६६, १६५, १६७, १६८, १७०,
१७०, १७१, १७४, १७५, तथा ८।२।६६, ६७।

२शब्दोमां सर्वथा फेरफार

अथस् हेदठ । अथ ओ । अप्सरस् अच्छरसा, अच्छरा । अग्नि ऐ. अह ।
 अव ओ, अवधि ओहि । आशुष् आउस । आरब्ध आरुत, आरुद ।
 इदानीम् एण्हं एताहे दाणि, इआणि (शौरसेनी दाणि) ईयर कूर,
 ईसि, ईसि । उत ओ । उप ऊ, ओ, उपाध्याय ऊज्जाय, ओज्जाय, उव-
 ज्जाय । उभय अवह, उवह, उभयो । ककुम् कज्जा । क्षिप्त छूट, गित ।
 धुध् छुहा । गृह घर, गृहस्वामी घरसामी, राजगृह रायघर, गृहपति
 गृहवइ । छुप्त छिक्क, छुत्त । तिर्दक् तिरिआ, तिरिच्छ । प्रस्त द्वित्य,
 तदठ, तथ । दिश्र दिसा । दुहिआ धूआ, दुहिआ । दष्ट्रा दाढा ।
 धनुष् धणुह, धणु । धृति दिहि । पदाति पाइयक, पयाइ । प्राश्र पाउस ।
 पितृवसा पिउच्छा, पिउसिआ । पूर् पुरिम, पुव्व । (शौरसेनी पुरा)
 बहिस् बाहि, बाहिर । बृहस्पति भयस्पट, बहस्पइ । भगिनी बहिणी,
 भइणी । मलिन मइल, मलिण । मातृवसा माउच्छा, माउमिआ ।
 मार्जार मंजर, चंजर, मज्जार । वनिता विलया, वणिआ । विद्रुत विद्रुभ ।
 वृक्ष वक्क, वच्छ । वैदूर्य वेहलिय, वेदुज्ज । शुक्ति सिप्पि सुत्ति ।
 स्तोक धेव, धोव, धोवक, धोज । स्त्री इत्थी, मी । इममान सीमान,
 मुसाण, मसाण ।

२. हे० प्रा० व्या० ८।२।१४१ ८।१।१७२ ८।१।२० ८।१।२६१
 ८।१।१७२ ८।१।२० ८।२।१३८ ८।२।१३८ ८।२।१७७ ८।२।१७७
 ८।१।१७२, १७३ ८।२।१३८ ८।१।२१ ८।२।२२ ८।१।१७ ८।२।
 १४४ ८।२।१३८ ८।२।१४३ ८।२।१३६ ८।१।१९ ८।२।१२६ ८।२।
 १३९ ८।१।२२ ८।२।१३१ ८।२।१३८ ८।१।१९ ८।२।१२२ ८।२।
 १३९ ८।२।२० ८।२।१४० ८।२।१३७ ८।२।१२६ ८।२।१३८ ८।२।
 १४२ ८।२।१३२ ८।२।१२८ ८।१।१०७ ८।२।१२७ ८।२।१३३
 ८।२।१३८ ८।२।१२५ ८।२।१३० ८।२।८६

१अपभ्रंश भाषामां अमुक अमुक शब्दोनो खास फेरफार आ प्रमाणे छे-

सं०	प्रा०	अपभ्रंश
अन्यादश	अञ्जारिस	अन्नाइस
अपरादश	अवरारिस	अवराइस
ईदश	एरिस	अइस, एह
यीदश	केरिस	कइस, केह
तादश	तारिस	तइस, तेह
मादश	जारिस	जइस, जेह
दर्म	वदट	विष्य
विषण्ण	विसण्ण	मुन्न

(जूओ पालि प्र० पृ० ५६ नि० ७८ गृह घर । गृहिणो घरणी ।
प्र० १६ तिर्यक् तिरिय । पृ० ३४ टिप्पण पितृप्पसा पितुच्छा ।
पृ० २७ स्तोक थोक । पृ० ५१ श्मशान मसान, सुसान)

२८ अमुक-खास खास-शब्दोना संयुक्त व्यंजनोमां स्वरनो वधारो-
अंतःस्वरवृद्धि अथवा स्वरभक्ति

२४ नो वधारो—अग्नि अगणि, अग्निग । अर्हन् अरहंत । कृष्ण कसण,
कण्ह एटले काळो रंग । क्षमा छमा । प्लक्ष पलक्ख ।
रत्न रतन, रयण । शार्ङ्ग सारंग । श्लाघा सलाहा ।
स्निग्ध सणिद्ध । सूक्ष्म सुहम । स्नेह सणेह, नेह ।

२५ नो वधारो—अर्हन् अरिहंत । कृत्स्न कसिण, कण्ह । क्रिया किरिया,

१. हे० प्रा० व्या० ८।४।१३।८।४।२०।३।८।४।२०। २. हे०—
प्रा० व्या० ८।२।१०२। ८।२।१११। ८।२।११०। ८।२।१०१। ८।२।
१०३। ८।२।१०१। ८।२।१००। ८।२।१०१। ८।२।१०१। ८।२।१०१।
८।२।१०२। ३. हे० प्रा० व्या० ८।२।१११। ८।२।११०। ८।२।१०४।
८।२।१०७। ८।२।१०५। ८।२।१०४। ८।२।१०७। ८।२।१०५। ८।२।
१०४। ८।२।१०१। ८।२।१०७। ८।२।१०८। ८।२।१०४।

क्रिया । चैन्य चैश्व । तन्न तचिअ । दिष्टया दिष्टिभा ।
भन्य भविअ, भव । वया वइर, वज्ज । श्री सिरी ।
स्निग्ध सिणिद्ध निद्ध । स्याद् सिआ, स्याद्धार
सिआवाअ । स्वप्न सिविण, सिमिण, सुमिण । दाः
दिआ । ही हिरी ।

१६ नो वधारी — ज्या जीआ ।

१७ नो वधारी — अहंत् अहंत्त । छत्र छत्रम । द्वार दुवार दुवार दार
देर वार । पद्म पउम, पोम्म । मूर्ता मुक्कत्त, मुक्ता ।
शः सुवे । सुपा सुपुसा, सुप्ता, पुसा, सुता । सुक्ष्म
सुहुम, सुहम, सण्ड, सुण्ड । सुत्र सुस्त्र । स सु ।

२९ श्लाख शब्दोमां अनुस्वारनो वधारी

अतिमुक्तक अःमुक्तय, अःमुक्तय । अश्रु अंशु । उपरि अवरि,
उपरि । कर्कोटि कर्कोट । कुम्भल कुम्भल । मुञ्च मुञ्च । मुष्टि मिठि, मिष्टि ।
भ्यस्त तंस्त । दर्शन दंमण दरिमाण । देवनाम देवनाम । पशु पशु, पशुगु ।
पुञ्च पुञ्च, पुञ्च । प्रविश्रुत् पञ्चुआ । पुञ्च पुञ्च । मनसि मणसि । मन-
सिनी मणसणी । मनसिला मणसिला, मणसिला, मणसिला,
मणसिला । मूत्रं मुट, मुट । मज्जार मजार, मज्जार । वक्क वक्क,
वक्क । वयस्य वयंस, वयस्स । वृक्षक विट्ठिअ, विट्ठुअ । श्वश्रु
मनु, मनु ।

३० ४धक्षरो नो व्यत्यय-उलट्टं सुलट्टं

अचक्षुर अचक्षुर । आलान आलान । करिण करिण ।

१. हे० प्रा० व्या० टा० ११५। २. हे० प्रा० व्या० टा०
१११। टा० ११२। टा० ११३। टा० ११३। टा० ११४। ३. हे० प्रा०
व्या० टा० १२३। ४. हे० प्रा० व्या० टा० ११८। टा० ११९। टा०
११९। टा० ११९। टा० १२२। टा० १२३। टा० १२३। टा० १२३।
१२। १२०।

મદારાપ્ત મરદદ્દ । લલુક હલુઅ લહુઅ । લલાટ ણહાલ, ણલાહ ।
 બારાણસી વાનારસી । હરિતાલ હલિઆર હરિઆલ । હૂદ દ્રહ હર ।

૧૬૦૧સેની ભાષામાં ણ કારનો વિકલ્પે વધારો

સં.	પ્રા०	શૌ०
યુષ્મ્ ઇદમ્	યુત્તં ઇણં	યુત્તં ણિમં યુત્તં ઇણં ।
સદ્દશમ્ ઇદમ્	સરિસં ઇણં	સરિસં ણિમં, સરિસં ઇણં ।
કિમ્ એતદ્	કિં એઅં	કિં ણેદં, કિં એદં ।
એવમ્ એતદ્	એવં એઅં	એવં ણેદં એવં એદં ।

૧૭૫૭અંશમાં ચાસ શબ્દોમાં કોઈ કોઈ પ્રયોગમાં સ્વરનો અથવા વ્યંજનનો વધારો

સં.	પ્રા०	અપ०
ઉષા	ઉત્ત	યુત્તં
પરસ્પર	પરોપ્પર	અપરોપ્પર
ચ્યાસ	વા०	માસ

૩૧ ૩અમુક શબ્દોની જાતિમાં જે ફેરફાર થાય છે તે આ પ્રમાણે છે :

જે શબ્દને છેડે સ્ હોય અથવા ન્ હોય એવા તમામ શબ્દો નર
 જાતિમાં વપરાય છે :

મસાસ	જસો ।	જન્મન્	જમ્મો ।
પયસ	પસો ।	નર્મન્	નમ્મો ।

૧. હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૪૨૭૯૧ ૨. હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૪૪૨૯૧
 ૮૧૪૪૦૯૧ ૮૧૪૩૯૯૧ ૩. હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૫૧૩૨૧ ૮૧૫૧૩૧
 ૮૧૫૧૩૩ ૮૧૫૧૩૪ ૮૧૫૧૩૫

તમસ્ તમો । મર્મન્ મર્મ્મો ।

તેજસ્ તેજો । વર્મન્ વર્મ્મો ।

ઠસ્ ઠો । ધામન્ ધામો ।

પત્તો વગેરે રૂપોમાં છેડે જે બોક્ષાર છે તે તેનું નરજાતિનું સૂચક છે.

અપવાદ : દામન્ દામે । ધર્મન્ સર્મ્મં । ચર્મન્ ચર્મ્મં । શિરસિ
સિરં । સુમનસ્ સુમનઃ ।

પ્રાશ્ન, ધારદ્ અને તરણિ શબ્દ નરજાતિમાં વપરાય છે :

પ્રાશ્ન પાઠસો । ધારદ્ સરઓ । તરણિ તરણી ।

‘આંત’ અર્થવાઙ્મા તમામ શબ્દો નરજાતિમાં વિકલ્પે વપરાય છે :

	નર૦	નાન્યતર૦
અક્ષિ	અક્ષી	અર્ક્ષિત ।
અક્ષિ	અચ્છી	અર્ચ્છિત ।
ચક્ષુ	ચક્ષ્	ચક્ષુઃ ।
નયણ	નયણી	નયણં ।
લોચન	લોચણી	લોચણં ।

નીચેના શબ્દો નરજાતિમાં વિકલ્પે વપરાય છે :

વચન	વયગો	વયન ।
વિચુન્	વિચ્ચુના	વિચ્ચુન્ (તૃતીયા વિમલિ) ।
કુન્દ	કુન્દો	કુન્દે ।
છન્દ	છન્દો	છન્દ ।
માદાત્મ્ય	માદાત્મી	માદાત્મં ।
દુઃસ્થ	દુઃસ્થો	દુઃસ્થ ।
માયન	માયણી	માયણં ।

नीचेना शब्दो नान्यतरजातिमां विकल्पे वपराय छे :

गुण	गुणं	गुणो ।
देव	देवं	देवो ।
विन्दु	विन्दु	विन्दू ।
खग	खगं	खगो ।
मडलग	मडलगं	मडलगो ।
करुह	करुहं	करुहो ।
रुख	रुखं	रुखो ।

जे शब्दोने छेडे भाववाचो 'इमा' प्रत्यय हंय ते शब्दो नारी-
जातिमां विकल्पे वपराय छे :

	नर०	नारो
गरिमन्	गरिमा	गरिमा ।
महिमन्	महिमा	महिमा ।
निलज्जिमन्	निलज्जिमा	निलज्जिमा ।
धूर्तिमन्	धूर्तिमा	धूर्तिमा ।

अजलि वगेरे शब्दो नारीजातिमां विकल्पे वपराय छे :

	नारी०
अजलि	अंजली ।
पृष्ठ	पिठ्ठी ।
अक्षि	अच्छो ।
पण्हो	पण्हा ।
चौर्य	चोरिआ ।
फुक्षि	फुच्छो ।
बाल	बली ।
निधि	बिही ।
रस्मि	निही ।
विधि	रस्ती ।
प्रन्थि	गठो ।

संधि

संधि एटले परस्पर संभारि जनु-एक बीजामा मल्ली जनु के एक बीजामा छुगारि जनु.

प्रथम पदनी छेवनो स्वर अने पाछला पदनी पहेलो स्वर ए बधे एक बीजामा मल्ली जई जे फेरफार पामे तेनु नाम स्वरसंधि.

पदनी अंदरनी व्यंजन तेनी पछीना व्यंजनने लीधे जे फेरफार पामे तेनु नाम व्यंजनसंधि.

जेम के:

फंठ, कण्ठ. चंद, चन्द्. फंकण, कङ्कण.

संख, सङ्ख. गंगा, गङ्गा. बगेरे

अर्धमागधीमां संस्कृतनी पेटे जुदा जुदा व्यंजनोनी संधि यती नथी.

१ एक पदमां संधि यती ज नथी.

नई (नदी) पइ (पति) कइ (कवि) गज (गज)
गउआ (गो-गाय) काअ (काक) लोज (लोक)
रइ (रवि) रइ (रति) बगेरे.

अपवाद : केटलाक शब्दोमां एक पदमां पग स्वरसंधि पई जाय छै :

वि + ईअ = वीअ } —वीजुं-द्वितीय
वि + इअ = विइअ }

फाहि + इ = फाहो } —करशे-करिष्यति
फाहिइ }

*थ + इर = थेर (तृढ-न्यविर)

च + उ + इस् = चोइस् (चौद-चतुर्दश)

कुंभ + आर = कुंभार (कुंभार-कुम्भकार)

चक्र + आअ = चक्राअ (चक्रवाक)

साल + आहण = सालाहण (शालिवाहन राजा)

२ क्रियापदना छेडाना स्वरनी कोई घीजा पदना स्वर साथे संधि थती नथी: जेमके;

होइ + इह = होइ इह

३ इ ई के उ ऊ पछी कोई घिजातीय स्वर आवे तो संधि थती नथी: जेमके;

इ—जाइ + अंध = जाइअंध (जातिअंध-जात्यन्ध-जन्मांध)

ई—पुढवी + आउ = पुढवीआउ (पृथ्वी आप-पृथ्वी पाणी)

उ—बहु + अट्टिय = बहुअट्टिय (बहुअस्थिक-घणां हाडकां-वाळुं)

ऊ—वह + अवगूढ = वहअवगूढ (वधूअवगूढ)

४ ए के ओ पछी कोई पण स्वर आवे तो संधि थती नथी:३

ए—महावीरे + आगच्छइ । एगे + आया । एगे + एवं ।

ओ—अहो + अच्छरियं । गोयमो + आघवेइ ।

आलकिन्मो + इण्हं ।

५ घे पदमां पण व्यंजन लोपाया पछी ज्यां जे स्वर बाकी रहेलो होय त्यां ते स्वरनी संधि थती नथी:४

निशाकर—निसा+अर=निसाअर । निसि+अर=निसिअर ।

रजनीकर—रयणी + अर = रयणीअर ।

रजनीचर—रयणी + अर = रयणीअर

निशाअर—निसा+अर=निसाअर । निसि+अर=निसिअर ।

गन्धपुटी—गंध + उडी = गंधउडी ।

१. हे० प्रा० व्या० ८।१।९। २. हे० प्रा० व्या० ८।१।६। ३.

हे० प्रा० व्या० ८।१।७। ४. हे० प्रा० व्या० ८।१।८।

६ अ के आ पछी अ के आ आवे तो आ भई जाय छेः१

अ—जीव + अजीव = जीवाजीव ।

विसम + आयव = विसमायव (विषम आतप)

आ—गंगा + अहिबइ = गंगाहिबइ ।

जउणा + आणयण = जउणाणयण (यमुना आनयन)

७ इ के ई पछी इ के ई आवे तो ई भई जाय छेः२

मुणि + इयर = मुणीयर

दहि + ईसर = दहीसर

पुहवी + ईस = पुहवीस ।

पुहवी + इसि = पुहवीसि ।

८ उ के ऊ पछी उ के ऊ आवे तो ऊ भई जाय छेः३

वह + उदग = वहदग

साहु + उदग = साहुदग

वहु + ऊसास = वहसास

वह + उवमा = वहवमा ।

वह + ऊसास = वहसास ।

९ स्वर पछी स्वर आवे तो आगला स्वरनो लोप पग भई जाय छेः४

नर + ईसर — नर् + ईसर = नरीसर, नरेसर ।

तिदस + ईस — तिदस् + ईस = तिदसीस, तिदसेस ।

नीसास + ऊसास = नीसास् + ऊसास = नीसासूसास ।

रमामि + अहं = रमामहं । तम्मि + अंसहर = तम्मंसहर ।

उवलभामि + अहं = उवलभामहं ।

देविद् + अभिवेदिअ = देविद्भिवेदिअ ।

ददामि + अहं = ददामहं । ण + एव = णेव ।

१० ज्यों ये स्वर पास पास आवेला होय त्यों केदलेक स्वरनो लोप पग भई जाय छेः५

१. २. ३. हे० म० व्या० १।२।३। ४. हे० आ० व्या०

८।१।१।५। ५. हे० सं० व्या० १।२।३।४। ६. हे० आ० व्या०

८।१।१।५।

फासे + अहियासए = फासे हियासए

वालो + अवरज्जइ = वालो वरज्जइ

परसंति + अणंतसो = परसंति णंतसो

- ११ सर्व नामनो स्वर के अव्ययनो स्वर पासे पासे आवेला होय तो ते वेमांथी गमे ते एकनो स्वर लोप पामे छे:१

तुम्हे + इत्थ = तुम्हिट्थ

जे + पत्थ = जेत्थ

अम्हे + पत्थ = अम्हेत्थ

जइ + अहं = जइहं ।

जे + इमे = जेमे

जइ + इमा = जइमा ।

- १२ कोई पण पदनी पछी अपि के अवि अव्यय आवेल होय तो तेनो अ विकल्पे लोप पामे छे:२

किं + अपि = किं पि, किमचि

केण + अवि = केण चि, केणाचि

कहं + अपि = कहं पि, कहमचि

- १३ कोई पण पद पछी इति अव्यय आवेल होय तो तेनो आदिनो इ लोप पामे छे:३

जं + इति = जं ति

जुत्तं + इति = जुत्तं ति ।

दिट्ठं + इति = दिट्ठं ति

- १४ कोई पण पदना छेडाना स्वर पछी इति अव्यय आवेल होय तो तेना आदिना इ नो लोप करयो अने ति ने पदने त्ति करयो:४

तदा + इति = तदत्ति

पुरिसो + इति = पुरिसो त्ति

पिथो + इति = पिथो त्ति

- १५ जुदा जुदा पदोनां अ के आ पछी ए के ई आवे तो ए पाव छे:६

न + एच्छति = नेच्छति

जाया + ईस = जायेस ।

वास + इति = वासेसि

खट्टा + इट्ट = खट्टेह

दिण + ईस = दिणैस

(खट्ट्या + इह)

- १६ जुदा जुदा पदोनां अ के आ पछी उ के ऊ आवे तो ओ पाव छे:७

१. हे० प्रा० व्या० ८।१।४० २. हे० प्रा० व्या० ८।१।४१

३. ४. हे० प्रा० व्या० ८।१।४२ ५. ज्ञां पानुं ११ नियम २.

६. ७. हे० सं० व्या० १।२।६।

સિહર+ઉવરિ=સિહરોવરિ
 પગ + ઝૂળ = પગોળ
 પાઝ+ઝૂળ=પાઝોળ (પોળું)

ગંગા + ઉવરિ = ગંગોવરિ ।
 વીસા + ઝૂળ = વીસોળ ।

૧૭ પદના છેડાના મૂનો અનુસ્વાર થાય છે:૧

જલમ્—જલં
 ફલમ્—ફલં
 ગિરિમ્—ગિરિં

અપવાદ:—
 વણમ્મિ—વણંમિ
 વણમ્મિ

૧૮ પદને છેડે આવેલા મૂ પછી સ્વાર આવે તો તેનો વિકલ્પે અનુસ્વાર થાય છે:૨

ઉસમ્મ + અજિઝં = ઉસમેં અજિઝં, ઉસમ્મઅજિઝં ।
 નગરમ્ + આગચ્છદ્ = નગરં આગચ્છદ્, નગરમાગચ્છદ્ ।

૧૯ કેટલાક શબ્દોમાં છેડાના વ્યંજનનો અનુસ્વાર થઈ જાય છે:૩

સાક્ષાત્—સક્ષં
 યત્—જં
 તત્—તં
 વિષ્વક્—વોસું

પૃથક્—પિઠં
 સમ્યક્—સમ્મં
 કથક્—કથં
 કથકક્—કથયં

૨૦ ક્ષ ઙ્ ણ્ અને ન્ પછી કોઈ પણ વ્યંજન આવે તો તેનો અનુસ્વાર થઈ જાય છે:૪

શક્ષ—સક્ષ—સંક્ષ
 કચ્ચુક—કચ્ચુક—કંચુક

પપ્પુચ—છપ્પુચ—છમ્પુચ ।
 સન્ધ્યા—સંધ્યા ।

૨૧ કેટલાક શબ્દોમાં અનુસ્વારનો લોપ થઈ જાય છે:૫

૧. હેં પ્રાં વ્યાં ૮૧૧૨૩ ૨. હેં પ્રાં વ્યાં ૮૧૧૨૪
૩. હેં પ્રાં વ્યાં ૮૧૧૨૫ ૪. હેં પ્રાં વ્યાં ૮૧૧૨૬ ૫.
- હેં પ્રાં વ્યાં ૮૧૧૨૮

विंशति—वींसा
त्रिंशत्—तींसा
संस्कृत—सकृत्य
संस्कार—सकार
मांस—मांस, मंस
मांसल—मांसल, मंसल
कांस्य—कांस, कंस
पांशु—पांसु, पंसु
कथम्—कथं-कह, कह

पवम्—पवं-पव, एवं
नूनम्—नूनं-नूण, नूणं
इदानीम्—इआणि—
इआणि, इआणि,
दाणि, दाणि,
किम्—कि—कि, किं
संमुख—समुह, संमुह
किंशुक—केसुअ, किंसुअ
सिंह—सीह, सिघ्र

२२ अनुस्वार पछी वर्गनो कोई पण अक्षर आवतां अनुस्वारने बदले वर्गनो पांचमो अक्षर विकल्पे मुकाय छेः१

पंक—पङ्क, पंक
संख—सङ्ख, संख
अंगण—अङ्गण, अंगण
लंघण—लङ्घण, लंघण
कंचुअ—कङ्चुअ, कंचुअ
लंछण—लङ्छण-लंछण
अंजन—अञ्जन, अंजन
संज्ञा—सञ्ज्ञा, संज्ञा
कंटअ—कण्टअ, कंटअ
कंठ—फण्ठ, कंठ

कंड—कण्ड, कंड
संढ—सण्ड, संढ
अंतर—अन्तर, अंतर
पंथ—पन्थ, पंथ
चंद—चन्द, चंद्र
बंधु—बन्धु, बंधु
कंप—कम्प, कंप
गुफ—गुम्फ गुफ
कलंब—कलम्ब, कलंब
आरंभ—आरम्भ, आरंभ

२३ फेटलाक पदोमां वे पदनी वच्चे म् उमेराय छेः२

अन्न + अन्न = अन्नम् अन्न-अन्नमन्न ।

पग + पग = पगम् पग-पगमेग ।

ચિત્ત + આણંદિય = ચિત્તમ્આણંદિય-ચિત્તમાણંદિય ।

જહા + ઇસિ = જહામ્ ઇસિ-જહામિસિ ।

ઇહ + આગઅ = ઇહમ્ આગઅ-ઇહમાગઅ ।

હટ્ટતુટ્ટ + અલંકિય = હટ્ટતુટ્ટમ્ અલંકિય-હટ્ટતુટ્ટમલંકિય ।

અળેગછંદા + ઇહ = અળેગછંદામ્ ઇહ-અળેગછંદામિહ ।

જુઞ્વણ + અપ્પુણ્ણ = જુઞ્વણમ્ અપ્પુણ્ણ-જુઞ્વણમપ્પુણ્ણ ।

૨૪ કેટલાક શબ્દોનો છેડાનો વ્યંજન લોપાતો નથી પરંતુ તે પાસેના સ્વરમાં મઝી જાય છે:૧

કિમ્ + ઇહં = કિમિહં

યદ્ + અસ્તિ = જદત્થિ

પુનર્ + અપિ = પુણરવિ

નિર્ + અંતર = નિરંતર

દુર્ + અતિક્રમ = દુર્

અશ્ક્રમ = દુરશ્ક્રમ

૨૫ અહીં સંધિના જે જે નિયમો જણાવેલા છે તે વધાનો ઉપયોગ એ પદો મચ્છે જ કરવાનો છે અને જ્યાં એક કરતાં વધારે નિયમો લાગવાનો સંભવ જણાય ત્યાં પ્રયોગોને અનુસારે અને અર્થભ્રમ ન થાય એ રીતે જ સંધિ કરવી.૨

સમાસ૩

સમાસ એટલે સંક્ષેપ. વધારે અર્થને સૂચવવા સારુ ઓછા શબ્દો વાપરવાની શૈલીનું નામ સમાસ છે.

તત્ત્વનું ઓછું પડે અને ચોલવાનું પણ ઓછું રહે છતાં અર્થને વિષય-વપણે કંઈ રીતે સૂચવી શકાય એ દષ્ટિમાંથી આ સમાસની શૈલીની શોધ થયેલી છે અને એ શોધ પંડિતાઈ શૈલીમાં સવિશેષપણે વિકાસ પણ પામી છે.

૧. સ્વરહીને પરંણ સંયોજ્યમ્ । તથા હેં પ્રાં ન્યાં ૮૧૧/૧૧, ૧૨ । ૨. હેં પ્રાં ન્યાં ૮૧૧/૫ । ૩. હેં સં ન્યાં ૩૧૧/૧ થી ૧૬૩/૧

વોલચાલની લોકભાષામાં આ શૈલીનો પ્રચાર ઓછો જણાય છે. પરંતુ લોકભાષા જ ડ્યારે કેવળ સાહિત્યની ભાષા બની જાય છે ત્યારે તેમાં આ સમાસની શૈલીનો ઉપયોગ સારી રીતે થયેલો મળે છે.

‘ન્યાયનો અધીશ’ કહેવું હોય તો સમાસ વગરની શૈલીમાં ‘નાયસ્સ અધીસો’ કહેવાય અને સમાસવાળી શૈલીમાં ‘નાયાધીસો’ કહેવાય. અર્થાત્ જે અર્થને વતાવવા સારુ સમાસ વગરની શૈલીમાં છ અક્ષરોનો શ્લોક પડે છે તે જ અર્થને વતાવવા સમાસવાળી શૈલીમાં કેવળ ચાર અક્ષરોથી જ ચાલે છે.

એ જ રીતે ‘જે દેશમાં ઘણા વીરો છે તે દેશ’ કહેવું હોય તો સમાસ વગરની શૈલીમાં ‘જમ્મિ દેસે વહવો વીરા સંતિ સો દેસો’ એટલું લાંબું કહેવું પડે ત્યારે તે જ અર્થને વતાવવા સારુ સમાસવાળી શૈલીમાં ‘વહુવીરો દેસો’ એટલું ઓછું કહેવાથી જ પૂરું કામ સરી જાય અર્થાત્ જે અર્થને વતાવવા માટે સમાસ વગરની શૈલીમાં ચૌદ અક્ષરોની જરૂર રહે છે તે જ અર્થને સમાસવાળી શૈલી કેવળ છ અક્ષરોથી સંપૂર્ણપણે વતાવી શકે છે. આ રીતે સમાસવાળી અને સમાસ વગરની શૈલીની આ એક મોટી વિશેષતા છે.

આ ઉપરાંત સમાસવાળી શૈલીનો વીજી પણ અનેક વિશેષતાઓ છે. જેમકે, ‘અહિણુલં’ (અહિનકુલમ્) એવો એકવચની દ્વન્દ્વ, તે વે વચ્ચેના એટલે સાપ અને નોઢીયા વચ્ચેના સ્વાભાવિક વેરને વતાવે છે ત્યારે ‘દેવાસુરં’ એવો એકવચની દ્વન્દ્વ, તે વે (એટલે દેવ અને અસુર) વચ્ચેના માત્ર વિરોધને સૂચવે છે.

ઉપરાંત જે સમાસમાં કેટલીક વાર પૂર્વપદની વિભક્તિ લોપાતી નથી તે પણ વિશેષ અર્થને વતાવે છે. ‘નેહેસૂરો’ સમાસ માપસની કાચરતાને સૂચિત કરે છે. ‘તિથે કાગો અત્થિ’ એવો સમાસ વગરની શૈલીવાળું વાક્ય ત્યાસ કોઈ વિશેષતા વતાવતું નથી ત્યારે ‘તિથ્થકાગ’

(તીર્થકાક) એવી સમાસવાળી શૈલીનું વાક્ય તીર્થવાસી મનુષ્યની અધ-
મતા વતાવે છે.

કેટલીક વાર સમાસમાંનું મધ્યમ પદ જ લોપાઈ જાય છે છતાં
સમાસ દ્વારા તે લોપાયેલા મધ્યમ પદનો અર્થ વરાવર સૂચિત થતો રહે
છે. જેમકે; 'સસોદર' શબ્દ સમાસયુક્ત છે. તેનો અર્થ 'માછલાના
પેટની જેવું જેનું પેટ છે તે' એવો થાય છે. સરી રીતે આવો અર્થ
વતાવવા સસોદરોદર (સસ-માછલું, ઉદર-પેટ, ઉદર-પેટ) આવો શબ્દ
વપરાવો જોઈએ; ત્યારે એને વદલે કેવલ 'સસોદર' શબ્દ જ ઉક્ત
અર્થને પૂર્ણપણે વતાવે છે. એ આ સમાસનો જ એક ચમત્કાર છે. આવા
સમાસનું નામ 'મધ્યમપદલોપી' સમાસ કહેવાય છે. આ સિવાય પણ
સમાસવાળી શૈલીની વિશેષતા વતાવવા દંડાદંડી (દણ્ડાદણ્ડ) કેસા-
કેસિ (કેસાકેસિ) અનુરૂપ (અનુરૂપ) જહાસતિ (યથાશક્તિ) વગેરે
અનેક ઉદાહરણો આપી શકાય, પરંતુ એવાં વધાં અનેક ઉદાહરણો આપ-
વાનું આ સ્થાન નથી માટે એ વિશે વધારે ન જણાવતાં પ્રાકૃતમાં વપરાતા
કેટલાક સમાસો સંબંધે ચર્ચા કરવી ઉચિત છે.

અહીં એ સાસ યાદ રાખવું જોઈએ કે સમાસોની જે સૂઝી પંડિતાઝ
ભાષામાં છે તેવી સૂઝી એક સમયની લોકભાષારૂપ આ પ્રાકૃત ભાષામાં
નથી. પરંતુ જ્યારથી આ ભાષા પણ સાહિત્યની જ બની ગઈ ત્યારથી
આના ઝાર પણ એ પંડિતાઝ ભાષાના સમાસોની અસર સારી પેટે
થયેલી છે અને એમ છે માટે જ અહીં સમાસોની થોડી વિગતવાર ચર્ચા
વરાવર સમુચિત છે.

સમાસના પ્રસિદ્ધ ચાર પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે:

૧. દંદ (દ્વન્દ્વ). ૨. તપ્પુરિસ (તપ્પુરુપ). ૩. ચતુષ્વીદિ
(ચતુષ્વીદિ) ૪. અવ્યયીભાવ (અવ્યયીભાવ)

(જે શબ્દોનો સમાગ કરવો હોય તેમને છૂટા છૂટા વાતરી વતા-
વવા તેનું નામ 'વિપ્રદ' છે. વિપ્રદ એટલો છૂટું કરવું)

૧ દંદ સમાસ

દંદ એટલે જોડકું. દંદ સમાસના જોડકામાં વપરાતા વચ્ચે શબ્દોમાં જોડાણ થાય છે. મુખ્ય કે ગૌણ નથી હોતાં. અર્થાત્ દંદ સમાસમાં વપરાતા તમામ શબ્દોની સમાન મર્યાદા છે. જેમકે ‘માનાપ’ ‘સગાવહારા’ એ વચ્ચે ઉદાહરણો દંદ સમાસનાં છે તેમ પુણ્યપાવાદ, જીવાજીવા, સુહૃદુષ્ણાદિ, સુરાસુરા-વગેરે ઉદાહરણો પણ દંદ સમાસનાં છે, એ દંદ સમાસનો વિગ્રહ આ પ્રમાણે છે:

પુણ્યં ચ પાવં ચ પુણ્યપાવાદં.

જીવા ચ અજીવા ચ જીવાજીવા.

સુહં ચ દુષ્ણં ચ સુહૃદુષ્ણાદિ.

સુરા ચ અસુરા ચ સુરાસુરા.

દંદ સમાસ દ્વારા તૈયાર થયેલું પદ ષણ્ઠી કરીને બહુવચનમાં વપરાય છે. એ જ રીતે દ્વિવચન (દ્વિવચન) લાહલાહ (લાભાભાભા) સારાસારં (સારાસારમ્) દેવદાણવગંધર્વા (દેવદાણવગાન્ધર્વા) વગેરે.

દંદ સમાસના વિગ્રહમાં ‘ય’ ‘અ’ કે ‘ચ’ વપરાય છે.

૨ તત્પુરિસ સમાસ

જે સમાસનું પૂર્વપદ પોતાની વિભક્તિના સંબંધથી ઉત્તરપદ સાથે એટલે પાછલા પદ સાથે જોડાયેલું હોય તે તત્પુરિસ સમાસ. આ સમાસનું પૂર્વપદ ધીજી વિભક્તિથી માંડીને સાતમી વિભક્તિ સુધીની વિભક્તિવાળું હોય છે. જે જે વિભક્તિવાળું એ પૂર્વપદ હોય તે તે વિભક્તિના નામવાળો તત્પુરિસ સમાસ કહેવાય. જેમકે:

વિદ્યાતત્પુરિસ (દ્વિતીયાતત્પુરિસ) તદ્વિદ્યાતત્પુરિસ (તૃતીયાતત્પુરિસ)

ચતુર્થાતત્પુરિસ (ચતુર્થાતત્પુરિસ) પચ્ચમીતત્પુરિસ (પચ્ચમી

તત્પુરિસ (ષષ્ઠીતત્પુરિસ) અને સત્તમીતત્પુરિસ (સત્તમી

તે દરેકનાં ક્રમવાર ઉદાહરણો આ પ્રમાણે છે:

विईया तप्पुरिस—

इंदियं अतीतो—इंदियातीतो

सुहं पत्तो—सुहपत्तो

दिवं गतो—दिवंगतो

तईया तप्पुरिस—

ईसरेण कडे—ईसरकडे

(ईश्वरकृतः)

दयाए जुत्तो—दयाजुत्तो

गुणेहिं संपन्नो—गुणसंपन्नो

रसेण पुण्णं—रसपुण्णं

चउत्थी तप्पुरिस—

लोगाय हितो—लोगहितो

लोगस्स सुहो—लोगसुहो

पंचमी तप्पुरिस—

दंसणाओ भट्टो—दंसणभट्टो

अन्नाणाओ भयं—अन्नाणभयं

संसारआओ भीओ—संसार-

भीओ

छट्ठी तप्पुरिस—

देवस्स मंदिरं—देवमंदिरं

कन्नाए मुहं—कन्नामुहं

नरस्स इंदो—नरिंदो

देवस्स इंदो—देविंदो

वीरं अस्सिओ—वीरस्सिओ

(वीराश्रितः)

खणं सुहा—खणसुहा

मायाए सरिस्सी—माउसरिस्सी

कुलेण गुणेण सरिस्सी—कुल-

गुणसरिस्सी

बहुजणस्स हितो—बहुजण-

हितो

थंभाय कट्टं—थंभकट्टं

वग्घाओ भयं—वग्घभयं

रिणाओ मुत्तो—रिणमुत्तो

(—युक्तः)

लेहस्स साला—लेहसाला

विजाण टाणं—विजाटाणं

समाहिणो टाणं—समाहि-

टाणं

સત્તમી તપુરિસ—

કલાસુ કુસલો—કલા-
કુસલો
વંમણેસુ ઉત્તમો—વંમણોત્તમો

જિણેસુ ઉત્તમો—જિણોત્તમો
દિણસુ ઉત્તિમે—દિઓત્તિમે
નરેસુ સેટ્ટો—નરસેટ્ટો

તપુરિસ સમાસના પેટામાં ઉવવય સમાસ (ઉપપદ સમાસ) આવી જાય છે. ઉવવય સમાસમાં પાછલું પદ કૃદંતસાધિત હોય છે એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે.

ઉવવય સમાસનાં કેટલાંક ઉદાહરણો:

કુંભગાર—(કુમ્ભકાર)
સવ્વણુ—(સર્વજ્ઞ)
પાયવ—(પાદપ)
કચ્છવ—(કચ્છપ)
અદિવ—(અધિપ)
ગિદ્દથ—(ગૃહસ્થ)
સુત્તગાર—(સૂત્રગાર)
બુત્તિગાર—(બુત્તિકાર)

ભાસગાર—(ભાષ્યકાર)
નિણયા—(નિન્નગા)
નીચગા—નીચગા)
નમ્મયા—(નર્મદા)
સગડમ્મિ—(સ્વકૃતમિત્)
પાવણાસગ—(પાપનાશક)
વગેરે

વિશેષણ અને વિશેષ્યનો સમાસ પણ તપુરિસના પેટામાં આવી જાય છે. તેનું બીજું નામ 'કમ્મધારય' સમાસ છે: તેનાં ઉદાહરણો:

પીઠં ચ તં વત્થં ચ—પીઠવત્થં
રત્તો ચ સો ઘહો ચ—રત્તઘહો
ગોરો ચ સો ઘસમ્મો ચ—ગોરઘસમ્મો
મહંતો ચ સો વીરો ચ—મહાવીરો
વીરો ચ સો જિણો ચ—વીરજિણો
મહંતો ચ સો રાયો ચ—મહારાયો
કણ્ઠો ચ સો પક્કો ચ—કણ્ઠપક્કો

सुद्धो च सो पक्खो च—सुद्धपक्खो

वली, आ समासमां घणी वार वने विशेषणो पण होय छे:

रक्तपीअं वत्थं—(रक्तपीतं वस्त्रम्)

सीउण्हं जलं—(शातोष्णं जलम्)

घणी वार पूर्वपद उपमासूचक होय छे:

चंदो इव मुहं—चंदमुहं

घणो इव सामो—घणसामो

वज्ज इव देहो—वज्जदेहो (वज्रदेहः)

घणी वार पाछलं पद उपमासूचक होय छे:

मुहं चंदो इव—मुहचंदो | जिणो इंदो इव—जिणेंदो

घणी वार पूर्वपद केवल निश्चयदर्शक होय छे:

संजमो एव धणं—संजमधणं

तवो च्चिअ धणं—तवोधणं

पुण्णं चेअ पाहेज्जं—पुण्णपाहेज्जं

कम्मधारय समासनो प्रथम शब्द संख्यासूचक होय तो तेंनुं नाम दिगु (द्विगु) समास कहेवाय छे:

नवण्हं तत्ताणं समाहारो—नवतत्तं

चउण्हं कसायाणं समूहो—चउक्कसायं

तिण्हं लोआणं समूहो—तिलोई

तिण्हं लोगाणं समूहो—तिलोगं

निषेधदर्शक 'अ' के 'अण'नो नाम साथे जे समास थाय तेंनुं नाम नतप्पुरिस समास. जेसके;

न लोगो—अलोगो

न देवो—अदेवो

न आयारो—अणायारो

न इट्ठं—अणिट्ठं

न दिट्ठं—अदिट्ठं

न इत्थो—अणित्थो

(જ્યાં નામની આદિમાં સ્વર હોય ત્યાં જ 'અળ' વપરાય છે.)

પ અહ અવ પરિ અને નિ વગેરે ઉપસર્ગોની સાથે પણ તત્પુરિસ સમાસ થાય છે. આનું નામ પાદિ તત્પુરિસ કહેવાય છે:

પગતો આયરિયો પાયરિયો
સંગતો અત્યો સમત્યો
અદ્યકતો પહ્લંકં અહપહ્લંકો

ઉગ્ગઓ વેલં ઉવ્વેલો
નિગ્ગઓ કાસીય નિય્કાસિ

૧ જ રીતે પુણોપવુદ્ધો, અંતઃસૂઓ વગેરે પણ સમાસવા.

૩ વહુવ્વીહિ સમાસ—

આ સમાસમાં બે કે તેથી વધારે પદોનો ઉપયોગ થાય છે. 'વહુવ્વીહિ' છટ્ટે વહુ છે વીહિ (હાંગર) જેનો પાસે એવો જે કોઈ હોય તે 'વહુવ્વીહિ' કહેવાય. જેનો 'વહુવ્વીહિ' નો અર્થ છે તેવો જ આ સમાસ દ્વારા તૈયાર થયેલા તમામ શબ્દોનો અર્થ છે. તાત્પર્ય ૧ કે આ સમાસમાં પ્રથમ પદ પળું કરીને વિશેષણરૂપ હોય છે અથવા ઉપમાસૂચક હોય છે અને પ્રથમ પછીનું પદ વિશેષ્યરૂપ હોય છે અને સમાન થયા પછી જે એક આનું વિશિષ્ટ નામ તૈયાર થાય છે તે પણ વીજા કોઈનું વિશેષણ હોય છે. આ સમાસમાં વપરાતાં નામો પ્રધાન નથી પરંતુ તેમનાથી જુદું અન્ય તત્ત્વ પ્રધાન હોય છે માટે જ આ સમાસને અન્યપદાર્થ પ્રધાન કહેલો છે. ઉપર જણાવેલો 'વહુવ્વીહિ' પદનો અર્થ જ આ દૃષ્ટીકોણે સ્પષ્ટ કરે છે.

જ્યારે આ સમાસમાં વપરાતાં નામો સમાન વિભક્તિવાળાં હોય છે ત્યારે આ સમાસને સમાનાધિઅરણ વહુવ્વીહિ કહેવામાં આવે છે અને જ્યારે ૧ નામો જુદી જુદી વિભક્તિવાળાં હોય છે ત્યારે યદિકરણ (વ્યધિકરણ) વહુવ્વીહિ કહેવામાં આવે છે.

સમાનાધિકરણ વહુવ્વીહિનાં ઉદાહરણો:

- *૨ આરૂઢો વાળરો જં રુક્ષં સો આરૂઢવાળરો રુક્ષો (વૃક્ષઃ)
- ૩ જિઘાણિ ઇંદિયાણિ જેણ સો જિંદિયો મુળી
જિઓ કામો જેણ સો જિઅકામો મહાદેવો
જિઆ પરીસહા જેણ સો જિઅપરીસહો ગોયમો
- ૫ મટ્ટો આયારો જાઓ સો મટ્ટાયારો જળો
નટ્ટો મોહો જાઓ સો નટ્ટમોહો સાહુ
- ૬ ઘોરં વંમચેરં જસ્સ સો ઘોરવંમચેરો જંવૂ
સમં ચડરંસં સંઠાણં જસ્સ સો સમચડરંસસંઠાણો રામો
કથો અત્યો જસ્સ સો કયત્યો કળહો
આસા ંવરં જેસિં તે આસંવરા
સેયં ંવરં જેસિં તે સેયંવરા
મહંતા વાહુણો જસ્સ સો મહાવાહુ
પંચ વત્તાણિ જસ્સ સો પંચવત્તો—સીહો
ચત્તારિ મુહાણિ જસ્સ સો ચડમ્મુહો—વમ્હા
પગો દંતો જસ્સ સો પગદંતો—ગણેસો
- ૭ વીરા નરા જમ્મિ ગામે સો ગામો વીરણરો
સુત્તો સિંધો જાપ સા સુત્તસિંહા ગુદ્દા

વધિકરણ વહુવ્વીહિ

ચક્કં પાણિમ્મિ જસ્સ સો ચક્કપાણી
ગંઢીવ કરે જસ્સ સો ગંઢીવકરો અઙ્ગુળો
ઉપમાન જેમાં પ્રથમ પદ છે એવા વહુવ્વીહિનાં ઉદાહરણઃ
મિગનયણાઈં દ્વવ નયણાણિ જાપ સા મિગનયણા
ए ज प्रमाणे कमलनयणा, गजाण्यो, हंसगमगा, चंदमुखी वगैरे.

• ૨, ૩ વગેરે સંસ્કૃત, સમાસમાં ૪ પરાયણાં નામોને ત્રિગુણી તે
તે વિભક્તિની સૂચક છે.

‘ન’ વહુવ્વીહિ—

ન કારસૂચક ‘અ’ કે ‘અણ’ સાથે પણ વહુવ્વીહિ સમાસ થાય છે, તે આ પ્રમાણે :

ન અત્થિ ભયં જસ્સ સો અભયો
 ન અત્થિ પુત્તો જસ્સ સો અપુત્તો.
 ન અત્થિ નાહો જસ્સ સો અણાહો.
 ન અત્થિ પચ્છિમો જસ્સ સો અપચ્છિમો.
 ન અત્થિ ડયરં જીણ સા અણુયરા

‘સ’વહુવ્વીહિ

ए ज प्रमाणे ‘सह’सूचक ‘स’ अव्यय साथे પણ વહુવ્વીહિ સમાસ થાય છે :

પુત્તેણ સહ સપુત્તો રાયા.	ફલેણ સહ સફલં.
સીસેણ સહ સસીસો આયરિઓ	મૂલેણ સહ સમૂલં
પુણ્ણેણ સહ સપુણ્ણો લોગો.	ચેલેણ સહ સચેલં પહાણં
પાવેણ સહ સપાવો રક્ખસો.	કલત્તેણ સહ સકલત્તો નરો.
કમ્મણા સહ સકમ્મો નરો	

ए ज रीते प नि वि अव अइ परि वगेरे डसगों साथे વહુ-
 વ્વીહિ સમાસ થાય છે અને તેનું નામ પ્રાદિ વહુવ્વીહિ છે :

પ (પગિદ્ધં) પુણ્ણં જસ્સ સો પપુણ્ણો જણો
 નિ (નિગ્ગયા) લજ્ઞા જસ્સ સો નિલ્લજ્ઞો.
 વિ (વિગતો) ધવો જીણ સા વિધવા.
 અવ (અપગતં) રૂઘં જસ્સ સો અવરૂઘો.
 અइ (અइક્કંતો) મગ્ગો જેણ સો અइમગ્ગો રહો.
 પરિ (પરિગતં) જલં જાણ સા પરિજલા પરિહા

૪ અવ્વૈભાવ સમાસ—

જ્યારે યુદ્ધ એટલે લડાઈ વા શબ્દો વતાવવા સામસામી ક્રિયા વારંવાર વતાવવી હોય ત્યારે આ સમાસનો ઉપયોગ છે. ભાવામાં વપરાત મારામારી, મુકામુકી વગેરે શબ્દો આ સમાસના ગણાય. પ્રસ્તુતમાં કેસા-કેસિ, દંડાદંડિ વગેરે શબ્દો છે. આ સમાસમાં જે બે નામનો સમાસ થાય તે વન્ને નામો તદ્દન એક સરસાં હોવાં જોઈએ એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે એટલે ‘હત્ય’ અને ‘પાય’ જેવા જુદા જુદા શબ્દોનો આ સમાસ ન થાય.

આ સમાસ અવ્યય સમાન ગણાય છે.

આ સિવાય વીજાં કેટલાંક અવ્યયો સાથે પણ આ સમાસ થાય છે:

ઉવ—ગુરુણો સમોવં ઉવગુરુ.

અણુ—ભોયણસ્સ પચ્છા અણુભોયણં.

અહિ—અપ્પંસિ અંતો અજ્ઞાણં.

જહા—સત્તિ અણિક્કમિઝ્ઞ જહાસત્તિ.

જહા—વિહિં અણિક્કમિઝ્ઞ જહાવિહિં.

જહા—જુગ્ગયં અણિક્કમિઝ્ઞ જહારિહં.

પહ—પુરં પુરં પહ પહપુરં

જે શબ્દો સમાસમાં આવેલા હોય છે તેમાંના પ્રથમ શબ્દનો અંતિમ સ્વર હસ્વ હોય તો સમાસમાં ઘણું કરીને લીધે કરવો અને એ જ રીતે લીધે સ્વર હોય તો હસ્વ કરવો. ૧

હસ્વનો લીધે—

અન્તર્વેદિ—અંતાવેદિ

સત્તવિંશતિ—સત્તાવીસા

વારિમતી—વારીમઈ, વારિમઈ

ભુજયન્ત્ર-ભુજાયંત, ભુજયંત

પતિગૃહ—પઈદર, પદદર

વેણુવન—વેનૂવન, વેલુવન

દીર્ઘનો હ્રસ્વ—

યમુનાતટ—જંઝણયડ, જંઝણાયડ

નદીસ્રોતસ્—નદ્સ્રોત્ત, નદ્સ્રોત્ત

ગૌરીગૃહ—ગૌરિહર, ગૌરીહર

વધૂમુખ—વહુમુહ, વહુમુહ

આ સિવાય આ સમાસના વોજા ઘળા પ્રયોગો પંડિતાં ભાષા સંસ્કૃતમાં મળે છે, પણ તે વધાનો અહીં વિશેષ ઉપયોગ નથી માટે તેમને નોંધ્યા નથી.

આ રીતે સમાસો વિશે ઉપયોગિતાની દૃષ્ટિએ ઉદાહરણો સાથે અહીં જોડ્યાં તેટલી સ્પષ્ટતા થઈ ગઈ છે એટલે આથી અધિક લખવાની અપેક્ષા નથી.

(પાઠમાલા વિભાગ-વાક્યરચના વિભાગ)

અક્ષરપરિવર્તન-વ્યાકરણ-ના વિભાગમાં વર્ણવિજ્ઞાન, શબ્દના વિભાગ અને શબ્દના ફેરફારને લગતી તમામ હકીકતો સમજાવેલી છે. 'શબ્દના ફેરફાર' વાળા ભાગમાં વ્યાકરણનો ધ્વનોસ્વરો ભાગ 'સ્વરના ફેરફાર' અને 'વ્યંજનના ફેરફાર' ના મથાળા નીચે વતાવેલો છે. આ બધું સઝું સરલ જગાય માટે એ ફેરફારવાળી હકીકત આગળ પ્રસ્તુતમ અકારાદિ ક્રમે અને કકારાદિ ક્રમે ગોઠવેલી છે તથા ઉદાહરણોમાં જે શબ્દો આપેલા છે તેમના અર્થો ક્યાંય ક્યાંય નોંધેલા છે. વઙી, તેમાંના કેટલાક શબ્દો તદ્દન સુગમ છે એથી પણ એ વધાના અર્થો નથી આપ્યા; તેમના વધાના અર્થો છેવટના શબ્દકોશમાં તો આપવાના જ છે. ફેરફારવાળા પ્રકરણમાં સંધિ અને સમાસની હકીકત વીગતથી ઉમેરેલી છે અને વિદ્યાર્થીને સમજવી તે સુગમ પડે માટે ઉદાહરણો વિશેષે કરીને સમજાવેલાં છે.

હવે આ ભાગમાં હુદા હુદા પાઠોમાં ક્રિયાપદોનાં સ્વરો, ગમોનાં સ્વરો તથા હ્રસ્વોનાં અને તદ્વિતનાં સ્વરો આપવાનાં છે તથા પ્રાકૃતના વિશેષ અભ્યાસ માટે ગુજરાતી વાક્યોનાં ભાષાંતરો અને પ્રાકૃત વાક્યોનાં ભાષાંતરો પણ વિદ્યાર્થી કરે તે માટે ઉપયોગી પણ વીચાં ધોગાં વાક્યો ગૂઢતાની યોજના કરવાની છે. વિદ્યાર્થી માટે પ્રશ્નોવાળા પાઠો ગ્રામી જોડેને રાખ્યા નથી, અને સારા પચાદ પાઠ ગૂઢેલ છે છુટે એ માટે તો વિદ્યાર્થી પોતે જ યોજના કરી લેવાની છે અથવા સમજદાર વિદ્યાર્થી પોતાની જાતે જ પ્રશ્નો ઉપજાવી પોતાનો અભ્યાસ પાકો કરવાનો છે.

પાઠ ૧ લો

વર્તમાન કાલ

एक वचनना पुरुषबोधक प्रत्ययो

૧ પુરુષ એટલે (તું)	૨ પુરુષ એટલે (તુ)	૩ પુરુષ એટલે (તે)
પુરુષ	પ્રત્યય	સંસ્કૃત પ્રત્યય
૧	મિ	(મિ)
૨	સિ૨	(સિ)
૩	તિ૨	(તિ)
	દ્	

धातुओ

इरिस् (एर्प्) इरखवुं	मरिस् (मर्झ) दिमासयुं-
चरिस् (चर्प्) चरखवुं	विचारयुं
परिस् (पर्प्) फर्पयुं-फाढयुं-	धरिस् (धर्प्) धसयुं-
गैचयुं, खेडयुं	सामा थयुं
	गरिस् (गर्ह) गरहयुं-
	निदयुं

૧. દે० પ્રા० વ્યા० ૮।૩।૧૪૧।૧૪૦।૧૩૬। ૨. સંસ્કૃતના 'સે' પ્રત્યયની પેઠે અહીં 'સિ' પ્રત્યય પણ વપરાય છે. તથા 'તે' પ્રત્યયની પેઠે અહીં 'તિ' અને 'એ' પણ બે પ્રત્યય પણ વપરાય છે. અને ધાતુને છેટે ગ્યારે 'અ' લાગેલો હોય ત્યારે જ 'તે' 'એ' અને 'સિ' પ્રત્યયનો ઉપયોગ કરવાનો છે. દે० પ્રા० વ્યા० ૮।૩।૧૪૫। ૩. લુઓ પૃ० ૬૫ નિદમ ૧૯. ૪. () આ નિશાનમાં મૂકેલાં તમામ ધાતુઓ કે નામો કયોરે સંસ્કૃત છે અને કયેટ સરસામણી પરવા નાટે તેમને અહીં ગણાવેલાં છે.

मरिस् (मर्प्) सहबुं-क्षमा
राखवी
घरिस् (घर्प्) घसबुं
तुरिस् (तूर्य) त्वरा करवी-
उतावळ करवी
अरिद् (अर्ह्) पूजबुं
पुरिस् (पूर्य) पूरबुं-वूरबुं-
भरबुं

जेम् (जेम्) जमबुं
देक्स् (दश) देखबुं
पुच्छ (पृच्छ) पूछबुं
पूर (पूर) पूरबुं
कर (कर) करबुं
वंद् (वन्द्) वांदबुं
पड् (पत्) पडबुं

१ मि ति न्ति वगेरे पुरुषबोधक प्रत्ययो लगावतां पहिलां मूळ धातुओने छेडे विकरण 'अ' उमेरवामां आवे छे.१ जेमके;
वंद् + ति—वंद् + अ + ति = वंदति
पुच्छ + ति—पुच्छ + अ + ति = पुच्छति

२ प्रथम पुरुषना 'म'शी शरु थता प्रत्ययोनी पूर्वे आवेला 'अ'नो विकल्पे 'आ' थाय छे.२ जेमके;
वंद् + अ + मि = वंदामि, वंदमि
पड् + अ + मि = पडामि, पडमि

३ पुरुषबोधक प्रत्ययो लगाव्या पछी धातुना अंगना 'अ' नो विकल्पे 'ए' थाय छे.३ जेमके;
वंद् + अ + इ = वंदेइ, वंदइ
जाण् + अ + सि = जाणेसि, जाणसि
पुच्छ + अ + मि = पुच्छेमि, पुच्छामि, पुच्छमि

रूपाख्यान

१ पु०	देखलमि, देखलामि, देखलेमि
२ पु०	देखलसि, देखलेसि १
३ पु०	देखलइ, देखलइ १

भाषांतर—वाक्यो

वांटुं छुं	घसुं छुं	(ते) जमे छे
धसुं छुं	पहुं छुं	„ विचारे छे
फरुं छुं	पहुं छुं	पूरे छे
(तुं) वांटे छे	(ते) घसे छे	(तुं) उतावळ
„ जमे छे	„ जाणे छे	फरे छे
„ हरखे छे	„ पडे छे	„ निदे छे
(ते) देखे छे	(तुं) खेंचे छे	„ पूजे छे
„ फरे छे	„ वरसे छे	(तुं) सहं छुं
„ सह्ये छे	„ सह्ये छे	„ फरुं छुं
		„ पहुं छुं

१ घंदांमि	अरिछेइ	हरिससि
फरिससे	पुच्छामि	मरिसामि
हरिसमि	घरिससि	गरिहसि
घरिसति	फरसे	जेमइ
देखलसि	जाणेसि	धरित्सेमि
गरिहामि	फरिससि	मरिसामि
तुरियर	पूरइ	तुरियेसि

१. लुओ पु० ९९, टिप्पण २. २. प्रथम पुरुषना एकवचनमा
 'पदे' रूप पण पदराय छे : पन्द-अ+ए=पदे (सं० पन्दे-तुं वांटुं तुं)
 "तसमं अजिअं च पन्दे"

પાઠ ૨ જો

લોકવ્યાપક કોઈ પણ ભાષામાં દ્વિવચનને ચતાવવા માટે સાત્ત જુદા પ્રત્યયો જણાતા નથી. એ પ્રમાણે લોકવ્યાપક પ્રાકૃતભાષામાં પણ દ્વિવચનના દર્શક જુદા પ્રત્યયો નથી તેથી એકવચન પછી લાગતા જ વહુવચનના પ્રત્યયો આપવામાં આવ્યા છે. પરંતુ જ્યારે દ્વિવચનનો અર્થ સૂચવવો હોય ત્યારે ક્રિયાપદ કે નામ સાથે દ્વિવચનદર્શક 'દ્વિ' શબ્દનાં વહુવચનનાં પ્રાકૃતરૂપોનો ઉપયોગ કરવો પડે છે. તે રૂપો આ પ્રમાણે છે:

પ્રથમા	{	૧દોણિ, દુણિ (દીનિ ?)
તથા		વેણિ, વિણિ
દ્વિતીયા	{	દો (દો)
		દુવે (દે)
		વે, વે (દે)
		અમે વે સીવીપ છીય

પ્રયોગ:

વે સિવ્વામો—

વર્તમાનકાલ (ચાલુ)

વહુવચનના પુરુષવોધક પ્રત્યયો

પુ૦

૧

૨

૩

પ્રત્યય

મોર

ત્ર૩

નિત૪

સંસ્કૃત પ્રત્યય

(મઃ)

(થ)

(નિત)

૧. 'દુ' શબ્દનાં જે રૂપો ऊपर જણાવ્યાં છે તેમની સાથે વરાવર મઝતો આવે એવાં રૂપો આજ પણ જુદી જુદી લોકભાષામાં પ્રચલિત છે. જેમકે:—

ગૂજરાતી—વે
વિણિ, વેણિ

વન્ને

દુણિ, દોણિ
દુવે

હિંદી—

દો

મરાઠી—દોન
બંગાલી—દુરે

૨. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૩/૧૪૪૧ 'મુ' અને 'મ' પ્રત્યયો તથા સંસ્કૃતના 'મહે'ની પેઠે 'મ્હ' પ્રત્યય પણ વપરાય છે: દેવતામુ, દેવતામ, દેવતામ્. ૩. 'ત્યા' પ્રત્યય પણ વપરાય છે: વોહિત્યા. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૩/૧૪૩૧ ૪. 'નો' પ્રત્યયો પણ વપરાય છે: કરન્તે, કરિરે. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૩/૧૪૩૧

धातुओ

शुब् (शुभ्य) शोभयुं-
 शोभयुं-शोभ थचो,
 गभरायुं

कुप् (कुप्य) कोपयुं
 सिन्व् (सिन्ध्य) सीवयुं
 लव् (लप्) लवयुं-लवारो
 करवो

तप् (तप्) तपयुं-संताप
 थचो, तप करवो

वेप् (वेप) वेपयुं-कंपयुं
 सव् (शप्) शाप-शाप देवो

दीप् (दीप) दीपयुं
 जव् (जप्) जपयुं-जाप
 करवो

खिप् (क्षिप्) खेपयुं-
 खेपयुं-फंकयुं

खिप् (क्षिप्) खेपयुं-
 खेपयुं-फंकयुं

लुट् (लुट्य) लोटयुं-
 आलोटयुं

दिप् (दीप्य) दीपयुं
 गच्छ् (गच्छ) जयुं

वाल्व् (वृ) वोल्वयुं

४ प्रथम पुरुषना 'म'धी शक्त भता बहुवचनना प्रत्ययोनी पूर्वे आकिया
 'अ'नो विकल्पे 'इ' भावः १३. जेमके;

वोल्+अ+मो=वोल्हमो, वोल्हामो, ४ वोल्हमो, वोल्हामो

रूपाख्यान

१ पु० वोल्हमो, वोल्हामो, वोल्हमो, वोल्हामो.

२ पु० वोल्हाम् वोल्हाम्

३ पु० वोल्हन्ति, ६ वोल्हन्ति

१. लुओ पु० ५१ नियम १ २. लुओ पु० ३५ नियम ९.
 ३. हे० शा० व्या० ८।३।१५५। ४. 'मो'नी पेटे सु. म, अने न प्रत्य-
 योनां क्यो पण आ रीते करवां. जेमके; वोल्हमु, वोल्हामु, वोल्हमु,
 वोल्हामु. वोल्हम, वोल्हाम, वोल्हम, वोल्हाम.

वोल्हम्ह, वोल्हाम्ह | वोल्हम्ह, वोल्हाम्ह.
 वोल्हम्ह, वोल्हाम्ह.

गु प्रथमय लमायतां लुओ पु० ११ नियम २ ५. वोल्ह+अ+इत्या=
 वोल्हिया अथवा वोल्हिया. लुओ पु० ८२ नियम ९ ६. वाल्व्+अ+न्ते=
 वोल्हन्ते. वोल्ह+अ+१२=वोल्हरे क्यो पण समझी लेवां.

વાક્ય

અમે સીવિયે છિયે
 " વાંદિયે છિયે
 " આલોટિયે છિયે
 (તમે વે) વોલો છો
 " સીવો છો
 (અમે વે) ફેંકિયે છિયે
 " કંપિયે છિયે
 (તેઓ વે) શાપ દે છે
 " વાંદે છે
 " જપે છે
 (હું) જાઝં છું
 (તે) દીપે છે

(તમે વે) વાંદો છો
 (તમે) જપો છો
 " કોપો છો
 " ગભરાઓ છો
 (અમે વે) દીપિયે છિયે
 (તે) સીવે છે
 (હું) કંપું છું
 (હું) ફેંકું છું
 (તું) આલોટે છે
 " સીવે છે
 " જપે છે

વંદામો
 સવિરે
 વંદહ
 ચોલ્લમો
 લવેમ
 હુદ્દહ દુષ્ણિ
 હિપ્પિત્યા વે

સુગ્મિત્યા દો
 કુન્પેહ
 ગચ્છમ્હ
 વંદેતે
 ગચ્છંતિ
 જવિમો
 વંદેમ

વન્દંતે
 ચોલ્લામુ
 હુદ્દામિ
 કુન્પેહ
 હિવામિ
 ચોલ્લસિ
 વંદતિ

પાઠ ૩ જો

વર્તમાનકાલ (ચાલુ)

સર્વ પુરુષ } જ્ઞ
સર્વ વચન } જ્ઞા

જ અને જ્ઞ પ્રત્યયો લાગતાં તેમની પૂર્વે આવેલા અંગના અંત્ય 'અ' નો 'એ' ધાયર છે.

વંદ્ + અ + જ્ઞ = વંદેજ્ઞ

વંદ્ + અ + જ્ઞા = વંદેજ્ઞા

સ્વરાંત—છેડે સ્વરવાળા—ધાતુઓ

દા (દા) દેવું

વા (વા) વાવું

પા (પા) પીવું

ગા (ગા) ગાવું

જા (જા) જાવું-જખું

ઠા (સ્થા) સ્થિર રહેવું-

ઝમા રહેવું કે

વેસવું

ઙ્ઞા (ધ્યા) ધ્યાવું-ધ્યાન

ફરવું

૧. હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૩૧૭૭ ૨. હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૩૧૫૧
પુરુષવોષક પ્રત્યયો અને સ્વરાંત ધાતુઓની વચ્ચે જ અને જ્ઞા એ વેમાંપી ગમે તે એક પ્રત્યય ડમેરીને પણ સ્થો ધરે શકે છે:

હો + દ્ = હો + ઝજ + દ્ = હોઝજદ્ અથવા હોદ

હો + દ્ = હો + ઝજા + દ્ = હોઝજાદ્ અથવા હોદ । હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૩૧૭૮

વિકરણ લગાડવા પછી—

હો + અ + દ્ = હો + અ + ઝજ + દ્ = હોદ્ઝજદ્, હોઅદ

હો + અ + દ્ = હો + અ + જ્ઞા + દ્ = હોદ્ઝજાદ્, હોઅદ

હોઝજદ્ અથવા હોદ્ઝજદ્ સાથે સરસાવો હોજે, ધજે, ફરજે, ચાલજે, રેજે, ટેલે કોરે શુદ્ધાલી ભાષાનાં કરો.

घा (घाव्) धावुं-दोडवुं

खा (खाद्) खावुं

हा (हा) हीणा थवुं-तजवुं

वू (वू) वोल्वुं

हो (भू) होवुं-थवुं

णी } (नी) लई जवुं-
जे } दोरवुं

अकारांत सिवायना स्वरांत धातुओने छेडे पुरुषबोधक प्रत्यय लगावतां
पहेलां विकरण 'अ' विकल्पे लागे छे: (हे० प्रा० न्या० ८।४।२४०)

हो + इ = होइ.

हो + अ + इ = होअइ.

खा + इ = खाइ.

खा + अ + इ = खाअइ.

घा + इ = घाइ.

घा + अ + इ = घाअइ.

(अकारांत धातुने छेडे 'अ' छे ज माटे विकरण 'अ' फरीवार
लगाववानी जरूर नथी.)

अकारांत धातु—

चिइच्छ (चिकित्स) चिकित्सा करवी—शंका करवी

अथवा उपाय करवी.

जुउच्छ (जुगुप्स) घृणा करवी अथवा दया करवी.

अमराय (अमराय) देवनी जेम रहेवुं.

चिइच्छइ.

जुउच्छइ.

अमरायइ.

रूपाख्यान

विकरण विनानां

	एकवचन	बहुवचन
१ पु०	होमि	होमो
२ पु०	होसि	होह
३ पु०	होइ	होति, हुंति

વિકરણવાકાં

૧ પુ૦	હોઅમિ હોઆમિ હોપમિ	હોઅમો, હોઆમો. હોદમો હોપમો
-------	-------------------------	------------------------------

૨ પુ૦	હોઅસિ હોપસિ	હોઅહ હોપહ
-------	----------------	--------------

૩ પુ૦	હોઅહ હોપહ	હોઅંતિ હોપંતિ હોદંતિ
-------	--------------	----------------------------

સર્વ પુરુષ	{	હોહજ, હોહજા
સર્વ વચન		હોપહજ, હોપહજા (વિકરણવાકું)

વાક્યો

ગાદ્યે લિયે
 દોહો છો
 (તેઓ) ચોલે છે
 તે વે ચાલે છે
 અમો રહે છું
 તું દોરી જાય છે
 અમે જઈએ છીએ
 તમે પીઓ છો
 તેઓ ગાય છે

અમે વે તજીએ છીએ
 તેઓ દે છે
 વાય છે
 અમે દોરીએ છીએ
 તેઓ દોરે છે
 તમો ઉપાય કરો છો
 હું પુણા પારું છું
 અમે વેવની જેમ રહિયે લિયે

હુંતિ
હોંતિ
જંતિ
વૂમો
વિંતિ^૧
વે જામો
જામો
નાણસિ

ધાહ
ગાહ
જાસિ
ઠામિ
વૂમ
જેમિ
વેંતિ
જાણમો

ગાહ
ઠાહ
ઠાહથા
હામિ
જેંતિ
જામો
વેમિ^૨

પાઠ ૪ થો

અસ્ વિદ્યમાન હોયું

અસ્ ધાતુનાં રૂપ અનિયમિત છે અને તે આ પ્રમાણે છે: (દે० પ્રા०
વ્યા० ૮૧૨/૧૪૬/૧૪૭/૧૪૮)

૧ પુ० અસ્મિહ, મ્મિહ, (અસ્મિ)
મિ, અંસિ
અતિથિ^૪

૨ પુ० સિ, અસિ (અસિ)
અતિથિ^૧

૩ પુ० અતિથિ

વહુવચન
મો,૩ સુ (સ્મઃ)

અતિથિ
થ (સ્ય) અતિથિ

અતિથિ, સંતિ (મન્તિ)

૧. વૂ + અ + ન્તિ = વૂ + એ + ન્તિ = વેંતિ તથા વિંતિ ૨.
વૂ + અ + મિ = વૂ + એ + મિ = વેમિ ૩. ન્દ, ન્દો અને ન્દુ રૂપો
પગ વસરાય છે. ૪. અતિથિ—‘અતિથિ રૂપ સર્વ પુરુષ અને સર્વ વચનામાં
વસરાય છે.

ઘાતુઓ

મજ્ઞ (મથ્) માચું-મદ
 કરવો, ચુશ થયું
 ચિજ્ઞ (ચિથ) ચીજયું-
 ચેદ થવો
 સં+પજ્ઞ (સં+પથ) સંપ-
 જયું-સાંપડયું
 નિ+પ્પજ્ઞ (નિપ્પથ) નીપજયું
 વિજ્ઞ (વિથ) વિથમાન હોયું

જોત્ } (ઘોત) જોત
 જોથ } થવી-પ્રકાશયું-
 જોયું
 સિજ્ઞ (સ્થિથ) સીજયું-
 ચીકણું થયું
 દિઘ્ઞ (દીઘ્ય) રમયું-પૂન
 રમયું

વાક્યો

(તેઓ) થાય છે
 (તું) દે છે
 (તે) થાય છે
 ગાણ છીય
 દોહો છો
 (તે ઘે) ચાય છે
 ઝમો રહું છું
 છો
 જાય છે
 ચુશ થાડું છું
 ચેદ કરે છે
 નીપજે છે
 સંપજે છે
 પ્રકાશિત થાય છીય

(તેઓ) જપે છે
 (અમે ઘે) ધ્યાન કરીય છીય
 પીઓ છો
 (તેઓ ઘે) રમે છે
 સીજે છે
 છીય
 વિથમાન છે
 (તમે ઘે) છો
 (તું) દોપે છે
 તજીય છીય
 જાડું છું
 છું
 પૂરું છું

हुंति	गाएसि	जासि	मज्जेते
जंति	जोतसि	ठामि	म्ह
वृम	जोआमु	म्हि	सि
वाह	खिज्जेह	निप्पज्जह	थ
वे जाम	वेणिण संति	अंसि	असि
दो मो	धाह	अत्थि	अम्हि
निप्पज्जसे	वूमि	दो मज्जह	वूमो
संति	संपज्जइ	दोणिण	वे खापमु
सिज्जंति	गाह	दिव्वामु	मज्जेसि

Prof. J. J. J.
Dr. J. J. J.

पाठ ५ मो

पुज्ज (पूर्य) पूरुं, पूगुं
 विज्ज (विध्य) वींयुं
 गिज्ज (गृध्य) गृद्ध थुं-
 ललचावुं
 कुज्ज (कुध्य) क्रोध करवो
 सिज्ज (सिध्य) सीक्षुं—
 सिद्ध थुं
 नज्ज (नद्य) नाक्षुं-वांधवुं
 जुज्ज (युध्य) जूक्षुं-युद्ध
 करवुं

खाद् } (खाद) खावुं
 खाय् }
 कह (कथ) कहेयुं
 कुह (कुथ) कोहवुं-सडवुं
 वाह (वाध) वाधा करवी-
 अडचण करवी
 लिह (लिख) लेखुं
 लह (लभ) लेवुं-मेलवुं
 सिलाह (सलाध) सराहवुं-
 वग्याणवुं

१. जूओ पृ० ५७ नि० ५. २. पृ० ५८ नियम ६ ३ पृ० ३३

ચોદ (ચોધ) ચોધ થવો-
જાળવું
વદ (વધ) વધ કરવો-
છળવું
સોદ (શોભ) સોદવું-
શોભવું

સોદ (શોધ) શોધવું-શુદ્ધ
કરવું
મુજ્જ (શુધ્ય) સોદવું-
સાફ કરવું
ધાય } (ધાવ) ધોડવું-
ધાય } ધાવું-દોટવું

વાચ્યો

વે ધ્યાન ધરીય છીય
(તે) વીધે છે
તલચાણે છિધે
વે મુંસાથો છો
સડો છો
વીધીય છીય
શોભો છો
શોધો છો
સોણો છો
વે તલોય છીય
વેલો છો
સાંપડે છે
વે નિશા કરે છે
(તમે વે) વોડો છો
ગાડં છું
શાપ દે છે
પ્રશારો છે

છો
તેઓ છે
હું
(તું) છે
છીય
(તે) છે
ઓ છો
જાણે છે
માણું છું
વે જાય છે
કાંપો છો
વે વગાળે છે
વાય છે
ધર્મીય છીય
વેદ કરીય છીય
(તે) ભમો રહે છે
સિદ્ધ ધાડં છું

કુહંતિ
 સિલાહંતિ
 ગિજ્ઞમ
 મિ
 કહેમિ
 નજ્ઞસિ
 ઠાહ
 વે સોહામો
 મુજ્ઞિમુ
 વેન્નિ વિજ્ઞંતિ
 ઠાપહ
 વે વાહહ

જ્ઞામ
 હોંતિ
 ટુન્નિ ઘોહંતિ
 જુજ્ઞેમ
 સિ
 ઘિંતિ
 લિહેજ્ઞ
 સિજ્ઞંતિ
 દો લહેજ્ઞા
 કુજ્ઞેસિ
 અંસિ

ધાતુઓ

૧વીહ (મી) ઘોવું
 છજ્જ (સજ્જ) છાજવું-શોમવું
 વેહ (વેષ્ટ) વોંટ
 કર (કર) કરવું
 તર (તર) તરવું
 ચિણ્ (ચિનુ) ચણવું-ઞકટું
 કરવું
 હહ (દહ) } દહવું-દાહવું-
 હજ્જ (દહ) } વહવું-વાહવું

નમ્ } (નમ) નમ
 નવ્ }
 ચચ્ (ત્યજ) તજવું-છાડવું
 જિણ્ (જિના) જિતવું
 છિદ્ (છિનદ્) છેદવું
 ચલ્ (ચલ) ચાલવું
 નિદ્ } (નિન્દ) નિંદવું
 નિન્દ્ } નિંદા કરવી
 સૂસ } ૨(શુષ્ય) શોષવું-
 સુસ્સ } સુકાવું
 સુણ્ } (શૃણુ) સુણવું-
 હણ્ } સાંભળવું

૧. સરસાવો ઘીહ અને મીઃ - વ્ + હ + ઈ. 'વ્' અને 'હ'
 મેળા મળી જતાં 'મ્' અને તેમાં 'ઈ' મળતાં મી. ૨. યુઓ પૃ૦ ૧. નિયમ ૧.

स्मर (स्मर) स्मरण करवुं-
 याद करवुं
 गच्छ (गच्छ) गति करवी-ज
 नस्स { (नश्य) नाश
 नास् { धवो
 नेण (गृहणा) ग्रहण करवुं

नच्च (नृत्य) नाचवुं
 कृण् (कृणु) करवुं
 रुस्स { (रुष्य) रुठवुं-रोष
 रुस्स { करवो
 हण् (हन्) हणवुं-मारवुं

सार अने प्रश्नो

एकवचन

बहुवचन

१ पु० चंदमि, चंदामि, चंदेसि

चंदमो, चंदामो, चंदिमो, चंदेमो
 चंदमु, चंदामु, चंदिमु, चंदेमु
 चंदम, चंदाम चंदिम, चंदेम.

२ पु० चंदसि, चंदेति
 चंदसे, चंदेसे

चंदत, चंदेत, चंदस्तथा.

चंदेस्तथा चंदित्था

३ पु० चंदइ, चंदेइ.
 चंदण, चंदेण.
 चंदति, चंदेति,
 चंदते, चंदेते.

चंदति, चंदेति, चंदिति,

चंदते, चंदेते चंदिते

चंदइरे, चंदेइरे, चंदिरे

सर्व पुंस्व { चंदेज्ज, चंदेज्जा
 सर्व वचन {

स्वरांत धातुनां विकरण विनानां रूपो

१ पु० होमि

होमो, होमु, होम

२ पु० होमि

होत, होस्तथा

३ पु० होइ, होति

होति, हुंति

होन्ति, हुन्ति

होन्ते, हुन्ते

होइरे

सर्व पुंस्व, सर्व वचन—होज्ज, होज्जा

स्वरांत धातुनां विकरणवाळां रूपो

	एकवचन	बहुवचन
१ पु०	होअमि, होआमि होएमि	होअमो, होआमो होइमो, होएमो होअमु, होआमु, होइमु, होएमु होअम, होआम. होइम, होएम.
२ पु०	होअसि, होएसि. होअसे, होएसे	होअह, होएह, होअइत्था, होएइत्था
३ पु०	होअइ, होएइ होअर, होअए होअति, होएति	होअंति, होएंति होइंति, होअंते, होएंते होअइंरे, होएइंरे
सर्व पुरुष सर्व वचन	} होएउज, होएउजा	

१ प्राकृत भाषामां कया कया स्वरो नथी वपराता ! जे नथी वपराता तेमना बदलामां कया कया स्वरो वपराय छे ! ते उदाहरण माथे समजावो.

२ नीचेना शब्दोनां प्राकृत रूपो करी बतावो:

मृत्तिका. ताम्बूल. कीदृश. दैन्य. पौर.
कौमुदी. तमस्. तीर्थकर. गोष्ठी. नक्ष. चन्द्र.

३ नीचेना शब्दोनां संस्कृत रूपो बतावो:

સમુદ્. ધંક. સાદા. પદ્મ. સાદુ. હલદા.
અંગાલ. સદ્. ચોદદ. છદ્. માયળ.

૪ નીચેના સંયુક્ત વ્યંજનોનો જે ફેરફાર થતો હોય તે સ્વાદરણ સાથે જણાવો:

ક્ષ. ત્વ. ઘ. પ્લ. ષ.

૫ નીચેના સંયુક્ત વ્યંજનચાકા શબ્દોનાં પ્રાકૃત રૂપાંતર કરી લખાવો:

ગ્રીષ્મ. સ્તમ્ભ. પુષ્પ. પ્રશ્ન. મુષ્ટિ. ધ્યાન.
શૌણ્દીર્ય. ઝર્ધ્ય. તીર્થ. નિમ્ન. કર્તરી.

૬ નીચેના શબ્દોની સંધિ છૂટી કરી લખાવો:

ચાસેસિ દદામદં. વદ્દદગં. પુદ્ધયોલો. કાહી.

૭ નીચેના શબ્દોના સમાસ સમજાવો:

દ્વ્યદ્રાણયગંધવ્યા. વીનરાગો, તિત્થયરો.
નરિંદો. મદાવીરો.

૮ લીપનો તસ્વ અને હસ્વનો લીપ બ્યારે બ્યારે આવે છે તે સ્વાદરણ સાથે સમજાવો.

૯ સ્વરાંત ધાતુ અને વ્યંજનાંત ધાતુની રૂપસાધનામાં જે ભેદ છે તે સમજાવો.

૧૦ પ્રાકૃતમાં દિવચન છે ! દિવચનનો અર્થ કઈ રીતે થતાવાય છે ?

૧૧ પ્રાકૃત ભાવાનો રૂપો સાથે આપણી ગુજરાતી ભાવાનાં રૂપોનો કેનો સંબંધ જણાય છે ?

उपसर्ग (उपसर्ग)

उपसर्ग धातुनी पूर्वे आवो वचुं करीने धातुना मूळ अर्थांमां न्यूनाधिकता करी विशेष अर्थ-न्यून अर्थ, अधिक अर्थ के जुदो अर्थ-बतावे छे. एवा उपसर्ग नीचे सुजय छे:

प (प्र) आगळ. प+जाइ=पजाइ=आगळ जाय छे.

प+जोतते=पजोतते=विशेष प्रकाशे छे.

प+हरति=पहरति=प्रहार करे छे.

परा-सामुं. ऊलटुं. परा+जिणइ=पराजिणइ=पराजय करे छे.

परा+होइ=पराहोइ=परामव करे छे-हरावे छे.

ओ	}	(अप) हलकुं, रहित, नीचे, दूर.	ओ+सरइ=ओसरइ	}	सरकं छे- ससे छे
अव			अव+सरइ=अवसरइ		
अप			अप+सरइ=अपसरइ		

अप+अर्थकम्=अवत्ययं=अपार्थक-अमयुं.

ओ+माल्यम्=ओमल्लं=निर्माल्य.

सं (सम्) एकटुं, साथे सं + गच्छति = संगच्छति-साथे जाय छे.

सं+चिणइ=संचिणइ-संचय करे छे-पकटुं करे छे.

अणु	}	(अनु) पाछळ, सरखुं.	अणु+जाइ=अणुजाइ-पाछळ जाय छे
अनु			

अणु+करइ=अणुकरइ-अनुकरण करे छे

ओ	}	(अव) नीचे ओ+तरइ=ओतरइ	}	अवतरं छे, उतरं छे. नीचे जाय छे.
अव				

નિરૂ } (નિરૂ) નિરંતર, સતત, રહિત.
 નિ } નિરૂ+રૂપણ=નિરૂપણ-નીરૂણ છે-નિરૂપણ
 ની } કરે છે.

નિ+ગ્ગરૂ=નિગ્ગરૂ-ગ્ગરૂ કરે છે.

નિ+સરૂ=નીસરૂ-નીસરૂ છે-નિરંતર સરૂ છે.

નિરૂ+અંતરં=નિરંતરં-નિરંતર-સતત.

નિરૂ+ધનઃ=નિરૂધનો-નિરૂધનિયો-ધન વગરનો.

દુ } (દુરૂ) દુષ્ટતા દુ+ગચ્છટ=દુગચ્છટ-દુર્ગતિ જાય છે.
 ૧દુ } દો+ગચ્છં=દોગચ્છં-દોર્ગત્ય-દુર્ગતિ.

દૂ+હયો=દૂહયો-દૂર્ભગ-કમનસીવ.

અધિ } (અધિ) સામે. અધિ+ભાસટ=અધિભાસટ-સામે ઘોલે છે.
 અદિ } અદિ+મુદં=અદિમુદં=અધિમુદ-સામું.

વિ—વિશેષ, નદિ, વિપરીત. વિ + જાણટ = વિજાણટ-વિશેષ
 જાણે છે.

વિ + હંચટ = વિહંચટ-વિયોગ
 કરે છે.

વિ + કુલ્લટ = વિકુલ્લટ-વિરુત
 કરે છે.

અધિ } (અધિ) અધિક. અધિ+ગચ્છટિ=અધિગચ્છટિ-મેઢવે
 અદિ } છે, જાણે છે, ઉપર
 જાય છે.

અધિ+ગમો=અધિગમો-અધિગમ-ગાન.

૧સુ } (સુ) સારું. સુ+ભાસટ=સુભાસટ-સારું ઘોલે છે.

સુ } સુ + હયો = સૂહયો-સુભગ-ભાગ્યવાન.

૧. 'દૂ' અને 'સૂ'નો ઉપત્તેજ કણ 'હય'-(ભગ) શબ્દની

પૂર્વે આવે તે સૂત્રી પૃ. ૨૩ નિયમ ૫.

उ (उत्) ऊंचे उ+गच्छते=उगच्छते-उंचे जाय छे-ऊगे छे.
 अइ } अतिशय, हद बहार. अइ+सेइ=अइसेइ—अतिशय
 अति } करे छे-हद बहार बघाजे छे.
 अति+गच्छति=अतिगच्छति-
 हद बहार जाय छे.

णि } (नि) निरंतर, नीचे. णि+पडइ=णिपडइ } निरंतर पडे छे,
 नि } नि+पडइ=निपडइ } नीचे पडे छे.

पडि } प्रति-सामुं, सरखुं, विपरीत.
 पति } पडि+भासप=पडिभासप-सामुं बोले छे.
 परि } पति+ट्टाइ=पतिट्टाइ-प्रतिष्ठित थाय छे.
 पडि+मा=पडिमा-सरखी आकृति.
 पडि+कूलं=पडिकूलं-प्रतिकूल.

परि } (परि) चारे बाजु. परि+बुडो=परि+बुडो-परिवृत-चारे
 पलि } बाजुथी बौंटापल्लो.

अपि } पलि+घो=पलिघो-परिव-घण.
 अवि } अवि+हेइ=अविहेइ }
 २पि } अपि+हेइ=अपिहेइ } ढांके
 वि } पि+हेइ=पिहेइ } छे
 ३इ } को+वि=कोवि } कोई पण
 को+इ=कोइ }
 किम्+अवि=किमवि-कांइ पण
 जे+पि=जंपि-जे पण

१. 'परि' ए 'पडि' नुं न भिन्न उच्चारण छे, 'र' ओ
 'ड' नुं उच्चारणस्थान पण सरखुं छे: नुओ पृ० ४१ लि० १. २. नुओ
 ८३ नियम १२. ३. नुओ पृ० २१ लि० १ (क)

હ	}	(ઉપ) પાસે. હવ=ગચ્છદ-હવગચ્છદ-પાસે જાય છે.	}	ઉપાધ્યાય
ઓ		ઝ+જ્ઞાયો=ઝજ્ઞાયો		
હવ		ધો+જ્ઞાયો=ધોજ્ઞાયો		
		હવ+જ્ઞાયો=હવજ્ઞાયો		

આ—મર્યાદા, ઝલટું. આ + વસદ્ = આવસદ-અમુક મર્યાદામાં રહે છે.

આ+ગચ્છદ=આગચ્છદ-આવે છે.

ઉપસર્ગના અર્થો નિયત નથી. કોઈ ઉપસર્ગ પાતુના મૂળ અર્થ કરતાં વિપરીત અર્થ થતાં છે. કોઈ એ મૂળ અર્થને અનુસરે છે, કોઈ પૂર્ણ થોડો ક્યારો દેવાડે છે અને કોઈ, માત્ર થોડા માટે જ વપરાય છે—પાતુના અર્થમાં કશો ફેરફાર થતાવતો નથી. 'અપિ' ઉપસર્ગ છે અને 'પણ' અર્થમાં અન્યથા પણ છે તથા 'અપિ' સાથેના ઉગ્રહરણોમાં તેનો ધ્વનિ જાતનો ઉપયોગ થતાવ્યો છે.

ધાતુ

પુણ્ (પુના) પવિત્ર કરવું	હિદ્ (હિતદ્) હેતુવું
થુણ્ (સ્તુનુ) સ્તુતિ કરવી	સિચ્ (સિઝ) સીંગવું
વચ્ચ્ (વજ) વરતા રહેવું	મુંચ્ (મુઝ) મૂકવું
કુદ્ (કુદ) કુદવું	લુણ્ (લુના) લળવું-લાપવું
અચ્ચ્ (અર્ચ) અર્ચવું-પૂજવું	ગંદ્ (ગ્રન્થ) ગેટવું-ગુંથવું
વટ્ (વર્ધ) વધવું	ગજ્ (ગર્જ) ગાજવું
ભમ્ (ભ્રમ) ભ્રમવું	મિલા (મ્લા) મ્લાન થવું- કરનાઈ
ભમ્મ (ભ્રામ્ય) ભ્રમવું	ગિલા (ગ્લા) ગ્લાન થવું
મિદ્ (મિતદ્) મેટવું- કટકા કરવા	ગલ્લવું-ક્ષીણ થવું.

चिद्च्छ (चिकित्स) चिकित्सा
करवी-रोगनो
उपचार करवो.
जग्ग् (जागृ) जागवुं

वीसर (वि+स्मर) वीसरवुं
जम्म (जन्मन्) जन्मवुं
ख्व (खद्) खेवुं
तोल् (तोल) तोलवुं

पाठ ५ मो

अकारांत नामनां रूपाख्यानो (नरजाति)

वीर

एकवचन

बहुवचन

१ वीर+ओ=वीरा१ (वीरः)
वीर+प=वीरे

वीर+आ=वीरा१ (वीराः)

२ वीर+म्=वीरम्१ (वीरम्)

वीर+आ=वीरा (वीरान्)

वीर+य=वीरे३

३ वीर+ण=वीरेण४ (वीरेण)
वीरेणं

५ वीर+णहि, वीरेहि (वीरेभिः)

वीरेहिं, वीरेहिं (वीरैः)

४ वीर+आय=वीराय६ (वीराय) वीर+ण=वीराण० (वीराणाम्)

वीर+आय=वीराय

वीराणं

वीर+स्स=वीरस्स (वीरस्य)

१. हे० प्रा० व्या० ८।३।२। तथा ८।४।२। ८।३।१। २. हे० प्रा० व्या० ८।३।१। ३. हे० प्रा० व्या० ८।३।१। ४. हे० प्रा० व्या० ८।३।१। ८।३।१। ५. हे० प्रा० व्या० ८।३।१। ६. हे० प्रा० व्या० ८।४।४। ७. हे० प्रा० व्या० ८।३।१। ८. हे० प्रा० व्या० ८।३।१। ९. हे० प्रा० व्या० ८।३।१। १०. हे० प्रा० व्या० ८।३।१। ११. हे० प्रा० व्या० ८।३।१।

*વીર+આ=વીરા^૧ (વીરાન્) વીર+ઓ=વીરાઓ^૨

વીર+ઓ=વીરાઓ

વીર+હ=વીરાહ

વીર+હ=વીરાહ

વીર+હિતો=વીરાહિતો,

વીરેહિતો (વીરેભ્યઃ)

વીર+સુંતો=વીરાસુંતો

વીરેસુંતો

૬ વીર+સ્ત=વીરસ્તઃ (વીરસ્થ) વીર+ણ=વીરાણઃ (વીરાણામ્)
વીરાણં

૭ વીર+ણ=વીરે^૫ (વીરે) વીર+સુ=વીરેસુ^૬ (વીરેષુ)
વીરેસું

વીર+અંતિ=વીરંતિ (વીરસ્મિન્ ?)

વીર+મિ=વીરમિ^૫

સં० વીર ! (વીર !)

વીર+આ=વીરા^૭ (વીરાઃ !)

વીરા^૭ !

વીરો !

વીરે !

સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત સ્વરોનાં ઉચ્ચારણોમાં નહિ જેવો ભેદ છે. એ
ભેદ, એ સ્વરો ધોલમાં જ સમજાય છે. માત્ર પાંચમી વિભક્તિમાં વધારે
અનિયમિત સ્વરો િં.

* પાંચમી વિભક્તિમાં નીચેનાં વધારે સ્વરો પણ પાયા છે:

પદ્યવચન

પદ્યવચન

વીર+તો=વીરાતો

વીરાતો

વીર+સુ=વીરાસુ

વીરાસુ

વીર+હિ=વીરાહિ

} વીરાહિ

વીર+હિતો=વીરાહિતો

} વીરેહિ

વીર+સો=વીરાસો

વીરાસો

૧. હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૨/૮૧૨/૧૨ ૨. હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧
૨/૧૧ તથા ૧૨/૧૫ ૩. હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૨/૧૦ ૪. હે० પ્રા०
વ્યા० ૮૧૨/૧૧ ૮૧૨/૧૫ ૫. હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૨/૧૧ ૬. હે०
પ્રા० વ્યા० ૮૧૨/૧૫ ૮૧૨/૧૦ ૭. હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૨/૧૦ તથા
૮૧૨/૧૫

રૂપો વતાવતાં નામનું મૂળ અંગ અને પ્રત્યયનો અંશ-એ એક જૂથ પાછીને જગાવેલાં છે. અને સાથે એ ઉપરથી સાધિત થતાં દરેક રૂપો પદ્ય જુદાં જુદાં દર્શાવેલાં છે. એથી આ સાધનપદ્ધતિ દ્વારા જ, વિદ્યાર્થી અક્ષર-રાંત નામનાં રૂપોને સમજી લેશે.

સાધનપદ્ધતિની સમજણ

૧ પ્રથમા, દ્વિતીયા, તૃતીયા. ચતુર્થી અને સપ્તમી વિભક્તિના સ્વરોદિ પ્રત્યયો તથા પંચમીનો એક માત્ર 'આ' પ્રત્યય લગાડી ઝંમના અન્ય 'અ'ના લોપ કરવાનો છે. (જૂઓ પૃ. ૮૨ નિયમ ૧)

જેમકે—

વીર + ઓ = વીરો.

વીર + ણ = વીરે.

૨ વીર + મ્ = વીરં. (જૂઓ પૃ. ૮૪ નિયમ ૧૭-૧૮)

વીરમ્ + અવિ = વીરં અવિ, વીરમવિ,

૩ તૃતીયા અને પટ્ટી વિભક્તિના 'જ' ઉપર તથા સપ્તમી વિભક્તિના 'યુ' ઉપર અનુસ્વાર વિકલ્પે થાય છે:

વીર + ણ = વીરેણ, વીરેણં.

વીર + ણ = વીરાણ, વીરાણં.

વીર + સુ = વીરેસુ, વીરેસું.

૪ તૃતીયા અને સપ્તમીના સ્વરૂપવચનના પ્રત્યયોની પૂર્વના અક્ષરોનાં ઝંમના અન્ય 'અ'નો 'પ' થાય છે અને ઉચ્ચારમાં ઝંમનો તથા ઉચ્ચારમાં ઝંમનો અન્ય 'ઉ' અને 'ડ' લોપ થાય છે:

વીર+દિ=વીરેદિ	રિસિ+દિ=રિસીદિ	માણુ+દિ=માણુદિ
વીર+સુ=વીરેસુ	રિસિ+સુ=રિસીસુ	માણુ+સુ=માણુસુ

૫. પંચમીના 'ઓ' 'ઉ' 'હિતો' પ્રયયોની પૂર્વના સ્વરાંત અંગનો અંત્ય સ્વર ધીર્ઘ થાય છે તથા પંચમીના बहुवचनના 'हि' 'हितो' અને 'गुप्तो' પ્રયયોની પૂર્વના અકારાંત અંગના અંત્ય 'અ' નો 'ઐ' પણ થાય છે:

एकवचन

बहुवचन

वीर+ओ=वीराओ

वीर+हि=वीराहि, वीरेहि

वीर+उ=वीराउ

वीर+हितो=वीराहितो, वीरेहितो

वीर+गुप्तो=वीरागुप्तो, वीरेगुप्तो

रिसि+हि=रिसीहि

रिसि+ओ=रिसीओ

भाणु+हि=भाणूहि

भाणु+ओ=भाणूओ

रिसि+हितो=रिसीहितो

૬. ષષ્ઠીના बहुवचनનો 'ण' ત્યાગતાં પૂર્વના અંગનો અંત્ય સ્વર ધીર્ઘ થાય છે: વીર + ण = वीराण, वीराण.

रिसि + ण = रिसीण

૭. સુષોધનનાં સ્વયોની સાધના પ્રયમા પ્રમાણે છે. તથાસામાં નૂટ અંગ પણ લેખતું તેમ વચ્ચેય છે: વીર ! વીરો ! વીરા ! વીરે !

૮. તૃતીયા વિભક્તિનો 'હિ' પ્રયય સાથે અનુસાર પણ છે છે અને તેનો સાનુનામિક હપ્તાર પણ થાય છે. આ રીતે તે એક 'હિ' નાં પણ વ્રણ રહ્યો થાય છે: વીરેહિ, વીરેહિ વીરેહિ

૯. વીરાણ (નં. ૧૦) વીરસિ (નં. ૧૦) સ્વયોની વ્યવહાર વિશેષ વરીને આર્ષપ્રાણુત્તમાં દેવાય છે. પેટલેક સ્વયે बहुवचनના एकवचनમાં

રૂપો વતાવતાં નામનું મૂળ અંગ અને પ્રત્યયનો અંશ-એ વસ્તુ દ્વારા પાઠીને જણાવેલાં છે. અને સાથે એ ઉપરથી સાધિત થતાં દરેક રૂપો પણ જુદાં જુદાં દર્શાવેલાં છે. ઈથી આ સાધનપદ્ધતિ દ્વારા જ, વિચારથી અકારાંત નામનાં રૂપોને સમજી લેશે.

સાધનપદ્ધતિની સમજણ

૧ પ્રથમા, દ્વિતીયા, તૃતીયા. ચતુર્થી અને સપ્તમી વિભક્તિના સ્વરાદિ પ્રત્યયો તથા પંચમીનો એક માત્ર 'આ' પ્રત્યય લગાડી અંગના અન્ય 'અ'ના લોપ કરવાનો છે. (જૂઓ પૃ૦ ૮૨ નિયમ ૧)

જેમકે—

વીર + ઓ = વીરો. વીર + ણ = વીરે.

૨ વીર + મ્ = વીરં. (જૂઓ પૃ૦ ૮૪ નિયમ ૧૭-૧૮)

વીરમ્ + અવિ = વીરં અવિ, વીરમ્વિ,

૩ તૃતીયા અને પઞ્ચો વિભક્તિના 'ળ' ઉપર તથા સપ્તમી વિભક્તિના 'યુ' ઉપર અનુસ્વાર વિકલ્પે થાય છે:

વીર + ણ = વીરેણ, વીરેણં.

વીર + ણ = વીરાણ, વીરાણં.

વીર + સુ = વીરેસુ, વીરેસું.

૪ તૃતીયા અને સપ્તમીના બહુવચનના પ્રત્યયોની પૂર્વના અકારાંત અંગના અન્ય 'અ'નો 'એ' થાય છે અને ઇકારાંત અંગનો તથા ઉકારાંત અંગનો અન્ય 'ઇ' અને 'ઉ' લેઈ થાય છે:

વીર+હિ=વીરોહિ		રિસિ+હિ=રિસીહિ		માણુ+હિ=માણૂહિ
વીર+સુ=વીરેસુ		રિસિ+સુ=રિસીસુ		માણુ+સુ=માણૂસુ

૫. પંચમીના 'ઓ' 'ઉ' 'હિતો' પ્રત્યયોની પૂર્વના સ્વરાંત અંગનો અત્ય સ્વર લીધે થાય છે તથા પંચમીના बहुवचनના 'हि' 'हितो' અને 'मुतो' પ્રત્યયોની પૂર્વના અકારાંત અંગના અત્ય 'અ' નો 'ए' પણ થાય છે:

एकवचन

बहुवचन

वीर+ओ=वीराओ

वीर+हि=वीराहि, वीरेहि

वीर+उ=वीराउ

वीर+हितो=वीराहितो, वीरेहितो

वीर+मुतो=वीरामुतो, वीरेमुतो

रिसि+हि=रिसीहि

रिसि+ओ=रिसीओ

भाणु+हि=भाणूहि

भाणु+ओ=भाणूओ

रिसि+हितो=रिसीहितो

૬. પાટીના बहुवचनનો 'ण' લાગતાં પૂર્વના અંગનો અત્ય સ્વર લીધે થાય છે: વીર + ण = वीराण, वीराण.

रिसि + ण = रिसीण

૭. સહોદરનો સ્વોનો સાધના પ્રથમા પ્રમાણે છે. વધારામાં મૂકી અંગ પણ લેવું તેમ વપરાય છે: વીર ! વીરો ! વીરા ! વીરે !

તુલીયા વિભક્તિનો 'हि' પ્રત્યય માથે અનુવાદ પણ છે છે અને તેનો સાનુનાનિક ઉચ્ચાર પણ થાય છે. આ રીતે તે એક 'हि' માં પણ વ્રજ રૂપે થાય છે: વીરેहि, વીરેहि વીરેहि

વીરાણ (નં. ૬૦) વીરિણિ (નં. ૬૦) સ્વોનો સ્વરૂપે વિશેષ રીતે આદ્યપ્રાસમાં લેવાય છે. પેટલેક સ્વરે बहुवचनના एववचनમાં

‘આઈ’ પ્રત્યયવાળું રૂપ પણ મળે છે: (હે० પ્રા० વ્યા० ૮।૩।૧૩૩) વહાઈ (વધાય). ‘આય’ ‘આઈ’ અને ‘આઈ’ એ ત્રણેમાં સાત કશી વિષમતા નથી. ‘આઈ’ પ્રત્યયવાળું રૂપ વહુ પ્રચલિત નથી તેથી જ તે ઉપરનાં રૂપોમાં જણાવ્યું નથી, કેટલેક સ્થળે ‘આઈ’ને બદલે ‘આતે’ પ્રત્યય પણ વપરાયેલો છે એથી ‘વીરાઈ’ની પેટે ‘વીરાતે’ રૂપ પણ આર્ષ પ્રાકૃતમાં વપરાયેલું છે પ્રાકૃત ભાષામાં ચતુર્થી વિભક્તિ સાત જુદી નથી પણ તે પછી વિભક્તિમાં સમાઈ ગયેલી છે તેથી તે વચ્ચે વિભક્તિનાં રૂપો એક સરખાં થાય છે.

નામ [નરજાતિ]

અરિહંત (અર્હત)	વીતરાગ	વાલ (વાલ)	વાઝ-વાલક
	દેવ	ઉવજ્ઞાય (ઉગ્રધાય)	ઉપા-
હર (હર)	મહાદેવ.		ધ્યાય-અધ્યાપક-ગુરુ-
બુદ્ધ (બુદ્ધ)	બુદ્ધદેવ.		ઓસા
મર્ગ (માર્ગ)	માર્ગ-મારગ	આચરિય (આચાર્ય)	સદાચાર-
કલહ (કલહ)	કલહ-કઝો		વંત ગુરુ.
હસ્થ (હસ્ત)	હાથ.	સિદ્ધ (સિદ્ધ)	અદેહી વીતરાગ.
પાય (પાદ)	પાદ-પગ, પાયો	નિવ (નૃપ)	નૃપ-રાજા
ભાર (ભાર)	ભાર.	બુદ્ધ (બુદ્ધ)	બુદ્ધિમાન-ટાણો પુદ્ગ

૧. અજિનાઈ (અજિનાય) મંસાઈ (માંસાય) પુચ્છાઈ (પુચ્છાય)
 વગેરે ‘આઈ’ પ્રત્યયવાળાં અને તોગંસિ (તોંગે) કંમિ (કરિમન)
 અગારંસિ (અગારે) તુમાનેમિ (તમશાને) વગેરે ‘અંધિ’ પ્રત્યયવાળાં મળે
 આર્ષે પણ આચારાંગાદિમુદ્રોમાં મળે છે.

પુરિમ (પુરુષ) પુરુષ
 આદિષ (આદિત્ય) આદિત્ય-સૂર્ય
 ઇન્દ્ર (ઇન્દ્ર) ઇન્દ્ર
 ચંદ્ર (ચન્દ્ર) ચંદ્ર
 મેઘ (મેઘ) મેઘ-વરમાદ
 મારવહ (મારવહ) માર વહ-
 નાર-મજૂર

સમુદ્ર } (સમુદ્ર) સમુદ્ર
 નયણ (નયન) નેય-આન
 કણ (કર્ણ) કાન
 મહાવીર (મહાવીર) મહાવીર દેવ
 જિણ (જિન) જય પામનાર—
 વીરરાગ

મેઘ માર્ગને મિચે છે
 ઇન્દ્ર યુદ્ધદેવને નમે છે
 હાથી પુરુષ પાલકને પૂછે છે
 આંતરવટે ચન્દ્રને જોડું છે
 સમુદ્રને કાનવટે સાંભળું છે
 પાલકના હાથમાં ચંદ્ર છે
 કલ્હને છેદો છો
 સૂર્ય તપે છે
 રાજા માર્ગને જાણે છે

મિત્રોને નમો
 મજૂરો માર્ગમાં દોડે છે
 સમુદ્રમાં ચંદ્રોને દેખી રહીય
 પાલકો ઉપાધ્યાયને પૂછે છે
 રાજાના પગોમાં પડું છે
 વીરરાગ દેવ ! નમું છું
 બે પાલક ચોલે છે
 સમુદ્રો ગાજે છે
 રાજા જામે છે

૧નમો અરિહંતાણ
 મારવહો હરં ઇન્દ્ર
 મહાવીરો જિણો ભાગ્યદ
 કણેદિ સુણેમિ
 નયણેદિ દેવભામુ
 મારવહા મારં જિણંતિ
 નમો ઉવહાયાણે
 સમુદ્રો સુધમર

મેહો સમુદ્રમિ પડદ
 વાલા હથે ચરિસંતિ
 સમુદ્ર નરહ
 હથેણ હરં ધન્યેમિ
 નમો આયરિયાય
 આયરિયાણ પાણ નમતમ
 વાલા કુરંતિ
 ચન્દ્રો વહ્નર

पाठ ६ डो

अकारांत नामनां रूपाख्यानी [नान्यतर जाति]

एकवचन

बहुवचन

१ कमल+म्-कमलं (कमलम्) कमल+णि=कमलाणि
 कमल+इं=कमलाइं
 कमल+इँ=कमलाइँ

अ
म
ल
ा
णि
(ने)

हे० प्रा० व्या० ८।३।२६।

२ " " " (") " " " " (,)
 सं० कमल ! (कमल !) " " " " (,)
 हे० प्रा० व्या० ८।३।३। (,)

तृतीयाथी सप्तमी सुधीनां रूपो
 ' वोर 'नी जेवां जाणवां.

१० ' णि ' ' इं ' ' इँ ' प्रत्ययोनी पूर्वना अंगना अंत्य ह्रस्व स्वरनो
 दीर्घ थाय छे: कमल + णि = कमलाणि.

वारि + इं = वारीइं.

महु + इँ = महइँ

११ संयोधनना एकवचनमां मूळ अंग ज वपराय छे: कमल !

नाम [नान्यतर जाति]

नयण (नयन) नेग

मत्थय (मस्तक) माथुं

नाण (ज्ञान) ज्ञान

चंदण (चन्दन) चंदननु

घाट के लाकड़ें .

वेर (वर) वेर-वेर

वयण (वचन) वचन-वेग

वयण (वदन) वदन-गुप्त

णगर }
 नगर } (नगर) नगर-नहर
 णयर }
 नयर }

मुष्ट (मुग्) मुग्

पिस्त (पिस्त) पिस्त

मिग (मिग) मिग

फल (फल) फल

पण (पण) पण

भायण (भायण) भायण-

भाण (भाण) भाण-पाण

मंगल (मंगल) मंगल

पास (पास) पास-पस

दिय (दिय) दिय-दिय

गल (गल) गल

पुच्छ (पुच्छ) पुच्छ-पुच्छ

पिच्छ (पिच्छ) पिच्छ

मंस (मंस) मंस

अजिण (अजिण) अजिण-चामट

भय (भय) भय-भो

चम्म (चम्म) चामट

नाम (नरजाति)

सीत (सीत) सीत

पण्य (पण्य) पण्य

सिगल (सिगल) सिगल

सीभाल (सीभाल) सीभाल

गय (गय) गय-गयी

पसद (पसद) पसद-पसद

ओट्ट (ओट्ट) ओट्ट

दंत (दंत) दंत

कुंभार (कुंभार) कुंभार

चम्मर (चम्मर) चम्मर

दय्यवाह (दय्यवाह) दय्यवाह-अमि

कोट (कोट) कोट

लोह (लोह) लोह

दोस (दोस) दोस

दोस (दोस) दोस

राग (राग) राग-आतति

पातुओ

पट (पट) पट-पट

जल (जल) जल-जल

करसो.

जागर (जागर) जागर

भय (भय) भय-भय

भय-भय

जाय (जाय) जाय-जाय

जाय-जाय

परि+कम् (परि=कम्) परि-
कमण करवु-परकमवुं
-प्रदक्षिणा फरवी

इच्छ (इच्छ) इच्छवुं
रक्ख (रक्ष) राखवुं पाळवुं
वह (वह) वहेवुं-वावु

विशेषण

लंघ (लम्घ) लांघुं
लण्ह (श्लक्ष्ण) नानु

वज्ज (वाण) वज्जारुं-वहार
देसावुं

अव्यय

न (न) न
१व (वा) वा-अथवा-के
२विणा | (विना) विना
सया | (सदा) सदा-हमेशा
सइ

सह३ (सह) | सह-साथे
सद्धि (सार्धम्) |
निच्चं | (नित्यम्) नित्य
णिच्चं

वैरथी वैर वधे छे
नगरनी पडखे चंदननुं वन छे
सिंह के वाग्रथी शियाळ
वीर छे

मांसने माटे सिंहने हणो छो
दांतो माटे हाथीओने मारे छे
बुद्धनी साथे महावीर बोले छे

१. व नो उपयोग—बुद्धो व वीरो व कविलो (कपिलः) व सच्चयणू.
२. 'विना' के 'विना'नी साथे आवता नामने बीजी, त्रोजी के पांचमी विभक्ति लागे छे: मेहं विना, मेहेण विना, मेहाउ विना. ३. 'सद' के 'सद्धि'नी साथे आवता नामने त्रोजी विभक्ति लागे छे: बुद्धेण सह. महावीरेण सद्धि.

કુંભાર શીઆલામાં પાત્રો
 વહે છે
 વાવને પીંછા નથી હોતાં
 અગ્નિ વનને ઘાળે છે
 જ્ઞાનમાં મંગલ છે
 મહાવીરને માથાવટે વંદન
 કરું છું
 રાજાને પાન નથી
 નિહાળા હૃદયમાં ભય નથી
 દાથી સુંઠ વટે વનમાં ફાળો
 ચાય છે

ચામડા માટે વાવને દળે છે
 દાથીઓ વલ્લદોથી ચીતા નથી
 સિંહનું પૂંછટું લાંબું હોય છે
 આંચમાં ક્રોધને જોડું છું
 સૂર્ય કે ચંદ્ર ભમતા નથી
 વલ્લશે શિંગડાથી શોમે છે
 ચમાર ચામડાને શુદ્ધ કરે છે
 મુગ્યવટે વચનો પોટું છું
 પુરુષ નાના હોટથી શોમે છે
 વરસાદ નિત્ય પડે છે
 વરસાદ વિના વનો સુકાય છે

અજિળાણ વર્ણિત વસ્ત્રે
 ફાલાઈ ભાયળમિત્ત સ્ત્રોત્તિ
 પુણ પુરિસ્તા દિયથે વેરં
 ન રવરંતિ
 નિયો વણેસુ સિંધે વા વસ્ત્રે
 વા હણદ
 સિંધો ફાલં ન ગ્યાયદ
 ચંદ્રણસ્ત વર્ણંતિ જામિ
 કુંભારો નગરાઓ આગસ્ટદ
 ચરમારો અજિળાણ નગરં જાઈ

નિવસ્ત મન્થર્યંતિ કમલાણિ
 હરજતિ
 મન્થર્યણ વંદામિ મહાવીરં
 વણે નણ દેવાવદ
 વગ્વસ્ત વા સીતસ્ત વા
 સિંગં નત્થિ
 લોહાઓ લોહો વદ્દદ
 રાગા દોનો જાયદ
 કોદેળ પિત્તં કુપ્પદ

पाठ ७ मो नर जाति

घड (घट) घडो	वेय (वेद) ऋग्वेद वगेरे चार वेद
नड (नट) नट	फास (स्पर्श) स्पर्श
पडह (पटह) पडो-ढोल	तलाय (तडाग) तलाय
भड (भट) भड-शूरो	गरुल (गरुड) गरुड
मोह (मोह) मोह-मूढता	खार } (क्षार) सारो
काय (काय) काय-काया-शरीर	छार }
सह (शब्द) शब्द-साद-अवाज	खंध (स्कन्ध) कांध-सांध, भाग,
हरिस (हर्ष) हरख-हर्ष	मोटी डाळ
मढ (मठ) मढी-मठ-संन्यासी-	पोखर (पुष्कर) तळाव
ओतुं रहेठाण	खय (क्षय) क्षय
सढ (शठ)-लुचो	कोस (कोश) पाणी काढवानो
कुढार (कुठार) कुहाडो	कोस, राजानो
पाढ (पाठ) पाडो-आंकनो पाडो	पाण (प्राण) प्राण-जीव
-पाठ	गंध (गन्ध) गंध
समण (श्रमण) शुद्धि माटे श्रम	काम (काम) काम-तृष्णा-इच्छा
करनार-संत पुरुष	अप्पाण (आत्मन्) आत्मा-
मोक्ख (मोक्ष) मोक्ष-वृद्धकारो	पोते-आप

नान्यतर जाति

जल (जल) जल पाणी	मिस्त (मित्र) मित्र
रयय (रजत) रजत-रूपु	दुक्ख (दुःख) दुःख
गीअ } गीत) गीत, गाणुं	सुक्ख (सुख) सुख
गीत }	चारित्त (चारित्र) मचारित्र-
	गदगद

सीस (शीष) शीष-माधुं
 गुत्त (गोत्र) गोत्र-वंश
 गाढण (घटण) घटण करवानुं
 माधन

पंजर (पट्टर) पांजरं
 सील (शील) सदाचार
 लावण्य | (लावण्य) लावण्य-
 लावण्य | कांति

रमायल (रमावल) रमावल-
 पाताल
 कुम्पल | (कुम्भल) कुम्भल-
 कुम्पल | पणमो
 मप्प (रुक्म) म्पु

जुग्म |
 जुग्म | (जुग्म) जुग्म-जोहं
 पग्म (वम) पाम-कार्य-सारी
 नरसी प्रवृत्ति

घाण (घ्राण) नाक-सुंघवानुं
 माधन

सयट (सकट) सकट-गाहं-
 लयलो

पद् | (पट) पद-पगल

पय |
 जुग (जुग) धौसकं

खीर | (धीर) धोर-खीर-दूध
 छीर |

लक्ष्मण | (लक्षण) लक्षण-
 लच्छण | चिह्न

लीथ (धुन) लीक

खेन | (क्षेत्र) खेतर-छेतर
 छेन |

खोध | (धोत्र) धोत्र-कान-
 नोत | सांभळवानुं माधन

वीरिय (वीर्य) वीर्य-पल-शक्ति

विशेषण

मूढ (मूढ) मूढ-मोहवाढो-
 अभण-अज्ञानी

पुट्ट (पुष्ट) पुष्ट

संजय (सयत) संयमवाढो

पुट्ट (पुष्ट) पुष्टापल

पंडित | (पण्डित) पण्डित-भगवो,
 पंडित | पण्डित, पोपट पण्डित

दुष्टद (दुर्लभ) दुर्लभ-दुर्लभ-दुर्लभ

अव्यय

तो (तो) तदि

न |
 अ | (अ) अने
 य |

यदिआ | (यदि) पटार
 यदिया |

जहासुत्त (जहासुत्त) नृपमां-
 शाहमां-जहा प्रमापे

पुण | (पुन) पुनः पुनः
 पुनो |
 उण | -परी दार

વજ્ઞઓ (વાહ્યતઃ) વહારથી-
વહાર તરફ

તત્તો (તતઃ) તેથી
કિં (કિમ્) શું, શા માટે

ધાતુ

ગવેસ્ (ગવેષ) શોધવું
વસ્ (વસ) વસવું-રહેવું
વય્ (વદ્) વદવું-વોળવું
પિવ્ (પિવ) પીવું
આ+પિવ્ } (આ+પિવ) થોડું
આ+પિય્ } પીવું-મર્યાદાથી
આ+વિય્ } પીવું-સામાને
નુકશાન ન થાય એ
રીતે ચૂવવું

જય્ (જય) જિતવું
હવ્ | (ભવ) હોવું-થવું
ભવ્ |
પઢ્ (પઠ) પઢવું-ભણવું
સોઅ | (શોચ) શોચવું-
સોચ્ | વિચારવું, શોક કરવો
ભણ્ (ભળ) ભણવું

ઘડામાં તઢાવવું પાળી છે
નટો ઢોલ સાથે માગેમાં
નાચે છે
ચાઢકો કાંતિવડે શોમે છે
જિનો ચીલને વચાળે છે
કુહાડાવડે ચન્દનને છેડું હું
ગઢડું જોડું તઢાવમાં
પડે છે
ચાઢકો ઢીંક કરે છે
ઘેતરમાં ચાર છે તેથી ફ-
ળગા વઢી જાય છે
ગન્દોનો કોશ કરું છું

તૃણાથી કલહ થાય છે
અને કલહથી ઢેપ
થાય છે
સંયમી ધ્રમણ સુસોથી
હરચાતો નથી અને
દુઃસોથી કોપતો નથી
નટો ગીત ગાય છે અને
નાચે છે
સિંહો અને વાઘો તઢાવવું
પાળી પાંપ છે
વાય અને સિંહ પાંજરામાં
દોડે છે

કાલદેવી ધર થાય છે
શ્રમણો મટમાં રહે છે
આંકના પાટાને મૂલી જઈને
છીવ

ચીર પીઓ છો
વલ્લહો પાણીનો કોસ
મેંચે છે

રાજાના મેહારમાં રૂપું છે
પંડિત પુરુષો મોક્ષને ઇચ્છે છે

વલ્લહના કાંધમાં ધોંસરું
ગોમે છે

પણિતો ચીલને શોષે છે
પણ ગોત્રને પૂજતા નથી

ચીલનો માર્ગ દુર્લભ છે
વાલ્લકાં ઉપાધ્યાય પાસેથી
પાઠ મળે છે

મટ પુરુષો દુઃસ્વથી શોક
કરતા નથી

પાણં મંથસ્ત્વ મદનં વયંતિ
ત્રોતા મોહો જાયદ્

દુષ્કર્મસુંનો વેયા વિ ન
સ્વસ્યતિ

સોત્તં સદસ્ત્વ મદનં વયંતિ
દુષ્કર્મેદિતો યોદંતિ પંડિતા ?

પાપં પાપસ્ત્વ મદનં વયંતિ
સુપલ્લેસુ મિત્તં સુમિરન્તિ

સમણે મદાધારે જયન્તિ

મૂઢો પુણો પુણો વલ્લં દેવલ્લદ્
પંડિતા ! સ્તીરં પિવિત્થા

મૂઢા કામેસુ મુજ્જન્તિ

ચન્દ્રણસ્ત્વ સ્વમાપિવન્તિ

અપ્પાણો અપ્પાણસ્ત્વ મિત્તં

કિં વદિયા મિત્તમિન્નત્તિ

પુરિત્તે વીરિંથં પુણ દુલ્લદ્

પુરિસસ્ત્વ કાચે પુણ દુલ્લદ્

અપ્પાણં જિજ્ઞાસુ મંજયા !

પુટ્ટો પંડિતો જલ્પસુત્તં વદન્તિ

પંડિતા પુટ્ટા ન હોન્તિ

ગીઝસ્ત્વ સદં સુપાત્

પાઠ ૮ મો

અકારાંત સર્વાદિ (નરજાતિ અને નાન્યતર જાતિ)

સઽવ્ (સર્વ)

જ (યદ્)

ત (તદ્)

ક (કિમ્)

અકારાંત સર્વનામોનાં રૂપાણ્યાનો નરજાતિમાં ' વીર ' જેવાં અને નાન્યતરજાતિમાં ' કમલ ' જેવાં થાય છે. જે શાસ વિશેષતા છે તે, આ નીચે સમજુતી સાથે આપે છે :

૧ પ્રથમાનાં બહુવચનમાં માત્ર એકલું સઽવ્ (સર્વ), જે (ચે), તે (તે), કે (કે) થાય છે. અર્થાત્ પ્રથમાનાં બહુવચનમાં અકારાંત સર્વનામો, નરજાતિમાં કેવલ ' એ ' પ્રત્યય છે છે : હેઠ પ્રા. વ્યા. ૮૧૩.૫૮૧

૬ પટ્ટોનાં બહુવચનમાં સઽવ્સિ (સર્વેષામ્), જેસિ (ચેષામ્), તેષિ (તેષામ્), કેષિ (કેષામ્) પણ થાય છે અર્થાત્ પટ્ટોનાં બહુવચનમાં અકારાંત સર્વનામો, નરજાતિમાં ઉક્ત ' ણ ' ઉપરાંત ' સિ ' પ્રત્યય પણ છે છે - હેઠ પ્રા. વ્યા. ૮૧૩.૬૧૧-સઽવ્+સિ=સઽવ્સિ. સઽવ્ + ણ = સઽવાણ.

૭ સત્તમીનાં એકવચનમાં સઽવ્સિ, સઽવ્હિ (સર્વસ્મિન્) સઽવ્ત્ર (યસ્મિન્) જસિ, જહિ (યસ્મિન્) જત્ર (યત્ર) તસિ, તદિ (તસ્મિન્) તત્ર (તત્ર), કસિ, કહિ (કસ્મિન્) કત્ર (કત્ર) પણ થાય છે અર્થાત્ સત્તમીનાં એકવચનમાં અકારાંત ગાં-

नामोने नरजातिमां स्ति, हि अने त्य प्रत्ययो (हे० प्रा० व्या०
८।३।५९।) उपरांत पूर्वोक्त अंति अने म्मि प्रत्ययो पण लाने हे.
मात्र ' ए ' प्रत्यय प्रायः नही लानतो.

रूपाख्यान (सव्व—नरजाति)

१ सव्वो, सव्वे (सर्वेः)	सव्वे (सर्वे)
२ सव्वं (सर्वम्)	सव्वे, सव्वा (सर्वान्)
३ सव्वेण, सव्वेण (सर्वेण)	सव्वेहि, सव्वेहि, (सर्वेभिः
सव्वेहिँ सर्वैः)
४ सव्वस्स (सर्वस्य)	सव्वेसि (सर्वेषाम्)
सव्वाण सव्वाणं (सर्वाणाम् !)
५ सव्वओ
सव्वाउ
सव्वम्हा (सर्वस्मात्)	सव्वाओ, सव्वाउ (सर्वतः)
सव्वाहि, सव्वेहि
सव्वाहितो, सव्वेहितो
(सर्वेभ्यः)
सव्वासुतो, सव्वेसुतो
६ सव्वस्स (सर्वस्य)	सव्वेमि (सर्वेषाम्)
सव्वाण, सव्वाणं (सर्वाणाम् !)
७ सव्वंसि (सर्वस्मिन्)	सव्वेसु, सव्वेसुं (सर्वेषु)
सव्वस्सि, सव्वम्मि
सव्वहि, सव्वन्ध (सर्वत्र)	

सव्व (नान्यतर जाति)

१ सव्वं (सर्वम्)	सव्वाणि, सव्वाहं (सर्वाणि)
२ " (")	सव्वाहँ
" " " " "

वाकीनां नरजाति-सव्य-प्रमाणे

ज (यद्) नरजाति

१ जो, जे (यः)	जे (ये)
२ जं (यम्)	जे, जा (यान्)
३ जेण, जेणं (येन)	जेहि, जेहिं, जेहिँ (येभिः, येः)
४ जस्स, जास (यस्य)	जेसि (येषाम्)
५ जम्हा (यस्मात्)	जाण, जाणं (यानाम् !)
जाओ, जाउ (यतः)	जाथो, जाउ (यतः)
	जाहि, जेहि
	जाहितो, जेहितो (येभ्यः)
	जासुंतो, जेसुंतो

६ चतुर्थी विभक्ति प्रमाणे

७ जंसि, जस्सि (यस्मिन्) जेसु जेसुं (येषु)

जहिं, जम्मि

जत्थ (यत्र)

जाहे, जाला, १ जईथा

(यदा)

ज (नान्यतर)

१ जं (यत्)

जाणि, जाइ जाई (यानि)

" "

" " " "

वाकीनां नरजाति-ज-प्रमाणे

१. आ त्रये लो ' यदा-उदारे '-ना ज अर्थमां वराय छे.
० प्रा० व्या० ८।३।६।

૧ત, ણ, (તદ્) નરજાતિ

૧ સ, સો, સે (સઃ)	તે, ણે (તે)
૨ તં, ણં (તમ્)	તે, તા (તાન્) ણે, ણા
૩ તેણ, તેણં નિણા (તેન) ણેણ, ણેણં	તેહિ, તેહિં, તેહિં (તેમિઃ, તેઃ) ણેહિ, ણેહિં, ણેહિં
૪ તસ્મ, તામ (તસ્થ)	તિ, તામ, તેસિ (તેષામ્) તાણ, તાણં, (તાનામ્ ?) ણેસિ, ણાણ, ણાણં
૫ તો, તાઓ, તાડ (તતઃ) તસ્મા (તસ્માન્)	તાઓ, તાડ (તતઃ) તાહિ, તેહિ તાહિનો, તેહિનો (તંસ્થઃ) તાસુંનો, તેસુંનો ણાઓ, ણાડ ણાહિ, ણેહિ ણાહિતા, ણેહિતો ણાસુંનો, ણેસુંનો

૬ ચતુર્થી વિભક્તિ પ્રમાણે

૧. પ્રાચીન ભાષામાં 'ત' અને 'જ' ના અને 'તે'ના સ્વરૂપમાં વચગાળા છે. જેમ પ્રા. સ્વા. ટાડાજવા માટે 'તાઓ' કહેવે 'જાઓ' કહ્યો જતાથી કીધો તે. 'તે' અને 'જ'ના સ્વરૂપમાં તદ્દન ભ્રમણ છે તેથી આ 'ત' વિવિધરૂપને તીર્થે પ્રચલિત કર્યો હોય તો ના ન કહેવાય, વ્યર્થને કારણે 'મત્ત'નો પ્રયોગ સંપૂર્ણપણે પ્રચલિત જ છે.

- ७ तंसि तस्सि, तहिं, तेसु, तेसुं (तेषु)
 तम्मि (तस्मिन्)
 तत्थ (तत्र)
 ताहे, ताला, तइया (तदा) हे० प्र० व्या० ८।३।६५।
 णंसि, णस्सि, णहिं, णेसु, णेसुं
 णम्मि, णत्थ

त (नान्यतर)

- १ तं (तत्) ताणि, ताइं, ताई (तानि)
 णं णाणि, णाइं, णाई
 २ " " (,,) " " " (,,)
 वाकीनां नरजाति—त—प्रमाणे

- १ को (कः) के (के)
 २ कं (कम्) के, का (कान्)
 ३ केण, केणं, किणा (केन) केहि, केहिं, केहिँ (केभिः, कः)
 किण्णा
 ४ कस्स, कास (यस्य) कास, केसि (केयाम्)
 काण, काणं, (कानाम् ?)
 ५ कम्हा (कम्मात्) काओ, काउ
 किणो, कीस काहि, केहि
 काओ, काउ काहितो, केहितो
 कानुतो केनुतो

६ चतुर्थी विभक्ति प्रमाणे

७ कस्ति, कस्ति, कस्ति. केसु, केसुं (केषु)

कस्मि (कस्मिन्)

कथ (कुत्र)

काहे, काला, १काइआ (कदा) हे० प्रा० घ्या० ८।१।६५।

क (नान्यतर)

१-२ कि (किम्)

काणि, काहं, काहं (कानि)

सर्वनाम

अण्ण { (अन्य) अन्य-वीजुं
अण्ण {

अण्णयर { (अन्यतर) अनेर-
अण्णयर { वीजुं काइ

अंतर (अंतर) अंदरनुं

अपर (अपर) अपर-वीजुं

अहर (अपर) नीजुं, वीजुं

इम (इम) आ

एयर (इतर) इतर-वीजुं

उत्तर (उत्तर) उत्तरदिशा, उत्तरनुं

एग { (एक) एक, वीजुं

इक {

एक {

एव { (एव) ए
एव {

तुम्ह (तुम्ह) तु

अम्ह (अम्ह) तु

क (किम्) कोण

कहम { (कहम) कयो,

कतम { (कतम) कयो,

कयर (कयर) कयो

अनु (अनु) ए

ज (ज) जे

त. ण (त) ते

दाहिण { (दाहिण) दाहिण,

दक्षिण { (दक्षिण) दक्षिण

१ आ अण्ण एव 'कदा-कथारे' ना अ सर्वनाम वत्ताय हे.

पुरिम (पुरा+इम) पहिलानुं, पूर्व
 पुव्व (पूर्व) पूर्व, पूर्वुं
 वीस (विश्व) विश्व बहुं
 स.सुव (स्व) स्व-पोते, पोतानुं

सम (सम) बहुं
 सव्व (सर्व) सर्व-सर्व-बहुं
 सिम (सिम) बहुं

सामान्य शब्दो [नरजाति]

भूअ (भूत) भूत-प्राण-जीव
 सीस (शिष्य) शिष्य, विद्यार्थी
 सिस्स
 कसिवल (कृषिवल) खेडवाळो-
 खेतुत

अंक (अङ्क) अंक-तोळो

वांधव (वान्धव) वांधव-भाई
 पासाय (प्रासाद) प्रासाद-महेल
 जीव (जीव) जीव

ताव (ताप) ताव, ताप-तण्को
 वंभण } ब्राह्मण) ब्रह्म विद्याने
 वम्हण } समजवार पुण
 माहण }

कोड (क्रोड) गोद-रोळो

पास (पास) पाश-पांसो, पाशलो
 -सांसलो

दिणयर (दिनकर) दिनतो कर-
 नार-सूरज, दीकरो

संसार (संसार) संसार-जगत्

नान्यतर

दंगण (अङ्गण) आंगणुं
 सीअ (शीत) शीत-टाट
 खेम (क्षेम) क्षेम-कुशल
 महम्मय (महाभय) महाभय-
 मोटो भय
 वत्थ (वस्त्र) वस्त्र-वस्त्र-कपटुं
 तट्ट (काष्ठ) काष्ठ-काठ-
 काठी-काकटुं

कम्मवीअ (कर्मबीज) कर्मबीज-
 तन्-अमत्-संस्कारानुं बीज

भोयण (भोजन) भोजन-जपण

धण (धन) धन

ताण (घाण) रक्षण शरण-आशरो

वर (वृद्ध) पर

आउय (आयुध) आयुध-भीरवी

विशेषण

पटुष्पन्न (प्रच्युत्पन्न) वर्तमान-
तालुं

प्रमत्त (प्रमत्त) प्रमत्त-प्रमादी

सम (सम) समान श्रुतिवाङ्-
मरसु

वीयराम { (वीतराम) जेमां राम
वीयराम { नधी ते

सुजट (सु+दान) सहेयादधी
तजी शकाय ते

जुप्त (जीर्ण) जीर्ण-जुं-जट्टी-
जरी-गनेलुं

प्रिय (प्रिय) प्रिय-पगालुं

आमत्त (आसक्त) आसक्त-मोही

हज (हज) हजानेलुं-हजेलुं

आगज {
आगन { (आगन) आगेलुं
आज {

पिआउय (प्रियादुःख) आदुःखने
प्रिय नमजनार

उत्तम {
उत्तिम { (उत्तम) उत्तम

युद्ध (युद्ध) योध पामेल-यानी
यद्ध (यद्ध) यद्ध-योधिल-योधामेल

शीज (शीत) शीत-हंद्

अधीर (अधीर) अधीर-धीरज
तिनालुं-नबलुं

हंतव्य (हन्तव्य) हणवा योनय

अप्य (अप्य) अप्य-पीटु

अणारध (अनादिक) आदि दिनानुं

अव्यय

कत्तो {
कत्तो { (कृतः) कर्माधी, माधी,
कुओ { धरं बालुधी
कओ {

जाम {
जह { (जहा) जेम
एव { (एवम्) एम-ए सीते
एए {

नव्यनो {
नव्यनो { (नव्यन) नव प्रदाने-
नव्यओ { नारे बालुधी

तहा {
तह { (तहा) तेम
धंतो (अन्तर) अन्तर
खलु (खलु) निमय

ધાતુઓ

જાણ્ (જાના) જાણવું

પ+મથ્ (પ્ર+મથ્) મથવું-

નાશ કરવો

કીલ્ | (ક્રીડ્) ક્રીડા કરવી-

ક્રીડ્ |

खेलवું

રમ્ (રમ્) રમવું

णम् |

नम् | (नम्) नमवું

दह् | (दह्) दहवું-बळवું-

डह् |

वाळवું

सह् (सह्) सहवું-सहन करवું

पास् (पश्य) जोवું

परि+यट् (परि+वर्त्त। परिवर्त्तवું-

फर्या करवું-बदलावું

आ+इक्ख् (आ+चक्ष्)

आचखવું-કહેવું

વધાને સદા સુખ પ્રિય છે.

જેઓ શરીરમાં આસક્ત છે

તેઓ મૂઢ છે.

રાગ અને દ્વેષ સંસારમાં
અનાદિના છેમેઘ, વધા ભાગોમાં ચારે
વાજુષ વરસે છે.

અમે વે, જેનાં કપડાં

સીવીર છીપ તે રાજા છે.

અગ્નિ જેમ લાકડાંને વાળે
છે તેમ બુદ્ધ પુરુષ પોતાના
દોષોને વાળે છે.

પ્રમત્ત પુરુષ ભયથી કંપે છે.

ઉત્તર, પૂર્વમાં શોત છે અને

દક્ષિણમાં તાપ છે.

પરુ પણ ભૂત હળવા યોગ્ય
નથી.

વધાં વાલકો ગાય છે.

વધા છેડુતો ટાઢ અને તાપ

સહે છે.

જે. કોઈ જીવને હળતો

નથી તેને અમે વ્રાહ્મણ

કહીપ છીપ.

કોણ ક્યાંથી આવેલો છે?

માણસો શરીરના ક્ષેમ માટે
તપે છે.

પંડિતો હર્ષવડે દુઃખ સહે છે.

સર્વ શિષ્યો માથાવડે

આચાર્યને નમે છે.

હું વધાઓને માટે ચંદન

ઘસું છું.

જે, તેનાથી ગમરાય છે તે
મહ નથી

બદ્ધ અને આસક્ત પુરુષો

કર્મવીજવડે સંસારમાં
કર્તા કરે છે.

અમે વીજાથોનું મંગલ
દુસ્ત્રીય લીય.

તે પોતાના દોષોને જુદા છે.

દાથીથી દુષ્ટાચેત્રો સેહુત

ભયથી ધુજે છે

તેના આંગણમાં ધધાં

પાલકો રમે છે.

જે મૂઢ શિષ્યો, આચાર્યને
વાંદતા નથી તેઓ દુઃખ
સહે છે.

વીતરાગ પુણ્ય સર્વમાં ઉત્તમ
બ્રાહ્મણ છે.

વીતરાગ સર્વ ભૂતોને સરસ્તાં
જુદા છે.

જહા જુઘાઈ કદાઈ દુઘ્ય-

વાહો પમત્યતિ તદા

જુધે દોસે સમણો દહદહ

જસ્સ મોહો દુધો તસ્સ

ન દોહ દુક્ખ

સવ્વેસિ પાણાણં ભૂઝાણં

દુક્ખં મહદ્ભયં તિ ઘેમિ

‘સવ્વે ધિ પાણા ન દંત-

ધ્યા’ ણં જે પહુપ્પમા

જિણા તે સવ્વે ધિ

આરખ્યંતિ.

જે ણં જાણદ સે સવ્વં

જાણદ.

પમત્તસ્સ સવ્વતો ભયં વિજ્ઞાદ

૧૬૩ મહાવીરો ભાસતે

જસ્સ મોહો ન દોહ તસ્સ

દુક્ખં ણં

પણેસિ માણવાણં આરયં

અપ્પં ચત્તુ

અધોરેદિ પુરિસેદિ દમે વામા

ન સુજહા.

પુરિમાઝો, દાહિણાધો, હ-

સરાઝો વા કત્તો આગઝો

ત્તિ ન જાણદ જીયો

જે સવ્વં જાણદ ને ણં

જાણદ

૧. જૂઓ પૃ. ૧૧ નિ. ૩ તથા પૃ. ૮૩ નિ. ૧૩-૧૪

૨. જૂઓ પૃ. ૮૩ નિ. ૧૨

समो य जो सव्वेसु भूएसु
स वीअरागो
जेहिं वद्धो जीवो संसारे
परियट्ठ ते रागा य
दोसा य कम्मवीअं

जेण मोहो हओ न सो
संसारे परियट्ठ
सव्वे पाणा पियाउअ
सुहमिच्छंति.

पाठ ९ मो

‘तुम्ह’, ‘अम्ह’, ‘इम’ अने ‘एअ’नां रूपाखानो
तुम्ह (युष्मद्) तुं (त्रणे जाति)

एकवचन

बहुवचन

१ तुं, १तुमं, तं (त्वम्)

तुम्हे, तुम्हे (यूयम्)

२ ” ” ” तुमे, तुप्
(त्वाम्)

” ” (युष्मान्)
वो (वः)

३ ते, तइ, (त्वया)

तुम्हेहि, तुम्हेहि, तुम्हेहि
(युष्माभिः)

तुम्मेहि, तुम्मेहि, तुम्मेहि
(युष्मेभिः ?)

४ तुह. तुज्झ, तुव, तुम,
ते, तुव, (तव, ते)
तुहं (तुभ्यम्)

तुमाण, तुमाण (युष्माकम्)

तुम्हाण, तुम्हाणं

तुज्झाण, तुज्झाणं

तुम्हाहँ

वो (वः)

५ तुवत्तो, तुवाओ, तुवाउ, तुम्हत्तो, तुम्हाओ, तुम्हाउ,
(त्वत्) तुम्हाहिँतो, तुम्हेहिँतो
तुमत्तो, तुमाओ, तुमाउ, तुम्हासुँतो, तुम्हेसुँतो
तुज्झत्तो, तुज्झाओ, तुज्झाउ, (युष्मत्)

तुहत्तो, तुहायो, तुहाड,
तुम्हत्तो, तुम्हाओ, तुम्हाड

६ चतुर्थी विभक्ति प्रमाणे

७ तुयम्मि, तुवंसि, तुयस्सि, तुबेसु, तुपेसुं (इस्मासु)
तुमम्मि, तुमंसि, तुमस्सि तुबसु, तुयसुं
तुमे तुमेसु, तुमेसुं
तुम्हम्मि, तुम्हंसि, तुम्हस्सि तुमसु, तुमसुं
तुम्मि, तद्, तप्, (त्वयि) तुधेसु, तुधेसुं
तुणसु, तुणसुं
तुम्हेसु, तुम्हेसुं
तुम्हसु, तुम्हसुं
तुसु, तुसुं

अम्ह (अस्मद्) तुं [व्रणे जाति]

१ हां, अहं, अहयं (अहम्) मो, अम्हा, अम्हे, अम्हो (वयम्)

२ मिम, अमिम, अम्हा, मं, " " " " " " (माम्) (अस्मान्)

३ मद्, मय (मया) अम्हेहि, अम्हाहि. (अस्मानि)
अम्हा, अम्हे,
णे. ३-५

४ मम, मज्झ, मज्झं मज्झ, मज्झ, अम्हा, अम्हे,
(मल्लम्, मज्झ, मे) अम्हो, अम्हाण, अम्हाणं,
णो (त्वं) (अस्माकम्)

अम्ह, अम्हं, महं,

५ ममत्तो, ममाओ, ममाउ, ममत्तो, ममाओ, ममाउ,
ममाहि, ममा, (मत्)

अम्हत्तो, अम्हाओ, अम्हाउ
(अस्मत्)

६ चतुर्थी विभक्ति प्रमाणे

७ मे, ममाइ, मि, मए,

मइ अम्हेसु, अम्हेसुं
(मयि) अम्हसु, अम्हसुं

१इम (इदम्) आ-[नरजाति]

१ अयं, इमो, इमे (अयम्) इमे (इमे)

२ इमं, इणं, णं (इमम्) इमे, इमा (इमान्)
जे, णा

३ इमेण, इमेणं, इमिणा इमेहि, इमेहिं, इमेहिँ
जेण जेणं (मनेन) एहि, एहिं, एहिँ (एभिः)
णेहि, जेहि, जेहिँ

४ इमस्स, से, अस्स (अस्य) सिं, इमेसिं. (एयाम्)
इमाण, इमाण.

५ इमत्तो, इमाओ, इमाउ, इमत्तो, इमाओ, इमाउ
इमाहि, इमाहितो, इमा इमाहि. इमेहि, (एभ्यः)
(अस्मात्) इमाहितो, इमेहितो,
इमासुंतो, इमेसुंतो.

६ चतुर्थी विभक्ति प्रमाणे,

७ इमंसि, इमस्सि, इमम्मि इमेसु. इमेसुं, एसु, एसुं (एषु)
इह, अस्सि (अस्मिन्)

नान्यतरजाति

- १ इणं, १ इणमो, इदं (इवम्) इमाणि, इमाइं, इमाइँ (इमानि)
 " " " " " " " "
 प्राकीनां नरजाति प्रमाणे.

३०५ (एतद्)-ए [नरजाति]

- १ पस्त, पस्तो, पस्ते (पयः) पय (पस्ते)
 इणं, इणमो
 २ पयं (पयम्) पय, पया, (पयान्)
 ३ पयण, पयणं. (पस्तेन) पयहि, पयहि, (पयैः-पयैभिः ?)
 पयणा पयहि
 ४ ते, पयस्स (पयस्य) स्ति, पयस्ति (पयैराम्)
 पयाण, पयाणं
 ५ पस्तो, पस्ताटे, पयस्तो, पयाओ, पयाउ,
 पयस्तो, पयाओ, पयाउ, पयाहि, पयहि. (पयैभ्यः)
 पयाहि पयाहितो, पयाहितो, पयसुंतो, पयसुंतो.
 (पयस्मात्)
 ६ चतुर्थी विभक्ति प्रमाणे.
 ७ पय, पयमि, पयमि पयसु, पयसुं, (पयैषु)
 पयमि, पयस्ति, (पयस्मिन्)
 पयमि

नान्यतरजाति

१ एस, एअं, इणं. इणमो एआणि, एआइं, एआहूँ
(एतत्) (हे० प्रा० व्या० ८।३।८५) (एतानि)

२ " " " " " " "
वाकीनां नरजाति प्रमाणे.

सामान्य शब्दो

नरजाति

दुम (दुम) दुम-झाड
भमर (भ्रमर) भमरो
रस (रस) रस
जणय (जनक) जनक-पिता
साव (शाप) शाप-श्राप
भारहर (भारहर) भार लई जनार
-मजूर

लाह } (लाभ) लाभ-लावो
लाभ }

अलाह } (अलाभ) अलाभ-
अलाभ } अप्राप्ति

कयविक्रय (क्रयविक्रय) खरीदवुं
-बेचवुं-क्रयविक्रय करवो

जम्म (जन्मन्) जन्म

उत्त (छात्र)-विद्यार्थी

इद्धमाण (वर्धमान) वर्धमान-
महावीरनुं नाम

एरावण (ऐरावण) ऐरावण-
मोटो हाथी

लोअ } (लोक) लोक-जगत्-
लोग } लोको

मुहुत्त (मुहूर्त) मुहुरत-वरात-
थोडो समय

नह (नभस्) नभ-आकाश

महादोस (महादोष) महादोष-
मोटो दोष

नास (नाश) नाश

नास (न्यास) न्यास-थापन

खूर (शूकर)-भूट

काल (काल) काल-समय

शक्तिअ (क्षत्रिय) क्षत्रिय

नमिराय (नमिराज) नमिराज

-ते नामनो मिथिलानो
एक रात्रिदि

प्रमाद (प्रमाद) प्रमाद-असाव-
भानता-आळस
संग (संग) संग-सोवत
अश्रमण (अश्रमण) श्रमण नहि ते
तेज (तेजस) तेज
तस (तस) तस प्राणी गति
करी दाके तेवां प्राणी
थावर (स्थावर) स्थिर रहेनार-
गति न करी दाके ते प्राणी
-वनरपाते वगेरे

पचय (पचय) पचय
तय (तपय) तप-तपयचा
नह (नह) नह
अय (अयम्) अयस्-मोह
जायतेय (जातवेजस्) जेवां तेज
ते ते-अग्नि
पाय (पाद) पा-चोयो भान
उट्ट (उट्ट) ऊट

नान्यतरजाति

पाय (पाप) पाप
पायग (पापक) पाप
पांडण (रपन्दन) पांडवुं-परकवुं
-घोहं घोहं एवमुं
जुल्ल } (युद्ध) युद्ध-उत्पाद
जुद्ध }
कारण (कारण) कारण
पय (पद) पद-पगलु
स्वर्थ (शस्त्र) हणवानुं
हपीआर-तरवार वगेरे
महाभय | (महाभय) मोहो
महाभय | भय
रय (रजस्) रज-वार, धूत, मोह
अरविंद (अरविन्द) अरविन्द-
उत्तम वसंत
दाण (दान) दान

अभयप्पयाण (अभयप्रदान)
अभयदान-प्राणीओ निर्भय
रहे-वने-तेवी प्रवृत्ति
असाय | (असात) सात नहि
असात | -सुख नहि ते
रज (राज्य) राज्य-राज
स्वर्ण (शरण) शरण-आपारी
धीरत्त (धीरत्त) धीरत्त-धीरत्त-धैर्य
पुण्ण (पुण्य) पुण्य-पुण्य
अर्थ (अर्थ) अर्थ-पैकवानुं
हपीआर-बाण वगेरे
स्वर्थ (शास्त्र) शास्त्र
वेदज (वेदज) वेदज ज्ञान
वपुंत्त सारथ्य चित-चोवतो,
उत्तरी, पगला, धर, सुंद,
मूर्ति वगेरे

છત્ત (છત્ર) છત્ર-છત્રી
 બમ્હચેર | (બ્રહ્મચર્ય) બ્રહ્મચર્ય-
 વંમ્હચેર | સદાચારવાળી વૃત્તિ,
 બ્રહ્મમાં પરાયણ રહેવું તે
 સત્ત (સત્ય) સત્ય-સાત્તું

સાત | (સાત) શાતા-સુતા
 સાત | (સાત) શાતા-સુતા
 ગુરુકુલ (ગુરુકુલ) સદાચારવાળા
 ગુરુઓ જ્યાં રહે છે તે સ્થાન
 સુત્ત (સૂત્ર) સૂત્ર-સૂતર, સૂત્રરૂપ
 ટુંકું વાક્ય

અન્યથા

અલં ૧ (અલમ્) વસ-સર્વ્યુ-થયું
 તથો | (તતઃ) તેથી, ત્યાર પછી
 તત્તો | (તતઃ) તેથી, ત્યાર પછી
 અવરિં | (ઉપરિ) ઉપર
 ઉવરિં | (ઉપરિ) ઉપર
 મુસં } (મૃષા) મિથ્યા-સોટું
 મુસા }
 મૂસા }
 મોસા }
 હુ } (સહ) નિશ્ચય
 સુ }
 સો }

અગયા (અગદા) અગવાર-અગ
 વસત
 ધુવં (ધ્રુવમ્) ધ્રુવ-ચોકસ
 અજ્ઞત્યં | (અધ્યાત્મ) આત્માને
 અજ્ઞપ્પં | લગતું-અંદરનું
 સતતં | (સતતમ્) સતત-
 સયયં | નિરંતર
 રહ્મ
 હા
 ત્તિ } (ઇતિ) ઇતિ-અ પ્રમાણે,
 તિ } સમાપ્તિચૂકક
 ઇતિ }

વિશેષણ

અવજ્ઞ (અવય) અવય-ન વધી
 -ફઢી-શકાય તેવું કામ-
 પાપ-દોષ.

અવજ્ઞ | (અનવય) પાપરહિત
 અનવજ્ઞ | -નિર્દોષ
 દુરણુચર (દુરણુચર) જેવું આન-
 રણ કઠળ લાગે તે.

૧. 'અલં'ની સાથે આવતા નામને ત્રીત્રી વિભક્તિ લાગે છે : અલં
 સુદ્ધેણં. અલં તવેણં. ૨. 'ઇતિ'ના ઉપયોગ માટે જૂઓ ૫૦ = ૩
 નિયમ ૧૩-૧૪

सुत्त (सुत) सुतेलं
सुत्त (सुक्त) तृष्ण-सारी उत्ति-
सुभाषित

चङ्गमाण (वर्धमान) वधतुं
गढिय (गृध्र) अतिशय लालचु
अहम (अधम) अधम-दलकु-नीच
जिह्दिय (जितेन्द्रिय) इन्द्रियो
उपर जय मेळवनार

निरट्टय (निरर्थक) निरर्थक-नकांसुं
धीर (धीर) धीर-धीरजवालुं
अणारिय (अनार्य) अनार्य-
आर्य नहि ते-अनाली
पिय (प्रिय) प्रिय-वहालुं

दुष्पूरिय (दुष्पूर) दुष्पूर-नीची
पूराय-भराय तेवुं
सयल (सकल) नकल-सपलुं
कुसल (कुशल) कुशल-चतुर
दुरतिकम (दुरतिक्रम) न मटे तेवुं
मड | (मृत) मृत-मरेलुं
मय | (मृत) मृत-मरेलुं
सेट्ट (श्रेष्ठ) श्रेष्ठ-उत्तम
दंत (दान्त) जेणे तृष्णाने दमी
छे ते, दमेलुं-शांत,
पलोटायेल.

कड | (कृत) करेलुं
कय | (कृत) करेलुं
चिचिह (चिदिध) विविध-जात
जानुं

धातुओ

भास् (भाष) भाषवुं-भाषण करवुं
पनमय् (प्र+माय) प्रमाद करवो
जूर (जृ) जूरवुं
तिप्प् (तिप्) टपवुं-गळवुं
पिटट् (पिठ्) पीटवुं-मारवुं-पीडवुं
परि+तप्प् (परि+तप्) परिताप
पामवो-दुःखी धवुं
सम्+आ+यद् (सम्+आ+य) आचरण करवुं

अणु+तप्प् (अनु+तप्) अनुताप
करवो-पश्चात्ताप करवो.
प+यय् (प्र+यय) प्रयत्न करवो
अभि+नि+पल्लम् (अभि+निप्+
लम्) हनेमाने माटे पायी
नीकवुं-येन्नाम येते
परि+टट् (परि+टट्) परारवुं-तडवुं
तरट्ट (तट्) तडवुं-तडवुं-
तडवुं करवुं

કપ્પ ૧ (કપ્પ) સ્વપ્નું-ઉચિત હોવું
 વજ્જ (વર્જ) વર્જવું-છોડવું
 ચય્ (ત્યજ) તજવું
 ચર (ચર) ચરવું, ચાલવું
 સં+જલ (સં+જલ) જલવું-
 તપવું-ક્રોધ કરવો.

અભિ+પ્પ+ત્થ્ (અભિ+પ્ર+અર્) (અભિ+પ્ર+અર્)
 અભિપત્થ્ પ્રાર્થના કરવી
 અભિ+જાણ્ (અભિ+જાના)
 અહિનાણ્-સોઝાવું
 સ્વણ્ (સન્) ણવું-સોડવું
 પરિ+ધ્વય્ (પરિ+ત્યજ) પરિ
 ત્યાગ કરવો

આચાર્યો કુશલ માટે નિરંતર
 પ્રયાસ કરે છે.

સંસારમાં પાપનો ભાર વધે છે.

જેમ જેમ વાસના વધે છે

તેમ તેમ લોભ વધે છે.

યુદ્ધને વચ્ચે ધૈર્ય ટુલ્લભ
 હોય છે.

અમે નિર્થક યોલતા નથી.

મમરાઓ ફુલોમાં દોડે છે.

ઝાડો પાણી પીય છે અને

તાપ સહે છે.

નમિરાજ યુદ્ધને તજે છે.

ક્ષત્રિયો શસ્ત્રો અને અસ્ત્રો

વડે નિર્દોષ મનુષ્યનાં માથાં

કાપે છે.

જાત્રી હમેશાં ગુરુકુલમાં

રહે છે.

તેના આંગણમાં સૂરજનું તેજ
 દીપે છે.

તેઓ તમને ચારંવાર યાદ
 કરે છે.

અમે મહેલની ઉપર છીય.

અમારામાં તે એક જિતેન્દ્રિય
 પંથિત છે.

તમે અને ચારંવાર વાંદો છો.

પણો, તમે અને અમે દૂધ
 પીય છીય.

પાપી બ્રાહ્મણ સર્વેમાં દલકો છે.

સંસારમાં કોઈ, કોઈનું
 શરણ નથી.

તમે અંદરનું જાણો છો તેથી
 પ્રમાદ કરતા નથી.

૧. 'સપત્તુ નદી' એવા અર્થમાં આ ધાતુ છે અને તેના ઉપયોગ—
 'ભ્રમગોને કયદિકય સપત્તો નદી.'

અમે, તમે અને તેઓ બધા,
 સંસારના પાશને કાપીપ
 છીય.
 શ્રમણો પાણી વડે વસ્યોને
 શુદ્ધ કરે છે.
 કુશલ પુરુષો નિર્દોષ વચનને
 ઉત્તમ કહે છે.
 તપોમાં બ્રહ્મચર્ય શ્રેષ્ઠ છે.
 ક્ષત્રિયોનું લક્ષણ ધૈર્ય અને
 વીર્ય છે.
 જિતેન્દ્રિય પુરુષો બુદ્ધની અને
 મહાવીરની સેવા કરે છે.
 વધા જીવો લોભથી પાપને
 માર્ગે ચાલે છે.
 ધીર ક્ષત્રિયો મનુષ્યોનું
 કુશલ રૂઢિ છે.
 તમે ધૈર્ય વડે લોભને
 જિતો છો.
 શાહો વધે છે અને કરમાય
 છે તેથી તેમાં જીવ છે.
 આચાર્યો જાને છે અને ધ્યાન
 ધરે છે.
 બ્રાહ્મણો અને શ્રમણો શાસ્ત્રો
 વડે લહે છે.
 ચૈત્યમાં મહાવીરનાં અને
 બુદ્ધનાં પગલાં છે.

મારો ભાઈ ટાઢથી ધૂજે છે.
 બા બ્રાહ્મણ પ લોકોને શાપ
 આપે છે.
 આ સાગર સ્વલ્ભલે છે.
 તે અને હું લાકડાં છોલીપ
 છીય.
 કેટલાકો નિરર્થક કોપે છે.
 તમે, તેને, મને અને મને
 જિતો છો.
 સાચા બ્રાહ્મણ વિના વીરું
 કોણ ઉત્તમ છે !
 કોઈ બ્રાહ્મણ જન્મ પટે
 બ્રાહ્મણ થતો નથી.
 સંસારમાં વધાં વધાનાં
 શરણરૂપ છે.
 સંસારમાં ચારે વાજુ પ્રસ
 અને સ્થાવર જીવો છે.
 શ્રમણો પાપરૂપ કર્મોનો
 ત્યાગ કરે છે.
 શ્રમણોમાં વર્ધમાન છે.
 દાનોમાં અભયદાન શ્રેષ્ઠ છે.
 પગથી અગ્નિને હળા છો.
 પવંતને તમે નસોથી ચળો છો.
 પુણ્યોમાં વરવિદ્ શ્રેષ્ઠ છે
 થોડું પણ અસત્ય મતાભય-
 રૂપ છે.

तप वडे वधता वर्धमान
मनुष्योना क्षेम माटे संन्यास
ले छे.
दांतथी लोढाने खाओ छो.

मजूरो रूपा माटे पहाडने
खोदे छे.
बापना खोळामां पुत्र
आळोटे छे.

एगो हं नत्थि मे को वि
नाहमन्नस्स कस्स वि
धीरो वा पंडितो मुहुत्तमवि
नो पमायए
इमे तसा पाणा, इमे थावरा
पाणा न हंतव्वा इति सव्वे
आयरिया भासंति
अणेगचित्ते खलु अयं पुरिसे
विविहेहिं दुक्खेहिं जूरइ
तओ से एगया पासेहिं
दिव्वइ
कोहेण, मोहेण, लोहेण वा
चित्तं खुब्भइ तत्तो अलं
तव एपहिं
अयं पुरिसे गढिण सोयइ,
जूरइ, तिप्पइ, पिट्ठइ,
परितप्पइ.
जे अज्झन्थ जाणति ते
वहिया वि जाणति
अलं बालस्स संगेणं
वीराणं मग्गो दुरणुचरो

बुद्धो कामे जहाइ
पावगेण कम्मेण पुणो पुणो
कलहो जायति
अलं पमादेण कुसलस्स
पंडिओ न हरिसेइ. न कुप्पइ
पाणाणं असातं महब्भयं
दुक्खं
नत्थि जीवस्स नासो त्ति
मूढाणं अप्पाणे दुप्परिण
अत्थि
समणाणं कयचिक्रयो महा-
दोसो न कप्पइ
तुमे सच्चं समणं तत्ता
सच्चं माहणं न गरिइइ
'पुत्ता मे' 'धणं मे'
'भोयणं मे' त्ति गढिण
पुरिसे मुज्झइ
ते पुत्ता तव ताणाए नालं
तुमं पि तेहिं सरणाए
नालं होसि

एस लोरो संसारंसि गिज्झइ
तं वयं वूम, माहणं जो
एगमवि पाण न हणेज्जा
पुरिसा ! तुममेव तुमं मित्तं
किं बहिया मित्तमिच्छसि ?
जहा अंतो तहा बार्हि एव
पासंति पंडिता

कामा खलु दुरतिक्कमा
असमणा सया सुत्ता, समणा
सया जागरंति

कडेहिं तो कस्मेहिं तो केसि-
मवि न मोक्खो अत्थि
मूढस्स पुरिसस्स संगेण अलं

लाभो त्ति न मज्जेज्जा,
अलाभो त्ति न सोणज्जा
सततं मूढे धम्मं नानभि-
जाणति
जिणा अलोमेण लोभं जयति
संसारे एगेसि माणवाण
अण्णं च खलु आउयं
जहा दुमस्स पुण्फेसु भमरो
आवियइ रत्तं
खत्तिया धम्मेणं जुल्लं जुल्लंति
जहा लाहो तहा लोहो
लाहा लोहो पयइढइ
समणा सव्वेसि पाणाणं
सुहमिच्छंति१

१. जूओ संपि पृ० ८२ नियम ६ न+अभिजाणति=अभिजाणति

२. जुओ संपि पृ० ८४ नियम १८

પાઠ ૧૦ મો

ભૂતકાલ-પ્રત્યયો

સ્વરાંત ધાતુઓને લગાડવાના-	<div> <div> </div> <div> </div> <div> </div> </div>
	<div> <div> </div> <div> </div> <div> </div> </div>
	<div> <div> </div> <div> </div> <div> </div> </div>
	<div> <div> </div> <div> </div> <div> </div> </div>

‘ પા ’ ધાતુનાં રૂપો

સર્વ પુરુષ	<div> <div></div> <div></div> <div></div> </div>	
સર્વ વચન		

‘ હો ’ ધાતુનાં રૂપો

હોસી	(હો + સી)	હોઅસી	(હો + અ + સી)
હોહી	(હો + હી)	હોઅહી	(હો + અ + હી)
હોહીઅ	(હો + હીઅ)	હોઅહીઅ	(હો + અ + હીઅ)

૧. પ્રાકૃતમાં વપરાતો ભૂતકાલનો ‘ સી ’ પ્રત્યય અને સંસ્કૃતમાં વપરાતો ભૂતકાલનો ‘ સીત્ ’ પ્રત્યય બંને સમાન છે. ‘ અમાસીત્ ’ ‘ અગ્રાસીત્ ’ વગેરે સંસ્કૃત રૂપોમાં વપરાયેલો ‘ સીત્ ’ (તૃતીય પુ. એક.) ભૂતકાલને દર્શાવે છે, પ્રાકૃતમાં તે વ્યાપક થઈ સર્વ પુરુષ અને માં વચનને દર્શાવે છે. ‘ હી ’ અને ‘ હીઅ ’ એ વર્ણ પણ ‘ મી ’ની માથે ત્ર સમાનતા ધરાવે છે.

પકવચન - વહુવચન

વ્યંજનાંત ધાતુઓને લગાડવાના	}	૧	પુ.	ઈઅ (ઈત્)
		૨	પુ.	"
		૩	પુ.	"
		૪	પુ.	"

વંદ-વંદીઅ (વંદ + ઈઅ)

હસ્-હસીઅ (હસ્ + ઈઅ)

કર્-કરીઅ (કર્ + ઈઅ)

જાણ કરીને આર્ષ પ્રાકૃતમાં વપરાયેલા પ્રત્યયો:

પ્રાયઃ તૃતીય પુરુષ	}	તથા	(ઈટ્)
અક વચન		ઈતથા	
		ઈતથ	

પ્રાય: તૃતીય પુરુષ-વહુવચન	}	ઈતથ (ઈટ્)
		ઈંસુ (ઈપુ:)
		અંસુ

૧. 'ઈઅ' અને સંસ્કૃતનો ભૂતકાલ સૂચક 'ઈત્' વડે સમાન છે. 'અમાણીત્' 'અમાણીત્' વગેરે સંસ્કૃત ક્રિયાપદોમાં આવેલો 'ઈત્' (તૃ૦ પુ૦ એક૦) ભૂતકાલને દર્શાવે છે, પ્રાકૃતમાં તે સર્વ પુરુષ અને સર્વ વચનમાં આવે છે. ૨. આ 'ઈતથ' પ્રત્યય અને સંસ્કૃતનો 'ઈટ્' પ્રત્યય વડે સમાન છે. ઈટ્-ઈટ્-ઈતથ, તથા. અભવિટ્, અભવિટ્, વગેરે સંસ્કૃત રૂપોમાં આવેલો 'ઈટ્' (તૃતીય પુ૦ એક૦) ભૂતકાલનો સૂચક છે. પ્રાકૃતમાં પણ તે, પ્રાય: તૃતીય પુરુષના એકવચનને સૂચવે છે. ૩. આ 'ઈંસુ' અને 'અંસુ' તથા સંસ્કૃતનો ભૂતકાલદર્શક 'ઈપુ:' એ પણ સમાન છે. 'અમાણીપુ:' 'અમાણીપુ:' વગેરે સંસ્કૃત ક્રિયાપદોમાં આવેલો 'ઈપુ:' (તૃતીય પુ૦-વહુવચન) ભૂતકાલનો સૂચક છે અને તે પ્રાકૃતમાં પણ પ્રાય: તે જ પાઠ, પુરુષ અને વચનને સૂચવે છે.

ઘાતુ- રૂપાખ્યાન

હો હોત્યા (હો + ત્યા)
રી રીઈત્યા (રી + ઇત્યા)

પ+હારૂ	પહારિત્ય } (પહારૂ + ઇત્ય)
	પહારેત્ય }
મુંજૂ	મુંજિત્યા (મુંજૂ + ઇત્યા)
વિ+હરૂ	વિહરિત્યા (વિહરૂ + ઇત્યા)
સેવ્	સેવિત્યા (સેવ્ + ઇત્યા)
ગચ્છ	ગચ્છિસુ (ગચ્છ + ઇંસુ)
પુચ્છ	પુચ્છિસુ (પુચ્છ + ઇંસુ)
કરૂ	કરિંસુ (કરૂ + ઇંસુ)
નચ્ચ	નચ્ચિસુ (નચ્ચ + ઇંસુ)
આદ્	આહંસુ (આહ + અંસુ)

કેટલાંક અનિયમિત રૂપો

અસ્-તોવું

અતિય, અહેસિ, આસિ (સર્વ પુલ્લ સર્વ વચન)
આસિમો, આસિમુ (આસ્મ) રૂપ, પ્રથમ પુરુષના બહુવચનાર્થે
આર્ષ પ્રાકૃતમાં ક્વચિત્ વપરાયેલું મળે છે.

‘વદ્’ ધાતુનું ‘વદીઅ’ રૂપ થવું યોગ્ય છે છતાં આર્ષ
પ્રાકૃતમાં ‘વદીઅ’ને વદલે ‘વદાસી’ અને ‘વયાસી’
રૂપનો ઉપયોગ થયેલો છે અર્થાત્ ઉક્ત ‘સી’ પ્રત્યય સ્વરાંત

‘ધાતુને લગાડવાનો ક્રે તે, આર્પે પ્રાકૃતમાં ક્યચિત્ ધ્યંજનાંત
‘ધાતુને પણ લાગેલો ક્રે, વદ+સી=વદાસી. આર્પે પ્રાકૃત રોપાને
કારણે ‘વદ ‘તું ‘વદા’ થયું છે.

કર

ભૂતકાલમાં ‘કર’ને વદલે ‘કા’ પણ થાય છે.

કર + ફેઝ = કરીઝ

‘કર’નો } કા + સી = કાસી
‘કા’ થયો } કા + હી = કાહા
ત્યારે } કા + હી = કાહીઝ

આર્પે પ્રાકૃતમાં વપરાયેલાં રોજાં કેટલાંક અનિયમિત
રૂપો :

કરુ-અકરિસ્વં	(અકાર્પમ્)	૧ પુ૦	પદ૦
કરુ=ક-અકાસી	(અકાર્પીન્)	૨ પુ૦	..
કૂ-અઘ્વયી	(અઘ્વયીન્)
વચ્ચ-અવોચ	(અવોચત્)
અમ્-આસી, આસિ	(આસીન્)
આમિશુ	(આસ્મ)	૧ પુ૦	વદ૦
કૂ-આદ	(આદ)	૨ પુ૦	પદ૦
.. આદુ	(આદુ)
દશ-અદપમ્	(અદ્રાધુઃ)

મૂ } અમૂ : અમૂન્ કે અમુરન્) પદ૦ તથા વદ૦
દ } આદ

હજા આર્પણથી સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત એમ બે ભિન્ન ભિન્ન
ભાષાના અભિવ્યક્તો સ્પષ્ટ થીતે નિષેધ પાડે છે. જ વર્ષા તરો
માત્ર હરજાણનેદના ગમૂના છે.

नरजाति

आरिय (आर्य)-सज्जन, आर्य
 णातसुत } (ज्ञातसुत) ज्ञात-
 णायसुय } वंशानो पुत्र-महावीर
 छगलय (छाग) छाडुं-बकरं
 नातपुत्त } (ज्ञातपुत्र) ज्ञात-
 णातपुत्त } वंशानो पुत्र-
 नायपुत्त } महावीर
 देस (देश) देश
 मिलिच्छ (म्लेच्छ) म्लेच्छ
 रुसव (उत्सव) उत्सव
 मअ (मृग) पशु, मृग-हरण
 मयंक (मृगाङ्ग) मृगना निधान
 वाळो-चङ्ग
 पज्जुण्ण } (प्रयुग्मन्) प्रयुग्म
 पज्जुअ } नामनो कृष्णनो-पुत्र
 वच्छ } (वत्स२) वत्स-
 } वच्छुं-पुत्र
 उच्छाह (उत्साह) उत्साह
 रिच्छ (रिच्छ) रीछ

गोतम | (१गौतम) गौतम
 गोयम | गोत्रनो मुनि
 पधेच (प्रपञ्च) प्राञ्च
 संस (शङ्क) शङ्क
 कंटग (कण्टक) कांटो
 पंथ (पन्थ) पंथ-मार्ग
 कलंब (कदम्ब) कदम्बुं झाड
 सण्ण (उपे) साप
 मंभार (मार्जार) मणजर-
 थिलो
 दुक्काल (दुष्काल) दुकाल
 वम्मह (५मन्मथ) मनने
 मधनार-कामदेव
 पण्ह (प्रपण्) प्रप
 कण्ह (कृष्ण) कृष्ण-कान
 पण्डुअ (प्रसुत) पानो
 पुच्चण्ह (पूर्वाह) दिवसनो पूर्व
 माग

१. जूओ पृ० ५९ नियम ९. २. जूओ पृ० ५६ नियम ४.
 ३. जूओ पृ० १३ नियम ९. ४. जूओ पृ० १४ नियम १२. ५.
 जूओ पृ० १५ नियम १३. ६. जूओ पृ० ५९ नियम ९ इन वगैरे
 नो पद.

हेमंत (हिमन्तः) हेमंत ऋतु-
शियाळी

मूसअ } (मूपक) मूपक-उंदर
मूसय }

पल्हाज } (प्रहाद) प्रहाद
पल्हाद } नामनी भक्त राजपुत्र

मोहनदास (मोहनदास) ए.
नामनी वीरपुरुष-मोहनदास
गांधी

रट्टधम्म (राष्ट्रधर्म) राष्ट्रनी

धर्म-समप्र देशनुं हित कर-
नारी प्रवृत्ति

गाम (ग्राम) ग्राम
देविंद (देवेन्द्र) देवीनी इंड-
देवीनी स्वामी

मोर } (मयूर) मोर
मयूर }

हरिपसवल (हरिकोमवल) मूळ
चंटाळ कुळमां जन्मेळी एक
जेन मुनि

विच्छिन्न (वृश्चिक) बीछी

नान्यतर

गमण (गमन) गमन-जबुं
पाणीय | (पानीय) पाणी,
पाणीय | पीवानुं

दुग्ध (दुग्ध) दूध

रायगिर (राजगिर) विहारमां
आचेलुं रालनुं राजगिर-मगध
देशानी राजधानी

कुसुमपुर (कुलामपुर) राज-
रुतनुं बीजुं नाम

विज्ञाण | (विज्ञान) विज्ञान
विष्णाण |

भारतवास (भारतवर्ष) भारत-
देश-हिंदुस्थान

महाविज्ञालय (महाविद्यालय)
मोद विद्यालय-कोलेज

पाडलिपुत्र (पाटलिपुत्र) पाट-
लिपुत्र-पटना मोर

चंडालिय (चण्डालिय) चण्ड-
लनी स्वभाव-लोथ

नाण (नाय) नाव

पवण (प्रवाण) वात, वरुण
अण्ठेर (आधर) आधर-

अण्ठ

विशेषण

महद्द्विद्वय | (महर्धिक) मोठी
महिद्द्विद्वय | श्रद्धिवाळुं-भनाडय
वाघायकर (व्याघातकर) व्याघात

करनार-विष्ण करनार

महर्घ्य (महार्घ) मोंघुं

सर्घ्य (सर्घ) सोंघुं

केरिस (कीदण) केवुं

नवीण | (नवीन) नवीन-
णवीण नवुं

अज्जयण | (अजयतन) आजनुं-
अज्जतण ताजुं

सरस (सरस) सरस

पच्छ (पथ्य) पथ्य-रस्तामां
हितकर

जुगुच्छ (जुगुप्ता) जुगुप्ता कर-
नार-पृष्ठा करनार

सण्ह } (सूक्ष्म) सूक्ष्म-सूक्ष्म
सुद्धुम } नातुं सुतुं
सुखुम }

सहल (सफल) साहल

विहल (विकल) विकल

विलिअ (व्यलीक) विशेष अलीक
-रोटुं

वीलिअ (वीलित) वीली-मोळी

पुराण | (पुराण) पुराण-
पुराअण जूनु-पुराणन

निण्ण | (निम्न) निम्न-नीतुं
नेण्ण नातुं-नेतुं

अव्यय

तेण (तेन) ते तरफ

जेण (येन) जे तरफ

अवस्स (अवश्यम्) अवश्य

एव | (एवम्) एव-ए प्रमाण
एवं

सुद्धु (सुद्धु) सारी रीते

दुद्धु (दुद्धु) दुष्ट रीते

खिणं (क्षिप्रम्) गेव-जवरी

पच्छा (पक्षात्) पक्षी

इहेव (इहेन) अही न

१. जुओ पृ० ३५. नियम ८. २. 'नेतुं' ए प्रमाण प्रमाण
हे. नेतुं = नातुं. ३. सरसायी—'निष्ण' सरसायी नेवपी-नेव
करनारो—सरसायी वानज पहोंवाकरनारो.

અમરૂં (અમરૂં) નારંદાર
 નામાણુમામં (પ્રામાણુમામં)
 નામાણુમામં | નામે નામ-વરેક
 નામદે

નમા | (નમઃ) નમસ્કાર
 નમો |
 પનો (પ્રં) પ્રાગલભાયે-પ્રાગલભાયે
 મા (મા) મા-નદિ

ધાતુ

અચ્ચ (અચ) અચ્ચુ-પૂજ્યું
 હચ+દિમ્ (હચ+દિષ) હપ
 હેચાણું-હપદેશ કરતો.
 નચ્ચ (નચ) નાચ્યું
 પનદાર (પ્ર+ધાર) ધાર્યું-
 યંચકપ કરતો.
 ને } (ની) ન્દે જ્યું-લોચ્યું
 ણે }
 જ્ઞાનણે (જ્ઞાનની) જ્ઞાણ્યું-જ્ઞાન્યું

સેચ (સેચ) સેચ્યું
 ટમ્ (ટમ) ટમ્યું
 પદ્ (પદ) પાઠ કરતો-પદ્યું
 પુચ્ચ (પુચ) પુચ્યું
 મળ (મળ) મળ્યું
 રીચ (રીચ) રીચ્યું
 વિનદાર (વિનદાર) વિનદ્યું-વિનદ્યું
 અચુ+મચ્ (અચુ+મચ) અચુમચ્યું
 મેચાર્યું

પું નામમાં નયો બને નાયો
 વપરાને લઈ નયો.
 આયે પુણ્યોર મહાપીરને
 અનેકવાર વાંધા.
 મેય વરસો અને મોરો
 નાચ્યા.
 મતાવીયું નીલ ફેરું હે-
 યમ મતાવીયે પૂજ્ય.

તેમણે ઘજાં નારાં પામ્યાં
 કર્યા અને જીવનને
 નામદાર કર્યું.
 નાતવીર હેમંત જાતુમાં
 નીકળ્યા.
 હજારે તેને પૂજ્યે વ્યારે
 તમે મોટું વેલ્યા.
 હવે સવરનો જાણ કર્યો.

૧. નામમાં નયો બને નાયો વપરાને લઈ નયો. 'ને' ધાર હે-
 નય. - નયો. નયમ નયો. નયમ નયો. નયમ નયો.

તેઓપ પાણી પીધું અને
 અમોર દૂધ પીધું.
 પાણી નીચું જાય છે એમ
 કોણ નથી જાણતું ?
 જ્ઞાન વટે હું ક્રોધને અવશ્ય
 હણું છું.
 તેણે દુષ્ટ રીતે સંકલ્પ કર્યો.
 અમે ત્રેણ સારી રીતે સેવા
 કરી.

આજનું દુધ સરસ હતું
 સવારે અને પછી પણ ચાલકો
 આંગણામાં રમ્યા.
 શ્રમણો મોઢાં વચ્ચોને અડ-
 કતા નથી.
 લોકોપ જ્ઞાન માટે પંડિતોને
 પૂજ્યા.
 અમે સાચું બોલ્યા.
 રાજા અને ઇંદ્ર ચિત્રયપૂર્વેક
 બોલ્યા.
 હું અને તુ મહાવિચારણમાં
 ગયા અને રાષ્ટ્રધર્મને
 ભણ્યા.

‘વધા પ્રાણીઓ હજવા લાયક
 છે’ એમ અનાયોરે કહ્યું.
 ‘કોઈ પણ પ્રાણી હજવા યોગ્ય
 નથી’ એમ આયોરે કહ્યું.
 મોહનદાસ મહાપુરુષે ગામે
 ગામ વિહાર કર્યો અને
 રાષ્ટ્રધર્મને ઉપદેશ્યો.
 પ્રયુક્તનો શિષ્ય પાટલિપુત્ર
 ગયો.

દુકાલમાં દેશમાં માણસોર
 દુઃખ ભોગવ્યું.
 મોંઠા શિષ્યો હસતા નથી.
 તમે શિષ્યોને શીઘ્ર પૂછ્યું.
 તોટું વચ્ચન શા માટે બોલ્યો ?
 પુરાણું સાચું છે એમ નથી
 અને નવું તોટું છે એમ
 પણ નથી.

આર્યેનિ નમસ્કાર.
 દિવસના આગલા ભાગમાં
 સૂર્યને પૂજ્યો.
 દિદુસ્તાનના લોકો મોંઘું
 અન્ન માગ્યું છે.

પલા થાવિસુ
 ૧ ય ચાંડલિયે કાસી

તેસિ દેસંસિ દુકકાલો દોસી
 મિચ્છા તે પવમાસેસુ

૧ મસકવત્તુ ‘મા કાર્યાવ’ (અગ્નિન મુ. ૧૦ ૧) એવ અને ૩
 ૩ કાર્યા’ એવ એ બન્ને એક માર્ગમાં છે.

नयम्न पात्रायकरं वयणं
पयासी

इमं पणं उदाहरित्वा
गोयमो नमणं महावीरं
पयं वयामी

सीलं कटं नायमुनस्म
आसी ?

नमिरायो देविदमिणमव्यधी
अंगणमि बाला मोरा य
नजिसु

ते पुत्ता जणयं इणं वयणं
कटिसु

वज्रमाणो जिणो अभू

मो दुद्धं पासी ?

तुमं उगालय मामं नेही

माणया एसीअः

जिणा पयं कटिसु

आसी अग्रे महिद्विद्या

तेणं फालेणं तेणं समयेणं

पादलिपुत्ते नयरे होत्था

जेजेव समणे महावीरे तेजेव

गोयमो गच्छीअ

पुच्छिसु णं समणा माहणा य

मो पुस्सिं पादलिपुत्ते

नयं गमणाय पटारेण

रायगिहे नयं होत्था

अट जिणा. अन्धि जिणा

सव्ये वि जिणा धम्मम्मि

सुत्तमुत्तमं आहंमु

ते पाणीयं पाहीअ ?

वालो इसीअ

तुम्हे तथ टाहीअ

आसिसु वंधया दीवि

मो इमं पयणमव्यधी

अन्धि इहेय भारहम्मसे

कुम्भगपुरं नाम नयं

सीसे विणयेणं आयसिसे

सेयित्था

तंसि हेमंते नायपुत्त महा-

वीरे गीहत्था

जे आरिया ते पयं वयामी

समणे महावीरे नामागुणामं

विहरित्था

हमिपसवलो नाम जिह्मिओ

समणो नागि ?

किं अग्रे अत्तच्छं आसीअ ?

१. हे० आ० प्या० ८१११९३। पूजी पातुं १५० रु. २. हे०
आ० प्या० ८१११९३। पूजी पातुं १५० रु. ३. हे० आ० प्या०
८१११९३। पूजी पातुं १५० रु. अत-होत.

बहुवचन

१. रिसि = रिसी (कृषिः)
हे० प्रा० व्या० ८।३।१९।	रिसि + अउ + रिसउ
रिसि + अओ = रिसओ
हे० प्रा० व्या० ८।३।२०।
रिसि + अयो = रिसयो
(ऋषयः)
रिसि + णो = रिसिणो
हे० प्रा० व्या० ८।३।२१।
रिसि = रिसी
रिसि = रिसी (करोन्)
२. रिसि+म्=रिसिं (कृषिम्)
हे० प्रा० व्या० ८।३।५।	रिसि + णो = रिसिणो
रिसि + हि = रिसीहि
रिसीहि
हे० प्रा० व्या० ८।३।१३।
रिसीहि
(कृषिभिः)
३. रिसि+णा=रिसिणा(कृषिणा)
हे० प्रा० व्या० ८।३।२४।	रिसि + ण = रिसीण
रिसीण
(करोणाम्)
४. रिसि+अये=रिसये (कृषये)
रिसि + रुत = रिसिरुत
रिसि + णो = रिसिणो
हे० प्रा० व्या० ८।३।२३।	
५. रिसि+ओ=रिसीओ(कृषितः)
रिसि+उ=रिसीउ
रिसि + णो = रिसिणो	रिसीओ
रिसीउ
रिसि+हितो=रिसीहितो
(कृषिभ्यः)
रिसि + हितो = रिसीहितो	रिसि+सुतो=रिसीसुतो

६. रिमि+रम=रिमिरम (कृपेः) रिमि+ण=रिमिण
 रिमि+णो=रिमिणो रिमि+णं (करोणाम्)
 ७. रिमि+मि=रिमिमि रिमि+मु=रिमिमु, रिमिमुं
 (कपिस्मिन् ? कर्षी) (कपिषु)
 रिमि+मि=रिमिमि
 खं० रिमि=रिमि ! (कृपे ।) रिमि+अड=रिमिड ! (कपयः)
 रिमि+अओ=रिमिओ ! ..
 रिमि+अयो=रिमियो ! ..
 रिमि+णो+रिमिणो !
 रिमि=रिमी !
-

भाणु (भानु)

१. भाणु = १भाणु (भानु.) भाणु+अयो=भाणयो (भानयः)
 हे० प्र० खं० ८।१।२.१।
 भाणु+अये=भाणये (..)
 भाणु+अओ=भाणओ (..)
 भाणु+अड=भाणड (..)
 भाणु+णो=भाणुणो
 भाणु=भाणु
 २. भाणु+म्+भाणु (भानुम्) भाणु+णो=भाणुणो
 भाणु=भाणु (भानुन्)
 ३. भाणु+णा=भाणुणा(भानुना) भाणु+टि=भाणुटि
 भाणुटि, भाणुटि
 (भानुमिनेः)
-

- ૪ માણુ+અવ્રે=માણવ્રે(માનવ્રે) માણુ+ળ=માણ્ણ (માનુનામ્)
 માણુ+ળો=માણુળો
 માણુ+સ્સ=માણુસ્સ માણ્ણ
- ૫ માણુ+ત્તો=માણુત્તો
 માણુ+ઓ=માણ્ઓ માણ્ઓ
 માણુ+ડ=માણ્ડ માણ્ડ
 (માનુતઃ, માનોઃ)
- માણુ+ળો=માણુળો
 માણુ+હિતો=માણ્હિતો માણુ+હિતો=માણ્હિતો
 (માનુભ્યઃ)
- માણુ+સુતો=માણ્સુતો
- ૬ માણુ+સ્સ=માણુસ્સ(માનોઃ) માણુ+ળ=માણ્ણ (માનુનામ્)
 માણુ+ળો=માણુળો માણ્ણ
- ૭ માણુ+°સિ=માણુંસિ માણુ+સુ=માણ્સુ (માનુસુ)
 માણુ+સ્મિ=માણુસ્મિ માણ્સુ
 (માનુસ્મિન્ ?, માનો)
- સં માણુ=માણુ (માનો !)
- માણુ+અવ્રો=માણવ્રો (માનવ્રઃ)
 માણુ+અઓ=માણઓ (..)
 માણુ+અડ=માણડ (..)
 માણુ+ળો=માણુળો
 માણુ=માણ્

અક્ષરોત્તર નામનાં સ્વોની માધનામાં જે પ્રયયો વપરાયલા છે તે
 એ પ્રયયો ઉપરુક્ત સ્વોની માધનામાં વધારે પ્રમાણમાં વપરાયલા છે અને
 તદન નવાં સ્વો સુ યોગ્ય છે.

૧ પ્રથમાના અને મેયોક્ષના એક તથા સહુવચનમાં વધા દ્વિતીયાના
 સહુવચનમાં ઉક્ષરોત્તર અને ઉક્ષરોત્તર મૂળ અંગ વક્ષ દીર્ઘ કર્તિ
 વાપરવાનું છે:—
 સિનિ = સિની માણુ=માણ્.

२. प्रथमाना, मयोधनना अने चतुर्थीना स्वरानि प्रत्यय लगादी पूर्व स्वरानो पठते अंगना अंत्य 'इ' के 'उ'नी लोप करवातो हेतः—

रिमि + अथो = रिम् + अथो = रिमथो

भाणु + अयो = भाण् + अयो = भाणयो

रिमि + अये = रिम् + अये = रिमये

भाणु + अये = भाण् + अये = भाणये

३. नदां रूपीणां तृतीया एकवचन, 'णो' प्रत्ययवाळां यथा रूपो अने चतुर्थीनु एकवचन हे. परंतु ते यथांती साधना जेपर उपायेना विभाग उपरकी नमज्याय तेवी उ हे.

सकृन्नामां 'इन्' छेदावाळा (दण्डिन्, मालिन्) नामीनां प्रथमा-
द्वितीया बहुवचनमा अने पंचमी-षष्ठी एकवचनमा दण्डिनः, मालिनः
रूपो प्रसिद्ध हे. ए रूपीनु प्राकृत रूपान्तर दंडियो, मालिनो भाव हे.
व्या जोकी खरी उपायेना रिमिणी, भाणुओ रूपानी पठना सज्जनां
समग्री लयाय तेन हे. यही, ' इन् ' छेदावाळा नामीनां यथा रूपो
लगभन इवाशान्त नामनी जेवा भाव हे.

इकारान्त उकारान्त नान्यतर

वारि (वारि)

१-२ वारि+म्=वारि (वारि).....वारि+णि=वारीणि } वारीणि
 वारि+ङ्=वारीङ्
 वारि+इ=वारीइ

सं० वारि ! (वारि !)

" " " (")
 (सूत्रो माटे जुओ पाठ छट्टानो प्रारंभ)

महु (मधु)

१-२ महु+म्=महुं (मधु)....महु+णि=महूणि } (मधूनि)
 महु+ङ्=महुङ्
 महु+इ=महुइ

सं० महु ! (मधु !)

" " " (")
 (सूत्रो माटे जुओ पाठ छट्टानो प्रारंभ)

चतुर्थीना एकवचनमां वारिणे, वारिस्त. महुणे, महुस्त रूपो सम-
 जयानां छे पण 'वारिणे' के 'महुणे' रूपो समजयानां नथी.

इकारांत अने उकारांत नाम (नरजाति)

मुणि (मुनि) मुनि-मनन कर-
 नार-भौन रामनार सत

सउणि (शकुनि) शकुनि-पक्षी

पइ (पति) पति-स्वामी-पत्नी-

मालिक

वरवइ (वरपति) वरनो पति-

महस्व

रेति (रति) रति
 ति

भूयइ (भूयति) भू-भूषी-गो

पति-भूयति-भूय-राज

गणवइ (गणपति) गणोनी पति

-गणपति

अमुणि (अमुनि) मुनि मदि ते

-मउवइ कायना

कोहदंसि (कोहदसिनि) कोहने

कोहने-कोहने

दुग्धदंस्त्रि (दुग्धदंस्त्रि) दुग्धने

जीनार-दुग्ध पायनार

भोगि (भोगिन्) भोगी-

भोगि | भोगीने भोगयनार

उदधि (उदधि) उद-पाणी-ने

धारण करनार-गमुद

साधु (साधु) साधक-साधन

करनार, साधु पुरुष,

सज्जन, साधुनार

जंतु (जंतु) जंतु-प्राणी

स्त्रि (स्त्रि) स्त्रि-बाळक

मच्छु (मच्छु) मोन-मच्छु-

मिच्छु | मोत-मरण

विदु (विदु) विदु-मीदु, टीपु

भाणु (भाणु) भाणु भाण-मुरज

वाउ (वाउ) वाउ-वा

पायु (पायु) पायु-वा

विष्णु (विष्णु) विष्णु

एत्थि (एत्थि) हादी

कुलपद (कुलपदि) कुलपदी पति

-आनार

नरपद (नरपदि) नरीनी पति

नरपति-नरपद-राजा

इकारांत अने उकारांत (नान्यतर जाति)

अधि (अधि) अधी

अधि | अधी

अधि (अधि) अधी अधी-राजा

भूमिपद (भूमिपदि) भूमिनी

पति-राजा

उवादि (उवादि) उवादि

सेट्टि (सेट्टि) सेटी-सेट-सेटी

गवधदंस्त्रि (गवधदंस्त्रि) गवधने

जीनार-गवध धारण करनार

अभोगि (अभोगिन्) अभोगी-

अभोगि | अभोगीने नदि भोगयनार

पदि (पदि) पदी-पदी-

वाउ

सोमिस्त्रि (सोमिस्त्रि) सुमिप्राणी

पुत्र-लक्षण

मिच्छु (मिच्छु) मिच्छु

नयन (नयन) नयन-आंग

नयन (नयन) नयन-आंग

नयन, ते नामनी समुद्र

संगारहेड (संगारहेड) संगारहेड

हेड-संगार संगारहेड करनार

गुरु (गुरु) गुरु-गुरु, गुरु

गुरु-गुरु

गुरु (गुरु) गुरु-गुरु, गुरु

गुरु (गुरु) गुरु-गुरु, गुरु

गुरु (गुरु) गुरु-गुरु, गुरु

गुरु (गुरु) गुरु-गुरु, गुरु

गुरु (गुरु) गुरु-गुरु, गुरु

गुरु (गुरु) गुरु-गुरु, गुरु

गुरु (गुरु) गुरु-गुरु, गुरु

धणु (धनुस्) धनुस्
 जाणु (जानु) जान-डीनग-पुंठण
 वारि (वारि) वारि-पाणी

महु (मधु) मध
 खाणु (खाणु) खाणु-खीनी-

अकारांत (नरजाति)

वसह (वसह) वसह-वसह
 कोसिअ (कौशिक, कौशिक)
 गोत्रवाळो इद्र अथवा नंठ-
 कौशिक सर्प

आहार (आहार) आहार-आहार
 ण्हाविअ | (स्नायितृ) ननराव-
 नाविअ | नारी-नावी-हजाम

मअ (मृग) मृग-वनपणु-हरण

भार (भार) भार

कुमारवर (कुमारवर) उत्तम कुमार

आहार (आहार) आधार

गहल (गहल) गहल

रणवास (अरण्यवास) अरण्यमां
 वगवुं-वनमां रवेवुं

अकारांत (नान्यतरजाति)

आभरण (आभरण) आभरण-परेणुं

वर (रह) पर

पंजर (पंजर) पांजर

उदग | (उदक) उदक-पाणी
 उदय |

हुअ (हुअ) होम

सव्वसंग (सर्वसङ्ग) सर्व प्रज्ञा-
 रनी संग-संवेग-आसक्ति

महासव (महासव) मोटो
 आसव-पापोनो मोटो मांस

महप्पसाय (महाप्रसाद) मोटा
 प्रसादाळो-मुप्रयस-ह्माळु

मास (मास) मास-महोवां

पक्ष (पक्ष) पक्ष-पक्षपाक्षि-
 पक्ष-पांग, पक्ष-पक्षपाक्षि

वेसाह (वैशाना) वैशाना मांस

उवासग (उपासक) उपासक-
 उपासना करणार

कोववर (कोववर) कोवर्मा ववर
 -कोपी-कोपी

सोवान (श्वपाक) गोमांस

रुय (रुय) रुय

कुल (कुल) कुल-कुल

वय (वय) वी

तण (तण) तणु-तण

मिस्ततण (मिस्ततण) मिस्ततण-

मिस्ततण-भावे रती

विशेषण

बुद्ध (बुद्ध) बोधवाक्यो-जानी
 हुन (हुन) होमेहुं-हवन कराण्ड
 सेट्ट (थंष्ट १ थंष्ट-गारं
 संभृअ (संभृत) संभवेयो-संप्रत्यो
 चउत्थ | (चतुर्थ) चीथ
 चतुत्थ | (चतुर्थ) चीथ
 निणण (नीर्ण) नी गण्ड
 मुत्त (सुत्त) सुमेहुं-आक्रम

अपणिय (आत्मीय) आसु
 पात्तग (प्राप्त-प्राप्तक ?) प्रा
 समदकारी-विचार्य
 परिस्सोसिय | (परिस्सोसिय)
 परिस्सोसिअ | परिस्सोसिय-
 वरन सकारण
 चिरउज्ज (चिरीय) चीज

अन्यथ

ताय | (ताय) ती, ह्यां छरी
 ता | (ताय) ती, ह्यां छरी
 पगथा (पक्का) पक्क कथ-
 एक पा
 मथा (मथा) मथा-मथेया

जाय | (जाय) जी, ह्यां छरी
 जा | (जाय) जी, ह्यां छरी
 पन्थ (अथ) अथी
 निरं (निरं) निर-निरं
 पाय छरी

धातुओ

अपममन् (अपममन्) अप-
 मानवु-अपमान करवुं
 आनया (आनया) आनयान
 वरवु-पठेवु
 जाय (जाय) जायवु-जायवु
 काली-गामु
 पमपय (पमपय) पमपयवु-पठेवु

पूज | (पूज) पूजवु
 पूज | (पूज) पूजवु
 पय (पय) पयवु-पठेवु
 भण (भण) भणवु-पठेवु, पठेवु
 उम् (उम्) उम्वु-उम् पठेवु
 उवम् (उवम्) उवम्-उवम् पठेवु
 पमपय (पमपय) पमपयवु-पठेवु

१. उपयोग—विशेषण के वरवुं विरुद्ध नाम छरी अने गामु
 विनोदना अने विरुद्ध पठेवु पठेवु अने विरुद्ध पठेवु पठेवु
 एते पठेवु पठेवु पठेवु पठेवु

વિ+રાજ | (વિ+રાજ) વિરા-
 વિ+રાજ્ | જીવું-શોભવું
 ઉ+ડઢી (ઉત્+ડી) ઝડવું
 નિ+મંત્ર (નિ+મન્ત્ર) નિમંત્રણ
 કરવું-નોતરવું

જાગર (જાગર) જાગવું
 તાલ્ | (તાલ) તાલન કરવું
 તાહ | -માણું
 વિ+ચર (વિ+ચર) વિચરવું-
 કરવું

પક વાર સાધુઓ બ્રાહ્મણને
 ઘરે ગયા.
 મિથુઓ ઉપાધિઓને છોડે
 છે અને સ્વયંભૂતું ધ્યાન
 કરે છે.
 તપથી સુકાયેલા મુનિને
 અનાયો હસે છે
 બ્રાહ્મણોપ મિથુઓનું અપ-
 માન કર્યું.
 તે મુને! તું મંત્રારને
 તરેલો છે.
 કર્મ વડે ઉપાધિ થાય છે.
 મારે વધા મૂનોમાં મિત્ર-
 પણું છે. કોઈની પણ
 સાથે વેર નથી.
 અમુનિઓ હમેશા સુનેલા
 છે અને મુનિઓ હમેશા
 જાને છે.
 શ્રમજ મહાવીરને ચપ્પ
 કાશિક સર્પ ટક્યો.

કોઈ પણ પુરુષ કુલપતિના
 વલ્લદને અને મૃગને
 દુણતો નથી.
 વલ્લદો અને મૃગો દુણ
 સાય છે મને મુનિઓ
 ધી પીપ છે.
 મહાવીરના ઉપાસક શેટે
 વૈશાખ માસમાં તપ કર્યો.
 વધ્યાં આમરણો માર છે
 કુલપતિપ શ્રમજ મહાવીરને
 કળું: કુમારવર! ખર્ચી
 ક્રપિઓનો મટ છે.
 સૌમિત્રિ રામને નમે છે.
 મુનિઓ આવાર મારે વધ્યાં
 કુલ્લોમાં કળું છે.
 ગ્રીષ્મને ધીજે મારે અને
 ચોથે વર્ષે મહાવીર
 શુદ્ધ થયા

જે ક્રોધદર્શી છે ને ગમે-
દર્શી છે અને જે ગમે
દર્શી છે તે દુઃખદર્શી છે.
તે પેટિતો ! હું કયા પ્રકારે
ત્યોમને તર્જું છું.

ચંદ્રકૌશિક સર્પમાં અને
વેદેન્દ્રમાં મહાવીરે મિત્ર-
પણું રાખ્યું.

ચાતુ પહે પૃથ્વી કંપ્યા અને
પાણીનાં વિદુશો ડહવાં.

શું વિચારવાને ઉપાધિ
હોય છે ?

કૌશિક પેલેન્દ્રે ધ્રમણ
મહાવીરને પૂજ્યા.

સમુદ્રના દામીપ પાણી
પીધું

ત્યોમ સંતારનો હેતુ છે.

તુષ્ણવ્ર મુનિઓ ક્રોધદર્શી
હોના નહીં.

પ મિત્રુ પેટના કુલનો
હતો.

તે મિત્રો ! મારા ગરમાં
દુધ નથી, પી નથી પણ
પાણી છે.

પ ગૃહસ્થને વે વાઙ્મક હતાં.
તેઓપ દાધવદે પાંજરાને
કેળ્યું.

કોને ધાંલ્યો નથી ?

પક્ષો પાંજરામાં કેળ્યું અને
દહ્યા કાળું.

રોટ રાજાને નમ્યો અને
રાજા ગણપતિને નમ્યો.

નમે પાણી રૂઝડો છો ?

મુનિઓના પતિ મહાવીર
રાજગૃહમાં બિઠ્યાં.

મુનિઓ તથા જાનંતિ
સમૃપ્તિઓ તથા સુખા મેતિ
'તથા વિવામિતિ ત્વાદુરુમ
નો મરતઃ

પરમીસુ પા હસને તમને
વિરાજત

પરો સિદ્ધાન્તો હરમેળ
સોવણ પડ્યેતિ

સહી પ્રજાંતિ હરદેહ
તે ઉપાસના સિદ્ધાન્ત નિર્મલ-
ગતિ

પરમે માધવનો સિદ્ધાન્ત વેદને

मच्छु नरं णेइ हु अंतकाले
गहवई मुणिणो दुखं दिज्ज
भूवई, घरवई य दोवि
गुरुं वंदंति

महत्तिसी ! तं पूजयामु
न मुणी रणवासेण कितु
नाणेण मुणी होइ

नमो भूमिवई कयावि न
चटालियं कासी

भिक्षु धम्म आइप्पेज्जा
लोहेण जंतुणो दुक्खाणि
जायंति

सिमुणो किं किं न छिदिरे ?
जहा सयंभू उदहीण सेट्ठे
इसीण सेट्ठे तह चट्टमाणे

अन्ने मुणिणो हुण्ण मोक्खं
उदाहरंति

भिक्षु सच्चसंगे महासवे
परिजाणीअ

भोगिणो संसारे भमीअ
जभोगी चयइ रयं

हत्थीसु परावणमाहु सेहं
एगया पाडिलपुत्तस्स नर-
वई ण्हाविओ होत्था

महप्पसाया इप्पिणो हवंति
न ह मुणी कोववरा हवंति
महांसवं संसारहेउं वयंति
बुद्धा

बुद्धो भयं मच्छुं च तरीज
गणवई हत्थिरुत्त मित्तुं
रक्खीअ

पाठ १२ मो

भविष्यकाळ

प्रत्ययो

पुनर्वचन

बहुवचन

पु० १ १स्सामि (प्यामि)

१स्सामो. (प्यामो.)

२हामि

२हामो

३हिमि

३हिमो

४स्सं

पु० २ भणिस्सत्ति, भणेस्सत्ति	भणिस्सत्त, भणेस्सत्त
भणिस्सत्ते, भणेस्सत्ते	भणिस्सत्थ, भणेस्सत्थ
भणिहत्ति, भणेहत्ति	भणिहत्था, भणेहत्था
भणिहत्ते, भणेहत्ते	भणिहत्त, भणेहत्त
पु० ३ भणिस्सत्तइ, भणेस्सत्तइ	भणिस्संत्ति, भणेस्संत्ति
भणिस्सत्ति, भणेस्सत्ति	भणिस्संते, भणेस्संते
भणिस्सण, भणेस्सण	भणिहत्ति, भणेहत्ति
भणिस्सत्ते, भणेस्सत्ते	भणिहत्ते, भणेहत्ते
भणिहत्त, भणेहत्त	भणिहत्तरे, भणेहत्तरे
भणिहत्ति, भणेहत्ति	
भणिहत्त, भणेहत्त	
भणिहत्ते, भणेहत्ते	
स्वयं पुरुष { भणिज्ज, भणिज्जा	
स्वयं वचन { भणेज्ज, भणेज्जा	

इकारांत अमे उकारांत शब्दो

अग्नि (अग्नि) आग
 गणि (गणिन्) गण-समूह-ने
 माचकनार-आचार
 निहि (गृहिन्) गृहस्थ
 मणि (मणि) मणि
 सन्वण्णु (मण्णु) मण आचनार
 किसान्णु (कसान्णु) आस
 जण्ह (जण्हन्) ने नाकनी नागपुत्र
 भिक्खु (भिक्खु) भिक्षु
 उच्छु (उच्छु) उच्छ-उच्छ
 महेत्ति (महेत्ति) महेत्ति
 व्यास पदेरे महेत्ति

गायरिन्नि (गाय+रिन्नि=गायर्नि)
 गायर्नि
 जीवाट (जीवाट) जीवाट
 जीवा
 कयि (कयि) कयि
 कयि (कयि) कयि-कयि
 चाइ (चाइन्) चाइ
 नन्नि (नन्नि) ने नाकनी नाग
 गायर्नि-गायर्नि
 पाणि (पाणि) पाणि-पाणि
 पाणि (पाणि) पाणि
 यंमयारि (यंमयारि) यंमयारि

मेघावि (मेघाविन) मेघावाली-
सुप्रसन्न

पणकाट (पनकाटि) पनकाटि
पणमर (पणमरि) पणमरि

परेणु (परेणु) परी-पारी

पुंघु (पुंघु) पंघना-पङ्क गानो
जीवता

विजगन्धि (विजगन्धिन्) विजगन्धि
अर्थी-विजगन्धि

विष्ट (विष्ट) वर

कर्मल्लु (कर्मल्लु) कर्मल्लु

मंनु (मंनु) मंनु-मंनु

तल (तल) तल-तल

जंनु (जंनु) जंनु, जंनु-जंनु

विजवि (विजविन्) विजवि

नाणु (नाणु) नाणु

पंघु (पंघु) पंघु-पंघु-पंघु

पीलु (पीलु) पीलु, पीलु-पीलु

ऊरु (ऊरु) ऊरु, माथर

पावासु (पावासु) पावासी

विशेषण

कथपणु (कथपणु) कथपणु-कथपणु

गुरु (गुरु) गुरु-गुरु-गुरु

लुटु (लुटु) लुटु-लुटु, लुटु

मिड (मिड) मिड-मिड-मिड

हुटि (हुटि) हुटि-हुटि

हुमंगि (हुमंगि) हुमंगि-हुमंगि

वाम (वाम) वाम-वाम

हुटि (हुटि) हुटि-हुटि

माड (माड) माड-माड

दिग्माड (दिग्माड) दिग्माड

लुटु (लुटु) लुटु-लुटु

लुटु (लुटु) लुटु-लुटु

लुमंगि (लुमंगि) लुमंगि-लुमंगि

पहु (पहु) पहु-पहु

मासीनि (मासीनि) मासीनि

सामान्य शब्दों (नमोऽर्पित)

वाणिज्यार (वाणिज्यकार) वग-
 जगो-वगज करनारो-वेगरी
 कांयन्त्रिअ (काम्बलिक) काम-
 लीओ-कांयलीओने वेग-
 नार वा आङनार
 मोन्त्रिअ (मौन्त्रिक) मोन्नी-
 मोन्जो मोन्नार
 कुटुन्नि (कुटुम्बिक) कण्णी
 कोटुन्निअ (कोटुम्बिक) कण्णी,
 राजानु कामकाज करनार
 साट (साट) साटलो-माडी
 साडय (साडक) „ „
 सोरहिअ (सौरभिक) मर्रेयो-
 मुरभि-मुगदी-तेल वगेरेने
 वेगनार
 मस्त (मस्त) मास्तुक

मुत्तहार (मुक्ताहार) सुत्तार
 तेलिअ (तेलिक) तेली-तेल वेगनार
 मालिअ (मालिक) माडी-माडा
 वेगनार
 दोसिअ (दोसिक) दोसी-दुस
 -दुस-वेगनार
 उण्हाल (उण्हाल) उणाडा
 सीआल (सीमहाल) दिमाडा
 तंगोलिअ (ताम्बूलिक) तंगोली
 देड (देड) दड-दोडी-दाडनी
 जोर्दसिअ (ज्योतिषिक) जोडी
 साडधि | (साधनिक) साटरी
 सालधि | -माडी वेगनार
 मणिजार (मणिहार) मणियार
 -मान्नी मामान वेगनार

सामान्य शब्दो (नान्यतराजानि)

पेट (पेट) पेट
 पिण्ड (पिण्डिक) वगज-वेगनार
 प (पेट) पेट
 पेट (पेटिक) पेटो-पेट
 वेगनार
 पेट (पेटिक) पेटो-पेट
 वेगनार
 पेट (पेटिक) पेटो-पेट
 वेगनार
 पेट (पेटिक) पेटो-पेट
 वेगनार

फेटयरफन (फेटिक) फेटार
 -फेटारी फेट करनार-वेगनार
 फेट (फेटिक) फेटो-फेट
 वेगनार
 फेट (फेटिक) फेटो-फेट
 वेगनार
 फेट (फेटिक) फेटो-फेट
 वेगनार
 फेट (फेटिक) फेटो-फेट
 वेगनार

पगारफव (पटकरक्ष) पगारमां
-पगनु रक्षण करना

पग्न (पग्न) पग्न रक्षा

पट्टोळ (पट्टकूल) पट्टोळ

मेन } (क्षेत्र) क्षेत्र-मेन
मिन्न }

मिदित्तानय (मिदित्तानय)
मिदित्ता

मरचोळ (मरचोळ) मरचोळ

मरुपट (मरुपट) मरु-पापण-
मेयुं तीयुं कायट-पगरी

सामान्य शब्द (विशेषण)

मट्ट (मट्ट) मट्ट-मट्ट-मट्ट
मट्ट

मट्ट (मट्ट) मट्ट-मट्ट

अंतिम (अंतिम) अंतिम-अंतिम

मट्ट (मट्ट) मट्ट-मट्ट

मट्ट (मट्ट) मट्ट-मट्ट
मट्ट

मिन्न } (मिन्न) मिन्न-मिन्न
मिन्न }

मृचण (मृचण) मृचण

मृच (मृच) मृच-मृच

मृच (मृच) मृच

मृच (मृच) मृच

लोमपट } (लोमपट) लोमपट-लोमपट
लोमपट }

मरु (मरु) मरु-पापण

मेयुं } (मेयुं) मेयुं-मेयुं
मेयुं }

नाय (नाय) नाय-नाय

अमरारिस (अमरारिस) अमरारिस
मिन्न-मिन्न

मनेल्य (मनेल्य) मनेल्य-मनेल्य
मनेल्य

अमनेल्य (अमनेल्य) अमनेल्य-अमनेल्य
अमनेल्य

अप्यय

मनेल्य (मनेल्य) मनेल्य-मनेल्य

मनेल्य (मनेल्य) मनेल्य-मनेल्य

मनेल्य (मनेल्य) मनेल्य-मनेल्य

मनेल्य (मनेल्य) मनेल्य-मनेल्य

मनेल्य (मनेल्य) मनेल्य-मनेल्य

मनेल्य (मनेल्य) मनेल्य-मनेल्य

मनेल्य (मनेल्य) मनेल्य-मनेल्य
मनेल्य

मनेल्य (मनेल्य) मनेल्य-मनेल्य

अमनेल्य (अमनेल्य) अमनेल्य-अमनेल्य
अमनेल्य

अमनेल्य (अमनेल्य) अमनेल्य-अमनेल्य

ઘાતુઓ

જુંજ્ (જુજ) યોજ્યું-જોડ્યું-
 અગ્રાજ્યું-સંબંધ કરવો
 સોઝ્ (સોધ) સોડ્યું-પ્રોધ્યું
 સિવ્જ્ (સીમ્ય) સીવ્યું
 હણ્ (હન) હણ્યું
 મન્ય્ (મન્ય) માન્યું
 ઓપ્ (અર્પ) પાળી આપ્યું-
 પાળી ચલાવ્યું-આપ્યું
 પવસ્ (પ્ર+વસ) પ્રવાસ કરવો
 ઉપચિદ્ઠ્ (ઉપ+તિષ્ઠ) ઉપસ્થિત
 રહેવું-સેવામાં ધાર રહેવું
 તાવ્ (તાપ) તપાવ્યું-તાવ્યું
 વેચકે (વિ+ચી) વેચ્યું-વેચ્યું
 અપ્ | (અર્પ) આપ્યું
 ઓપ |
 પીલ્ | પીડ) પીડ્યું-પીલ્યું
 પીડ |
 પાઠ્ (પાઠ) પઠ્યું-પઠાવ્યાં

ચિત્ (ચિન્તા) ચિત્તાવ્યું
 વીસર્ (વિ+સ્મર) સીમાવ્યું-
 મૂળે જુવું
 સંસ્કર્ (સં+સ્મર) સમાવ્યું-
 ચાર કાવ્યું
 સ્વણ્ (સન) સળ્યું-ગોડ્યું
 પાઙ્ (પ્ર+આપ) પામ્યું-પ્રસ કવ્યું
 વક્તાણ્ (વિ+આ+સ્થાન)
 વક્તાણ્યું-વિસ્તારથી કહેવું
 -વક્તાણ કર્યાં
 તચ્ઠ્ (તથ) તાસ્યું-છોલ્યું
 અણુસાસ્ (અણુ+શાસ) શિક્ષણ
 આવ્યું-સમજાવ્યું
 સંયુજ્ઞ (સં+યુજ્) ગમવ્યું
 ઘણ્ (ઘન) ઘણ્યું-માન પાડીને
 ઘણ્યું
 કૂજ્ | (કૂઝ) કૂઝ કર્યું-કૂઝ
 કૂઝ | કૂઝ કર્યું

ધુંગરાવ્યું કુલ પળ ઉત્તમ
 ધમે
 વનગાને ગામેગામ પ્રવાસ
 કરશે અને વનુઓ
 દેવશે

લૂનાર લોટાને વણશે
 નમિ, વિચારીઓને અને
 કવિઓને મધ આપશે
 સાઝથી પટોઝાં, મઝીર
 અને ઘાચોઝાંને મેચશે

મૃતાર લાકડાંને લોલકે
 અને પછી વહકે
 મૃદરથી, દ્રાવણો અને
 સાધુઓને અમ આપકે
 શ્રમણ મહાવીર, કુંભારને
 અને મોનીને ધર્મ
 સમજાવશે
 સરેયો સુમંથી વસુને
 વચ્ચાણકે
 મોષી મારા માટે પગરખાં
 લીવશે
 ફુશલ તરનારો તલાવને
 પોતાના પે છાંયે તરશે
 કામલોચના શરીર ઉપર
 કામલ અને તોચડી
 જોમશે
 ડનાલાના દિવલોમાં કોચલ
 શાંકા ઉપર ફાફ ફાફ
 કરશે
 મુઠ વિદ્યાર્થીઓને લેલનો
 પાટ સમજાવશે
 લેલી તલને પીલશે અને
 લેલ દેવને
 સોમી સોનનાં ધોરણનાં
 ધરણાં વહકે અને લેવને
 તારકે

મારા મુખથી જીવનનું
 ઔષધ ધર્મ થશે
 હું જાહના ઝિન્દે નંદને
 જોઈશ
 વાંદગાંઠો આંધના જાહમાં
 ફરશે
 ડનાલામાં તુરંતો પ્રચંદ
 તાપ તપશે
 તંદોલી તંદોલ વેચશે અને
 અમે તંદોલ વાઈશું
 વિદ્યાર્થીઓની તરફે આચાર્યો
 જોમશે
 આ આંધો વિદ્યાલામાં ફરશે
 તમે પે દુગાકુ અને ફાફ
 થાશે
 કપિઓ કામંડલાની જોમશે
 જેઓ પાંખાના ઓળોને
 લોહને લેજોને જોશે
 ચાલી કહેશે
 નામે તોની વહેણને ઓપશે
 લેટલીક વસવસિ પે ડના-
 લામાં ફરશે અને લેવને
 તુ ચાલે
 કળકી છેતાને પાંખાર તોફરી
 હોરે હું પાત ચાલેશ. ને
 લેશે પાત ચાલેશ. ને
 તમે પાતી પોતો

विजयधी भिक्षू य सया
 गुरुं उवचिद्विस्सइ
 गुरुणमंतिप सीसो उरुणा
 सह उभं न जुंजिस्सइ
 मिउं पि गुरुं सीसा चंडं
 पकरंति
 इत्थीसु परावणं नायमाहु
 मच्चू णरं णेइ हु अंतकाले
 रिती रायरिसि इमं वय-
 णमन्ययी
 सव्वे साहुणो. गुरुणो
 अणुसासनं कल्लाणं
 मधिस्संति
 'अहं अचेलण सचेलण
 वा' इइ भिक्षू न
 यितिस्सइ
 सव्वे जणा अंयस्स नरं
 वक्खणाणिस्संति
 मज्जे मज्जे तुं बोद्धिस्ससि,
 तुमे नचिस्सइ, सो य
 गाइस्सति
 चाणिज्जारा अम्हे गामे
 गामे चाणिज्जे अरेहामो
 वय्यं च विस्सेहिमु

अम्हे लोहारा लोहं
 ताविस्सामु तस्स च
 सत्थाणि घडेहिमो
 माहणा पाणिणो पाणे न
 हणिस्सति
 अह अम्हे समणं वा मा-
 हणं वा निमंतिस्सामो
 सो सक्खं मूढो किमपि
 न संबुद्धिहिइ
 तुमं वत्थं सिद्धिस्ससि, अहं
 च पट्टोलं वणिस्सं
 अहं सोवणिणो सुवणं
 सोहिहामि तस्स च
 आभरणाइं वडिहिमि
 आसी भिक्षू जिहंदिगे
 दंडेहि विस्सेहि, कसेहि चैव
 भणारिया तं यिनि
 तालदंति
 ताहे सो कुलवती समणं
 मदावीरं अणुसासति,
 भणति य कुमारवट!
 सउणी नाव अण्णाणय
 णेइ वक्खति
 रायरिसिम्म नमिम्मि
 निकलंते मिहलानयरे
 मव्वथ गोणो आसी

पाठ १३ मां

मविष्यकाळ (चालु)

स्वर्गांत भावुनीं मविष्यकाळनीं मवीं साधनां व्रीडा पाठमांन राख
मंत भावु माटे जे विविध साधनिचा वलादी छे तेनीं दवरवीम
वी.

अंगोनी समज

दिकः पविमानं

दिकः पविमानं

हो

हो

पा

पा

ने

ने

रूपान्वयान (उदाहरण)

१ पु०

तोन्सं, तोहसं, तोहसं

" "

पासं, पाहसं, पाषसं

" "

नेसं, नेहसं, नेषसं

फेटलांक अनियमित रूपान्वयानो

फेटलांक

मविष्यकाळनीं 'मद'ने व्हाते 'का' पण दवराय ते मदीं तेनीं
पसं हवीं स्वर्गांत भावुनीं मरणां भास ते कस प्रथम पुरवण द्या-
वनामनां 'मद'ने ह्या भास ते. विमर्श;

१ पु० पादिह

२ पु० पादिह

३ पु० पादिह

४ पु० पादिह

५ पु० पादिह

६ पु० पादिह

દા

‘દા’ ધાતુનાં મધિષ્ઠકારક સંબંધી ચર્વાં રૂપો સ્વાર્ણત ધાતુની મર્યાદાં થાય છે, ફક્ત પ્રથમ પુરુષના એકવચનમાં ‘દાહે’ રૂપ વ્યવર થાય છે. જેમકે;

૩ પુ૦ દાહિહિ.	૨ પુ૦ દાહિસિ.	૧ પુ૦ દાહિમિ, દાહં વગેરે
૨સોચ્છ (શોષ્ય) સાંભર્યું		વેચ્છ (વેત્સ્ય) વેદ્યું-અનુભાસું
રોચ્છ (રોત્સ) રોચું		જામ્યું
મોચ્છ (મોક્ષ્ય) મુકાણું-તુટું ચર્ચું		મેચ્છ (મેત્સ્ય) મેદ્યું-દુકાન કરના
મોચ્છ (મોક્ષ્ય) મોજન કર્યું		છેચ્છ (છેત્સ્ય) છેદ્યું
મોગચ્છ (મોગ્ય) મોગવ્યું		દચ્છ (દ્રશ્ય) ડોડું-દેગડું
વોચ્છ (વશ્ય) વહેવું-બોલવું		મચ્છ (મશ્ય) મચું, પામડું

માત્ર આ ઉપર્યુક્ત દસ ધાતુઓને ‘દિ’ આદિવાહ્યા (દિમિ, દિમિ, દિમો, દિમ, દિદ વગેરે) પ્રત્યયો લગાવતાં તેમની આદિમાં ‘દિ’ વિકલ્પે લોપાય છે. જેમકે:—

સોચ્છ + દિમિ = સોચ્છિમિ, સોચ્છંમિ, સોચ્છિદિમિ.
સોચ્છેદિમિ—વગેરે.

વળી, માત્ર પ્રથમ પુરુષના એકવચનમાં જ એ દસ ધાતુઓનું અનુ વારણાદ પણ એક રૂપ વ્યવર થાય છે. જેમકે:—

૧સોચ્છં	વેચ્છં	દચ્છં
સોચ્છિમ્યમં	વેચ્છિમ્યમં	દચ્છિમ્યમં વગેરે

આવીની ચર્ચા માત્રલિપ્ત ‘મગ’ ધાતુની માર્યાદા છે.

૧. દિ. પ્ર૦ વ્યા. ૮૧૩૧૭૦૧ ૨-૩. દિ૦ પ્ર૦ વ્યા. ૮૧૩૧

૩ ૪. દિ૦ પ્ર૦ વ્યા. ૮૧૩૧૭૧૧

रूपान्वयान [उदाहरण]

पञ्चम्यन—

- १ पु० सोच्छे सोच्छिमि, सोच्छिस्वामि
 सोच्छिस्वस्व, सोच्छेसि, सोच्छेस्वामि
 सोच्छेस्वस्व, सोच्छिर्हामि, सोच्छिहामि
 सोच्छेर्हामि, सोच्छेहामि
 २ पु० सोच्छिमि, सोच्छेति, सोच्छति, सोच्छेति
 सोच्छिस्व, सोच्छेस्व, सोच्छिस्वस्व, सोच्छेस्वस्व
 ३ पु० सोच्छिह, सोच्छेह, सोच्छिहति, सोच्छेहति
 सोच्छिह, सोच्छेह, सोच्छिहति, सोच्छेहति, इत्यादि.

आप्यं प्राकृतमा कर्माणां पीडा कर्तव्या कर्माणि मया:

- (भोक्ष्यामः) — भोक्ष्यामो
 (भविष्यति) — भविष्यत
 (कर्षिष्यति) — कर्षिष्यत
 (चरिष्यति) — चरिष्यत
 (भविष्यामि) — भविष्यामि
 (भू-भोक्ष्यामि) — भोक्ष्यामि

अमु (अमृ) आ [नरत्तानि]

- १ अमृ (अमृ) (अमृ) अमृ (अमृ)
 अमृ (अमृ) (अमृ) अमृ (अमृ)
 २ अमृ (अमृ) अमृ (अमृ)

૩ અયમ્મિ } (અમુપ્મિન્) } અમૃસુ } (અમીપુ)
 ૬અમ્મિ
 અમુમ્મિ

વાકી વ્યાં 'માણ'ની પ્રમાણે

અમુ (અદ્) આ [નાન્યતરજાતિ]

૧ અહ (અદઃ)
 અમું

અમૂણિ } (અમૂનિ)
 અમૂં
 અમૂં

૨ " "

" " " "

વાકી વ્યાં 'અમુ'ની પ્રમાણે

इकारांत अने उकारांत शब्दो (नरजाति)

સારદિ (સારથિ) સારથિ-રથ
 ઠાંકનારો

વરદંતિ (વરદર્શિન્) ઉત્તમ
 રીતે જોનાર

મારાભિલંકિ (મારાભિનંદિન્)

માર-વૃણા-ધીલંકિત રોનાર-

દૂર મોનાર-વૃણાધી દરનારો

ચાદિ (ચાધિ) ચાધિ-ચોગ

મહાસદિ (મહાસદિન્) મોટી

-અચલ-શ્રદ્ધાવાળો

નવસિવ (નવસિવ) નવલી

ઉચાદિ (ઉચાધિ) ઉચાધિ-પ્રાચ

પનાસિ (પ્રવાસિન્) પ્રવાસ

કરનાર

પણુ (પ્રણુ) પ્રણુ-પ્રભાવશાળી-

મમયે

તેનુ (વેનુ) તાંતળો

મહાનવસિસ (મહાનવસિન્)

મોટો નવસિ

સમનદંશિ (સમ્યક્સદર્શિન્)

સમ્યક્ને જોનાર-સમજનાર-

જાણનાર

પણુ (પણુ) પણુ

વિણુ (વિણુ) વિણુ-વંદ

जंतु (जन्तु) जंतु-प्राणी-जीवजन्तु
 जोगि (योगिन) योगी-योगी
 जेसुरि (जेशुरि) जेसुरावालो
 -जाळवालो-निह-जेसुरी गिट
 मंनि (मन्त्रिन्) मंत्री-पारभागी
 चक्रवर्ति (चक्रवर्तिन्) चक्र
 पौरवभा-चक्रवर्ति राजा

जम्बु (जम्बु) जम्बु-भन, पवित्र
 जम्बुद
 जम्बु (जम्बु) जम्बु-भन
 -भनदेव
 जम्बु (जम्बु) जम्बु-भन

नामान्य शब्दो (नरजानि)

मगन (मगन)-मगन
 मार (मार) मारनागे-वृष्णा
 दुस्सीस (दुस्सीस) दुस्सीस-
 दुस्सीस विनायी
 पयहारिन् (पयहारिन्)
 दहेदानी-देवारी

धेर (धेरि) धेरि दुस्सीस-
 पाकल-वयोपद सन

नग्न (नग्न) नग्नो धन-ने
 नामनी एक धन

देसादिश (देसादिश) देसादि
 देसादि (देसादि) देसादि
 -देसा

धनधार (धनधार) धनधार
 धनधार

देहादिश (देहादिश) देहादि
 देहादि-देहादि देहादि देहादि

सुमिज
 निमिज
 सुमिज
 निमिज

(सुमिज, निमिज-सुमिज-
 निमिज)

गणहार
 गणधर

(गणधार) गणधार
 गणधार-गणधार

गणधार गणधार-गणधार

धनधार (धनधार) धनधार
 धनधार (धनधार) धनधार

कण्ठ (कण्ठ) कण्ठ, कण्ठ

विमान (विमान) विमान
 विमान-विमान

विमानविमान (विमानविमान) विमान-
 विमान-विमान-विमान

नर (नर) नर-नर

नर (नर) नर-नर
 नर-नर-नर-नर

सामान्य शब्दो [नान्यतरजाति]

रूप (रूप) रूप-वस्तु-पदार्थ
कर्म (कर्म) कर्म-पुण्य पापनी
प्रवृत्ति

कुंपल (कुंदमल) कुंपल-फगगो

जाण (यान) यान-वाहन

मच्चुमुह (मृत्युमुह) मृत्युमुह
मुह-मोतनुं मोह

जुम्म (युग्म) युग्म-जोड
जुग्म -जोडी

छणपय (क्षणपद) हिंसा-
छणपज हिंसानुं स्थान

मरण (मरण) मरण-मोत

धम्मजाण (धर्मयान) धर्मरूप
वाहन-धर्मनु वाहन, धर्मस्थान

उपर लइ जवानुं वाहन

महवभय (महाभय) मोटी भय-
मोटी बीक

पुच्छ (पुच्छ) पूंछी

वयण (वचन) वचन-वेण

वयण (वदन) वदन-मुग

विशेषण

तिम्म (तिग्म) तीक्ष्ण-
तिग्ग तेजदार-तेग

पुण्ण (पुण्य) पुण्य-पवित्र काम

पंत (प्रान्त) अंतनुं-छेनटनुं
वापरतां वंछेनुं

विहम्म (विहल) विहल-
विहल गांभजी-गभगाणल

जोइअ (जोइत) जोइतुं

उल्लसमाण (दल्लमान) दल्लनुं-कल्लनुं

पुण्ण (पूर्ण) पूर्ण-भरेलो-
सगत्तिवाळो

तुच्छ (तुच्छ) तुच्छ-रांक-अभुगे

पजत्त (प्रकात) प्रकातेनुं-जगावेनुं

लकल (लक्ष) लक्ष, आसक्ति
लह विमानुं

सीलभूअ (सीलभूअ) सीलभूअ-

महाचारस्य

अन्यथ

रन्त्यं (रन्त्यम्) प प्रकारे

नु (नु) मो

दृष्ट (दृष्ट) अतो-आतो

दाणि
दाणि
इयाणि
इयाणि

(इदानीम्) दम्पती-
आजकाल

हंसि
हंसि

(हंस) हंस-मोद
हंसामात्र

पथं (पथ) प

उपि

अपरि

उपरि

उपरि

(उपरि) उपर

धातुओ

चि+दृष्ट (चि+दृष्ट) चिदृष्ट-पद-
दम् (दम्) दम्पती-आजकाल

पन+गम् (पन+गम्) प्रगल्भ-पद
दृष्ट भाग्यी

अमराय (अमराय) अमराय-पद
अमराय (अमराय) अमराय-पद

अष्ट+मात्र (अष्ट+मात्र) अष्ट-
मात्र दम्पती-आजकाल

वि+तीज (वि+तीज) विषाद
पामपी-मोद परतो

कालम् (कालम्) कालम्-पद-
पुष्टम् (पुष्टम्) पुष्टम्-पद-
पुष्टी-मोदपुष्टी

वि+चित् (वि+चित्) विचि-
दिधू (दिधू) दिधू

उ+पकृत (उ+पकृत) उप-
पकृत-पद-पुष्टी

भउज (भउज) भउज-पद-
भउज (भउज) भउज-पद-

राय+तीज (राय+तीज) राय-
पामपी-मोद परतो

लिधू (लिधू) लिधू-पद-

सं+जम् (सं+जम्) संज-
संज-पद-पुष्टी

पठि+पुष्ट (पठि+पुष्ट) पठि-
पुष्ट-पद-पुष्टी

नम् (नम्) नम्-पद-
पन+पुष्ट (पन+पुष्ट) पन-
पुष्ट-पद-पुष्टी

सिन् (सिन्) सिन्-पद-

चिन् (चिन्) चिन्-पद-

चिन् (चिन्) चिन्-पद-

उप+पुष्ट (उप+पुष्ट) उप-
पुष्ट-पद-पुष्टी

પંહિતો હરસાશે નહિ અને
 ક્રોધ કરશે નહિ
 શ્રમે લે, જ. પ્રકારે આચાર્યને
 ચારંવાર કહીશું
 જ. વિદ્યાર્થી વડાઈ મારશે
 નહિ પણ સંયમ રાખશે
 હું જ. સાચું કહીશ
 સારથિ:વલ્લદોને સાચવશે
 અને વાહનમાં જોડશે
 તપસ્વી યોગી, વ્યાધિઓથી
 વીશે નહિ

માર્ગ્ય મુનિ ગણધર થશે
 વનનો કેસરી વનના હાથીને
 તેના માથામાં છેદશે
 આચાર્ય પૂર્ણ અને તુચ્છ
 ઘેનેને ધર્મ કહેશે
 'ચવાઓને જીવિત પ્રિય
 છે' જમ કોણ નહિ
 અનુભવશે ?
 દુષ્ટ શિષ્યો ભણશે નહિ
 પણ નિરંતર વડાઈ
 મારશે અને ક્રુદ્ધશે

સમળે મહાવીરે જહા
 પુણ્ણસસ કત્થિહિદ્ તહા
 તુચ્છસસ કત્થિહિદ્
 ધમ્મં લેચ્છં
 સુહં ભોચ્છં
 પળે હસદ્ પુચ્છમ્મિ, જળે
 વિધદ્ અભિક્કલણં
 દુક્કલં મહવળાયં તિ લોચ્છં
 જિણસસ વયળાઈં કળ્લેહિં
 સોચ્છં
 દાળં દાલે, પુણ્ણં કાલે તત્તો
 ય દુક્કલં લેચ્છં
 નલેસુ વિરામં ગચ્છં
 ધમ્મેણ મરણાયા ભોચ્છં

વીરો ભડો જુદ્ધં કાહિદ્
 રાયગિહં ગચ્છં, મહાવીરં
 વંદિસસં
 ગુરુણો સચ્ચમાહંસુ
 અકમ્મસસ વવહારો ન
 વિજ્ઞદ્
 તુમં કિં કિં પાવં, પુણ્ણં
 ચ કાસી
 સદે ઉક્કુહિહિણ, પગ્ગમ્મિ-
 સ્સનિ ય
 તસસ મુદ્ધં લેચ્છં તેણ ય મુદ્ધં
 પાગિસસં
 વીરે છળપરણ ઈન્નિમલિ ન
 લિગ્ગિહિદ્

૨ સંવંધસૂત્રક વિશેષ્યરૂપ ઋકારાંત નામના અંત્ય 'ઋ' નો મળી વિભક્તિઓમાં 'ઞર' થાય છે. (હે० પ્રા० જ્ઞા० ૮૧૩૪૭) જેમકે—પિતૃ = પિતર, પિયર. જામાતૃ = જામાતર, જામાયર. ભ્રાતૃ = ભાતર, ભાયર.

૩ માત્ર પ્રમાણના એકવચનમાં ઉક્ત નામના અંત્ય 'ઋ' નો 'આ' વિકલ્પે થાય છે. (હે० પ્રા० ધ્યા० ૮૧૩૪૮) જેમકે—

પિતૃ = પિતા, પિઘા. જામાતૃ = જામાતા, જામાયા. ભ્રાતૃ = ભાતા, ભાયા.

૪ ક્રક સંબોધનના એકવચનમાં એ નામોના અંત્ય 'ઋ' નો 'અ' અને 'ઞર' એ મન્ને વિકલ્પે થાય છે. (હે० પ્રા० ધ્યા० ૮૧૩૪૯ તથા ૪૦) જેમકે—

પિતૃ = પિત ! પિતરં ! પિતરો ! પિતરા !

પિય ! પિયરં ! પિયરો ! પિયરા !

જામાતૃ = જામાત ! જામાતરં ! જામાતરો ! જામાતરા !

જામાય ! જામાયરં ! જામાયરો ! જામાયરા !

ભ્રાતૃ = ભાત ! ભાતરં ! ભાતરો ! ભાતરા !

ભાય ! ભાયરં ! ભાયરો ! ભાયરા !

ઋકારાન્ત (વિશેષણસૂત્રક)

૧ રુક્ત નિયમ પેલો અને ત્રીજો-સંવંધસૂત્રક વિશેષ્યરૂપ ઋકારાંત નામને લગતો છે તે, આ વિશેષણસૂત્રક ઋકારાંત નામોને પણ લગાડ્યાનો છે. જેમકે—

દાઠ=દાતૃ, દાડ. રુઠ્ઠ=રુતૃ. ધર્ઠ્ઠ=ધર્તૃ ... નિયમ પેલા પ્રમાણે.

દાતા, દાયા. રુતા. ધર્તા ... નિયમ ત્રીજા પ્રમાણે.

- ૨ વિશેષણરૂપ અક્ષરાંત નામના અંગ 'પ્ર' નો બંધી વિભક્તિઓમાં 'પ્રાર' થાય છે. (દે० પ્રા० વ્યા० ૪૫) એમકે—

પ્રારૂ=પ્રાતાર, પ્રાયાર, પ્રારૂ=પ્રતાર, પ્રારૂ=પ્રતાર.

- ૩ પદ્ય સંબોધનના પદ્યવચનમાં આ વિશેષણરૂપ અક્ષરાંત નામના અંગ 'પ્ર' નો 'પ' વિકલ્પે થાય છે. (દે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૧ ૨૧૧) એમકે—

પ્રારૂ=પ્રાય ! પ્રાયાર ! પ્રાયારો ! પ્રાયારા !
પ્રારૂ=પ્રતાર ! પ્રતાર ! પ્રતારો ! પ્રતારા !
પ્રારૂ=પ્રતાર ! પ્રતાર ! પ્રતારો ! પ્રતારા !

ઉક્ત વચ્ચે પ્રચારણ અક્ષરાંત નામ ઉપર જણાવેલી માપનિકા પ્રમાણે પ્રપમાદી રાગની મુખીની બંધી વિભક્તિઓમાં અક્ષરાંત અને ઉચારાંત અને તેથી તેના અક્ષરાંત અંગનાં રૂપાસ્થાનોની સાધનિકા 'ધીર' ની પેટે સમજી દેવી અને ઉચારાંત અંગનાં રૂપાસ્થાનોની સાધનિકા 'જાણ' ની પેટે સમજી દેવી.

રૂપાસ્થાનો

પિડ, પિઅર (પિતૃ)

અકરવચન

વકુરવચન

૧ પિઅરો, પિજા (પિતા)	પિઅરા (પિતરઃ)
	પિઅણો, પિઅણો, પિઅણો
	પિઅટ, પિઅ
૨ પિઅરં (પિતરમ્)	પિઅરે, પિઅરા, પિઅણો,
	પિઅ (પિતૃન્)

३ पिअरेण, पिअरेणं
पिउणा (पिन्ना, पितृणा?)

पिअरेहि, पिअरेहिं, पिअरेहिं
पिऊहि, पिऊहिं, पिऊहिं
(पितृभिः)

४ पिअरस्स
पिउणो, पिउस्स
(पितुः, पितृणः ?)

पिअराण, पिअराणं
पिऊण, पिऊणं (पितृणाम्)

५ पिअराओ
पिअराउ,
पिअरा

पियराओ, पिअराउ,
पिअराहि, पिअरेहि,
पिअराहितो, पिअरेहितो,
पिअरासुंतो, पिअरेसुंतो

पिउणो,
पिऊओ, पिऊउ
(पितृतः, पितुः, पितृणः !)

पिऊओ, पिऊउ, (पितृतः)
पिऊहितो (पितृभ्यः)
पिऊसुंतो

६ पिअरस्स
पिउणो, पिउस्स, (पितुः,
पितृणः ?)

पिअराण, पिअराणं
पिऊण, पिऊणं (पितृणाम्)

७ पिअरंत्ति, पिअरम्मि,
पिअरे, (पितरि)
पिउंत्ति, पिउम्मि

पिअरेसु, पिअरेसुं

पिऊसु, पिऊसुं (पितृषु)

सं० पिअरं ! पिअ ! (पितः)
पिअरो, पिअरा ! पिअर !

पिउणो ! पिअओ, पिअओ.
पिअउ, पिऊ

दाड, दायार (दाठ)

- १ दायारी, दाया (दाना) दायारा (दानारः) दाडणो
दायवो. दायओ, दायउ, दाऊ
- २ दायारं (दानारम्) दायारे. दायारा
दाडणो. दाऊ (दाईन)
- ३ दायारेण, दायारेणं दायारेहि, दायारंति, दायारेहि
दाडणा, (दाया, दातृणा) दाऊहि, दाऊहि, दाऊहि
(दातृभिः)
- ४ दायारस्स दायाराण, दायाराणं
दाडणो, दाडस्स दाऊण, दाऊणं (दाईणाम्)
(दातुः, दातृणः)
- ५ दायाराओ, दायाराउ दायाराओ, दायाराउ
दायाराहि, दायारेहि
दायाराहिणो, दायारेहिणो
दायाराहुणो, दायारेहुणो
दाऊणो, दाऊवो, दाऊउ दाऊणो, दाऊउ (दातृनः)
(दातृनः दातुः दातृणः) दाऊहिणो, दाऊहुणो, (दातृभ्यः)
- ६ दायारस्स दायाराण, दायाराणं
दाडणो, दाडस्स दाऊण, दाऊणं. (दाईणाम्)
(दातुः दातृणः)
- ७ दायारंति, दायारंति दायारेहु, दायारेहु
दायारे (दातरि) दाऊहु, दाऊहु (दातृषु)
दाडंति, दाडंति

સં० દાયાર ! દાય ! (દાતઃ)

દાયારો ! દાયારા !

દાયારા ! (દાતારઃ)

દાડળો, દાયવો, દાયઓ,

દાયડ, દાઢ

[યાદી-પિઆ, પિઅરં વગેરે રૂપોમાં ' આ ' કે ' અ ' ને સ્થાને ' ઝા ' કે ' જ ' નું પળ ચલણ છે. પિઆ, પિયા. પિઅરં, પિઅરં. પિઅરે, પિયરે વગેરે]

સંબંધવાચક ઋકારાંત (નરજાતિ) અંગો

ભાડ		(ભ્રાટૃ) ભાઈ	પિડ		(પિટૃ) પિતા
ભાયર			પિયર		
જામાડ		(જામાટૃ) જમાઈ			
જામાયર					

વિશેષણવાચક ઋકારાંત (નરજાતિ) અંગો

દાડ		(દાટૃ) દાતાર	ભટ્ટ		(ભટૃ) ભર્તા-
દાયાર			ભત્તાર		ભરતાર-
					પોષણ કરનાર
કટ્ટ		(કર્તૃ) કરનાર			
કત્તાર					

ઋકારાંત (નાન્યતરજાતિ)

ઋકારાંતનાં ' કતાર ' વગેરે અકારાંત અંગનાં રૂપાસ્થાનો પેઠી જે વિમણિમાં ' કમલ ' ની જેમાં સમાજવાનાં છે અને ' કટુ ' વગેરે ઉચારાંત અંગનાં રૂપાસ્થાનો માત્ર પેઠી જે વિમણિના વહુવચનમાં ' મટુ ' ની જેમાં સમાજવાનાં છે તથા યાદી વર્ષાં સંયોધનમદ્વિત રૂપાસ્થાનો નરજાતિ રૂપાસ્થાનો પ્રણામે સાચી ટેવાનાં છે. તેમકે—

१. वायवं

२. मायारं

सं० दाय ! दायार !

याक्षी यथा नरजानि प्रमाणे

उकारांत थंग-दाउ

उकारांत अंग-दाउ
[गारी: उकारांत अंग एकवचनमा वपराउं नही. उमा पाठ
नि मानुं दाउं

१४ दि० १]

१-२ } वाक्य, वाक्य, वाक्य
३-४ } (वाक्य)

अकारांत अंग-सुपिअर (सुपिअर)

१. सुप्रियवरं

२. सुप्रभातं

मं० सुविभ्रं, सुविभ्र! सुविभ्रराणि, सुविभ्रराणि
सुविभ्र !

उपरांत अंग-सुपिड (सुपिड)

१-२ | सुपिडिणि: सुपिडिजं: सुपिडिजं
सं० (सुपिडिणि)

नामान्य सुखो (नरत्नानि)

कविप्रद

सुखि

कृषि (कृषि) कृषि

உதிர (த. ௩) கருத்து - உதிர

बहिष्कार (संयोजित) २०००

अभिग (अभ) अभि-अभि

१९५३

1970 (1970) 1970-1970

... ..

आस (अध) अध-घोरो
 पोडिठय (पुष्टिक) पीठ ऊपर वहन
 करनार पोडिओ महादेवनो पोडियो
 कवडु (कवर्द) कोओ-कोषी
 गडुह | (गदंभ) गधेओ
 गदुह | (गदंभ) गधेओ
 उट्ट (उष्ट) ऊँट
 वच्छ (वत्स) वच्छु-संतान, बाछटो
 वच्छयर (वत्सतर) बछेरी
 अंध | (अन्ध, आंधळो)
 अंधल | (अन्ध, आंधळो)
 देयर (देवर) देवर-देर-दियर
 जेट्ट (जेष्ठ) मोटी, जेट
 रुकण (रुक्) रुंन-झाट

सामान्य शब्दो (नान्यतरजाति)

अंसु (अशु) आंसु
 लोहिअ (लोहित) लोही
 सत्थिल | (सत्थि) साथळ
 सत्थि | (सत्थि) साथळ
 ताण्ट (ताड) ताडवुं
 दारु (दार) दारु-दाकटुं
 बार | (दार) बार-बारुं
 दुवार | (दार) बार-बारुं
 पडाळ (पडाट) निडाट लडाट
 भाळ (भाट) भाळ-कपाळ-लडाट
 वरिस (वर्ष) वरन

मरहट्ट (महाराष्ट्र) मोटो देश,
 महाराष्ट्र देश
 मरहट्टीअ (महाराष्ट्रीय) महाराष्ट्रमे
 वतनी-मराठी लोक
 मूअ (मूक) मूंगो
 घोडअ (घोटक) घोडो
 तुरंगम (तुरंगम) तरत अनार-
 तुरंग-घोडो
 अक (अर्क) सूर्य, आकणसुं साड
 नग्ग (नग्न) नागो, लुचो
 सुरहट्ट (सुराष्ट्र) सोरठ देश
 सुरहट्टीअ | (सुराष्ट्रीय)
 सोरहट्टीअ | सौराष्ट्रीय-गोरठना
 वतनी-सोरठी लोक

दिण (दिन) दिन-दन-दणियुं-
 दिवस

जोवण (यौवन) जोवन-यौवन
 दीवेल | (दीपल) दीवल-
 दीवतेल | दीपो बाळवानुं तेल
 कोहल (कूष्माण्ड) कोळुं
 दहण (दहन) देण-दहन-आण
 बळवुं

धण (धान्य) धान्य
 तेह (तेज) तेज
 तंय (ताय) तांयुं
 कंजिय (कान्जिय) कांजी

ધાતુ

અચ્ચે (અતિ+૩) અતીત થવું-
 પાર પામવું
 પઢિ+વજ્ઞ (પ્રતિ+પથ) પામવું
 -સ્તૈકારવું
 કોવ્ (કોપ) કોપ કરવો, કુપિત
 કરવું
 આ+ગમ્ (આ+ગમ્) આવવું
 અહિ+ટ્ટ (અધિ+સ્થા) અધિ-
 દ્વાન મેઝવવું-ઉપરિ થવું
 ઇસ (ઇષ) ઇષણ કરવી-શોધવું
 પરિ+વ્યય્ (પરિ+વ્યય) પરિગ્રજ્યા
 લેવી-મંથન રહિત થઈ ચારે
 કોર કરવું

સં+પ+આડળ (સમ્+પ્ર+આર+ગુ)
 સારી રીતે પામવું
 આ+યય્ (આ+દય) આદાન કરવું-
 મદદ કરવું
 પરિ+દેવ્ (પરિ+દિવ) શેદ કરવો
 વિ+શ્હ | (વિ+ષટ) શગડવું-
 વિ+યઙ્ | નાશ પામવો
 પ+યસાલ્ (પ્ર+શાલ) પતાવવું-
 કોતું
 સમ્+આ+સમા+રંભ્ (સમ્+અ
 +રંભ) સમારંભ કરવો-દગવું
 ણિ+વિવજ્ઞ (નિર્+વિણ) નિર્દેશ
 પામવો

તેઓનો એ ગણેડો રંગેલો છે
 ઘોડો, પોઢિયો અને ઝંટ
 ઘાન્ય ધારો
 અમારા ઘનેવીનો પુત્ર વરસે
 વરસે ઘન પામશે
 તમારા ભાઈએ પોતાના
 જમાઈને સચાણુ આપ્યું
 અહીં વરસે, સાદા ગળ માસે
 અને દોઢ દિવસે અને
 આવડું

તમારો જમાઈ દિવસે દિવસે
 નિયંદ પામે છે તેથી તમારું
 કુટુંબ શેદ પામે છે
 પાંચમે કે આઠમે દિવસે
 તે ઝશે
 મુનિ મરણનો પાર પામ્યા
 અમે પિતાને કુપિત નહિ
 કરીયું
 ચોથાનો અંદર સાદાગળ છે
 અમે સાદો ચોલીયું
 આગની આંચમાં ઘીએલ પડશે
 પચવાર માત્રો વગર તે
 દાતાને થવું ઘન આપ્યું

મુરદ્દરીયા કોઈ ન કાઢિતિ
 તુમં સોઈયો ઘોડપ
 દક્ષણેત
 સોયણિઓ દણંનિ તંયં
 મિદિત્યા
 મૂઝો કેવલં કંજિયં પાહિર
 તુપારંનિ કોઈલં પદિહિર
 ગહુઓ તુરંગમો ચ દોષિ
 માયરા સંતિ
 દિજે દિજે તુમં માગં ચ
 પક્ષાલિસં
 તેણેણ દીવા દીયેદિતિ
 સો તુજા માયા તરન જા-
 માઝદિ તર ગચ્છીઝ

તરસ પિડળો માડળો ય
 જોગ્યળં પિડરીય
 મરદ્દરીયા તોઈ ચયંનિ
 સત્તમંતિ ધરિસંનિ આગમિસં
 મમ માડળો માલં દિમાલ-
 મતિય
 તરસ મદ્દો માયમે ન પરિ-
 વ્યયિદિય
 નાં પિરજે દિજે દીયેલં
 પાપદિનિ
 મમ દિજીયઈ પનયા ધળં
 નંપાડનિયા
 પિઝ ! મમ કયળં ન મુનિ
 દિનિ ?

પાઠ ૧૫ મો
 દિશ્યર્થ અને આશાય
 પ્રત્યયો

અવ્યયમ

૧ પુ. ૧મુ
 ૨ પુ. ૨મુ { (ન્ય)
 દિ { (દિ)
 રજ્જુઃ રજ્જદિ રજ્જે
 ૩ પુ. ૧૮ { (તુ)
 તુ

શુદ્ધ

૧મો

૧૬ (ધમ્)

૧૮ (અનુ)

૧. મુદ્દો- ૬૦ પ્ર. માત્ર ૧૩૧૫૩ ૧૩૧ ૧૩૧૩ ૧૩૧
 પ્ર. ૧૩૧ ૧૩૧૧૩૧

પાલિભાષામાં વિશ્વર્થનું ઘીજું નામ સપ્તમી છે અને આશર્થનું ઘીજું નામ પંચમી છે. સંસ્કૃતમાં આચાર્ય હેમચંદ્રે પણ, એ જ નામ સ્વીકારેલ છે. પામિનીય વ્યાકરણમાં વિશ્વર્થનું નામ 'વિધિલિષ્' છે અને આશર્થનું નામ 'લોદ્' છે.

‘દ્વચ્છાસૂચન, વિધિ, નિમંત્રણ, આમંત્રણ, અધીષ્ટ, સંપ્રદશ પ્રાર્થના, પ્રેમ, અનુશા, અવસર અને અધીષ્ટિ આટલા અર્થોને સૂચવવા વિશ્વર્થ અને આશર્થના પ્રત્યયોનો પ્રયોગ થાય છે. તે પ્રત્યેક અર્થની માહિતી આ પ્રમાણે છે :

- ૧ દ્વચ્છાસૂચન-‘હું દ્વચ્છું છું તે મોજન કરે’ એવા અર્થની સૂચના તે દ્વચ્છાસૂચન : ‘દ્વચ્છામિ સ મુંજઠ’
- ૨ વિધિ-કોઈને પ્રેરણા કરવી : ‘તો વર્થ સિચ્ચઠ’-‘તે કપડાને સીને’
- ૩ નિમંત્રણ-પ્રેરણા કર્યા પછી પ્રવૃત્તિ ન કરમાર દોષનો ભાગીદાર થાય એવી પ્રેરણા : ‘દુવેલં સંસં કુણઠ’-‘બે વાર સંધ્યા કરો’
- ૪ આમંત્રણ-પ્રેરણા કર્યા પછી પ્રવૃત્તિ કરવી કે ન કરવી તે દ્વચ્છા જણાવે એવી પ્રેરણા : ‘એથ્થ ઉવવિસઠ’-‘અહીં બેસો’
- ૫ અધીષ્ટ-સાદર પ્રેરણા-‘વયં પાલઠ’-‘મરતને પાલો’
- ૬ સંપ્રદશ-એક પ્રકારની ધારણા-‘કિ અહં ચામરણ પઠામુ ટઠ આમં પઠામુ’-‘હું હું વ્યાકરણ મળું કે આગમ મળું ?’
- ૭ પ્રાર્થના-માગની-‘પથણા મમ આમં પઠામુ’-‘મારી માગની છે-હું આગમ મળું’
- ૮ પ્રેમ-ધિકારપૂર્વકનો પ્રેરણા-‘વઠં કુણઠ’-‘વડાને કરો’

९ अनुष्ठा-विमलक-‘भवं वि अनुष्ठातो यत् कुण्ड-’-‘तो विमल-
कुण्डो, यत्नं करो’

१० भवमर-समय-‘भवतो भवमयो यत् कुण्ड-’-‘समयो भवमय-
यत्नं करो’ अर्थात् समयो यत्नं भवमयो समय यत्नं करोति कुण्डो
यत्नं करो.

११ अधीष्टि-मान माधेयो प्रेक्षा-‘भवं पृथिवी त्वं न्याय-’-‘तो
पृथिवी, यत्नं मानयो’

धातु

पठ् (पठ्) पठेयुं-पठि-
पोय् (पोय्) पोषाद्युं
सेय् (सेय्) सेवेयुं-भारण करसु
आभय सेवी

छिप् (छिप्) छिद्युं-छिद्यु-माद्यु
लभ् (लभ्) लाभयुं-लेखयुं
भय् (भय्) भयुं-लीयुं
गदेय् (गदेय्) गदेयुं-गोषयुं
वि+विप् | (वि+विप्) विद्युं
वि+विप् | (वि+विप्) विद्युं
वि+विप्+जह् (वि+विप्+जह्) विजह्युं
यत्नं-यत्नं यत्नं

दाय् (दाय्) दायुं-दायु-माद्यु
हण् (हण्) हण्युं
कुण्ड् (कुण्ड्) कुण्ड्युं
पाय् (पाय्) पायुं
पेयम् | (पेयम्) पेयुं

सं+जह् (सं+जह्) जह्युं-
यत्नं यत्नं
उय्+आय् (उय्+आय्) उयायुं
यत्नं

गच्छ् (गच्छ्) गच्छुं-गच्छुं
भा (भी) भीयुं
जिण् (जि) जीयुं-जिण्-माद्यु
गच्छ् (गच्छ्) गच्छुं-गच्छुं
यत्नं
नि+दृष्टुम् (नि+दृष्टुम्) निदृष्टुं-
यत्नं यत्नं

पठ् (पठ्) पठ्युं-पठ्युं
प+दाय् (प+दाय्) पदायुं
यत्नं-यत्नं यत्नं
वि+जह् (वि+जह्) विजह्युं
यत्नं-यत्नं यत्नं
आनयोद् (आनयोद्) आनयोदुं

૧ ઉપયુક્ત યથા પ્રત્યયો લાગતાં ધાતુના અકારાંત અંગના અંત્ય 'અ' નો 'ઊ' વિકલ્પે થાય છે. જેમકે:—

હસ્ + ડ - હસ્ + અ + ડ = હસેડ, હસડ

હસ્ + મો - હસ્ + અ + મો = હસેમો, હસમો

['અ' વિકરણ માટે જુઓ પાઠ ૧ નિં ૧]

૨ પ્રથમ પુરુષના પ્રત્યયો લાગતાં ધાતુના અકારાંત અંગના અંત્ય 'અ' નો 'આ' તથા 'ઈ' વિકલ્પે થાય છે. જેમકે:—

હસ્ + મુ - હસ્ + અ + મુ = હસામુ, હસિમુ, હસમુ

૩ અકારાંત અંગને લાગતા 'હિ' પ્રત્યયનો પ્રાયઃ ૧લોપ થાય છે અને ક્યાંય ય અંગના અંત્ય 'અ'નો 'આ' પણ થાય છે.

હસ્ + અ + હિ = હસ.

ગચ્છ + અ + હિ = ગચ્છાહિ

૪ કોશક જ પ્રયોગમાં ત્રીજા પુરુષનો (એકવચનનો) 'ડ' કે 'તુ' પ્રત્યય લાગતાં પૂર્વના 'અ' નો 'આ' પણ થાય છે.

જેમકે:—સુળ + અ + ડ = સુળાડ, સુળડ, સુળેડ

રૂપાખ્યાન

એકવચન

ચતુરવચન

૧ પુ. હસમુ, હસામુ

હસમો, હસામો

હસિમુ, હસેમુ

હસિમો, હસેમો

૨ પુ. હસમુ, હસેમુ, હસેજ્જમુ

હસહ, હસેહ

હસાદિ, હસહિ, હસેજ્જહિ,

હસેજ્જે, હસ

૩ પુ. હસડ, હસેડ

હસંતુ, હસેંતુ, હસિતુ

હસતુ, હસેતુ

સર્વ પુરુષ

હસેજ્જ

સર્વ વચન

હસેજ્જા

[ડજા, ડજા માટે જુઓ પાઠ ૩]

नान्यतरजाति

सावज्ज (सावय) पापप्रति
 सावुस्य (सावस्य) सावस्य-
 सावस्य पर
 निवाण (निवान) नवान-नवानय
 विहाण (विभान) विहाण-प्रायः
 काल-मनार
 अट्टय (अट्टक) अट्टे
 पहाण (पर्याण) पर्याण

सह (सह) सह
 चउवट्टय (चउवट्ट) चउवट्ट-
 चउवट्ट
 वेण (वेण) वेण-वेण
 छिट्टय (छिट्ट) छिट्टे
 मोत्तिअ (मोत्तिअ) मोत्ति
 अमिअ (अमिअ) अमी-अमी
 वय (वय) वी

विशेषण

लण्ह (लण) लण
 पोअ (पोअ) परोवु-परोवेळं
 पत्त (पत्त) परोवु-परोवेळं
 चउरस | (चउरस) चोरस
 चउरस
 नेहाल (नेहाल) नेहाल-नेहाल
 -नेहाल
 छाविल | (छाविल) छावाळ-
 छावाळ
 जहाल (जहाल) जहाल-जहाल

रसाल | (रसाल) रसाल-
 रसाल
 रत्त (रत्त) रत्त-रत्त
 ठहल (ठहल) ठहो-ठहो-ठहल
 जह-जहो ठहल
 ठहो-जहो ठहल
 तिण्ह (तीण) तीण-तीण
 अत्तिव (अत्तिव) अत्तिव-अत्तिव
 उच्चिट्ट (उच्चिट्ट) उच्चिट्ट-उच्चिट्ट
 तंस (तंस) तंस-तंस

अव्यय

पवर वु-वेस
 पाणा (पाणा) अनेक प्रकार
 वट्ठिअ (वट्ठिअ) वट्ठिअ

तहि (तहि) तहि-तहि
 जहि (जहि) जहि-जहि
 कहि (कहि) कहि-कहि

તું દરદાર ન દરણ
 કે પાપપ્રવૃત્તિને ન કરે
 દે ચિત્ર ! જા અને દરણને
 શોધ
 મુનિ અમંજમને સર્વે
 તું જોટામાં જા અને દાર-
 મને તાર

પોતે પોતાને શોધ, સ્વાર
 ન મમ
 તેનાં સ્વપ્નાં શુભો સ્વો
 પ્રાપ્તિ ! પોતાનાં હોમ ન
 કર પણ તલનો હોમ કર
 સર્વે ભૂતોમાં પ્રેમ કરો
 પ્રાણીના પ્રાણ ન દો
 પોતા ઉપર પાત્ર રાત્ર

સ્વાસ્થ્ય પાછું મુર્ખ
 ન પોતે આચરિય
 ન દળ પ્રાણીનો પ્રાણ
 સંતિદિ ન પુણ્ય માણો
 સંતુલ્ય નિદ્રાપાત્ર પાવર
 રજ
 સર્વ સંધ પાત્ર ન પ્રિય-
 જાતિ મિત્ર !
 શિ નામ હોરજ તે પાત્ર
 જંગલે જાણા દુષ્ટને ન
 મરણજા
 મરણજા પે તુમં ચિન્તા !

પિત્રે નામ ન તદ્દત પાત્ર
 ઉત્તમદત મરણ
 વસ્તુ મુક્તિ નિષ્ઠ
 અમંજમં જાત્ર ન સંવેજા
 મિત્ર ન પાત્ર દિદે
 પાત્રમં પાત્રનં પાત્ર
 પાત્રમં પાત્રનં પાત્ર મરણ
 મુર્ખ અતિદિદે
 નોત્રમ ! સર્વે મા પાત્ર
 સર્વે પાત્ર પાત્રમં પાત્ર
 ન પાત્ર પાત્રમં તુમં નિષ્ઠ !

पाठ १६ मो

विषय (चालु)

विषयना ज तास प्रत्ययो ला नीचे प्रमाणे से :

१ पु०	जामि	जामो
२ पु०	जजासि जजसि	जजाह
३ पु०	जय य एय जज जजा	जज, जजा

सर्वपुठय }
सर्ववचन } जजह

'ज' के 'जा' आदिनाका प्रत्ययो लगाइतां पहेला बाहुना
अन्त्य 'अ' नो 'इ' अने 'ए' धाम छे. जेप्रकार:-

हसू

१ पु०	हसिजजामि	हसिजजामो
	हसेजजामि	हसेजजामो
२ पु०	हसिजजामि	हसिजजाह
	हसेजजासि	हसेजजाह
	हमिजजसि	
	, हसेजजसि	

३ पु० हसिउजय
हमेउजय
हमे
हमेय
हसिउज
हमेउज
हसिउजा
हमेउजा

हसिउज, हमेउज
हसिउजा, हमेउजा

सर्व पुण्य } हसिउज
सर्व पाप } हमेउज

'हो'तु विकारणपाठ 'हो'तु' अंग पाठ. तेना रूपो 'हो' प्रमाणे
आलया ओने ए गीते विकारण लयाहेला तामा खरीत पाठुनी रूपे
आणदा.

विकारण दिनामी 'हो'नी रूपो आ प्रमाणे:

१ पु०	होजामि	होजामी
२ पु०	होउजामि होजामि	होजामि
३ पु०	होउप्रय होय होयय होउ होजा	होजा होजा

सर्व पुण्य } होउज
सर्व पाप } होउज
होजा | (विकारणपाठ)

आप्तं प्राकृतमां वपराएलां बीजी केटलांक अनियमित रूपोः

(कुर्यात्)		कुज्जा
(कुर्याः)		
(निदध्यात्)		निहे
(अभितापयेत्)		अभितावे
(अभिभाषेत)		अभिभासे
(स्यात्)		{ सिया
		{ सिआ
(आच्छिन्यात्)		अच्छे
(आभिन्ध्यात्)		अग्मे
(हन्यात्)		हणिया

क्रियापद साथे नीचे जगबेला शब्दोनी संबंध होय तो आ पाठमां जगबेला विषय प्रययोनी प्रयोग यइ शकें छे.

उअ | अव्यय — ' उअ कुज्जा ' — ' धारुं हुं करे '
 अवि | अव्यय — ' अवि भुजिज्ज ' — ' स्त्राय पण '

श्रद्धा के संभावना अर्थना धातुनी प्रयोग:

सहृ (धातु) — ' सहृहामि सो पाठं पाठिज्ज ' — ' श्रद्धा रागुं हुं ते पाठने भणे '

' संभावयेमि तुमं न बुद्धिज्जसि ' — ' संभावना करुं हुं तुं नही लहे '

' मे साथे कालराचक कोइ पण शब्द (काल, वेला, समय, अवसर, वगैरे)

' कालो जं भणिज्जामि ' — ' यज्जत छे हुं भणुं '

' वेला जं नाणज्जसि ' — ' वेला के तुं पा '

घड़ी, उदारे एक क्रिया दीर्घ क्रियातुं वाच्य होय त्वां एव स्था पाठ्यां कथावेत्या विषय प्रत्ययो एव वराच हे:-

'जह् गुरुं उपासेय सत्यन्तं गच्छेय' — 'हो गुरुनी उपासना करे तो शास्त्रनो छेटीं पामे'

धातुओ

उप+णी (उप+नी) पामे तहं जह्
पञ्च+प्पिण् (प्रत्यर्पण-प्रति+अर्पण)

पाठ् सोपु

पटि+नी | (प्रति+नी) पाठ् देवु-
पटि+णी | गामुं देवु-सदले देवु

पर (१) परयुं-रनीकारयुं-वरदान
देवुं

पाव् (पाप्) पायुं, वराययुं

नृह (नृह) नारा करवी-पापादा-
संय ज्युं

सं+दिस् (सम्+दिष्) संवेष्टो
सापयो-सुचन करयुं

उप+इंस् (उप+इं) वेमारयुं-
पामे जहंमे वराययुं

अणु+जाण् | (अनु+जाना) अनुजा
अणु+जाणा | वापवी-समति आपवी

सं+यष्ट् (सम्+यष्ट्) सदर्शन
करयुं पोपयुं-समययुं

चिणा (चिनु) चययुं-एवमं
करयुं

क्रियातिपत्ति

उदारे परस्पर साकेतवाद्या हे सावयोंतु एव संयुक्त वाच्य सनेतुं होय त्वां तेषां अगामी धेहे क्रियाओ बहे भाव सावेतिव क्रिया वेदी लयावय भावनी होय त्वां हे क्रियातिपत्तिओ प्रयोग वाच्य हे. क्रियातिपत्ति एतेहे क्रियानी अतिपत्ति-अनंतविपत्ति. क्रियानी अतन्मतिपत्ति नूचरता अ क्रियातिपत्तिओ उपयोग वाच्य हे.

प्रत्ययो

सर्धपुण्ड | — गतो, माणो, उज, उजा (हं प्रा० स्था० दा०)

१७९ पृष्ठा १८०)

મુક્તચત્ર

મળ્—મળંતો, મળમાળો
હો—હોઅંતો, હોઅમાળો
હોંતો, હોમાળો

મળ્—મળેજ્જ, મળેજ્જા

હો— હોપજ્જ, હોપજ્જા. હોજ્જ, હોડજા

મુક્તચત્ર

મળંતા, મળમાળા
હોઅંતા, હોઅમાળા

[યાદો:-મારીજાતિમાં ન્તી, ન્તા તથા માળી અને માળા પ્રયોગો લગાડવાના છે. આવાં મારીજાતિનાં રૂપો તથા ક્રિયાલિપિત્તનો મુક્તચત્રની પ્રયોગ વાંચકામાં કે જોવામાં નથી આવ્યો છતાં અહીં બે આ વર્ગનાં રૂપો વતાવ્યાં છે તે માત્ર કલ્પનારી સમજવાનાં છે.]

મુનિ પાપમે વર્જે
ચાચાર્યને કોપાવવા નહિ
જોતરમાં વી વાવ
ધર્મના કામ માટે ત્વરા કર
શુદ્ધું હું ધર્મ માટે ધન
વાપરે
પુત્ર મળે તો પંડિત થાય.
(ક્રિયાલિપિ.)

શ્રદ્ધા રાખું હું તે સત્ય
વચનને ઘોળે
સમય છે હું ધન મેળું કરું
ધારું હું તે સારા કામ
માટે સંમતિ આપે
શિષ્યને ગુપ્તી પાસે લઈ જા
તને ઘન માટે મૂલ્યન કરું

વિશેષ તાપે ન લમે પમતે
વસે મુક્તચત્રે નિષ્પન્ન
ઉત્તમદ્ર મનેમર
મોયમા ! મનસે મા પમાયવ

ચાલાપે મરણે અગદ મને
સાવજ્જ વરજવ મુખી
દીવો હોંતો તથા અંચ-
ચારો નરમંતો

न कोषण आश्रयिणं
 वनिर्दि न कुट्टियञ्ज्ञा
 खमुद्यो निमुधुणे पायस्म
 मलं

सर्वं गंधं कण्ठं च चित्त-
 जट्टेय निम्बू
 रावणो नीले स्वर्गलो तथा
 रामो न स्वर्गलो

पाठ १७ मो

आकारांत, इकारांत, ईकारांत अने उकारांत नामो [नारीजाति]

प्राकृतमा आकारांत नामो धे आत्मां ते-पेठ्याक आकारांत नामोसु मूळ रूप आकारांत होय ते अने नारीजातिं मींम तेचो आकारांत वनेलां होय ते थारे बीजां पेठ्याक आकारांत नामोसु मूळ रूप तेसु आकारांत नदी होय पण तेचो बीजां मींम आकारांत निदमने मींम आकारांत वनेलां होय ते.

आ मींम ए वधे आकारांत नामोनां म्यो वधेलां ते. जेजे मूळची आकारांत नदी तेमने मयोपमसु एकरचन प्रथमा विभक्ति 'तेसु' च नाव ते थारे जेजे मूळची आकारांत ते तेमने मयोपमसु एकरचन कारणां तेमनां आश 'आ' मी विभक्ति 'ए' वरवामां थारे ते- (हे० प्रा० प्ता० टी० १७५) ए देव नामोनां म्योमां बीजां वयो जे नदी.

जैनयोः—ननान्दु — नणंदा — हे नणदा !

अथनरम् — अन्तरम्ना — हे अन्तरम्ना !

नरित् — नरिया — हे नरिया !

नरिया — हे नरिया !

पाष् — पाया — हे पाया !

मूळ अकारांत	माल	—	माला	—	हे माले !	हे माला !
	रम	—	रमा	—	हे रमे !	हे रमा !
	कान्त	—	कान्ता	—	हे कान्ते !	हे कान्ता !
	देवत	—	देवता	—	हे देवते !	हे देवता !
	मेघ	—	मेघा	—	हे मेहे !	हे मेघा !

रूपाख्यान

माला [मूळ अकारांत]

एकवचन

बहुवचन

१ माला=माला (माला)

१माला+उ=मालाउ

माला+ओ=मालाओ

२ माला+म=२मालं (मालाम्)

१माला=माला (मालाः)

माला+उ=मालाउ

माला+ओ=मालाओ

माला=माला (मालाः)

३ १माला+अ=मालाअ (मालया)

माला+हि=मालाहि (मालाभिः)

माला+इ=मालाइ

माला+हि=मालाहि

माला+ए=मालाप

माला+हि=मालाहि

४ माला+अ=मालाअ

माला+ण=मालाण (मालानाम्)

माला+इ=मालाइ

माला+ण=मालाण

माला+ए=मालाप (मालार्ये)

५ १माला+अ=मालाअ (मालायाः)

१. हे० प्र० व्या० ८।३।२७ २. हे० प्र० व्या० ८।३।२८ तदा

८।३।२९ ३. हे० प्र० व्या० ८।३।२९ ४. पञ्चमी विभक्तिया अकारात्

मासने लयात् 'उ', 'ओ', 'हे' अणि 'लो' प्रत्ययेषु लय अस्ति अणनेत्यं

तस्मात् लयात् अणि हेः लयने—मालाउ, मालाओ, मालाओ, मालाओ.

मान्वा+इ=मान्वाइ

मान्वा+ण=मान्वाण

मान्वा+हितो=मान्वाहितो

मान्वा+हितो=मान्वाहितो

(मान्वाभ्यः)

मान्वा+सुंतो=मान्वासुंतो

६ मान्वा+अ=मान्वाअ

मान्वा+ण=मान्वाण (मान्वाणाम्)

मान्वा+इ=मान्वाइ (मान्वायाः)

मान्वा+णं=मान्वाण

मान्वा+ण=मान्वाण

७ मान्वा+अ=मान्वाअ (मान्वायाम्)

मान्वा+सु=मान्वासु (मान्वासु)

मान्वा+इ=मान्वाइ

मान्वा+सुं=मान्वासुं

मान्वा+अ=मान्वाअ

स्व० मान्वा=मावे ! (हे मावे !) मान्वा+उ=मान्वाउ

मान्वा=मावा !

मान्वा+ओ=मावाओ

मान्वा+मान्वा (मान्वाः)

वाया (वाक्) [मूल अकारान्त नहि]

'वाया'वां वायां स्त्री 'वाया' लिंगं च वायायां से. विशेषतः वायु
संश्लेषणमां से: 'हे वाया!' ए एव च रूपं वाय, एव 'वाये' 'वाया'।
एवां ये स्त्री न वाय.

इकारान्त

पुलि

१ पुली (पुलि.)

पुलि+उ=पुलीउ

पुलि+ओ=पुलीओ (पुलि.)

पुलि+पुलि

२ बुद्धिः (बुद्धिम्)

२ बुद्धि+उ=बुद्धीउ

बुद्धि+ओ=बुद्धीओ

बुद्धि=बुद्धी (बुद्धीः)

बुद्धीहि

बुद्धीहि (बुद्धिमिः)

बुद्धीहि

३ बुद्धीमः

बुद्धि+भा=बुद्धीभा (बुद्ध्या)

बुद्धीइ

बुद्धीप

४ बुद्धीमः

बुद्धीमा

बुद्धीइ (बुद्धये)

बुद्धीप (बुद्धये)

बुद्धीण (बुद्धीनाम्)

बुद्धीणं

५ बुद्धीमः

बुद्धीभा (बुद्ध्याः)

बुद्धीइ

बुद्धीप (बुद्धेः)

बुद्धीहितो

बुद्धीहितो (बुद्धिभ्यः)

बुद्धीसुतो

६ बुद्धीमः

बुद्धीभा (बुद्ध्याः)

बुद्धीइ

बुद्धीप (बुद्धेः)

बुद्धीण (बुद्धीनाम्)

बुद्धीणं

७ बुद्धीमः

बुद्धीभा (बुद्ध्याम् ,

बुद्धीइ

बुद्धीप

बुद्धौ)

बुद्धीसु (बुद्धिषु)

बुद्धीसुं

सं० बुद्धी, बुद्धि (बुद्धे !)

बुद्धीउ, बुद्धीओ, बुद्धी (बुद्ध्याः)

१. हे० प्रा० व्या० ४।३।२। २. हे० प्रा० व्या० ४।३।२।

३. हे० प्रा० व्या० ४।३।२। ४. सूत्रे पृ० २१६ विषय ८-बुद्धीः, बुद्धीमो, बुद्धिमा.

ईकारान्त

नदी

१ नदी (नदी)	नदी+आ=नदीआ नदीइ नदीओ (नपः) नदी
२ नदि१ (नदीम्)	नदीआ नदीउ नदीमो नदी (नदीः) नदीहि (नदीभिः) नदीहिं नदीहिँ
३ नदीअ नदीआ (नपा) नदीइ नदीए	
४ नदीअ नदीआ नदीइ नदीए (नपं)	नदीण (नदीनाम्) नदीणं
५ नदीअ नदीआ (नपः) नदीइ नदीए नदीहितो	नदीहितो (नदीनपः) नदीहितो

१. हे० आ० ब्या० दा० १२८४ २. हे० आ० ब्या० दा० १२८५ ३. हे०
आ० ब्या० दा० १२८६ ४. हे० आ० ब्या० दा० १२८७ ५. हे० आ० ब्या० दा० १२८८
६. ब० १२८९ ७. १२९० विष्णु-४ नदी, नदीओ नदिओ.

६ नदीव	नदीण (नदीनाम्)
नदीआ (नद्याः)	नदीणं
नदीइ	
नदीप	
७ नदीअ	नदीसु (नदीषु)
नदीभा (नद्याम्)	नदीसुं
नदीइ	
नदीप	
सं० १नदि ! (नदि !)	नदीआ
	नदीउ
	नदीओ (नद्यः)
	नदी

उकारांत

धेणु (धेनु)

१ धेणु (धेणुः)	धेणूउ२
	धेणूओ (धेनवः)
	धेणू
२ धेणुं१ (धेनुम्)	धेणूउ२
	धेणूओ
	धेणु (धेनूः)
३ धेणुअ१	धेणूहि
धेणूआ (धेन्या)	धेणूहि (धेनुमिः)
धेणूइ	धेणूहिं
धेणूप	

१. हे० प्रा० व्या० ८।१।१५ २. हे० प्रा० व्या० ८।१।१५

३. हे० प्रा० व्या० ८।१।१५ ४. हे० प्रा० व्या० ८।१।१५

- ४ धेणूअ धेणूण (धेनूनाम्)
 धेणूआ धेणूणं
 धेणूइ
 धेणूए (धेनवे, धेन्ये)
 ५ धेणूअ धेणूण (धेनूनाम्)
 धेणूआ (धेनवाः, धेनोः)
 धेणूइ
 धेणूए
 १ धेणूड
 धेणूखो
 धेणूखो
 धेणूहितो धेणूहितो (धेनुन्यः)
 धेणूखुंतो
 ६ धेणूअ धेणूण (धेनूनाम्)
 धेणूआ (धेनवाः, धेनोः) धेणूण (धेनूनाम्)
 धेणूइ धेणूणं
 धेणूए
 ७ धेणूअ धेणूण (धेनूनाम्)
 धेणूआ (धेनवाः, धेनोः) धेणूण (धेनूनाम्)
 धेणूइ धेणूणं
 धेणूए
 ८ धेणूअ धेणूण (धेनूनाम्)
 धेणूआ (धेनवाः, धेनोः) धेणूण (धेनूनाम्)
 धेणूइ धेणूणं
 धेणूए
 ९ धेणूअ धेणूण (धेनूनाम्)
 धेणूआ (धेनवाः, धेनोः) धेणूण (धेनूनाम्)
 धेणूइ धेणूणं
 धेणूए
 १० धेणूअ धेणूण (धेनूनाम्)
 धेणूआ (धेनवाः, धेनोः) धेणूण (धेनूनाम्)
 धेणूइ धेणूणं
 धेणूए

उपसर्गान्त

वह (वध्)

- १ वह (वध्) (हि० अ० ४५०) वहड, वहडो (वध्) (हि० अ० ४५०) वह
 २ वह (वध्) (हि० अ० ४५०) वहड, वहडो (वध्) (हि० अ० ४५०) वह
 ३ वह (वध्) (हि० अ० ४५०) वहड, वहडो (वध्) (हि० अ० ४५०) वह

२ बहु (बधूम्) (हि० प्रा० म्या० ८।३।३६ तथा ५)	बहुत, बहुओ बहु (हि० प्रा० म्या० ८।३।५१) (बहु)
३ बहुभ (हि० प्रा० म्या० ८।३।२९१)	बहुहि (बधूभिः)
बहुभा (बध्वा)	बहुहि
बहुइ	बहुहि
बहुण	
४ बहुभ	बहुण (बधूनाम्)
बहुआ	बहुणं
बहुइ	
बहुण (बध्वे)	
५ बहुभ	
बहुआ (बध्वाः)	
बहुइ	
बहुण	
बहुउ	
बहुओ	
बहुओ	
बहुओ	
बहुदितो	बहुदितो (बधूभ्यः)
	बहुसंतो
६ बहुभ	बहुण (बधूनाम्)
बहुभा (बध्वाः)	बहुणं
बहुइ	
बहुण	
७ बहुभ	बहुसु (बधूष)
बहुआ (बध्वाम्)	बहुसु
बहुइ	
बहुण	
सं० बहु (बधु !)	बहुओ, बहुउ (बध्वः)
(हि० प्रा० म्या० ८।३।४३१)	बहु

મામનું ળંગ અને પ્રયયોનો ળંગ એ અને હુડા વાંચીને જ જણાવેલાં છે અને મામે એ હાથથી સાધિય વળી દોરક અને પણ વુડી વુડી જણાવેલાં છે.

આચાર્યત, ટકાર્યત, ઈચાર્યત, હકાર્યત અને જહાર્યત—આવીઆતિ—મામોનાં અર્થ કરો મૂળન ગરજાં છે, જે ધેર છે તે નદિ કોલે છે. એવી મૂક ળંગ અને પ્રયયોનો વિભાગ—એ પદ્ધતિ એક જ અલે મુખી એ અર્થી સાધનિકા સમજાવેલી છે.

દીર્ઘ ઈચાર્યત મામોને પ્રથમા અને દ્વિતીયાના અનુવચનમાં એક 'આ' પ્રયય મલો યાને છે તથા આચાર્યત વિદાય હજી અર્થ મામોને તૃતીયાથી ચામી મુર્ધાના એકવચનમાં પણ 'આ' પ્રયય તથારે યાને છે—આવેનાં કરો જ આ ધેરપાર જણાવી આપે છે.

એ જારે પ્રચારનાં મામોનાં અર્થ કરો મૂળ ગરજાં છે તથા સંસ્કૃત કાથેની સામન્તમણી વાગવદા અને વિશેષ રસદ કાથા છે દોરવાની હરે કરો જણાવેલાં છે તથા એ કરો દ્વારા મામોનાં પ્રચરિત કરોની રાધામણીનું પણ માન થાક એમ છે.

૧ 'ઓ' અને 'મ્' પ્રયય વિદાયતા લીજા અથા પ્રચરો અમાનાં પૂરેલો રસદ દીર્ઘ થાક છે: 'હુડીઓ', 'ધેનુઓ'.

૨ 'મ્' પ્રયય જાગતાં પૂરેલો રસદ હજી યાવ છે: 'નદિ', 'મ્હુ'.

૩ અર્થી મૂલ ળંગ જ હાથચાટુ છે અર્થી હેને દીર્ઘ કરીને વાગચાટુ છે: 'હુડી', 'ધેનુ'.

૪ ઈચાર્યત હકાર્યતનું સંલોપનનું એકવચન વિદાયે દીર્ઘ થાક છે: 'હુડિ !' 'હુડી !', 'ધેનુ !' 'ધેનુ'.

૫ ઈચાર્યત હકાર્યતનું સંલોપનનું એકવચન હજી થાક છે: 'નદિ !' 'મ્હુ !'.

शब्दो

सक्ता (शक्ता) शक्ता

मेधा (मेधा) मेधा-मुदि

पञ्जना (पञ्जना) पञ्ज

सञ्जना (सञ्जना) सञ्ज-साज-समञ्ज

संज्ञा (संज्ञा) संज्ञ

संज्ञा (संज्ञा) संज्ञ-संज्ञानी

भुषणा (भुषणा) भूष

तिसा (तिसा) तिस-नामच

तृणा (तृणा) तृणा

मुष्ठा } (मुष्ठा) मुष्ठा-मुष्ठा

पुष्ठा (पुष्ठा) पुष्ठा

सिता (सिता) सिता

आषा (आषा) आषा-आषा

भुषा (भुषा) भूष

द्विषा (द्विषा) द्विषा

निषा (निषा) निषा-निषा

भ्रिषा (भ्रिषा) भ्रिषा-भ्रिषा

नाषा (नाषा) नाष

माषा (माषा) माष

सलाया (सलाया) सली

मष्टिआ (मष्टिआ) मष्टी

मक्षिआ } (मक्षिआ) मक्षी

मच्छिआ } -मच्छी

कलिआ (कलिआ) कली

विज्जुला (विज्जुला) वीज्जुली

जिम्मा } (जिम्मा) जीम

जीहा } (जिहा) जीम

अज्जउरसा (अज्जउरसा) अज्जउरसा

आसिसा (आसिसा) आसिसा

-आसिसी

धुआ (धुआ) धुआ

नणया (नणया) नणय

पिउच्छा } (पिउच्छा) पिउच्छा

पिउसिआ } नी पदेय-पदे

माउसिआ } (माउसिआ) माउसी

माउच्छा } -माउसी पदेय

माया (माया) माया-माया-माया

माया (माया) माया-माया

माया } (माया) माया-माया

माया } (माया) माया-माया

१. हे० प्र० अ० ८१११० २. हे० प्र० अ० ८११११

३. हे० प्र० अ० ८१११२ ४. हे० प्र० अ० ८१११३ ५. हे० प्र० अ० ८१११४ ६. हे० प्र० अ० ८१११५ ७. हे० प्र० अ० ८१११६ ८. हे० प्र० अ० ८१११७ ९. हे० प्र० अ० ८१११८ १०. हे० प्र० अ० ८१११९ ११. हे० प्र० अ० ८११२०

કચલી (કચલી) કેટ
 નારી (નારી) નારી-નાર
 રચળી (રચળી) રચળી-રેળ
 નાઈ (નાઈ) રાત
 બાઈ (બાઈ, બાઈ-બાઈ) માતા
 કુમારી (કુમારી) કુમારી
 તરુણી (તરુણી) તરુણ યી
 સમળી (સમળી) સાળી
 સાદુલી | (સાળી) ..
 નળુલી (નળી) નાલડો-છો
 રૂંધી | (રૂં)-છો-ભિરિયા
 થી

યદિળી (મગિની) રહેત
 વારાજમી | (વારાજમી) વારાજ
 વાળારસી | -ચાપાચા
 પિન્ગી (પૂર્ણી) પૂર્ણી
 પુરવી (પૂર્ણી) ..
 સાડી (સાડી) સાડી
 મિતી (મિતી) મિત્ર પ-મિત્રી
 અન્નુ (આળી) આનુ-આળે
 કળેશુ (કળેશુ) કાળેશી
 કાળકંધુ (કાળકંધુ) કોળી
 અલાકુ | (અલાકુ) અલાકી-
 લાકુ | ..
 વદુ (વદુ) વદુ

તેની જીમ ઉપર અમૃત છે
 અને તારી જીમ ઉપર
 ફેર છે
 તેનો સાનુ મને આશિષ
 આપશે કે તારા કલ્યાણ
 થાઓ
 માય અને દાવણી ફૂલની
 માઝા વડે જોડશે
 કોનિ અને કાવેની વિનિ
 માટે પ્રયત્ન કરો

જેને વિવેકની સમગ્ર નથી
 તે પગુ છે
 દે જેન ! તારી નળેદની
 ખાંસને સચો ન ખે
 તેમ પૂં થેત.
 આજે પડ્યો છે તેથી પ્રાણનો
 નહિ મને
 પુત્ર અને તો પદ્મિત થાય.
 [કિયાતિ]
 આકાશમાં ચીમચીમ દમગાં
 હવેકો એમ જોડીય દે

अप्येह कालो नृरन्ति राहो
 परेहि परं
 हे भूआ ! जह्य देवस्य
 पट्टिज्जामि नह्य पट्टणो
 पट्टिज्जामि
 वामा अ मय अवरत्नं
 दीपो हंतो नया धंधयारो
 नरुन्तो
 पत्तय, देहि मे संदेयं, मा
 कया
 गच्छाणं तुम्हे देवाणुप्पिया !
 आहारमिच्छे मियमेनपिज्जं

समणो गिहां न कुन्विया
 खंति मेवेज्ज पट्टिज्ज
 मिथं कालेण भवन्त्य
 तुम्हे गच्छन्तो नया अग्गे
 गच्छन्ताणा
 नयो तस्य मा भाहि
 उट्ठेह, वज्जामो
 धामानुहं देवाणुप्पिया ! मा
 पट्टिज्जं कंठ
 पयाणं ज्ञानमेव उरजेहि
 संदिमत्तु णं देवाणुप्पिया !
 जं अग्गाणं पज्जं

पाठ १८ मो

प्रेरकमेद

प्रेरकः प्रत्ययो

ख | (अय) (हे प्र प्र २०११११)

प्राप | (आपय)

युक्त प्रत्यये 'अ' 'इ' 'आ' 'उ' 'ए' 'ओ' प्रत्यय प्रत्ययान्तो हेतु
 प्रेरकः अय विदाय आय भेदः

प्रा + अ = प्राअ
 प्रा + इ = प्राइ

प्रा + आ = प्राआ
 प्रा + उ = प्राउ

૧ મૂળ ધાતુના ઉપાંત્યમાં રહેલા 'ઈ'નો પ્રાયઃ 'એ' થાય છે અને 'ઉ'નો પ્રાયઃ 'ઓ' થાય છે: (હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૪૨૩૭)

વિસ્ + વેસ્ - વેસઈ, વેસેઈ, વેસાવઈ, વેસાવેઈ.
દુહ્ + દોહ્ - દોહઈ, દોહેઈ, દોહાવઈ, દોહાવેઈ.

૨ ઉપાંત્યમાં લઘ્વસ્વરવાળા ધાતુમાત્રને 'અવિ' પ્રત્યય પણ લગાડે છે: (હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૩૧૫૦૧)

ચૂસ્ + અ - ચૂસઈ, ચૂસેઈ
ચૂસાવઈ, ચૂસાવેઈ
ચૂસાવિઈ

૩ 'અ' અને 'એ' પ્રત્યય લગતાં ધાતુના ઉપાંત્ય 'અ'નો 'આ' થાય છે: (હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૩૧૫૩૧)

સ્વમ્ — સ્વામ — સ્વામઈ
સ્વમ્ — સ્વામે — સ્વામેઈ

૪ એકમાત્ર 'ભમ' ધાતુનું પ્રેરક અંગ 'ભમાડ' (ભમ્+આટ) પણ લાગે છે: (હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૩૧૫૧૧)

ભમ્ + અ - ભામઈ. ભમ્ + ઇ - ભામેઈ.
ભમ્ + આવ - ભમાવઈ. ભમ્ + આવે - ભમાવેઈ.
ભમ્ + અડ - ભમાડઈ, ભમાડેઈ.

૫ આર્યપ્રાકૃતમાં કોઈ કોઈ પ્રયોગોમાં પ્રેરણામૂલક 'અથે' પ્રત્યય પણ

૧. ગુજરાતી ભાષામાં પણ 'આટ' પ્રત્યયવાળાં પ્રેરક ધાતુઓનો પ્રચાર કાંઈ ઓછો નથી: ચાડયું-ચટાડયું, નંધયું-ડંધાડયું, જાગયું-જગાડયું, જીવયું-જીવાડયું, જમયું-જમાડયું, વગેરે.

भविष्यकाल एकव०

- खाम— खामिस्सं, खामेस्सं
 खामिस्सामि, खामेस्सामि
 खामिहामि, खामेहामि
१. खामे— खामेस्सं, खामेस्सामि, खामेहामि, खामेहिमि
 खमाव— खमाविस्सं, खमावेस्सं.
 खमाविस्सामि, खमावेस्सामि
 खमाविहामि, खमावेहामि
 खमाविहिमि, खमावेहिमि
- खमावे— खमावेस्सं, खमावेस्सामि
 खमावेहामि, खमावेहिमि

खाम— खामेज्ज, खामेज्जा | सर्वपुण्य
 खमाव— खमावेज्ज, खमावेज्जा | सर्ववचन

आज्ञार्थ

- खाम— खाममु, खामामु, खामिमु, खामेमु
 खामे— खामेमु, खामेहि, खामे
 खमाव— खमावउ, खमावतु
 खमावे— खमावेउ, खमावेतु

विध्यर्थ

- खाम— खामिज्जामि, खामेज्जामि
 खामे— खामेज्जमि, खामिज्जन्ति
 खमाव— खमाविज्जइ, खमावेज्जइ
 खमावे— खमावेज्जइ, खमाविज्जइ
- खाम— खामिज्जइ, खामेज्जइ | सर्वपुण्य
 सर्ववचन

ક્રિયાતિપત્તિ

શ્વામ— શ્વામેતો, શ્વામેતો, શ્વામિતો.

શ્વામમાણો, શ્વામેમાણો

શ્વામે— શ્વામેતો, શ્વામિતો, શ્વામેમાણો

શ્વામાય— શ્વામાયેતો, શ્વામાયેતો, શ્વામાયિતો

શ્વામાયમાણો, શ્વામાયેમાણો

શ્વામાયે— શ્વામાયેતો, શ્વામાયિતો, શ્વામાયેમાણો

આ પ્રસારે પ્રત્યેક પ્રત્યેક અમને સ્વીકારવા પુરુષોત્તમ પ્રસારી
અમારી મેળની મયો મારી બેસાતી છે.

પ્રત્યેક અમનેદ અને સ્વીકારવા પ્રત્યેક અમનેદના પુરુષોત્તમ પ્રસારી
પણ પ્રત્યેક અમનેદ જ તે તે અમનેદની અને અમનેદના પ્રસારી જોડી અમા-
અમાનો માથવાળા છે અમનેદ અમનેદના પ્રસારીની સમજ હવે અમનેદના
પાદોમાં ભાવવાતી છે.

ધ્યાતુ

कील (क्रीड) क्रीडा करवी-
रमत रमवी

छोल-छोलवुं

ताव (तापय) ताववुं-तपाववुं

झाम-वाळवुं

क्रिण (क्रीणा) शरीदवुं-वेचावुं
लेवुं

आ+ढा (आ+दृ) आदर करवो

प+अव् (प्र+शापय) जणाववुं

सं+घ् (सं+ख्या) कहेवुं

पज्जर (प्र+उत्+चर्-प्रोचर)

कहेवुं

वज्जर (वि+उत्+चर्-व्युचर) ,,

चव् (वच्) ,,

जंप् (जल्) ,,

पितुण् (पिशुनय) कहेवु, चाही करवी

मुण् (मन्) जाणवुं

पिज्ज् (पीय पीवुं

घ् - डंघवुं

अध्भुत्त (अध्भृत्) अघोडवुं-

आभडवुं-नडावुं

उ+ट्ट (उन्+स्था) उठवु

छाय { छाद्) छावुं-ढांघवुं,

छाज { चांघवुं

मेळव् (मेळय) मेळवुं-मेळवुं

-एकमेक करवुं

दक्षस्व (दक्ष) दाखवुं-देशा-

खुं-कही खानवुं

प+णाम् (प्र+णाम) आपवुं-

सेवामां रज्ज करवुं

ओ+ग्गाल् (उद्+गार) ओगावुं

आ+रोव् (आ+रोप) आगेवुं

भर् } (स्मर्) स्मरण करवुं

भल् }

चय् (शक्) शक्वुं

जीह (जिही) लाजवुं

अण्ह (अरना) अशन करवुं-

जमवुं-नावुं

आ+ढव् (आ+रभ) आरभवुं

शर करवुं

चुक्क (चुत्तक) चुक्वुं-भट थवुं

पुलोअ { (प्र+लोक) प्रयो-

पुलअ { कवुं-जोवुं

पुलआअ (पुलकाय) पुलक्षित

थवुं-उठवुं

वलग्ग (वि+लम्) वलगवुं-नयवुं

प+दग्गाल् (प्र+शाब्) पगावुं

-पावुं

सिह (स्मृ) स्मृता करवी

प+ट्टव् (प्र+स्थाप्) पाठवुं

वि+ण्णव् (वि+शर्) वीकवुं

अहिव् - आणवुं

जामाउस (जामातृक) जमाइ
मग्गु (मद्गु) एक प्रकारनी
माछली

कंद (स्कन्द) स्कन्द-कनक
हरिअंद (हरिध्वन्द) हरिचर
राज

(नान्यतरजाति)

दुद्ध (दुग्ध) दूध
सित्थ (सिक्थ) सीथ-एक
कण मात्र
आमलय (आमलक) आमलुं-
आंवलुं
विचय (विम्बक) विच-प्रति-
विच-बीचुं

कुंडलय (कुण्डलक) कुंडल-
कुण्डल
उत्पल (उत्पल) उत्पल-कमल
समाण (श्मशान) ममाण
अद्विजाण (अभिज्ञान) एमाण
चम्म (चर्मन्) चाम-चामड
पुठ्ठय (पृष्ठक)

[नारीजाति]

गोट्टो (गोट्टो) गोट-गोटली
विट्ठि | (विट्ठि) वेठ
वेठि |
घत्ती (घात्री) घात्री
फिवा (रुवा) रुपा
घिणा (घृणा) घिण-घृणा
सामा (श्यामा) युवति-सौ

गोरी (गोरी) गोरी-पारंगती,
गोरी श्री
रेखा } (रेखा) रेखा-लीछ-
रेहा } लीछो
लेहा }
क्रिया (क्रिया) क्रिया-विधि-
विधान
किसरा (कसर) नीनरी
समिद्धि (समृद्धि) समृद्ध

विशेषण

मुक्त (मुक्त) मुक्त-इद
सक्त (सक्त) सक्त-शक्तिमान
भुक्त (भुक्त) भुक्त-भोगवेदुं
नग्ग (नग) नाग

सक्त (सक्त) आशक्त
किलिन्न (कल्लिन्न) गीठ-भीनु-
गीठ-भीनु
निधल (निधल) निधल

નિદ્ર (નિદ્ર) નોટ
છટ (૫૪) છટ

ગુન (૫૫) ગુન-ગોવેન-ગુપ્તિ
ગુન (૫૫) ગુને
મુન (૫૫) મુન

પુન્ય સ્ત્રીને પુત્રાચે છે
માતાપ પાલકને પમાળાણું
મોકરો છોકરાંને સ્માલશે
મતાર તાકડાને છોળાયત
નો મંવાલું ધાત
રાજાપ પીને સ્વીદાણું
ગોવાળો પશુને પાણી
પીવડાયે

માઈ પોતને સાવરાને વને
પાટયે છે
નાના પુત્રાને માટે વરેણાં
વડાવશે
તે સારાં કાર્યો વટે પીતિને
કેળાવે છે
મેટ સોમાવા પોત્તાં વરને
મમતાવશે

સેટ્ટી સરીરમિ તેતું
જોવપડાયદ
નિયં કુમારં દંતિમિત
મહાવિદિદ
મિલો મિત્રમણ કાણ
મિત્રમણી
સ્ત્રીનો મેલમ સરીરં
દેવકાવેનિ
માથા પુત્રં નિદ્રે કિતરં
સમાવેદદ

નવંદા પુતિ કેવાવેલી
તયા પુત્રી ન મંદેલી
વિરજાવી બંને વિરજાવિ
વિરજાવિ વડેવેદ
મુન મીતે પમાળાણ
મતાવીને મોવમે મતાવ
મોવમે મોમે ધમન મુળાવ

પાઠ ૧૯ મો

ભાવે પ્રયોગ

અને

કર્મણિ પ્રયોગ

પ્રત્યયો

$\left. \begin{array}{l} \text{ઈઅ} \\ \text{ઈય} \\ \text{ઈજ્ઞ} \end{array} \right\} (ય) \text{ (હે° પ્રા° ગ્યા° ૮૧૩/૧૬૦૧)}$

કોઈ પણ ધાતુનું ભાવપ્રધાન કે કર્મપ્રધાન અંગ બનાવવું હોય ત્યારે તેને 'ઈઅ' 'ઈય' અથવા 'ઈજ્ઞ'—એ ત્રણમાંથી ગમે તે एक પ્રત્યય લગાડવાનો છે.

એ ત્રણે પ્રત્યયો ફક્ત વર્તમાનકાળ, વિધ્યર્થ આશર્થ કે તાત્કાલિક-મૂળકાળમાં જ વાપરી શકાય છે તેથી ભવિષ્યકાળ, ક્રિયાસિત્તિ વગેરે અર્થમાં ભાવેપ્રયોગ અને કર્મણિપ્રયોગ, કર્તરિપ્રયોગની જેમ સ્થાપવાનો છે.

માત્ર એટલે ક્રિયા. જે પ્રયોગ મુખ્યપણે ક્રિયાને જ ચતાવે તે ભાવેપ્રયોગ.

અકર્મક ધાતુઓનો ભાવેપ્રયોગ થાય છે. ગૂજરાતી વ્યાકરણમાં રોવું, જગવું, મૃવું, ટપવું, લાગવું વગેરે ધાતુઓ જ અકર્મક તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. ત્યારે અહીં તો જે ધાતુઓ સકર્મક હોય છતાં પ્રયોગમાં તેમનું કર્મ ન કહેવાયું હોય—અધ્યાહારમાં હોય તેઓ પણ અકર્મક ગણાય છે. તેથી જ શાવું, પીવું, જોવું, ચટવું, કરવું વગેરે સકર્મક

ધાતુઓ પણ તેમના કર્મની અધિક્ષતાની અપેક્ષા, અકર્મક તરીકે તેમનાદ છે. એ વસ્તુ પ્રકારના અકર્મક ધાતુઓનો ભાવેપ્રયોગ થાય છે.

વર્ત્તા, ક્રિયા દ્વારા જેને વિશેષરૂપે જાણે તે કર્મ-નાની સોડી કરી ક્રિયાઓનું પાઠ. જે પ્રયોગ કર્મને જ સૂચિત કરે તે કર્મણિપ્રયોગ. ભાવે અને કર્મણિપ્રયોગની અંગો

માનસૂત્રક અંગો

ધીટ-ધીટીઅ
ધીટિજ
ઉંપ-ઉંપીઅ
લગિજ
કાટ-કાટીઅ
કાટિજ

ગા - ગાઈઅ
ગાઈજ
લજ્જ-લજ્જીઅ
લજ્જિજ
પુટ - પુટીઅ
પુટિજ

ધોહ-ધોહીઅ
ધોહિજ

દો - દોઈઅ
દોઈજ

કર્મસૂત્રક અંગો

પા - પાઈઅ
પાઈજ
દા - દાઈઅ
દાઈજ
જા - જાઈઅ
જાઈજ
લા - લાઈઅ
લાઈજ

પટ - પટીઅ
પટિજ
કાટ - કાટીઅ
કાટિજ
પટ - પટીઅ
પટિજ
ગા - ગાઈઅ
ગાઈજ

કાટ - કાટીઅ
કાટિજ

ધોહ - ધોહીઅ
ધોહિજ

એ રીતે ધાતુપાઠની માધ્યમથી અને કર્મણીની અને કર્મણીની રીતે

છે અને તૈયાર થઈલાં અંગને તે તે કાઠના પુરુષોધક પ્રત્યયો લગાવી તેમનાં રૂપો સાધી ડેવાનાં છે:

વર્તમાનકાલ

ભાવપ્રધાન

વીહીઅદ, વીહિજ્જઈ (ભીયતે)

વીહ્+ઈઅ+ઈ-વીહી-અદ,-પદ્-અપ,-અપ,

વીહ્+ઈજ્જ+ઈ-વીહિ-જ્જઈ,-જ્જેઈ,-જ્જપ,-જ્જેપ

સર્વપુરુષ } વીહીપજ્જ, વીહીપજ્જા
સર્વવચન } વીહિજ્જેજ્જ, વીહિજ્જેજ્જા

ભાવપ્રધાન પ્રયોગોમાં ભાવ-ક્રિયા-જ મુખ્ય હોય છે. પ્રથમ કે દ્વિતીય પુરુષ એમાં સંભવતો નથી તેમ વે ત્રણ વા તેથી અધિક સંખ્યા પણ સંભવી શકતી નથી માટે તે દ્વારા તે તે પુરુષોનું વા એકથી અધિક સંખ્યાનું સૂચન થઈ શકતું નથી. સાધારણ રીતે ભાવેપ્રયોગ, ત્રીજા પુરુષના એકવચનદ્વારા વ્યવહારમાં આવે છે.

કર્મપ્રધાન

મળીયઈ, મળિજ્જઈ મંથો (મળ્યતે ગ્રન્થઃ)

મળ્+ઈઅ+ઈ-મળી-અદ,-પદ્-અપ, અપ

મળ્+ઈજ્જ+ઈ-મળિ-જ્જઈ, જ્જપ, જ્જેપ

મળીયંતિ મંથા (મળ્યન્તે ગ્રન્થાઃ)

મળિજ્જંતિ

મળ્+ઈઅ+ન્તિ-મળી-યંતિ,-યંતિ,-યંતે,-યંતે,-યદ્યે,-યેદ્યે

મળ્+ઈજ્જ+ન્તિ-મળિ-જ્જંતિ, જ્જંતિ,-જ્જંતે,-જ્જંતે,-જ્જંતે,જ્જંતે,જ્જંતે

सर्वेषुगप | भणीपञ्ज,
सर्ववचन | भणिज्जेज्ज,

पुच्छीयसि तुमं (पुच्छपन्ने न्यम

पुच्छिज्जसि

पुच्छ्+इय+सि+पुच्छी-यसि,-येसि,-यसे,-येसे

पुच्छ्+इज्ज+सि-पुच्छि-ज्जसि, ज्जेसि, ज्जेसे

पुच्छीयामि

पुच्छिज्जामि

अहं (पुच्छपे अहम्)

पुच्छ्+इय+मि-पुच्छी-यमि,-यामि,-येमि

पुच्छ्+इज्ज+मि-पुच्छि-ज्जमि-ज्जामि,-ज्जेमि

सर्वेषुगप | पुच्छीयेज्ज, पुच्छीयेज्जा
सर्ववचन | पुच्छिज्जेज्ज, पुच्छिज्जेज्जा

आमार्थ

पुच्छी-यउ,-येउ, पुच्छिज्जउ, ज्जेउ

पुच्छी-यंतु,-येंतु, पुच्छि-ज्जंतु,-ज्जेंतु

विधयर्थ

पुच्छ्+इय=पुच्छीयिज्जामि, पुच्छीयेज्जामि
(अहं पुच्छपेय)

पुच्छीयिज्जामो, पुच्छीयेज्जामो

(सर्वे पुच्छपेयमहि)

द्वयन भूतवाक्य

भण्—भणीज्जसी, भणीज्जरी, भणीज्जरीय,

भणीयइयथा, भणीयइयथ.

भणींस्तु, भणींस्तु-

भणिज्जस्ती, भणिज्जही, भणिज्जहीअ

भणिज्जइत्था, भणिज्जइत्थ, भणिज्जित्तु-

भणिज्जंस्तु

अद्यतन भूतकाल

भणीय, भणित्था, भणित्थ, भणित्तु, भणंस्तु-

भविष्यकाल

भणिस्सं, भणेस्सं, भणिस्सामि, भणेस्सामि,

भणिहामि, भणेहामि

भणिहिमि, भणेहिमि

वगेरे वधां रूपो कर्तारि प्रमाणे (जुओ पाठ १२)

क्रियातिपत्ति

भणंतो, भणमाणो, भणेज्ज, भणेज्जा-

भणंती, भणमाणो (नारीजाति)

भणंता, भणमाणा („)

प्रेरक भावेप्रयोग

अने

कर्मणिप्रयोग

१ धातुनु प्रेरक भावेप्रयोगी के कर्मणिप्रयोगी रूप कर्मणि होने
 त्पारे मूळ धातुने प्रेरणासूचक एक मात्र 'आवि' प्रत्यय लगावही अने
 'आवि' प्रत्यय लागेवा ते तैयार भएल अंगने भावे अने कर्मणि
 प्रयोगवा सूचक लक्ष 'ईअ', 'ईअ' अथवा 'इअ' प्रत्यय पूर्वक
 साधनिकाने अनुगारे लगाववा.

અથવા

૨ પ્રેરણામુલક યોદ્ધા પણ પ્રત્યક્ષ ન સમાવી માત્ર મુલક બાદુના સ્વામ્ય 'અ'નો 'આ' કરતો અને એ 'આ' કાઢી એમને હજા, હંજા, હંજા કે હજા પ્રત્યક્ષ પૂર્વ પ્રવાણે સમાવવા. એ રીતે પણ પ્રેરક ભાવેપ્રયોગનો અને પ્રેરક વર્ણણિપ્રયોગનો મનો બનાવી શકાય છે.

[ચાલીઃ આ સિવાય લીલી યોદ્ધા રીતે પ્રેરક ભાવેપ્રયોગ કે પ્રેરક વર્ણણિપ્રયોગનો લુંગી બની શકતો નથી.]

શ્રંગના સ્વામ્યના—

કરાવીઅટ (કારાવ્યતે)

અંગ—

કારુ+આવિ-કરાવિ+ઈઅ-કરાવોઅ—કરાવી-અટ, -અળ, અલિ,
અને હવ્યાદિ

કારુ—કારુ+ઈઅ-કારીઅ—કારી-અટ, -અળ (કાર્યતે)

કારી-અલિ, કારી-અસે (કાર્યતે)

કારુ+આવિ-કરાવિ-હજા-કરાવિહજા—કરાવિ-હજાટ, -હજાળ
(કારાવ્યતે)

કારુ-કારુ-હજા-કારિહજા—કારિ-હજાટ-હજાળ (કાર્યતે)

કારિ-હજાલિ, -હજાલે (કાર્યતે)

એ રીતે બાદુમાત્રના પ્રેરકભાવે અને પ્રેરકવર્ણણનાં અંગો નિર્માર કરી મનેકાતનો મનો હજા તાવનિષ્ઠા પ્રવાણે સ્થાવી કરી કોરણ.

મોદ્રણ્યકાલ

કરાવિહિટ, કરાવિહિળ કારાવિસ્મતે (કારાવિસ્મતે)

અહીં કારા ૨૨ મો

કરાવિહિલિ, કરાવિહિલે (કારાવિહિલિ)

કરાવિસ્મતિ, કરાવિસ્મિ, કારાવિસ્મં (કારાવિસ્મં)

कारिस्सते, कारिहिण

(कारयिष्यते)

इत्यादि

केटलांक अनिधमित अंगो अने तेना उदाहरणो

रूपाख्यान

गुरु भातु— भा० क० सुं अंग

रूपाख्यान—

हरित्त—

१ दीस्-

दीसइ (दृश्यते) दीसउ, दीसती

दीसिउजइ, दीसिउजउ

वध्—वुच्च-वुच्चइ (उच्यते) वुच्चउ, वुच्चसी. वुच्चिउजइ,

वुच्चिउजउ

चिण्— } १ चिच्च-चिच्चइ (चीयते) प्रे० चिच्चाविइ, चिच्चाविहिइ
चिम्म-चिम्मइ प्रे० चिच्माविइ, चिच्माविहिइ

३ हण्—हम्म-हम्मइ (हन्यते) हम्माविइ, हम्माविहिइ

खण्—खम्म-खम्मइ (खन्यते) खम्माविइ, खम्माविहिइ

४ बुह्—दुब्ब-दुब्बइ (दुह्यते) दुब्बाविइ, दुब्बाविहिइ

५ लिह्—लिब्ब-लिब्बइ (लिह्यते) लिब्बाविइ, लिब्बाविहिइ

६ वह्—वुब्ब-वुब्बइ (वह्यते) वुब्बाविइ, वुब्बाविहिइ

७ रुंभ्—रुब्ब-रुब्बइ (रुह्यते) रुब्बाविइ, रुब्बाविहिइ

८ डह्—डज्ज-डज्जइ (दह्यते) डज्जाविइ, डज्जाविहिइ

९ वंभ्—वज्ज-वज्जइ (वह्यते) वज्जाविइ, वज्जाविहिइ

१० सं+रुंभ्—संरुब्ब-संरुब्बइ (संरुह्यते) संरुब्बाविइ,

संरुब्बाविहिइ

१. हे० प्र० प्या० दा० १२११ दी० अने बुध-आ वे अंगे मय
 योग्य, विष्णु, आज्ञा अने मय-मयुक्तो ज रागाय के. २. हे० प्र०
 प्या० दा० १२१२ दी० ११ 'चिण्' की मारीने 'चि' मारीने 'ण' मारीने
 विष्णु अने मय-मयुक्तो मारी. ३. हे० प्र० प्या० दा० १२१३ दी० १२
 प्र० प्या० दा० १२१४ दी० १३ हे० प्र० प्या० दा० १२१५ दी० १४ हे० प्र०
 प्या० दा० १२१६ दी० १५ हे० प्र० प्या० दा० १२१७ दी० १६

- ૧ ણિવ્—છિપ્પ-છિપ્પતે (સ્પૃશ્યતે) છિપ્પાવિહ, છિપ્પાવિહિહ
 ૨ સિન્—| સિપ્પ-સિપ્પતે (સિચ્યતે) સિપ્પાવિહ, સિપ્પાવિહિહ
 નિહ (સ્નિહ્યતે)
 ૩ આ-અન્—આઢપ્પ-આઢપ્પતે (આરમ્ભ્યતે) આઢપ્પાવિહ, આઢપ્પાવિહિહ
 ૪ જિન્—જિવ્વ-જિવ્વતે (જીયતે) જિવ્વાવિહ, જિવ્વાવિહિહ
 સુન્—સુવ્વ-સુવ્વતે (શ્રૂયતે) સુવ્વાવિહ, સુવ્વાવિહિહ
 હુન્—હુવ્વ-હુવ્વતે (હૃયતે) હુવ્વાવિહ, હુવ્વાવિહિહ
 યુન્—યુવ્વ-યુવ્વતે (સ્તૂયતે) યુવ્વાવિહ, યુવ્વાવિહિહ
 લુન્—લુવ્વ-લુવ્વતે (લૂયતે) લુવ્વાવિહ, લુવ્વાવિહિહ
 ધુન્—ધુવ્વ-ધુવ્વતે (ધૂયતે) ધુવ્વાવિહિહ, ધુવ્વાવિહિહ
 પુન્—પુવ્વ-પુવ્વતે (પૂયતે) પુવ્વાવિહ, પુવ્વાવિહિહ

સ્ત્રીલિંગી સર્વાદિ

‘સન્નો’ ‘સન્વા’ ‘તી’ ‘તા’ ‘જો’ ‘જા’ ‘કો’ ‘કા’ ‘શ્મી’
 ‘શ્મા’ ‘ઈં’ ‘આ’ અને ‘અમુ’ વગેરે સ્ત્રીલિંગી સર્વાદિ શબ્દોનાં ફો
 ‘માલા’ ‘નદી’ અને ‘ધેનુ’ ની જેવાં યોજી લેવાનાં છે.

વિશેષતા આ પ્રમાણે છે :

તી, તા | (તત્ તું સ્ત્રી. તા)
 ણી, ણા

૧	સા (સા)	તીઆ, તીડ, તીઓ, તી
		તાડ, નાઓ, તા (તાઃ)
૨	તં (તામ્)	તીઆ, તીડ, તીઓ, તી
	લં	તાડ, નાઓ, તા (તાઃ)
૩	તીઅ, તીઆ, તીઈ, તીવ	તીહિ, તીહિ, તીહિ
	તાઅ, નાઈ, તામ (તયા)	નાહિ, નાહિ, નાહિ

૧. હેન્ પ્રાન્ વ્યાન્ ૮/૧૨૫/૫૭ ૨. હેન્ પ્રાન્ વ્યાન્ ૮/૧૨૫/૫૮
 ૩. હેન્ પ્રાન્ વ્યાન્ ૮/૧૨૫/૫૯ ૪. હેન્ પ્રાન્ વ્યાન્ ૮/૧૨૫/૬૦
 ૫. હેન્ પ્રાન્ વ્યાન્ ૮/૧૨૫/૬૧

४	क्षे१	सि२
जने	नाम, निरुता, तीसे	
६	(तस्य, तस्याः)	
	तीअ, तीआ, तीइ, तीए	तेनि (नाम्नाम्)
	ताअ, ताइ, ताए	ताण, ताणं (नाम्नाम् ?)
७	१जाटि (तस्याम्)	नासु, तासु (नासु)
	तोअ, तीआ, तीइ, तीए	
	ताअ ताइ, ताए	
‘ जी ’ अने ‘ णा ’ नी रूपी पण ‘ ती ’ अने ‘ ता ’ प्रमाणे समझाना छे.		

जी, जा (यत् तुं स्त्री० या)

१	जा (या)	जीआ, जीउ, जीओ, जी
		जाउ, जाओ, जा (याः)
२	जं (याम्)	" " " "
४	जिगता, जीसे	जाण, जाणं (याम्नाम्)
जने	(यस्य, यस्याः)	(यानाम् !)
६		
	जीअ, जीआ, जीइ, जीए	
	जाअ, जाइ, जाए	
७	१जाटि (यस्याम्)	जासु (याम्नाम्)
	जीअ, जीआ, जीइ, जीए	जासुं
	जाअ, जाइ, जाए	

१. हे० अ० अ० गी० (२०००) २. हे० अ० अ० गी० (२०००)

३. हे० अ० अ० गी० (२०००)

की, का (किम् नुं स्त्री० का)

१ का (का)

कीआ, कीउ, कीओ, की
काउ, काओ, का (काः)

३ कं (काम्)

" " " "

४ अने } किस्सा, कीसे, कास
६ } (कस्यै, कस्याः)

(कासाम्)

काण, काणं (कानाम् ?)

कीअ, कीआ, कीइ, कीण

काअ, काइ, काण

७ काहिं (कस्याम्)

कीसु, कीसुं (कासु)

कीअ, कीआ, कीइ, कीण

कासु, कासुं

काअ, काइ, काण (कायाम् ?)

इमा, इमी (इदम् नुं स्त्री० इमा)

१ इमिआ, इमा, इमी (इयम्)

इमीका, इमीउ, इमीओ

३ इमीअ, इमीआ, इमीइ, इमीण

इमाउ इमाओ, इमा (इमाः)

इमाअ, इमाइ, इमाण

इमीदि, इमीदिं, इमीहिं

(इमया ? अनया)

इमादि, इमादिं, इमाहिं

आदि, आदिं, आहिं अभिः)

ने } १ से,
इमीअ, इमीआ, इमीइ, इमीण

सिन् (आमाम्)

इमीण, इमीणं

इमाण, इमाणं (इमानाम् ?)

(अस्यै, इमायै ?)

पञ्चा, पट्टं (पतन् तुं स्त्री० पता)

१ पञ्चा, पञ्च, पणं, पणमो पट्टं, पट्टं, पट्टं, पट्टं
(पञ्चा) पञ्चाट, पञ्चाथो, पञ्चा (पञ्चाः)

५ पञ्च पञ्चि (पञ्चानाम्)

अने पञ्च, पञ्चा, पञ्च, पञ्च, पञ्च, पञ्च

६ पञ्चाथ, पञ्चाट, पञ्चाण पञ्चाण, पञ्चाण

(पतन्त्य पतन्त्याः पतन्त्ये !) (पतानाम् !)

[यादीः उपा रवीनां ईकागं अने आकागं अगनां रवीं रवीं
रवीं आपेला पण ते रवींय समशी लेखनी छे.]

अम् (अद्म्)

१ अद्म्, अम् अद्म्, अद्म्, अम्

(अम्.)

यादीनां ' अम् ' अम्.

सामान्य शब्दो

पेयद (पेय) पेय, पेय-

पेय, पेय-

पेयद (पेय) पेय, पेय-

पेयद (पेय) पेय, पेय-

अद् (अ) अद्, अद्-

अद्, अद्-

अद् (अ) अद्, अद्-

अद्, अद्-

पुण (पुण) पुण, पुण-

पुण (पुण) पुण, पुण-

पुण (पुण) पुण, पुण-

पुण, पुण-

पुण (पुण) पुण, पुण-

पुण (पुण) पुण, पुण-

पुण (पुण) पुण, पुण-

पुण, पुण-

सव्यञ्ज (सवञ्ज) सर्वज्ञ-सर्व

ज्ञाननार

देवञ्ज (दैवज्ञ) दैवने ज्ञाननार

किलेस (कलेश) कलेश-कलेश

पिलोस (पिलोस) लोप-दाह

सिलोभ } (श्लोक) श्लोभ
सिलोग } श्लोभ

सिलिम्ह (श्लेष्मन्) श्लेष्म
कासव (कासव) कासव श्लेष्म
नो श्लेष्म-श्लेष्मभदेव श्लेष्म
महावीर श्लेष्म

कविल (कपिल) कपिल कवि

केचटवडे दरियो तराय छे
पितावडे प्रह्लाद वधाय छे
काश्यपवडे चडाल रूप-
शाय छे
राजावडे कीर्ति मेगी
कराय छे

कपिलवडे तत्त्व कहैयाय छे
कश्यपदेववडे धर्म कहैयाय
सर्वज्ञवडे कलेशो जिताय छे
तेणीवडे शास्त्रो संभळाय छे
जेणीवडे बकरो होमाय छे
एणीवडे धर्म जणातो नथी

निघेण सत्तणो जिव्यंति
गोशलेण गउयो दुग्धते
भारवहेहि भारो बुध्मप
दायारेण दाणेण पुण्णइ
सुणिणा संजमो घेस्पते

मालाभारेण जलेण उज्जा-
णाणि सिगंते
कसियलेण तणाइं बुध्मपति
सोयारेहि मत्थयाइं बुध्मने
वज्रमाणेण मम घरं पुध्मने
यालेण नामो गम्मइ
बालेहि हस्सइ

भगवत्

प्र० ष० भगवं	(हे० प्रा० व्या० ८।४।२६५।)	(भगवान्)
प्र० य० भगवंतो		(भगवन्तः)
तृ० ष० भगवया		(भगवता)
प० ष० भगवओ		(भगवतः)
सं० ष० भगवं ! भयवं ! भयव !	(हे० प्रा० व्या० ८।४।२६४।)	(हे भगवन् !)

भवत्

प्र० ष० भव	(भवान्)	
	(हे० प्रा० व्या० ८।४।२६५।)	
प्र० य० भवंतो	(भवन्तः)	
द्वि० ष० भवंतं	(भवन्तम्)	
द्वि० व० भवतो	(भवतः)	
	भवओ	
तृ० ष० भवता	(भवता)	
	भवया	
प० ष० भवतो	(भवतः)	
	भवओ	(")
प० व० भवयाण	(भवताम्)	

'अन्' शेषानाद्यां नकारात् नामानां 'अन्'नां विकल्पे 'आण' (हे० प्रा० व्या० ८।४।२६५।) भाव्य हे:-

अभ्यवन्-	अभ्य+अन्=अभ्य+आण-अज्ञाण] अज्ञाण, अज्ञ.
आत्मन-	अस्वाण, अस्थ.
उक्षन्-	उच्छाण, उच्छ
	उक्ष्माण, उक्ष्म
प्रावन्-	गावाण, गाव
युवन्-	बुवाण, बुव
	प्रवन्-यम्हाण, वम्ह
	मववन्-मववाण, मवव
	मूर्धन्-मुद्गाण, मुद्ग
	राजन्-रायाण, राय

नक्षत्र-	तच्छाण, तच्छ तप्त्वाण, तप्त्व	श्वन्-स्वाण, स्व
पृथक्-	पृथाण, पृथ	सुकर्मन्-सुकर्मण, सुकर्मन्

ए कर्मा नामोनां कृषी अकारान्त नामनी जेम कर्षी केशनां केशः

अज्ञाणो, अज्ञाणं, अज्ञाणेण
अज्ञो, अज्ञं, अज्ञेण

स्वाणो, स्वाणं, स्वाणेण
स्वो, स्वं, स्वेण

रायाणो, रायाणं, रायाणेण
रायो, रायं, रायेण

द्वारे

पेयाना 'अन्'नो 'आण' न भाव्य द्वारे ए ज्ञातनी नामोनां कर्षा-
राणां केशनां कृषी सुदी रीते भाव्य छेः

राय (राजन्)

- १ १राया (राजा) २राहणो, रायाणो (राजानः)
- २ २राहणं (राजानम्) " " २राहणो (राजः)
- ३ २राहणा, रणणा (राजा) ३राहंति राहंति, राहंति
(राजभिः)
- ४ २राहणो, रणणो (राजः) ४राहंण, राहंणं (राज्ञाम्)
४राहणं
- ५ २राहणो, रणणो (राजः) ५राहंत्तो, राहंत्तो, राहंत्तो,
राहंत्त (राजन्)
राहंति, राहंति (राजभ्यः)
- ६ २राहणो, रणणो (राजः) ६राहंण, राहंणं (राज्ञाम्)
६राहणं

७ १राइंसि, राइस्मि, (राशि) २राइंसु, राइंसुं (राजसु)
सं० हे राया ! (राजन्) राइणो, रायाणो (राजानः)

अप्प (आत्मन्)

- १ ३अप्पा (आत्मा) अप्पाणो (आत्मानः)
२ ४अप्पिणं (आत्मानम्) " "
३ ५अप्पणिआ, अप्पणइआ अप्पेहि, अप्पेहिं, अप्पेहिं
अप्पणा (आत्मना) (आत्मभिः)
४-६ अप्पाणो (आत्मनः) अप्पिणं (आत्मनाम्)
५ अप्पाणो (आत्मनः) अप्पत्तो, अप्पतो (आत्मतः)
चगेरे

पूसा (पूषन्)-इंद्र, सूर्य

- १ पूसा (पूषा) पूसाणो (पूषणः)
२ पूसिणं (पूषणम्) " (पूषणः)
३ पूसणा (पूषणा) पूसहि, पूसहिं पूसहिं (पूषभिः)
४-६ पूसाणो (पूषणः) पूसिणं (पूषणाम्)
५ " " पूसत्तो, पूसतो (पूषतः) चगेरे

मघव

महव

मघवान्

- १ ६मघवं, मघवा (मघवा) मघवाणो (मघवानः)
चगेरे 'पूसा'नी पेटे.

साधनिकानी समज

ग्रन्थयो

एकवचन

बहुवचन

१

+

णो

२

इणं

१. हे० प्रा० व्या० टी० १५२। २. हे० प्रा० व्या० टी० १५१।

३. हे० प्रा० व्या० टी० १५१। ४. हे० प्रा० व्या० टी० १५१। ५. हे० प्रा० व्या० टी० १५१। ६. हे० प्रा० व्या० टी० १५१।

૩	ળા	
૪-૬	ળો	દળં
૫	ળો	
૪૦	+	ળો

+ આ નિધાન છે ત્યાં અર્ધાન્ પ્રથમા અને સંયોધનના સ્વરચ્છન્દમાં રાય, પૂય, મયય અનેરે નામોનો અંત્ય સ્વર લીધે થાય છે:

રાય=રાયા. મયય=મયયા. પૂય=પૂયા.

‘ળા’ પ્રયય મિથાસના ‘ળ’ કારાદિ પ્રથમો લાગતાં પૂય અનેરે અર્ધોનો અંત્ય સ્વર લીધે થાય છે:

પૂય + ળો = પૂયાળો રાય + ળો = રાયાળો

અપવાદ

પ્રથમા અને સંયોધન મિથાસના ‘ળ’કારાદિ પ્રથમો લાગતાં ‘રાય’ને બદલે ‘રાટ’ અને ‘રળ’નો ઉપયોગ થાય છે:-

રાય + ળા + રાદળા, રણ્ણા

રાય + ળો = રાટળો, રણ્ણો

પ્રથમા અને સંયોધનના સ્વરચ્છન્દનો ‘ળો’ લાગતાં તો ‘રાટ’ ને લ્થાને એક માત્ર ‘રાટ’ લખાય છે.

‘દળં’ પ્રથમ લાગતાં ‘રાય’નો ‘ય’ યોગ થાય છે:

રાય + દળં = રાટળં (રાજાનન્)

રાય + દળં = રાટળં (રાજાન્)

'અન્' છેજવાઝા કોઈ કોઈ શબ્દને તૃતીયાના એકવચનમાં 'ઉળ' અને પંચમી તથા પટ્ટોના એકવચનમાં 'ઉળો' પ્રવચ્ય લાગે છે. એમને:

કમ્મ (કર્મન્)

કમ્મ + ઉળા = કમ્મુળા (કર્મણા)

કમ્મ + ઉળો = કમ્મુળો (કર્મણઃ)

કેટલાંક અનિયમિત રૂપો

મળસા (મનસા)

મળસો (મનસઃ)

મળસિ (મનસિ)

વચસા (વચસા)

સિરસા (શિરસા)

કાયસા (કાયેન)

કાલધમ્મુળા (કાલધર્મેણ)

કેટલાક તદ્દિત પ્રત્યયોની રામજ

૧. 'તિન્' આ' એ અર્થમાં 'કિર' પ્રવચ્ય લાગે છે:

અસ્મા+કિરે=અસ્મદ્કિરો (અસ્માકમ્ દ્વદમ્-અસ્મદીયમ) અમાને

તુસ્મા+કિરે=તુસ્માકેર (તુસ્માકમ્ દ્વદમ્-તુસ્માદીયમ) તમાને

પરસ્મા+કિરે=પરસ્મેરં (પરસ્મ્ દ્વદમ્-પરસ્માદીયમ) પારસુ

સાત્+કિરે=સાત્કેરં (સાત્ દ્વદમ્-સાત્કીયમ) મારાતું

૨. 'અર્' અને 'અર્' પ્રવચ્ય 'તિમા' અર્થમાં જાણે મુળો છે:

મામ+અર્+પાર્શ્વમંતિ- (પ્રાપ્તો મતમ) મારામાં પાડ

પરમ+અર્+પાર્શ્વમંતિ- (પ્રાપ્તો મતમ) પારસુ-મામાં મારસું

अण्+उङ्-अणुङ् (आत्मनि भवम्) आणुङ्-आत्माणां भणुङ्
नण्+उङ्-नणुङ् (नगरे भवम्) नणुङ्-नगराणां भणुङ्

३. 'निनी' 'नेनु' एवौ भावः सूचयता 'न्य' प्रत्यययोः प्रयोगः कश्चोः

महन् व्य पाटलिपुत्रं पाताया (मधुमायन् पाटलिपुत्रं प्राप्तायाः)

४. 'र' 'रा' 'रा' अने 'न' प्रत्यय 'णु' भावने कश्चोः

पीणा+इमा-पीणिमा (पीनिमा-पीनयम्) पीनणु-पुष्टा

देय+त=देयत् (देययम्) देयणु

पाल+तण=पालनण (पालयम्) पालणु

५. 'वार' भावने प्रत्यय ३ 'रु' अने 'नु' प्रत्यययोः प्रयोगः कश्चोः

एग+हुत्=एगहुत् (एगहुयः-एगहारम्) एग वार

ति+हुत्=तिहुत् (तिहुयः-तिहारम्) एग वार

ति+हुत्=तिहुत् (तिहुयः- ") "

तिहुत्

६. आल, ए, आल, इल, इल, उल, उल, मल, मल एते 'ल' एव प्रत्यययोः 'ल' भावने कश्चोः

आल- एग+आल-एगालो (एगवान्) एगाल-एगालु

जल+आल-जलालो (जलवान्) जलालु

आल- इग+आल-इगालु (इगवान्) इगाल-इगालु

लज्ज+आल-लज्जालु (लज्जवान्) लज्जाल-लज्जालु

इल- मान+इल-मानालो (मानवान्) मानवान

इल- रेता+इल-रेतिलो (रेतावान्) रेतावान

मल+इल-मलिलो (मलवान्) मलवान

इल- लोभा+इल-लोभिलो (लोभावान्) लोभावान

इल- मल+इल-मलिलो (मलवान्) मलवान

- મળ- ધળ+મળ=ધળમળો (ધનવાન્) ધનવાન
 સોહા+મળ=સોહામળો (શોભાવાન્) સોહામળો
 વીહા+મળ=વીહામળો (ભયવાન્) વીહામળો
 મંત- ધી+મંત=ધીમંતો (ધીમાન્) ધીમંત
 વંત- ભત્તિ+વંત=ભત્તિવંતો (ભક્તિમાન્) ભક્તિવંત

૭ ૧'તો' પ્રત્યય પંચમી વિભક્તિના અર્થને સૂચવે છે:

સઞ્વ+તો=સઞ્વત્તો	(સર્વતઃ)	સર્વેથી, સર્વ પ્રકારે
ક+તો=કત્તો	(કુતઃ)	ક્યાંથી, શાથી
જ+તો=જત્તો	(યતઃ)	જ્યાંથી, જેથી
ત+તો=તત્તો	(તતઃ)	ત્યાંથી, તેથી
ઇ+તો=ઇત્તો	(ઇતઃ)	અહીંથી, આથી

૮ ૨'હિ' 'હ' અને 'ત્ય' પ્રત્યય સપ્તમીના અર્થને સૂચવે છે:

જ+હિ=જહિ	(યત્ર)	જહિ-જ્યાં
જ+હ=જહ	"	" "
જ+ત્ય=જત્ય	(યત્ર)	" "
ત+હિ=તહિ	(તત્ર)	તહિ-ત્યાં
ત+હ=તહ	"	" "
ક+હિ=કહિ	(કુત્ર)	કહિ-ક્યાં
ક+હ=કહ	"	" "
ક+ત્ય=કત્ય	(કુત્ર)	" "

૯ ૩'તેનું તેલ' એવા અર્થને સૂચવવા 'એલ્' (તેલ) પ્રત્યય વપરાય છે:

૧. દે. પ્રા. વ્યા. ૮૨.૧૬૦। ૨. દે. પ્રા. વ્યા. ૮૨.૧૬૧।
 ૩. દે. પ્રા. વ્યા. ૮૨.૧૪૫। ૪. વીપસ્ય તૈલમ્-વીપતૈલમ્ એ શબ્દમાંનો
 'તૈલ' શબ્દ જ કોઈ કાઢે પોતાનું વ્યક્તિત્વ તોડે પ્રત્યક્ષરો થઈને
 છે. માટે જ આપામાં 'ધૂપેલ' માં 'તૈલ' શબ્દ ગમાડે મયો છે તો પણ
 'ધૂપેલ તેલ' શબ્દનો વ્યવહાર પ્રચલિત છે.

कटुय+पट्ट=कटुपट्टं (कटुकस्य नैलम्-पट्टकनैलम्)

कटुपट्टं नैल

दीप+भट्ट=दीपभट्टं (दीपस्य नैलम्-दीपनैलम्) दीपनैल दीपानु नैल

परंठ+पट्ट=परंठेष्टं (परंठस्य नैलम्-प. पट्टनैलम्)

परंठेष्ट परंठानु नैल

धूर+पट्ट=धूरपट्टं (धूरस्य नैलम्-धूरनैलम्) धूरपट्ट-

धूरपट्टक नैल

१० प्रत्ययान्ते गुणवशा 'अ' 'इत्' अने 'उत्' श्रवणो १२५११

विश्वे भाग १०:

चंद्र+अ=चंद्रयो चंद्रो (चन्द्रकः) चांद्रो

पल्लव+इत्=पल्लविहो, पल्लवो (पल्लवकः) पाल्लवहो-

पाल्लव, हिहो

हाथ+उत्=हाथुहो, हाथो (हस्तकः) हाथो, हाथहो

११ पेटलीक अनियामन तद्धिः

पक+सि=पकसि

पक+सिअ=पकसिअं

पक+इत्=पकइत्

} (पकदा) पक पकल

भूम+मया भूमया

भूम+मया भूमया

} (भूः) भूवं

भरण+इत्=भरणिअं (भरणे) भरीमे भरीमे

भउपरि+इत्=भउपरिहो (उपात्तकः) उपाहु-उ. नहु

(पन+मिअः) पनया

अन+सिअं पनयितव

अन+इत्=अनइत्

} (पानन) पनयि

त+पत्तिअ=तेत्तिअं	(तावत्) तेटलुं
त+पत्तिल=तेत्तिलं	
त+पद्दह=वेद्दहं	
क+पत्तिअ=केत्तिअं	(कियत्) केटलुं
क+पत्तिल=केत्तिलं	
क+पद्दह=केद्दहं	
पत+पत्तिअ=पत्तिअं	(पतावत्) पटलुं
पत+पत्तिल=पत्तिलं	
पत+पद्दह=पद्दहं	

पर+कक= | ' पाककं (परकीयम्) पारकुं
पारककं

राय+कक=रायकक (राजकीयम्) रायकुं-राजानुं
रथम्ह+एचचय=अम्हचयं (अम्मदीयम्) अमारु-आमना
तुम्ह+एचचय=तुम्हे-चयं (शुष्मदीयम्) तमारुं तुमचा
इसव्वंग+इअ+सुव्वयंगिअं (सर्वाङ्गीणम्) सर्व अंगमां व्यापेलुं
धपह+इअ=पहि रो (पथिकः) पथिक-पई
अप्प+णय=अप्पणयं (आत्मीयम्) आपणुं

केटलांक वैकल्पिक रूपो

नव+ल्लु=नवल्लो, नवो (नवकः) नवल्लुं, नवुं
एक+ल्लु=एकल्लो एकको (एककः) एकल्लु
मनाकु+अय=मणयं (मनाकु) मणा-सामी, धोडुं
" +इयं=मणियं

मिस्स+आलिअ=मीसालिअं, मीनं (मिश्रम्) मिश्र-मेलेतुं-
मसालावालुं-मसाली डाल पगेर

दीव+र=दीवरं, दीवं, दिग्घं (दीर्घम्) दीर्घ-लावुं

विज्जु+ल=विज्जुला (विद्युत्) विज्जली

पत्त+ल=पत्तलं, पत्त (पत्रम्) पत्तलुं

-
१. हे० प्रा० व्या० टा० १४८। २. हे० प्रा० व्या० टा० १४९।
३. हे० प्रा० व्या० टा० १५०। ४. हे० प्रा० व्या० टा० १५१। ५.
हे० प्रा० व्या० टा० १५२। ६. हे० प्रा० व्या० टा० १५३। ७. हे०
प्रा० व्या० टा० १५४। ८. हे० प्रा० व्या० टा० १५५। ९. हे० प्रा०
व्या० टा० १५६। १०. हे० प्रा० व्या० टा० १५७।

પીત+લ=પીતલ, પીતલ, પીતલ, પીત (પીતમ્) પીત્તુ
અન્ધ+લ=અંધલા (અન્ધઃ) અંધલો

તદ્વિતાન-શબ્દો

ચણિ (ચનિન) ચની-ચનવાલો
અન્ધિજ (આન્ધિક) અન્ધ
અન્ધી-અન્ધને લગતું
આરિય (આર્ય) આરિય પહેલું
મર્દ્ય (મર્દીય) માર્દ
પોસેય (પોસેય પોસેય-પોસેલા-
માંથી બનેલું-રેશમી ધાર
દૃષ્ટિ (અપરજન) દેટલું
જયા (ચલા) જયારે
અણયા (અન્યતા) અન્ય સમયે
તપસ્વિ (તપસ્વિન) તપસ્વી
મનંસિ (મનસ્વિન) મુક્તિમાન
કાળીણ (કાલીન) કાળાનો
પુત્ર-પ્રતાપ શ્રવિ
ચમ્મય (ચામ્મય) ચામ્મય-ચામ

પિલામદ (પિલામદ) પાતળી
વાર
અપરિચ્છ (અપરિચ્છ) અપરિ-
ચ્છવ
પાયા (પાયા) પારે
ચવચા (ચાવચા) ચાવ ચાવે
ચાવણ (ચાવણ) ચાવણ
અન્ધિજ (આન્ધિક) આન્ધિક
ચિપ્પર (ચેપ) ચીપ
નતિચ (નાતિચ નાતિચ-નાત
નાતિચ) નાતિચ પુત્રને નાતનાર
પીળયા (પીળા) પીળા
માયામદ (માયામદ) માની રાત
સપ્પલા (સાપ્પા) સાપે કપારે
તયા (તયા) તયારે

મજાના હુ અધી હુઃસી રાજા-
વટે વકવાર જમાવ છે
ત્યા પારતા વાલકો વટે
વેવાય છે
મરેલુ વસતુ આંખો વટે
વેવાય છે
મનિવટે મધ નટાતું નથી
છે મન વચન મને જાગ્યા
પર વાદને દાવો નથી

કર્મવટે જીવ જાવળ, સચિવ
વેદ્ય અને વૃદ્ધ ધાય છે
મારાવટે સંવાય છે મને
માર વટે દસાય છે
નુમવટે નિપાને વધ
મજાવાય છે
મીલવટે વધી વલવાય છે
મદ, પીરવટે સમજાય મ છે
વને વદવાય છે

અપ્પગા અપ્પા લબ્ધઈ
 રપ્પગા રડત્તં મુજ્જઈ
 રાઈહિ પપ્પાણ દુકાણિ
 લુબ્ધંતિ
 સીય પપ્પાણ સહ સિપ્પત્તે
 મવવાણો વંમણેહિ ધુવંતિ
 આત્થરણ અત્થો ચિસ્મઈ

આરિસાણિ વયણાણિ કથિ-
 લેણ વુચ્ચંતિ
 રાઈણા સહાપ કોસેયં
 પરિહિજ્ઞઈ
 દ્વર્થીર મત્થયમ્મિધૂપેલ્લ દોસઈ
 સક્કત્તં સુ દોમઈ તવવિસેમો
 ન દોસઈ જાઈવિંસસો કો વિ

પાઠ ૨૧ માં

કેટલાંક નામધાતુઓ

સંસ્કૃતમાં પ્રેરક પ્રક્રિયા ઉપરાંત ઘીઝી પણ અનેક પ્રક્રિયાઓ છે, જેવી કે સન્નંત, ચંદ્રંત, ચદ્વલુચત અને નામધાતુપ્રકરણ. પરંતુ પ્રાકૃતમાં એ માટે જાણ કાંઈ વિશેષ વિધાન નથી. આપણાકૃત્તમાં એ પ્રક્રિયાઓનાં રૂપાણ્યોનો વપરાણાં મળે છે. તે વધાંને વર્ણવવાર યા ઉચારણભેદના નિયમોદ્ધારા સાધિત કરવાનાં છે.

સમત — સુસ્સુસઈ (શુદ્ધપતિ) નાંખલવાને ઇચ્છે છે, શુદ્ધા-
 સેવા-કરે છે.

વીમંમા (મીમાંમા) વિચર કરો

ચલ્લંત — લાલપ્પઈ (લાલપ્યતે) લાલપ કરે છે-ચોલ ચોલ
 કરે છે.

ચલ્લુચંત-ચંકમઈ (ચલ્કમીતિ) ચક્રમણ કરે છે-કર્મ
 કરે છે.

ચંકમણ (ચલ્કમણમ્) ચક્રમણ-કર કર કરવું

નામધાતુ-ગરજાદ (ગુરજાયતે) ગુરની જેમ રહે છે. ગુર્ની
 ગરજામદ જેમો ટાકા કરે છે.
 અમગાદ (અમગાયતે) અમરગત્ બાચવે છે. પાંખાલી
 અમરામદ જાતને અમર સમજે છે.
 તમાદ (તમાયતે) તમ-અધારા-જેવું છે.
 તમામદ
 ધૂમદ (ધૂમાયતે) ધૂમને ડહમં છે-ધૂમને પાડે છે.
 ધૂમામદ
 સુતાદ (સુઘાયતે) સુઘાય છે-ગમે છે.
 સુતામદ
 સદાદ (શમ્દાયતે) સાદે છે-સાદ કરે છે.
 સદામદ

નામધાતુનાં ઉપા મંગળા સ્ત્રોમાં જે 'વ' લેવાય છે, તેની પ્રકાર-
 સ્ત્રોમાં વિચલ્યે લાપ થાય છે. ૧. એક નિયમ માત્ર નામધાતુ સૂચી છે. ૧

કૃદંત હેતુર્થ કૃદંત

મૂળ ધાતુને 'તુ' અને 'સદ' ૨ પ્રયત્ન સમાસવાદી જેવું હોયવું
 જરૂર પડે છે.

૧. હૃ ૦ પ્રા ૦ યા ૦ ટા ૧૧૨૪ ૧. હેતુર્થ કૃદંત ધાતુ માત્ર
 વૈદિક સંસ્કૃતમાં 'તમે' પ્રયત્નની હરબીમ મળી છે. પ્રકૃતમાં 'સદ' શબ્દ
 અને વૈદિક 'તમે' એ બંને ૨૪૫ સમાન પ્રયત્નો છે. 'સદ' પ્રયત્નવાદી
 સ્ત્રો સ્વાર્સપ્રકૃતના વિરોધ મળે છે.

['આદરિણ' મેં થયેલે 'આદરિણ' વચ્ચે સ્વરનાં છે અને]

‘દદ+ત્તણ’માં ‘અદ’ હમેશાં છે.]

દો+ત્તણ-દોદત્તણ, દોવત્તણ (મયિતવે-મયિતુમ્) મયા માટે

દો+ત્તણ-દોત્તણ (મયિતવે-મયિતુમ્) મયા માટે

શુસ્તુમ+ત્તણ-શુસ્તુતિત્તણ, શુસ્તુવેત્તણ (શુસ્તુવિતવે-

શુસ્તુવિતુમ્) શુસ્તુવા કરવા માટે

ચંકમ+ત્તણ-ચંકમિત્તણ (ચંકમિતવે-ચંકમિતુમ્) ચંકમણ

ચંકમેત્તણ કરવા માટે

મળ્-મળાવિ+ત્તણ-મળાવિત્તણ- (મળાવિતવે-મળાવિતુમ્)

મળાવવા માટે

અનિયમિત દેત્વર્થ કૃદન્ત

કદ + તું- { કાતું, (કર્તુમ્) કરવા માટે
કાડું
કદટું, કટટું

ગે+તું-ગેતું (ગ્રહીતુમ્) ગ્રહણ કરવા માટે

દ્રાવિ+તું-દ્રાવું (દ્રાવૈ) દેવવા માટે-ગોવા માટે

મોજ્ + તું-મોજું (મોજીતુમ્) મોજવા માટે, મોજવવા માટે

મોચ્ + તું-મોચું (મોચીતું) મોચવા માટે-મોચવવા માટે

ગેદ્ + તું-ગેદું (ગેદિતુમ્) ગેદવા માટે

વચ્ + તું-વોણું (વચતુમ્) વોળવા માટે

તણ્ + તું-તણ (તણ્ણમ્) તેવા માટે

ગેદ્ + તું-ગેદું (ગેદીતુમ્) ગેદવવા માટે-ગેદવવા માટે

યુષ્ + તું - | જોહં | (યોહુમ્) જૂઝવા માટે યુરુ વ
 માટે

સંવચક ભૂતકૃદન્ત

મૂળ ધાતુને ૧તુ. તૂળ. તુમાળ, અ. રૂતા રૂતાળ, આય
 ધાતુ (એમ આઠ પ્રત્યયોનાથી ગમે તે એક) પ્રત્યય લગાડવાથી
 સંવચક ભૂતકૃદન્ત બને છે.

‘તુ’ વગેરે સરુઆતના ચાર પ્રત્યયો લગાડતાં પૂર્વા ‘અ’નો
 ધને ‘એ’ વિકલ્પે થાય છે.

તૂળ. તુમાળ અને રૂતાળ પ્રત્યયનો ‘ળ’ અનુસારવાઙ્કો ધર
 પગ વગરાયર છે: તૂળ, તૂળં. તુમાળ, તુમાળં. રૂતાળ, રૂતા
 તું—

દસ + તું - | દમિતું, દસેતું | (દસિત્વા) દસીને

દો+અ+તું- | દોહતું, દોગતું | (ભૂત્વા) થઈને

દો + તું - દોતું, દોહતું (ભૂત્વા) થઈને

તૂળ—

દસ + તૂળ - | દમિતૂળ, દસેતૂળ | (દમિત્વા) દસીને

દો+અ+તૂળ - | દોહતૂળ, દોગતૂળ | (ભૂત્વા) થઈને

દો + તૂળ | દોતૂળ, દોહતૂળ | (ભૂત્વા) થઈને

તુઞાણ—

દસુ+તુઞાણ— | દસિતુઞાણ, દસેતુઞાણ | (દસિત્વા) દસીને
દસિતુઞાણ, દસેતુઞાણ

દો+અ+તુઞાણ— | દોદતુઞાણ, દોપતુઞાણ | (ભૂત્વા) ધરંને
દોદતુઞાણ, દોપતુઞાણ

દો+તુઞાણ— દોતુઞાણ, દોતુઞાણ (ભૂત્વા) ધરંને

અ—

દસ+અ— દસિઅ, દસેઅ (દસિત્વા) દસીને

દો+અ+અ— દોદઅ, દોપઅ (ભૂત્વા) ધરંને

દો+અ— દોઅ (ભૂત્વા) ધરંને

ઇત્તા—

દસ+ઇત્તા— દસિત્તા, દસેત્તા (દસિત્વા) દસીને

ઇત્તાણ—

દસ+ઇત્તાણ— દસિત્તાણ, દસેત્તાણ (દસિત્વા) "

આય—

ગદ+આય— ગદાય (ગૃહીત્વા) પ્રદાન કરીને

આપ—

આય+આપ— આયાપ (આદાય) "

સંપેદ+આપ— સંપેદાર (સંપેદય) સૂદ દિવાળીને

['આય' અને 'આપ' પ્રત્યયની રચનાએ અને આચારની આપમાં
કરી આવે છે]

૧૪ પ્રમાણે દસદિવિતુ, દસદિવિત્તા, દસદિવિત્તાણ, દસદિવિઅ,
દસદિવિત્તા, દસદિવિત્તાણ [દસદિવિત્તા-દસદિવિત્તાણ] પહેલે દસ
પ્રત્યયની છે.

चंकमि-तुं.-मित्ण.-मितुआण,-मिअ, मिता, मित्ताण.

(चङ्कमित्वा) चक्रमण करीने

प्रेरकमंघक भूतकृदन्त

भणावि-तुं.-दित्ण,-दितुआण, विअ,-दिता - दित्ताण

(भणापयित्वा) भणावीने

हासि-तुं -सित्ण,-सितुआण,-सिअ,-सिता.-सित्ताण

(हासयित्वा , हासावीने

अनियमित संबंधकभूतकृदन्त

कर+तुं-कातुं काउं. कटटु

कर+तूण-कातूण काऊण

कर+तुआण-काउआण, कातुआण

} (कृत्वा) करीने

गह्=तु-घेत्तु?

" तूण-घेत्तूण घेत्तूणं

" तुआण-घेतुआण, घेत्तुआणं

} (गृहीत्वा) ग्रहण करीने

दरेस=तु-दददुं ददु

" तूण-दददूण, दददूणं

" तुआण-दददुआण, दददुआणं

} (दद्या) देसीने

भुंज+तुं-भोत्तुं

" तूण-भोत्तूण, भोत्तूणं

" तुआण भोत्तुआण, भोत्तुआणं

} भुक्त्वा) भोजन करीने,
भोगवीने

मुंच=तुं मचुं

मोत्तूण, मोत्तूणं

मोत्तुआण, मोत्तुआणं

} (मुक्त्वा) मृत्तिने-
तजीने

ए न प्रमणे

कद उपासी गत-गेतुं, गेत्तूण, गेत्तुआण (गतिग) गेतिने, गत,
उत्तमी वंत्त-वेत्तुं वेत्तूण वेत्तुआण (उत्त) वेत्तीने

१. हे० प्रा० व्या० ला० १२. ४। २. हे० प्रा० व्या० ला० २। १०।

३. हे० प्रा० व्या० ला० २। १३। ४. हे० प्रा० व्या० ला० २। १३।

૧૬ ટપકી વંદિયું, વંદિયું (વન્દિત્વા) વાંદીને

૧૭ ,, ઘટટું, ઘટટું (ઘટ્ત્વા) ઘટીને

['વંદિયું' અને ઘટટુંમાં 'ય'નો અનુસ્વાર લોપાય પણ છે.]

આયાય (આદાય) ગ્રહણ કરીને

ગચ્ચા, ગચ્ચા (ગૃત્વા) ગરૂંને

કિષ્ણા, કિષ્ણાણ (કૃત્વા) કરીને

નચ્ચા | (જ્ઞાત્વા) જાણીને

નચ્ચા (નચ્ચા) નમીને

પુચ્ચા (ધુદ્ધા) ધુડીને, જાણીને

મોચ્ચા (મુષ્ટા) મોંગવીને, ચાઈને

મચ્ચા, મચ્ચા (મચ્ચા) માનીને

વંદિતા (વન્દિત્વા) વાંદીને

વિષ્ણુદાય | વિષ્ણુદાય ? | ત્યાગ કરીને

સોચ્ચા (શૃત્વા) સાંભળીને

સુચ્ચા (સુષ્ટ્વા) સૂઈને

આદન્ય (આદન્ય) આદાન કરીને-પછાલીને

સાદદટ્ટ (સંદન્ય સંદાર કરીને, લઈ જઈને, ચલાવવાર કરીને

દંતા (દન્યા) દળીને

ધાદદટ્ટ (આદન્ય) આદાર કરીને

પરિણાય (પરિણાય) પરાવર સમજીને

ચિન્ચા, ચેન્ચા, ચૂન્ચા (ચ્યવચ્ચા) ત્યાગ કરીને

નિધાય (નિધાય) નિધાણીને, પ્રવર્તાવીને

પિધાય (વિધાય) ઢાંકીને

પરિચ્ચલ્લ (પરિચ્ચલ્લ) પરિચ્ચાન કરીને

અમિભૂય (અમિભૂય) અમિભવ કતો
પડિવુક્ષ (પડિવુક્ષ) સમર્જીને

રચાવવા મેંથી નીચેનાં આ વર્ણા અનિયમિત રૂપેની ગણાવેલાં
સામે જણાવેલાં સહજ રૂપે દ્વારા જ મમજી શકાય એમ છે. આ વર્ણ
વીજાં ઘણાં જ અનિયમિત રૂપે છે તેમની પણ સાધારણ, આ રૂપે
પેટે જ છે માટે એ વર્ણા રૂપે નથી જણાવ્યાં.

પાઠ ૨૨ મો

વિધ્યર્થ કૃદન્ત

મૂઠ ધાતુને તર, અણીઅ કે અણિઅ પ્રયય લગાડતાથી વિધ્યર્થ
કૃદન્ત બને છે.

‘તલ્’ની પૂર્વા ‘અ’નો ‘ઈ’ કે ‘ઍ’ થાય છે.

તર—

દસ્+તર—	<table border="0"> <tr> <td>દમિતલ્, દસેતલ્</td> <td rowspan="2"> <table border="0"> <tr> <td>(દમિતલ્)</td> </tr> <tr> <td>દસવા જેવું, દસવું</td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td>દસિતલ્, દસેતલ્</td> <td></td> </tr> </table>	દમિતલ્, દસેતલ્	<table border="0"> <tr> <td>(દમિતલ્)</td> </tr> <tr> <td>દસવા જેવું, દસવું</td> </tr> </table>	(દમિતલ્)	દસવા જેવું, દસવું	દસિતલ્, દસેતલ્	
દમિતલ્, દસેતલ્	<table border="0"> <tr> <td>(દમિતલ્)</td> </tr> <tr> <td>દસવા જેવું, દસવું</td> </tr> </table>	(દમિતલ્)		દસવા જેવું, દસવું			
(દમિતલ્)							
દસવા જેવું, દસવું							
દસિતલ્, દસેતલ્							

હો+તર—	<table border="0"> <tr> <td>હોદતલ્, હોતલ્</td> <td rowspan="4"> <table border="0"> <tr> <td>(ધવિતલ્)</td> </tr> <tr> <td>થા</td> </tr> <tr> <td>થોમ્, થવું</td> </tr> <tr> <td>જોઈ</td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td>હોદતલ્, હોતલ્</td> <td></td> </tr> <tr> <td>હોતલ્, હોયલ્</td> <td></td> </tr> <tr> <td>હોતલ્, હોયલ્</td> <td></td> </tr> </table>	હોદતલ્, હોતલ્	<table border="0"> <tr> <td>(ધવિતલ્)</td> </tr> <tr> <td>થા</td> </tr> <tr> <td>થોમ્, થવું</td> </tr> <tr> <td>જોઈ</td> </tr> </table>	(ધવિતલ્)	થા	થોમ્, થવું	જોઈ	હોદતલ્, હોતલ્		હોતલ્, હોયલ્		હોતલ્, હોયલ્	
હોદતલ્, હોતલ્	<table border="0"> <tr> <td>(ધવિતલ્)</td> </tr> <tr> <td>થા</td> </tr> <tr> <td>થોમ્, થવું</td> </tr> <tr> <td>જોઈ</td> </tr> </table>	(ધવિતલ્)		થા	થોમ્, થવું	જોઈ							
(ધવિતલ્)													
થા													
થોમ્, થવું													
જોઈ													
હોદતલ્, હોતલ્													
હોતલ્, હોયલ્													
હોતલ્, હોયલ્													

ના+તર— નાતલ્ નાયલ્ (નાતલ્) જાણવા થોમ,
જાણવું જોઈ

ચિવ્ + તર	<table border="0"> <tr> <td>ચિવિતલ્, ચિવેતલ્</td> <td rowspan="2"> <table border="0"> <tr> <td>(ચે વામ)</td> </tr> <tr> <td>વચ્છે કાવા</td> </tr> <tr> <td>થોમ્, થવું</td> </tr> <tr> <td>કાર્ય જોઈ</td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td>ચિવિતલ્, ચિવેતલ્</td> <td></td> </tr> </table>	ચિવિતલ્, ચિવેતલ્	<table border="0"> <tr> <td>(ચે વામ)</td> </tr> <tr> <td>વચ્છે કાવા</td> </tr> <tr> <td>થોમ્, થવું</td> </tr> <tr> <td>કાર્ય જોઈ</td> </tr> </table>	(ચે વામ)	વચ્છે કાવા	થોમ્, થવું	કાર્ય જોઈ	ચિવિતલ્, ચિવેતલ્	
ચિવિતલ્, ચિવેતલ્	<table border="0"> <tr> <td>(ચે વામ)</td> </tr> <tr> <td>વચ્છે કાવા</td> </tr> <tr> <td>થોમ્, થવું</td> </tr> <tr> <td>કાર્ય જોઈ</td> </tr> </table>	(ચે વામ)		વચ્છે કાવા	થોમ્, થવું	કાર્ય જોઈ			
(ચે વામ)									
વચ્છે કાવા									
થોમ્, થવું									
કાર્ય જોઈ									
ચિવિતલ્, ચિવેતલ્									

अणीअ, अणिल्ल—

हस+अणीअ— | हसणीअं, हसणीअं (हसनीयम्) हसना
हस+अणिल्ल— | हसणिल्लं जेवु, हसवु जोईअ

प्रत्येक विधार्थे कृदन्त

हसावि+तअ— { हसावि+तअ } (हसावि+तअ) हसा
हसावि+अणिल्ल— { हसावि+अणिल्ल } यवा जेवु, हसावु जोईअ

हसावि+अणीअ— | हसावणीअं, हसावणीअं | (हसावनीयम्)
हसावि+अणिल्ल— | हसावणिल्लं

ए अ प्रमाणे वयणीअं वयणिल्लं, वयणीअ वयणिल्लं, हस्य-
पित्तं, चंक्रमित्तं, सुसुसणिल्लं, सुसुसणीअ वयरे हसा वयरी
वेदानी ऐ.

अनियमित विधार्थे कृदन्त

बाज्जं (कार्यम्) कावा योग्य
किन्नं (कर्मम्) कुर्य
गेज्ज (माहम्) प्रहण कावा
योग्य

सुत्तां (सुत्तम्) सुतावता योग्य,
सुत्तु

पट्ठां (पट्टम्) पट्ठाता योग्य
पट्ठां (पट्टम्) पट्ठाता योग्य
सपट्ठां (सपट्टम्) सपट्ठाता
योग्य-पट्ट

पट्ठां (पट्टम्) पट्ठाता योग्य
पट्ठां (पट्टम्) पट्ठाता योग्य

जप्प (जप्पम्) जप्पता योग्य
मिच्चो (मिच्चम्) मिच्चता योग्य-
मिच्च-मिच्च

भज्जा (भज्जा) भज्जाता योग्य
भज्जा-भज्जा

अल्लो (अल्लम्) अल्लता योग्य
अल्लो (अल्लम्) अल्लता योग्य

पणत्तं (पणत्तम्) पणत्ताता योग्य
पणत्तं (पणत्तम्) पणत्ताता योग्य

भज्जा (भज्जा) भज्जाता योग्य
भज्जा (भज्जा) भज्जाता योग्य

सोत्तां (सोत्ताम्) सोत्ताता योग्य
सोत्तां (सोत्ताम्) सोत्ताता योग्य

सोत्तां (सोत्ताम्) सोत्ताता योग्य
सोत्तां (सोत्ताम्) सोत्ताता योग्य

-કાતવ્યં } (કર્તવ્યમ્) કર્તવ્ય-
 -કાયવ્યં } કરવા જેવું
 -કાથવ્યં }

મોત્તવ્યં (મોક્ષવ્યમ્) મો-
 કરવા જેવું. મોક્ષતા જે
 મોત્તવ્ય (મોક્ષવ્યમ્) મૂક્તા જે
 દેહતા જે
 દટ્ટવ્યં (દ્રશ્યમ્) દેશતા જે

પાઠ ૨૩ મો

વર્તમાન કૃદન્ત

મૂઠ ધાતુને '૧' ન્ત ' માળ ' અને 'ઈ' પ્રત્યય લગાડનારી જેવું
વર્તમાન કૃદન્ત થને છે.

'ઈ' પ્રત્યય નો ફક્ત સ્ત્રીલિંગમાં જ વપરાય છે.

૨'ન્ત' 'માળ' અને 'ઈ' પ્રત્યય લગતાં પૂર્વના 'અ'નો વિચલ્પે '૬' થાય છે.

ન્ત-

ભણ્ + ન્ત—ભણંતો, ભણેંતો, ભણિતો (ભણન્) ભણતો
 ભણંતે, ભણેંતે, ભણિંતે (ભણત્) ભણતું
 ભણંતીઃ ભણેંતી, ભણિતી, (ભણન્તી) ભણતી
 ભણંતા, ભણેંતા, ભણિતાઃ (ભણન્તી) „
 હો+અ+ન્ત—હોઅંતો, હોઅંતો, હોઈંતો, (ભવન્) થતો
 હોંતો હુંતો

૧. હે० પ્રા० ધ્વા० ટા૩૧૭૮૧૧ તથા ૧૮૨૧ ૨. હે० પ્રા० ધ્વા०
 ટા૩૧૭૮૧ ૩. હે० પ્રા० ધ્વા० ટા૩૧૭૧૧ તથા ૩૨૧ કોઠ ૬૫ વિશેષ-
 સ્પર્શક નામના અંગે 'અ' નો વારાકરતી 'ઈ' અને 'આ' કરવાથી તે
 નામ સ્ત્રીલિંગી થાય છે—

ભગવ્— ભગંત— ભગંતા, ભગંતી

નીલ્— નીલંત— નીલંતા, નીલંતી

મર્દ્— મર્દંત— મર્દંતા, મર્દંતી

સુખવન્— સુખવંત— સુખવંતા, સુખવંતી

સાધવન્— સાધવંત— સાધવંતા, સાધવંતી

હોઅંત, હોઅંત, હોઅંત (મધ્) મધું
 હોંત હું
 હોઅંતી, હોઅંતી, હોંતી (મધ્) મધી
 હોઅંત, હોઅંત, હોઅંત (મધ્) ..
 હોંતી, હોંત
 હુતી, હુત

માણ-

મળ=માણ—મળમાણો, મળેમાણો (મળમાન) મળતો
 મળમાણં, મળેમાણં (મળમાનમ્) મળાં
 મળમાણી મળેમાણી (મળમાના) મળતી
 મળમાણા, મળેમાણા

દો=અ=માણ—દોઅમાણો, દોઅમાણો (મધમાન) મધો
 દોમાણો
 દોઅમાણં દોઅમાણં (મધમાનમ્) મધં
 દોમાણં
 દોઅમાણી દોઅમાણી (મધમાના) મધી
 દોઅમાણા, દોઅમાણા
 દોમાણી, દોમાણા

ફે-

મળ + ફે—મળફે, મળેફે (મળન્તી) મળતી
 દો + અ + ફે દોફે, દોઅફે (મધન્તી) મધી
 દોફે

कर्तरि प्रेरक वर्तमान कृदन्त—

करावि+अ+न्त—करावतो, करावेतो (कारापयन्) करावतो

कार +न्त— कारंतो, कारेतो (कारयन्) „

करावि+अ+माण-करावमाणो, करामाणो (कारापयमाणः) „

कार + माण— कारमाणो, कारमाणो (कारयमाणः) „

सादुं भावे वर्तमान कृदन्त—

भण्-इज्ज+न्त—भणिज्जंतं

„ + „ +माण-भणिज्जमाणं

भण् इअ+न्त—भणीअंतं

„ + „ +माण-भणाअमाणं

} भण्यमानम्) भणातुं-
भणवामां भावुं

सादुं कर्मणि वर्तमान कृदन्त—

भणीअंतो भणिज्जंतो गंधो (भण्यमानः ग्रन्थः) भणान्तो ग्रंथ

भणाअमाणो भणिज्जमाणो सिलोगो भण्यमानः श्लोकः) श्लोक

भणिज्जंतो, भणीअंतो गाथा (भण्यमाना गाथा भणान्तो गाथा

भणिज्जमाणी, भणाअमाणी पंती (भण्यमाना पंक्तिः) „ पंक्ति

भणिज्जई, भणीअई

प्रेरक भावे

भणाविज्जंतं (भणाप्यमानम्) भणातुं—

भणाववामां भावुं

भणावीअंतं वनेरे

प्रेरक कर्मणि—

भणाविज्जंतो मुनी (भणाप्यमान मुनिः)

भणाववामां मुन

भणाविज्जमाणी

भणावीअंता

મળાવીશમાણો
 મળાવિજ્ઞતી સાદુળી (મળાવ્યમાના સાધવી)
 મળાવિજ્ઞમાણા મળાવાનો સાધવી
 મળાવીશંતો
 મળાવીશમાણા
 મળાવિજ્ઞં
 મળાવીશં રત્યાદિ

૧ જ પ્રમાણે—

સુસ્મૃસંતો (શુશ્રૂષન્)	ચંકમંતો (ચક્ષ્મન્)	
સુસ્મૃતમાણો (શુશ્રૂષમાણઃ)	ચંકમમાણો (ચક્ષ્મમાણઃ)	
સુસ્મૃસિજ્ઞતો	ચંકમિજ્ઞતો	
સુસ્મૃવિજ્ઞમાણો	ચંકમિજ્ઞમાણો	(ચક્ષ્મમાણઃ)
સુસ્મૃતીશનો	ચંકમીશનો	
સુસ્મૃતીશમાણો	ચકમીશમાણો	

આ વર્ણા રૂપો જાણી લેવો.

પાઠ ૨૪ મો

સંખ્યાવાચક શબ્દો

વિશેષતા

જે શબ્દો દ્વારા સંખ્યાનો સ્વરૂપ યાદ છે તે શબ્દો સંખ્યાવાચક શબ્દો. આ શબ્દો અકારાંત પણ હોય છે અને આવાંત, દશાંત, અને વચ્ચાંત પણ હોય છે. આવા શબ્દો વિશેષરૂપે હિંદીની અને ગુજરાતીની ભાષામાં હોય છે. આવા શબ્દો વિશેષરૂપે હિંદી અને ગુજરાતી ભાષામાં હોય છે. આવા શબ્દો અકારાંત, દશાંત અને વચ્ચાંત છે તેમજ અંતે અવાજ આવેલી રીત પ્રમાણે સમજવાની છે. તેમજ તે શબ્દો વિશેષરૂપે છે તે સમજવાની છે.

‘પક’ની માંડીને અટ્ટાપક (અટ્ટાપક) સુગ્રીવ સંસ્કૃતપદ
કચ્છોને પટ્ટોના ચટ્ટાચનમાં ૧૫ અને ૨૬ એમ બે પ્રયત્ન વારાફરતી લાગે છે:

પમ + પદ-પમપદ.

પમ + પદં-પમપદં ।

અમય-પદ-અમયપદ.

અમય+પદં-અમયપદં ।

તિ + પદ-તિપદ.

તિ + પદ તિપદં ।

હુ + પદ હુપદ.

હુ + પદં હુપદં ।

કતિ+પદ-કતિપદ.

કતિ+પદં-કતિપદં ।

ફકક. પકક. પમ, પમ (પક)

આ કચ્છનાં પુંલિંગી સ્ત્રોતો ‘સમ’ની યોગ સમગ્રતાનાં છે તરીકેનો
સ્ત્રોતો ‘સમ’ની યોગ અને નપુંસકલિંગી સ્ત્રોતો નપુંસકલિંગી ‘સમ’ની યોગ
જાણવાનાં છે.

‘સમ’ની પટ્ટોના ચટ્ટાચનની પેઠે આ કચ્છનો ‘સિ’ પ્રયત્ન
પમ લાગે છે:

પમ+સિ-પમેસિ । વમેરે. (સુખો પાતું ૧૧૪ ગિરમ ૨ જો)

અમ. અહ. (અમ)

આ કચ્છનાં સ્ત્રોતો ચટ્ટાચનમાં પાય છે અને તે સ્ત્રોતો ‘પમ’ની
પેઠે સમગ્રતાનાં છે:

પ૦— અમે

ધ૦— અમે, અમા

ત૦— અમેઠિ, અમેઠિ, અમેઠિ ।

ચ૦—

નમ્યા } અમપદ, અમપદં ।

હ૦—

પ૦— અમચો અમાચો. અમાચ.

ઉમાહિ, ઉમેહિ,
 ઉમાહિતો, ઉમેહિતો,
 ઉમાસુંતો, ઉમેસુંતો.

૧૦— ઉમેસું, ઉમેસું ।

હુ (દ્વિ) વ્રણે લિંગનાં ન્વયો

આ શબ્દનાં ન્વયો બહુવચનનાં ધારક છે :

૧૦— } હુએ, હોણિગ, હુણિગ ।
 ૨૦— } હેણિગ, હિણિગ ।
 } હો, હે સમવા વે ।

૩૦— હોદિ, હોદિ, હોદિં ।
 } હેદિ, હેદિ હેદિં અથવા
 } હેદિ, હેદિ હેદિં

૪૦— } હોણદ, હોણદ, હુણદ, હુણદ
 ૫૦— } હોણદ, હોણદ, હિણદ, હિણદ

૬૦— } હોસો, હોસો, હોડ, હોડિતો, હોસુંતો
 } હોસિતો, હોસો, હોડ, હોડિતો, હોસુંતો

૭૦— હોસું, હોસું, હેસું હેસું

તિ (ત્રિ) વ્રણે લિંગનાં ન્વયો

૧૦— } તિણિ

૨૦— } તિણિ
 ૩૦— } તિણદ, તિણદ,
 ૪૦— }

૧. આ શબ્દનાં ન્વયો બહુવચનનાં ધારક છે.

શાકીનાં રૂપો આગળ જણાવેલા 'રિસિ' શબ્દનાં બહુવચનનાં રૂપોની
જેમ જાણવાં, (જુઓ પાનું ૧૬૬)

ચત (ચતુર) વ્રણે લિંગનાં રૂપો

પ૦ — { ચત્તારો, (ચત્તારઃ) ચતરો (ચતુરઃ), ચત્તારિ
શી૦ — { (ચત્તારિ)

ત૦ — ૧ચઝહિ, ચઝહિ, ચઝહિં
ચઝહિ, ચઝહિં, ચઝહિં

ચ૦ — {
તથા { ચઝણહ, ચઝણહં ।
છ૦ — {

શાકીનાં વર્ણાં 'માણુ'ની જેમ સમજવાં (જુઓ પાનું ૧૬૭)

પંચ (પંચ) વ્રણે લિંગનાં રૂપો

પ૦ — { પંચ
શી૦ — {

મ૦ — પંચેહિ, પંચેહિં, પંચેહિં
પંચહિ, પંચહિં પંચહિં

ચ૦ — { પંચણહ, પંચણહં
તથા {
છ૦ — {

શાકીનાં વર્ણાં 'વીર'નાં બહુવચનાંત રૂપો જેવાં છે (જુઓ પાનું ૧૨૦)

આ રીતે 'પંચ'ની પેઠે નીચે આપેલા તમામ શબ્દોનાં રૂપો
સમજી લેવાનાં છે.

સ (પદ) છ	તેરસ } (ત્રયોચ્ચ) ટેર
સત્ત (સાત) સાત	તેરદ્વ } (ત્રયોચ્ચ) ટેર
અઠ (અઠન) આઠ	ચોદસ } (ચતુર્વેન) ચોદ
નવ (નવન) નવ	ચોદદ્વ } (ચતુર્વેન) ચોદ
દશ } (દશન) દશ	ચત્તરસ } (ચતુર્વેન) ચોદ
દસ } (દશન) દશ	પચ્ચરસ } (પચ્ચવેન) પચ્ચ
પચ્ચરસ } (પચ્ચવેન) પચ્ચ	પચ્ચરદ્વ } (પચ્ચવેન) પચ્ચ
પચ્ચરદ્વ } (પચ્ચવેન) પચ્ચ	સોલસ } (સોલસ) સોલ
પચ્ચરદ્વ } (પચ્ચવેન) પચ્ચ	સોલદ્વ } (સોલસ) સોલ
પચ્ચરદ્વ } (પચ્ચવેન) પચ્ચ	નવત્રસ } (નવત્રસ) નવત્ર
પચ્ચરદ્વ } (પચ્ચવેન) પચ્ચ	સત્તરસ } (સત્તરસ) સત્તર
પચ્ચરદ્વ } (પચ્ચવેન) પચ્ચ	અઠારસ } (અઠારસ) અઠાર
પચ્ચરદ્વ } (પચ્ચવેન) પચ્ચ	અઠારદ્વ } (અઠારસ) અઠાર

પદ (પાતિ) કેટલાં

પદ —	પદ, પદનો પગેરે.
પદો —	પદ, પદનો પગેરે.
પદો —	પદ, પદનો પગેરે.
પદો —	પદ, પદનો પગેરે.

પાતિની સ્ત્રી 'પાતિ'નાં પદુપચ્ચરસ સ્ત્રી સેવક છે.

પાતિ બનાવેલા છે પાતિ બનાવેલા છે પાતિ સ્ત્રી 'પાતિ'ની સેવક છે અને છે પાતિ દેવતા છે પાતિ સ્ત્રી 'પાતિ'ની સેવક છે (૧૯૫૦ અને ૨૧૬ તથા ૨૧૭)

પાતિની સ્ત્રી (પાતિની સ્ત્રી)	પાતિની સ્ત્રી (પાતિની સ્ત્રી)
પાતિની સ્ત્રી (પાતિની સ્ત્રી)	પાતિની સ્ત્રી (પાતિની સ્ત્રી)
પાતિની સ્ત્રી (પાતિની સ્ત્રી)	પાતિની સ્ત્રી (પાતિની સ્ત્રી)

घावीसा (द्वाविंशति)	घावीश
तेवीसा (त्रयोविंशति)	तेवीश
चउवीसा (चतुर्विंशति)	चोवीश
पणवीसा (पञ्चविंशति)	पचीश
छवीसा (षट्त्रिंशति)	छवीश
सत्तावीसा (सप्तविंशति)	सत्तावीश
अट्टावीसा } (अष्टविंशति)	अट्टावीश
अद्विंशतीसा }	
अडवीसा }	
एगूणतीसा (एकोनविंशति)	ओगणवीश
तीसा (त्रिंशत्)	त्रीश
एगतीसा } (एकत्रिंशत्)	एकत्रीश
एककतीसा }	
इककतीसा }	
वतीसा (द्वात्रिंशत्)	वत्रीश
तेत्तीसा (त्रयस्त्रिंशत्)	तेत्रीश
तित्तीसा }	
चउत्तीसा (चतुस्त्रिंशत्)	चोत्रीश
चोत्तीसा }	
पणतीसा (पञ्चत्रिंशत्)	पांत्रीश
छत्तीसा (षट्त्रिंशत्)	छत्रीश
सत्ततीसा (सप्तत्रिंशत्)	सात्त्रीश

अट्टतीसा (अष्टत्रिंशत्)	अट्टतीश
अडतीसा }	
एगूणचत्तालिसा (एकोनचत्वारिंशत्)	ओगणचत्तीश
चत्तालिसा (चत्वारिंशत्)	चत्तीश
चत्ताला }	
एगचत्तालिसा }	
इककचत्तालिसा }	
एककचत्तालिसा }	
इगयाला }	
वेआलिसा }	
वेआला }	
दुचत्तालिसा }	
तिचत्तालिसा }	
तेआलिसा }	
तेआला }	
चउचत्तालिसा }	
चोआलिसा }	
चोआला }	
चउआला }	
पणचत्तालिसा (पञ्चचत्वारिंशत्)	पाणचत्तीश
पणयाला }	
छचत्तालिसा (षट्चत्वारिंशत्)	छचत्तीश
छायाला }	
सत्तचत्तालिसा (सप्तचत्वारिंशत्)	सात्तचत्तीश
सगयाला }	
अट्टचत्तालिसा (अष्टचत्वारिंशत्)	अट्टचत्तीश
अडयाला }	

१. आ पादद्वये प्रथमा विभक्तिमां चउवीसं पण थाय छे:

“चउवीसं पि जियवरा”

અટ્ઠત્તરિ | (અટ્ઠત્તરિ)
અઢત્તરિ | અઠાત્તર

પગૂળાસીઈ (એકોનાશીતિ)
ઓગળ્યાએંસી અથવા
અગળ્યાએંસી

અસીઈ (અશીતિ) એંસી
પગાસીઈ (एकाशीति) एकाशी
વાસીઈ (द्व्यशीति) वाशी

તેસીઈ | (ત્ર્યશીતિ) ત્રાશી
તેરાસીઈ |

ચડરાસીઈ | (चतुर्शीति) चोराशी
ચોરાસીઈ |

પણસીઈ | (पञ्चाशीति) पचाशी
પંચાસીઈ |

છાસીઈ (षडशीति) छाशी
સત્તાસીઈ (सप्ताशीति) सत्याशी

અટ્ઠાસીઈ (अष्टाशीति) अठ्ठाशी

નવાસીઈ (नवाशीति) नेवाशी
પગૂળનવઈ (एकोनवति) नेवाशी-नेवुमां एक कम

નવઈ | (नवति) नेवुं
ણવઈ |

પગળવઈ | (एकनवति, एकाणुं)
દ્વાગવઈ |

યાળવઈ (द्विनवति) याणुं

તેણવઈ (त्रिनवति) ताणुं અથવા
ત્રાણું

ચડળવઈ | (चतुर्नवति) चोराणुं
ચોળવઈ |

પચળવઈ | (पञ्चनवति) पचाणु
પળળવઈ |

છળળવઈ (षण्णवति) छन्नु
સત્ત (त्ता) ણવઈ (सप्तनवति) सत्ताणु

અટ્ઠગવઈ | (अष्टनवति) अठ्ठाणु
અઢળવઈ |

ળ(ન) વળવઈ (नवनवति) नव्याणु
પગૂળસય (एकोनशत) सोनां
एक कम

સય (शत) सो

દુસય (द्विशत) बसो

તિસય (त्रिशत) त्रगशे

વે સયાઈં (द्वे शते) वसें

તિણિણ સયાઈં (ग्राणि शताभि) त्रगशे

ચત્તારિ સયાઈં (चत्वारि शताभि) चारसे इत्यादि

મહસ્સ (सहस्र) हजार

થે સહસ્સાઈં (द्वे सहस्रे) ये हजार

તિણિણ સહસ્સાઈં (ग्राणि सहस्राणि) त्रग हजार

ચત્તારિ સહસ્સાઈં (चत्वारि सहस्राणि) चार हजार इत्यादि.

દશમદશમ (દશમદશ) દશ

દશાર

અનુપ્ર (અનુપ્ર) દશ દશાર

લપ્પા લપ્પા લાપ્પા

દશ લપ્પા (દશ લપ્પા)

દશ લપ્પા દશ લાપ્પા

પટપટ

પટપટ

પટપટ

કોટિ (કોટિ) કોટિ, કોટિ

કોટિ (કોટિ) કોટિ

કોટિ ને કોટિ કોટિ

ઉપર જગાએલા વધા શબ્દો સાધારણ રીતે દર્શાવવામાં આવ્યા છે. તેને વાપરવાની એ રીત આ પ્રમાણે છે:

‘વીશ માણસો’, એમ કહેવું હોય ત્યારે ‘વીશ માણસો’ અથવા ‘વીશ માણસો’ અર્થાત્ ‘વીશ માણસો’ અથવા ‘માણસોની વીશ સંખ્યા’ એ રીતે એનો એ જાતનો પ્રયોગ થાય છે.

થોડી, વધારે ઉપર જગાએલા સંસ્કૃતશાસ્ત્રક શબ્દો એક વીશ અથવા એક પચાસ એમ બોલવાની એક સંખ્યા સૂચવતા હોય ત્યારે તે દર્શાવવામાં આવે છે અને યજ્ઞ વીશ, યજ્ઞ પચાસ, યજ્ઞ મેદુ, આમ વીશોવાની સંખ્યા સૂચવતા હોય ત્યારે સંખ્યાવચનમાં પણ આવે છે.

તે આચાર્યને છપ્પન શિષ્યો

તે પણ તેમાં એક જે

એ જ સારા છે

પંદ્ર સોઝ કહ્યાઓવડે

શોમે છે

પૂર્વે પુનઃ પોતેર કહ્યા

શોમતા દત્તા અને સ્ત્રીઓ

પોતેર કહ્યા શોમતા દત્તા

દમણાં આચાર્યને આપુ

પાર સંગોને મળે છે

પ્રાણનોવડે સૌંદ દિવસો

શોમતા છે

મદિનાનાં શોમ દિવસ

હોય છે

પાંચ માણસોનાં પાંચેર

વને છે

तेजे गुरने पन्नर प्रश्नो
पृच्छया
तमे अट्योत्तेर ब्राह्मणोने

धन आयुं
में नच्चाणु मुनिओने चंदन
पुं

पंचणहं वयाणं पढमं वयं
(व्रतम्) पसंसिज्जइ

चत्तारो कसाया दुक्खाइं
देति

दस वाला निसाए पढति
वारह इत्थीओ वत्थाइं
निक्खारंति

अट्ठएस जणा छत्तोसाइतो
चोरेइतो न चीहेति

धणस्स कोलीर वि न
संतोसो होइ
तस्स घरे पोत्थयाण सत्तरी
दीसइ

सयेण दुसयं विढविज्जइ
पणो हं नत्थि मे कोवि
सव्वे संतु निरामया
सव्वे सुहिणो होतु
सव्वे भदाइं पामंतु
न होत्था को वि दुइओ

पाठ २५ सो

भृतकृदन्त

गूठ घातुने 'त' के 'अ' प्रत्यय लगाववादी तेंनु भूतकृदन्त बने छे.

ए बने प्रत्ययो लागता पूर्णा 'अ'नो १'इ' धाय छे.

गम् + अ + त—गमितो | (गतः) गयेछो
गम् + अ + अ—गमिओ

भावे—

गमितं, गमिअं (गतम्) जयुं-गति

કર્મણિ—

ગમિતો ગામો | (ગતો ગ્રામઃ) ગયાપલું ગામ
ગમિઓ ગામો

પ્રેરક—

કરાયિતો (કારાપિતઃ) | કરાયાપલો-કરાયેલો
કારિઓ (કારિતઃ)

અનિયમિત ભૂતકૃદન્ત^૧

ગયં (ગતમ્) ગયેલું, ગયું.	દદ્દટં (દટ્ટમ્) ઘીટું-ઘેલેટું, ઘેલેટું
મયં (મતમ્) માનેલું, માન્યું. મત	મિલાણં (મ્લાનમ્) મ્લાન મિલાનં ધણું-કરમાણું, મ્લાન ધયું
કડં (કૃતમ્) કરેલું, કર્યું	અઘ્ઘાયં (આઘ્ઘાતમ્) કહેલું, કહેયું
હડં (હૃતમ્) હરેલું, હર્યું	
મડં (મૃતમ્) મરેલું, મર્યું	
ઝિઝં (ઝિતમ્) ઝિતેલું, ઝિતયું	નિહિયં (નિહિતમ્) નિહિત- સ્થાયેલું. સ્થાયેલું
તત્તં (તપ્તમ્) તપેલું, તપ્યું	
કયં (કૃતમ્) કરેલું, કર્યું	

૧. આ કૃદન્તો અને ધીજાં કૃદન્તો પણ જે વિભક્તિવાદ્યાં અધાવેદ્યાં છે. તે ઉપરથી તેમના મૂળ શબ્દો વિચાર્યોએ જાતે ધોષી લેવા. એનેકે—

વિભક્તિવાદ્યું—

ગયં
મડં
દદ્દટં
પાયગો
લેહઓ
દસિરો
કઝઝ
મિધો
એસેતવ્વ

મૂળ શબ્દ—

ગય
મડ
દટ્ટ
પાયન
લેહય
દસિર
કઝ
મિધ
એસેતવ્વ દસેરે

જાણતું (જાણ્યત્) જાણા
 કરેલું, જાણા
 સંસ્કયં (સંસ્કૃત્) સંસ્કાર,
 સંસ્કારેલું,
 આકુદ્ઠં (આકુટ્) આક્રોશ
 કરેલું, આક્રોશ
 વિનટ્ઠં (વિનટ્) વિનટ, વિનાશ
 પણટ્ઠં (પ્રણટ્) પ્રનટ, નાશ
 મટ્ઠં (મૃટ્) શુદ્ધ, શોધન
 હયં (હત્) હણેલું-હણાણું, હણવું
 જાયં (જાત્) જાણેલું-જાણવું
 જણવું
 ગિલાણં | (ગ્લાનમ્) ગ્લાન થણું
 ગિલાનં | ગ્લાન થવું

પરુવિઅં (પરુષિત્) પ્રરુષેલું,
 જગાવેલું, પ્રરુષવું
 ઠિયં (થિયત્) સ્થિત, સ્થાન
 પિદિયં (પિદિત્) ઠાંકેલું, ઠાંકવું
 પન્નત્તં | (પ્રણપિત્) પ્રણાપેલું,
 પણ્ણત્તં | પ્રણાપવું
 પન્નવિયં (પ્રણપિત્) „
 સપ્કયં (સસ્કૃત્) સંસ્કૃત
 કિલિટ્ઠં (ફિટ્) કળેશવાલું,
 ફિટ
 સુયં (સ્મૃત્) સ્મરેલું, યાદ કરેલું
 સુયં (શ્રુત્) સાંભળેલું, સાંભળવું
 સંસટ્ઠં (સંસૃટ્) સંસર્ગવાલું, સંસર્ગ
 ઘટ્ઠં (ષ્ટટ્) ઘસેલું, ઘસવું ઘોરે

ઉચારણના મેદથી નીચેલાં આવાં અનેક રૂપોની સાધનિકા,
 વર્ણવિકારના નિયમો દ્વારા સમજી લેવાની છે.

ભવિષ્યત્કૃદન્ત

મૂઠ ધાતુને હસ્તંત, હસ્તમાણ અને હસ્તઈ પ્રયય લગાડવાથી તેનું
 અવિષ્યત્કૃદન્ત પતે છે:

કરિસ્સંતો (કરિષ્યન્) કરતો હોઈશ

કરિસ્સમાણો (કરિષ્યમાણઃ) „

કરિસ્સન્તી (કરિષ્યન્તી) કરતી હોઈશ

કરિસ્સઈ

„

„

કરાવિસ્સમાણો (કારાવિષ્યમાણઃ)

કરાવિસ્સંતો (કારાવિષ્યન્) કરાવતો હોઈશ

હત્યાદિ

કર્તૃદર્શક કૃદંત

મૂળ ખાતુને 'દ્ર' પ્રયય લગાડવાથી તેનું કર્તૃદર્શક કૃદંત બને છે.

હસ+દ્ર-હસિરો (હસનશીલ) હસનારો
 નચ+દ્ર-નચિરો (નમ્ર-નમનશીલ) નમનારો
 હસિરા, હસિરી (હસનશીલા) હસનારી
 નચિરા, નચિરા વગેરે, (નમ્રા-નમનશીલા) નમનારી

અનિયમિત કર્તૃદર્શક કૃદન્તો

પાયગો | (પાચકઃ) પાક કરનાર-રાંધનાર
 પાયઓ |

નાયગો | (નાયકઃ) નાયક-નેતા-દોરનાર
 નાયઓ |

નેત્રા | નેતા " " "
 નેતા |

વિજ્ઞં (વિદ્વાન્) વિદ્વાન્

કર્તા (કર્તા) કર્તા-કરનાર

વિકર્તા (વિકર્તા) વિકાર કરનાર

ઘર્તા (ઘર્તા) ઘર્તા-ચોલનાર

હંતા (હન્તા) હણનાર

હેતા (હેતા) હેદનાર

મેતા (મેતા) મેદનાર

કુંભજારો (કુમ્ભકારઃ) કુંભ કરનાર-કુંભાર

કમ્મગરો (કર્મકરઃ) કર્મ-કામ-કરનાર-કામગરો

ભારદ્રો (ભારદ્રઃ) ભાર લઈ જનાર

ઘણંઘણો (સ્તનંધ્રયઃ) ઘાવનાર ઘાલક

परंतपो (परंतपः) शत्रुने नपाचनार-प्रतापी
लेहओ (लेखकः) लेखनार वगेरे

केटलांक अव्ययो

वगगे (अग्रे) आगे-आगळ
अकट्टु (अकृत्वा) नहि करीने
अईव | (अतीव) अतीव-विशेष
अतीव |

अगओ (अग्रतः) अगळयी
अओ | (अतः) आधी-एथी
अतो |

अणमणं (अन्योऽन्यम्)
अन्योअन्य एक बीजाने

अन्थ (अस्तम्) आधमवुं

अन्थु (अस्तु) थाओ

अद्धा (अद्धा) समय

अण (नन्-अन) निषेव-विपरीत

अणगद्दा (अन्यथा) तेम नहि तो

अणंतरं (अमन्तरम्) अंतर बिना,

तुरत

अद्वा | (अयवा) अथवा
अदुव |

अहुणा (अहुना) इमणां

अणोव (अणोव) संशय

अमितो (अमितः) चारे बाजु

अमो आधर्य

अलं (अलम्) म्हुं-निषेव, पूतुं

अवरसं (अवदयम्) अवदय

असई (असत्तु) अनेकनार

उणि |
अवरि | (उपरि) ऊपर
उवरि |

अहत्ता (अधस्तात्) नीचे

आहत्ता (आहत्य) गलात्कार

इओ | (इतः) आ तरफ.

इतो | वावयारंग

इतरा (इतरथा) एम नहीं तो - अन्यथा

ईलि (ईयन्) थोडे

उत्तरसुवे (उत्तरश्च) आगती
काल पछी

एगया (एकदा) एकवार-एक
दिवसे

एगंततो (एकान्ततः) एक तरफ़ी

एत्थ (अत्र) अही

फट्ट (कल्यम्) काळे

फा | (कथम्) केम, केमी रीते

फहं |

कालओ (कालतः) काळे करीने,
मलाते,

केवच्चिरं (कियच्चिरम्) केटला
लांवा समय मुदी

केवच्चिरेण (कियच्चिरेण)

केटला लांवा समय

મૂરખ માણસ લગલપ કરે છે
 રાજા દસીને લોકોને નમ્યો
 હું પાપોને રોકવા માટે
 ડતાવલો થયો
 મહાવીરને જોવા માટે લોકો-
 વડે દોડાય છે
 ભોગો ભોગવો ભોગદીને
 તેઓવડે છેદ પમાય છે
 સત્યને જાણીને, વિદ્વાન-
 વડે મુક્ત થવાય છે

પ્રહ્લાદ કુમાર પ્રજાનાં દુઃખો
 સમજીને તેનો સેવક થયો
 જગતમાં વધું હમવા જેવું
 દેખાય છે અને મોવા જેવું
 પગ દેખાય છે
 પુણ્ય પકટુ કરવા યોગ્ય છે
 અને પાપ ચાલવા યોગ્ય છે
 તે ભળતો ભળતો ડબ્બે છે
 ભળાતો પાટ તેનાવડે સંભ-
 લાય છે

સજ્જનો સત્યવચનં સોચ્યા
 સદ્દર્શ
 મણૂસા પુણં કિચ્ચ દેવા
 હોતિ
 પાવં પરિચ્છજ્જ સાહુદ્ધિં સર્વં
 ફીરિ
 હંદો મહાવીરં વંદિત્તા યુગદ્ધ
 અશસ્ત્રં વાત્સલ્યં વચંતિ
 મહાશુભાવા

દદ્દશ્યં પાસંતિ દેક્ષિયરા
 નરા
 નવિમે વાલો પિયરં પગમદ્ધ
 પાયનેગેઈસિ અન્ન પરિજ્ઞિ
 પગયા પવં મય તુરં જં
 મહાવીરેણ પવં કદ્ધિઅં
 પયાણં પાલણેણ પાય વિગદ્ધં
 પુણં ચ જાયં

नाम [नरजाति]

अकर्म (अकर्मन्) कर्म रहित
निर्मल-पवित्र

अक (अक) सूर्य, आकडातुं
झाड-आकडो

अग्नि (अग्नि) अग्नि, आग

अक्षि (अक्षिस्) आंच, जाल

अच्छ (अक्ष) आंस-हांस

अणागम { (अन्+आगम) न

अनागम } आवतुं ते, अनागमन

अण्णयर { (अन्यतर) अनेहं

अण्णयर } -वीजो कोई

अप्प (आत्मन्) आत्मा-आप
पोते

अण्ण (अन्य) अन्य, वीजुं

अप्पाण (आत्मन्) आत्मा-आप
पोते

अभोगि { (अभोगिन्) अभोगी-

अभोद् } भोगोने नहि भोगवनार

अमु (अदस्) ए

अमुणि (अमुनि) मुनि नहि ते-
चडचड करनार

अग्द (अस्मद्) हुं

अय (अयस्) अयस-लोहं

अरय (अरक) आरो-पैलानो

अरिहंत (अरिहन्+अन्त) वीतराग देव

अलाह { (अलाग) अलाभ-
अलाभ } अप्रामि

अवर (अपर) अवर-वीजुं

असमण (अधमण) धमण नहि ते

असंजम (असंयम) असंयम

अहर (अधर) नीचुं, वीजुं

अंक (अङ्क) अंक-खोळो

अंतर (अन्तर) अंतरं

अंध { (अन्ध) आंधळो

अंधल }

अंव (आम्र) आंवो

अंवकाल { (आम्रकाल)

अंवगाल } आंचागळो

अंवमउड (आम्रमुकुट) अंवोळो

आदच्च (आदित्य) आदित्य-सूर्य

आयरिय (आचार्य) आचार्य-

धर्मगुरु, विद्यागुरु

आरिय (आर्य) आर्य-सज्जन

आस (अश्व) अश्व-घोरो

आसाढ (आपाट) अपाट नास

आसंक (आसङ्क) आंचको

आल्लाथ (आलाद) आलाद-

आनेद

आहार (आधार) आधार

आहार (आहार) आहार-खावतुं

इम (इदम्) आ

इयर (इतर) इतर, बीजं

इलि (अपि) अपि

इंद (इन्द्र) इन्द्र

उच्छाह (उत्साह) उत्साह

उच्छु (इधु) इत-शेरडी

उट्ट (उष्ट्र) जंठ

उण्दाल (उण्णकाल) उनाको

उत्तर (उत्तर) उत्तरदिशा, उत्तरनुं

उदहि (उदधि) उद-पाणी-ने

धारण करनार-समुद्र

उद्धव, ओद्धव (उद्धव)

ओधव-कृष्ण

उप्पाअ (उत्पाद) उत्पाद-उत्पात्ते

ऊरु (ऊरु) ऊरु-साथक

उवज्जाय (उपाध्याय) उपाध्याय-

अध्यापक-गुरु-ओझा

उवासग (उपासक) उपासक-

उपासना करनार

उवाहि (उपाधि) उपाधि-प्रबंध

उत्सव (उत्सव) उत्सव

पअ, पय (एतद्) ए

पग

इक

पक

(एक) एक

परावण (परावन) परावन-

अइरावण (मोठी लाठी)

ओह (ओष्ठ) ओठ-होठ

फ (किम्) कोण

कइम, कतम (कतम) ययो

केटका

कच्छव (कच्छप) काचवो

कणिणआर (कर्णिकार) कणेर

कण्ण (कर्ण) कान, कानो

कण्ह (कृष्ण) कृष्ण-कान

कण्णडय (कर्णटक) कण्णु-काण्णु

कमंडलु (कनण्डलु) कमंडल

कयर (कतर) कयो

कयविक्रय (कयविक्रय) करीशुं

वेचवुं-कयविक्रय करीशुं

करेणु (करेणु) करी-हाथी

कलंव (कदम्ब) कदंबनुं प्राठ

कलह (कलह) कलह-कळी

कलाव (कलाव) कलपलो-सगुह

कवहु (कदपे) कोडो

कवि (कवि) कवि-वानर

कवि (कवि) कवि

कवित्थ (कवित्थ) कोदं

कविल (कविंद) कविल कवि

कस (कस) कानुक

कसिबल (कसिबल) मेराळो-

मेराळो

कंठग (कण्टक) कांठो

कंद (कन्द) कन्द-गणपति

कंसधार } (कांस्यकार)
कंसार } कंसारो

काग } (काक) कागडो
काक }

काम (काम) काम-तृष्णा-इच्छा

काय (काय) काया-काय-शरीर

काल (काल) काल-समय

कावट्टिथ (कापर्दिक) कावडियुं
कोडो-कोडी

कासव (काश्यप) काश्यप गोत्रनो
ऋषि-ऋषभदेव

कावलिथ (काम्वलिक) कामलीयो,
कावलीओने वेचनार वा

ओढनार

किण्हसार (कृष्णसार) काली-
वार मृग

किलेस (क्लेश) क्लेश

किलाणु (कुशानु) अग्नि

कुक्खि, कुच्छि (कुक्षि) कूख

कुटुम्बि (कुटुम्बिन्) कणवी

कुठार (कुठार) कुठार-कुहाडो

कुठारय (कुठारक) कुहाडो

कुहालय (कुहालक) कोदालो

कुमारवर (कुमारवर) उत्तम
कुमार

कुलधर (कुलपति) कुलनो पति-
आचार्य

कुंथु (कुन्थु) कंथवो-एक नानो
जीवडो

कुंभार (कुम्भकार) कुंभार

केवट्ट (कैवर्त) कैवर्त-केवट-होटी
: हांकनार

केसरि (केसरिन्) केसरवाडो-
याळवाडो-सिह-केसरी सिह

कोइल } (कोकिल) कोकिल-
कोकिल } कोयल

कोड (कोड) गोद-खोडो

कोणय (कोणक) मृणो

कोल } (कोड) खोडो
कोड }

कोलिक } (कौलिक) कोली-
कोलिथ } एक जात

कोववर (कोपवर) कोपमां तत्पर
कोपी-कोपी

कोस (कोस) कोह-पाणी काट-
वानो, कोस-सजानो

कोसिथ (कौशिक) कौशिक
गोत्रवाडो इन्द्र क्षपदा
चंद्रकौशिक नर्प

कोह (कोप) कोप

कोहदंसि (कोपदग्निन्) कोपने
जोनार-कोपी

खग (खड्ग) खड्ग-कांटे-खड्गार

खत्तिय (क्षत्रिय) क्षत्रिय

खय (क्षय) खे-क्षय

खार } (क्षार) खारो
खार }

खंघ (स्कन्ध) कंध-खंध भाग,
मोटी डाढ़

गग (गग्न) गर्गनो पुत्र-ते
गाननो एक ऋषि

गदह } (गर्दभ) गधेडो
गदह }

गणधर } (गणधर) गगने धारण
गणहर } करनार-समूहनी

व्यवस्था करनार-आचार्य

गणवद् } (गणपति) गगनो पति
-गणपति

गणि (गणिन्) गग-समूहने
साचनार आचार्य

गग्म (गर्भ) गर्भ, गाभो

गग्मर्दसि (गर्भदर्शिन्) गर्भने
जोनार, जन्म धारण करनार

गय (गज) हाथी

गरुड (गरुड) गरुड

गवक्षत (गवाक्ष) गोवचो-गोव

गंध (गन्ध) गंध

गंधिज (गन्धिज) गांधी-गंध-
वाडी वस्तुने घेचनार

गाम (ग्राम) गाम

गाहय (ग्रहक) घाहक

गिद्धि (गृदिन्) गृहस्थ

गुग्ग (गुग्ग) गुग्गक-गग्ग, गुग्ग-
गुग्ग

गुरु (गुरु) गुरु-गोर, वडिल
माता पिता कोरे

गुहिलउत्त (गुहिलपुत्र) गुहिलो

गोतम } (गौतम) गौतम
गोयम } गोयनो गुनि

गोधूम (गोधूम) गोधम-घट

घट (घट) घडो

घरवद् } (गृहपति) घरनो पति-
गहवद् } गृहस्थ

घूख-(घूक) घूअउ-घूउ

घोडख (घोटक) घोडो

चउव्वेइ (चतुर्वेदिन्) चतुर्वेदी
चोवे, चोवा

चक्रवट्टि (चक्रवर्तिन्) चक्र फेर-
वनार-चक्रवर्ती राजा

चक्रवु (चक्रु) चक्रु-भांग

चम्मार (चर्मकार) चमार

चंद्र (चन्द्रो) चंद्र

चाइ (त्यागिन्) त्यागी

चास (चास) चेतारमां चास
कराव ते

चित्त (चित्त) एक कार्यको गज

चित्तकूट } (चित्रकूट)

चित्तऊट } चित्त

ચિત્તયાર (ચિત્રકાર) ચિતારો

છાલય (છાગ) છાલું-વકરું

છત્ત (છાત્ર)-વિદ્યાર્થી

છપ્પથ } (પદ્પદ) છપગો
છપ્પય } -મમરો

છાદલ } (છાયાલ) છાયાલ-
છાયાલ } છાયાવાલું

છાવય (શાવક) છેયો-છોકરો

છુદાગુડ (સુધાગુડ) છાગોઠ-

ચુનો અને ગોઠનું મિશ્રણ

છેમ (છેદ) છેડો

જ (યદ્) જે

જટ (જર્ત) જાટ જાતનો માણસ

જડાલુ (જટાલ) જટાલું-

જટાવાલું

જળય (જનક) જનક-પિતા

જળુ (જહ્નુ) તે નામનો સગરપુત્ર

જન્મ (જન્મન્) જન્મ

જર (જ્વર) જ્વર-તાવ

જરદય (જરઠક) ધરડો-જરડો

જંતુ (જન્તુ) જંતુ-પ્રાણી-જીવંત

જંબુ (જમ્બુ) જાંબુ, જાંબુનું ફાલ

જામાડય (જામાટુક) જમાડ

જાયતેય (જાતતેજસ્) જેમાં તેજ

છે તે અગ્નિ

જિણ (જિન) જય પામનાર,

વીતરાગ

જીવ (જીવ) જીવ

જીવાડ(જીવાતુ) જીવનનું ઔષધ

જેટ્ટ (જ્યેષ્ઠ) મોટો-જેઠ

જોદસિય (જ્યોતિષિક) જોશી

જોગિ (યોગિન) યોગી-જોગી

ઝુણિ (ધ્વનિ) ઝગઝગાટ-અવાજ
ધ્વનિ

ઢંઢ (ઢળ) ઢંઢ, ઢંટો, ઢાંટિયો

ઢંસ (ઢંશ) ઢંસ

ળક્ષ નાક

ળાતસુત } (જ્ઞાતસુત) જ્ઞાતવંદાનો

ળાયસુય } પુત્ર-મહાધાર

ળિલાડવટ્ટ (લલાટપટ્ટ) નિલવટ

ળદાવિય } (સ્નાપિત) નવરાવનારો-

નાવિય } નાવી-દુઝામ

ત } (તદ્) તે

ળ }

તલાય (તટાગ) તલાય

તરચ્છ(તરક્ષ) તરસ નામનું ઝનાવર

તરુ (તર) તરુ-ટુ-ટાટ

તવ (તપસ્) તપ-તપધ્યાં

તવ (સ્તવ) સ્તવ-સ્તુતિ

તવસિ (તપસ્વિન્) તપસ્વી

તસ (ત્રસ) ત્રસ પ્રાણી-ગતિ

કરી શકે તેવાં પ્રાણી

તંતુ (તન્તુ) તાંતળો

તંબોલિય (તાન્બૂલિય) તંબોડી

ताव (ताप) ताव-ताप-तडको
 तिल (तिल) तल
 तुम्ह (तुम्ह) तुं
 तुरंगम (तुरंगम) तुरत जनार,
 तुरंग-घोरो
 तेथ (तेजथ) तेज
 तेलिअ (तेलिक) तेली-तेल
 वेचनार
 थावर (स्थावर) स्थिर रहेनार-
 गति न करी शके ते प्राणी-
 वनस्पति वनेरे
 थेर (स्थविर) स्थिर बुद्धिवालो-
 पाकट-वयोवृद्ध नत
 दयालु (दयाल) दयालु
 दंड (दण्ड) दंड-डांडो-लाकडी
 दंत (दन्त) दांत
 दाडिम (दाडिम) दाडम
 दास (दास) दास
 दाहिण । दक्षिण-दक्षिणतुं
 दक्षिण ।
 दिणयर (दिगजर) दिगनो
 कमनार-नरज, दीकरो
 दुकाल (दुःखाल) दुःखल
 दुनखदंसि (दुःखदंसि) दुःखने
 नोनार, दुन पामनार
 दुम (दुम) दुम-शुभ

दुवेइ (दिवेदिन) दवे, दुवे
 दुस्सीस । (दुःखिण) दुःख
 दुस्तिस्स । शिष्य-विनायक
 देवजा (देवज्ञ) देवने-भाग्यने-
 जायनार-जोशी
 देवर (देवर) देर-दियर
 देविद (देवेन्द्र) देवोनी इन्द्र-
 देवोनी स्वामी
 देस (देस) देश
 देसवइ (देशपति) देशाटे
 दोस (दोष) दोष, दोष
 दोलिअ (दौष्टिक) दोशी-
 दूध-नय-नेननार
 धअ (धन) धन-धन
 धणि (धनि) धनवालो-धनी
 धन (धान्य) धान्य
 धुत्त (धुत्त) धुत्त-धुत्तगे
 नग (नम) नमो-नमो
 नड (नट) नट
 ननुअ । (ननुक) नानी-नौय
 नत्तिअ ।
 नमि (नमि) ने नामनो एक
 राजर्षि-नमिगज
 नमिराय (नमिगज) नमिराय-
 ते नामनो निविदानी एक
 राजर्षि
 नयण (नयन) नेत्र-आंख

नरवद् (नरपति) नरोनो पति-
नरपति-नरपत-राज

नह (नख) नख

नह (नभस्) नभ-आकाश

नहर (नखर) नहोर

नायपुत्त } (ज्ञातपुत्र) ज्ञात-
णातपुत्त } वंशनो पुत्र-महावीर
नायपुत्त }

नास (न्यास) न्यास-थापन

नास (नाश) नाश

निव (नृप) नृप-राजा

निवु (निम्बु) लीवु

नेह (स्नेह) स्नेह-नेह

नेहालु (स्नेहालु) नेहाल-
स्नेहाल-स्नेहवाळो

पइ (पति) पति-स्वामी-धणी
-मालिक

पख (पक्ष) पक्ष-पखवाडीयुं,
पंख-पांख, तरफदारी

पखिख (पक्षिन्) पंखी-पांखवाळुं

पच्छाताव (पश्चात्ताप) पस्तावो

पज (प्राज्ञ) प्राज्ञ-डाखो

पज्जुण (प्रजुम्न) प्रजुम्न नामनो
पज्जुम्न } कृष्णनो पुत्र

पडह (पटह) पडो-ढोल

पण्डथ (प्रस्तव) पानो-पोताहुं
बालक जोझे माताने दूध
आवे ते

पण्ह (प्रध) प्रध

पण्डुथ (प्रस्तुन) पानो

पमाद् (प्रमाद्) प्रमाद्-असाव-
धानता-आळस

पल्हाथ (प्रहाद) प्रहाद कुमार

पवासि (प्रवासिन्) प्रवास करनार

पवंत्त (प्रपव) प्रपंच

पव्वय (पवतो) पवत

पलु (पशु) पशु

पहु (प्रभु) प्रभावशाली-समथ

पंथ (पन्थ) पंथ-मार्ग

पाउस (प्रवृत्त) प उत-पावस
वरमादनी कटु

पाघूणय } (प्राघूर्णक) प्राघूर्णो-
पाहूणय } अतिथि

पाण (प्राण) प्राण-जीव

पाणि (प्राणिन्) प्राणी

पाणि (पाणि) पाणी-हाथ

पाय (पाद) पा-चोथो भाग

पाय (पाद) पाद-पग-पायो

पायय (पादक) पायो

पावासु (प्रवासिन्) प्रवासी

पास (पत्र) पास-पांजो, पामळो
-पांसलो

पासाय (प्रासाद) प्रासाद-महेल

पिलोस (लोप) काढ

पीलु (पीळ) पीळहुं मात

पुरिम [पुरा+श्म] पहेलानुं, पूव
 पुरित [पुर्य] पुरुष
 पुव्व [पूर्व] पूर्व-पूर्वानुं
 पुव्वण्ह [पूर्वाह्ण] दिवसनो पूर्व
 भाग

पूरर [पूर] पूरो-पोरो
 पोक्खर [पुक्कर] पोत्तर-तळाव
 पोठ्ठिय [पुठ्ठिक] पोठ ऊपर भार
 वहेनार पोठीयो-महादेवनो
 पोठीयो

फलाहार [फलाहार] फराळ

फास [स्पर्श] स्पर्श

फेण [फेन] फीण

वक } [वक] वगलो
 वग }

वप्फ [वाप्प] वाफ

वहिणीवह [भगिनीपति] वनेवी

वंधव [यन्धव] वांधव-भाई

वंधु [वन्धु] वंधु-भांडु-भाई

वंभण } [ब्राह्मण] ब्रह्म-विद्याने
 वम्हण } जाणनार-समजनार
 माहण } पुरय

वंभयारी [ब्रह्मचारिन्] ब्रह्मचारी

वाव } [वाघ] वांधो-वाद
 वाह }

वाल [वाल] वाळ-वाळक

वाहु [वाहु] वाहु-वांय-दाय

विडाल [विडाल] विलाळो

विंदु [विन्दु] विंदु, मींदु, व

बुद्ध [बुद्ध] बुद्धदेव

बुह [बुध] बुद्धिमान-जागो पु

भड [भट] भट-शूर

भमर [भ्रमर] भमरो

भाइणेज्ज [भागिनेय] भागेज

भाणु [भानु] भाण-सूरज

भार [भार] भार

भारय [भारक] भारो

भारवह [भारवह] भार वहन

करनार-मजूर

भारहर [भारहर] भार लह

जनार मजूर

भिग [भृग] भृंग-भमरो

भिक्षु [भिक्षु] भिक्षु

भूअ [भूत] भूत-प्राण, जीव

भूमिवह [भूमिपति] भूमिनो
 पति, राजा

भूवई [भूपति] भू-पृथ्वी-नो पति
 भूपति-भूपति-राजा

भोगि } [भोगिन्] भोगी-
 भोइ } भोगिने भोग्यवार

मथ [मृग] मृग-वनपशु-हरण

मउह [मुकट] मोट-मुण्ट

मउल [मुकल] मोर-कळी

मकडय [मकटक] मांकटो

मगा (मार्ग) माग-मारग

मग्गु (मद्गु) एक प्रकारनी
माळली

मच्चु } (मृत्तु) मोत-मरण-मीच
मिच्चु }

मढ (मठ) मढी-मठ-संन्यासियो-
चुं रहेठाण

मणि (मणि) मणि

मयगल (मदकल) मंगल-मद
झरतो हाथी

मयंक (मृगाङ्क) मृगना निशान-
वाळो चन्द्र

मरहट्ट (महाराष्ट्र) मोठो देश-
महाराष्ट्र देश

मरहट्टथ (महाराष्ट्रीय) महा-
राष्ट्रनो वतनी-मराठी लोक

मसय (मशक) मच्छर

महण्णव (महार्णव) महोरामण-
गमुद्र

महाप्पसाय (महाप्रसाद) मोटा
प्रसादवाळो-सुप्रसन्न-कृपालु

महातपस्सि (महातपस्विन्) मोटो तपस्वी

महादोस (महादोष) 'महादोष
मोटो दोष

महावीर (महावीर) महावीर
देव

महासद्धि (महाश्रद्धिन्) मोटो
अचल श्रद्धावाळो

महासव (महासव) मोटो आश्रव-
पापोनो मोटो मार्ग

महेसि { महा+श्रद्धापि } व्यास वगेरे
महपि } महपि

मंजार (मार्जार) मणजर-
दिलारो

मंति (मन्त्रिन्) मन्त्री-करगारी

मंतु (मन्तु) अपराध-शोक

माधव (मा+धव) लक्ष्मीपति-
माधव-कृष्ण

मार (मार) मारनारो-तृष्णा

मारासिसंकि (मारानिशद्धिन्)
मार-तृष्णा-थी शंकिन रहेनार

दूर रहेनार-तृष्णाथो उरनारो

मालिअ (मालिक) माली-माळा
वेचनार

मास (मास) महीनो-मास

मिलिच्छ (म्लेच्छ) म्लेच्छ

मुद्ग } (मुद्ग) नृदंग
मिद्ग }

मुग्गरथ (मुद्गरक) मगदल-
मोगरी

मुणि (मुनि) मुनि-मनन करनार-
मौन राखनार-संत

मुहुत्त (मुहूर्त) मूरत-वस्त-
थोडो समय

मूख }
मूक } (मूक) मूंगो
मूग }

मूसथ } (मूक) मूक-
मूसय } उंदर

मेरा (मेरा) मर्यादा

मेरामण (मेरा+मनु-मेरा+मण)
महेरामण-समुद्र

मेह (मेघ) मे-मेघ-बरसाद

मेहावि (मेघाविन्) मेघावाळो-
बुद्धिमान्

मोकख (मोक्ष) मोक्ष-हृदकारो

मोचिथ (मौचिके) मोची-मोजां
सीवनार

मोर } (मयूर) मोर-मयूर
मयूर }

मोह (मोह) मोह-मूढता

मोहनदास (मोहनदास) ते
नामनो वीरपुत्र-मोहनदास
गांधी

रहकड } (गहकड) राहोड
रहजड }

रहधम्म (गहधम्म) गहधम्म धर्म
-समग्र देशमें हित
करनारी प्रवृत्ति

रणवास्त (अरणवास्त) अरण्यमां
वसतु-वन्मां रहतुं

रस (रस) रस

रसाल } (रसाल) रसाल-
रसालु } रसवाळु

रसि (रसि) रास-बलरंगी
के घोडानी रास

राग (राग) राग-आसक्ति

रायरसि (राजकपि) राजपि

रिच्छ (कस्त) रीछ

रिसि } (कपि) रुपे
रसि }

रस्य (वश) रसा-शाह

लाह } (लाभ) लाभ-लाभो
लाभ }

लेहसालिथ (लेहाशालिक)

निशाळीओ-निशाळे

भगवा जनार

लोथ } (लोक) लोक-जग-
लोग } लोको

लोह (लोभ) लोभ

लोहयार (लोहकार) लहार

लोहार (,) लहार-लहार

वन्थ (व्यघ्र) वाघ

वच्छ (वस्म) वच्छ-गंताव-
वाडगे

वच्छयर (वन्मता) वंछो

वणप्फइ } (वनस्पति) वनस्पति
वणस्सइ }

वद्धमाण (वर्धमान) वर्धमान-
महावीर

वग्मह (मन्मथ) मनने मथनार
कामदेव

वरदंसि (वरदर्शिन्) उत्तम
रीते जोनार

ववहार (व्यवहार) वेवहार-वेपार
ववहारि (व्यवहारिक) वहे-
वारी-वेपारी

वसभ (वृषभ) वरख राशी

वसह (, ,) वृषभ-वल्लद

वसु (वसु) पवित्र मनुष्य, वसु-
धन

वंसअ (वंशक) वांसो-पीठ

वाउ } (वायु) वायु-वा
वायु }

वाणिअ (वाणिज) वाणीओ

वाणिज्जार (वाणिज्यकार) वण-
जारो-वणज करनारो-वेपारी

वाहि (व्याधि) व्याधि रोग

विज्जस्थि (विद्यार्थिन्) विद्यानो
अर्थी-विद्यार्थी

विडवि (विटपिन्) वीड-झाड

विण्ह (विष्णु) विष्णु

विप्परियास (विपर्यास) विप-
र्यास-विपरीतता-भ्रान्ति

विराग (विराग) रागशी विरुद्ध
भाव-वैराग्य

विवाहकाल (विवाहकाल)
विवाहो-लक्ष्मर

विहु (विधु विधु-चन्द्र

विचुअ (वृथिक) वीडो

विच्छिअ (, ,) ..

वीस (विध) विध-वधु

वुहु (वृद्ध) वूढो-परण

वुत्तंत (वृत्तान्त) वृत्तान्त-समाचार

वेय (वेद) ऋग्वेद कनेरे वेद

वेवाहिअ (वैवाहिक) वेपार

वेस (वेप) वेप-मेस

वेसाह (वैशाख) वैशाख नाम

वोउअ (वज्र) वोजो

वोउअअ वोजो

स, सुअ (स्व) पोतानुं

स (श्चन्) श्वान-कूनरो

सडणि (सडुणि) सडुनि-पथी

सज्ज (पण्ण) पण्ण-एक प्रह-
लो वर

सठ (शठ) शठ-उपो

सह (शब्द)-साह-अवाह

सप्प (सर्प) सर्प

सम (सम) सम

समण (धम्म) शुद्धि माटे धम्म
करनार संतपुण्य
समत्तदंस्सि (सम्यक्त्वदर्शिन्)
सत्यने जोनार

समुद्द { (समुद्र) समुद्र-
समुद्र } समुद्र

सयंभु (सयंभू) स्वयं यनार-
ब्रह्मा, ते नामनो समुद्र

सय्ह (सय) सय नामनो पहाउ,
सही शकाय ते

सर (स्सर) स्सर-कामदेव

सयह (शयथ) शयथ-सोगन-सम

सव्व (सर्व) सर्व-सव-वधुं

सव्वज्ज (सर्वज्ञ) सर्वज्ञ-वधुं
जाणनार

सव्वण्णु (सर्वज्ञ) सर्व जाणनार

सव्वसंग (सर्वसङ्ग) सर्व प्रकारनो
नग-संबंध-आशक्ति

संकु (शङ्कु) शंकु-खीलो

संस (शङ्ग) शङ्ग

संग (नेग) नेग-सोयत

संतोस (संतोष) संतोष

संभु (सम्भु) संभु-सुखनु स्थान-
महादेव

संवत्तथ (संवत्तक) संवत्तक-वायु

संसार (संसार) संसार-जगत्

संसारहेउ (संसारहेतु) संसारनो
हेतु-संसार वधवानुं कारण

साणु (साधु) शिखर

साड (शाट) साडलो-साडी

साडय (शाटक) साडलो-साडी

साडवी { (शाटविन्) साडवी-
सालवी } साडी गणनार

सारहि (सारथि) सारथि-रथ
दांकनारो

साव (शाप) थाप

सावय (थापद) सावज

साहु (साधु) साधक, साधन,

करनार-साधु पुरण, सज्जन,
साधुकार

सिआल (शृगाल) शिआल

सिद्ध (सिद्ध) थदेही-वीतराम

सिम (सिम) वधुं

सिलिग (सिलेगन्) सिलेग

सिलेसम (सिलेगन्) सिलेगम

सिलोअ { (सिलेगन्) सिलेक,
सिलोग } कीर्ति

सिसु (सिशु) शिशु-नाटक

सिगार (शृंगार) शृंगार-शयनार

सीआल (श्रीतकाल) शिपटो

सीस } (शिष्य) शिष्य-
सिस्स } विद्यार्थी

सीह } (सिंह) सिंह
सिघ }

सुत्तहार (सुत्रधार) सुतार

सुमिण }
सिमिण } (स्वप्न) सपनुं-
सुविण } सोणुं
सिविण }

सुरट्ट (सुराष्ट्र) सोरठ देश

सुरट्टथ { सुराष्ट्रीय }
सोरट्टीथ { सौराष्ट्रीय }

सोरठनो-वतनी-सोरठी लोक

सूथर (शूकर) शूकर-भूंड

सेट्ठि (श्रेष्ठिन्) श्रेष्ठी-शेठ-चेट्टी

सोवाग (ध्वपाक) चांडाळ

सोमित्ति (सौमित्रि) सुमित्रानो
पुत्र-लक्ष्मण

सोरहिव (सौरभिक) सरंयो-
सुरभि-सुगंधी-तेल वगेरेने

वेचनार

सोवण्णिय (सौवर्णिक) सोनी-
सोनुं घटनार

हत्थ (हस्त) हाथ

हत्थि (हस्तिन्) हाथी

हर (हर) हर-महादेव

हरिअंद (हरिश्चन्द्र) हरिचंद राजा

हरिपसवल (हरिकेशवल) गूळ
चंडाळ कुळमां जन्मेलो एक
जन मुनि

हरिण (हरिण) हरण

हरिताल (हरिताल) हरताल

हरिस (हर्ष) हरस-हर्ष

हव्ववाह (हव्ववाह) हव्ववाह-
धनि

हेमंत (हेमन्त) हेमन्त ऋतु-
शियाळो

नाम [नारीजाति]

अच्छरसा (अप्सरस्) अप्सरा

अज्जू (भार्या) सासू-आजी

अलसी (अतसी) अळशी

अलाऊ } (अलावू) तुंबडी-
लाऊ } उलआ

अंगुलि (अङ्गुलि) आंगळी

आणा (आज्ञा) आज्ञा-आन

आपत्ति (आपत्ति) ओपटो

आसिसा (आशिष) आशिष

एथी } (स्त्री) स्त्री-तिरिया
थी }

उज्जु (ऋजु) सरळ

कउहा (कुभू) दिहा
 ककंधू (कर्कन्धू) चोरडी
 ककखा (कका) काख
 कच्छडिया (कच्छटिका) काछडी
 कच्छू (कच्छु) खान-खरज
 कडी (कटी) केउ
 कयली (कदली) केळ
 कलसी (कलशी) कसली-कळशी
 कलिमा (कलिका) कळी
 कंकटिमा (ककटिका) कांचकी
 कंति (कान्ति) कांति, कांत
 किचि (कीर्ति) कीरत
 किया (किया) किया, विधि-विधान
 किवा (किया) कुवा
 किसरा (कुसरा) सांचडी
 कुकखी (कुधी) कूख
 कुडाखिया (कुडारिका) कुडाडी
 कुडाळिया (कुडालिका) कोडाळी
 कुमारी (कुमारी) कुवरी, कुंवारी
 कडा (कर्ण) गाड-काडे
 काली गोठ
 कांति (कान्ति) कामा
 गड (गो) गाय-गाई
 गडभा (गैडा) गाव
 गच्छिणी (गर्भिणी) गामणी
 गिरा (गिर्) गिरा-गामी

गोष्टी (गोष्टी) गोठ-गोठडी
 गोणी (गोणी) गुणी-गुणा
 गोरी (गौरी) गौरी-पारिती,
 गौरी स्त्री
 घिणा (घृणा) घिण-घृणा
 चंचु (चञ्चु) चांच
 चंदिआ { (चंद्रिका) चांदनी,
 चंद्रिआ } चांदी-सुं
 चंदिमा (चन्द्रिका) चन्द्रमानी
 चांदनी
 चिंता (चिन्ता) चिंता
 छवि, छवी (छवि) छपी
 छाया (छाया) कान्ति
 छाया, छाही (छाया) छाया
 छुहा (छुधा) भूख
 छुहा (छुधा) छो-छुनो
 जणी (जनी) जान
 जंघा (जङ्घा) जांघ
 जिन्मा { (जिन्मा) जीम
 जीहा }
 जुत्ति (युक्ति) जुष्टि-गोजना
 जुवइ (युवति) युवति
 तणुवी (तर्नी) पातळी
 तण्हा (तृष्णा) तृष्णा
 तनणी (तरणी) तरण मी
 तिसा (तृष) तरम-तारम
 थुइ (स्तुति) स्तुति-थोय

दहु (दहु) घाघर-दादर

दिप्ति (दीप्ति) दीप्ति-तेज

दाढा (दंष्ट्रा) दाढ

दिशा (दिशा) दिशा-दश

दिहि । (धृति) धैर्य

धिइ }

देवराणी (देवराणी) देराणी

धत्तो (धात्री) धात्री

घाई (धात्री) घाई-धवरावनारी
माता

धुआ (डुहिता) दीकरी

धूलि (धूलि) धूल

नणंदा (ननान्द) नणंद

नारी (नारी) नारी-नार

नावा (नौका) नाव

निसा (निशा) निशा-रात्री

पण्णा (प्रज्ञा) प्रज्ञा

पतीति (प्रतीति) पतीज-विश्वास

परिहावणिया (परिघापनिका)

पहेरामणी

पंति (पंक्ति) पंक्ति-पंगत-पांत

पाडिषआ } (प्रतिपदा)

पाडिबया } पडयो तिथि

पिउच्छा } (पितृष्वसा)

पिउसिआ } पितानी वहेन-

-फई

पिच्छी (पृथ्वी) पृथ्वी

पुच्छा (पृच्छा) प्रश्न-पूछ

पुरा (पुर) पुरी-नगर-नगरी

पुदवी (पृथ्वी) पृथ्वी

पेडिआ (पेटिका) पेटी

वव्वरी (वर्वरी) वावरी-माथानी

वावरी

वहिणी (भगिनी) वहेन

वारिआ (द्वारिका) वारी

वाहा (वाहु) वाहु-हाथ-वांय

भहणी } (भगिनी) वहेन

भगिणी }

भाउजा (भातृजाया) भोजाय

भीहया } (भीतिका) चीक

भीइका }

भूमि (भूमि) भूमि-भों

मइ (मति) मति

मखिआ } (मक्षिका) माखी

मच्छिआ } -माछी

मज्जाया (मर्वादा) माजा-

मलाजो

मट्टिआ (मृत्तिका) माटो

महिसी (महिषी) मेंह

मंजुला (मञ्जुषा) मज्ज-पेटी

माथरा } (मातृ) देवी-मत्ता

मायरा }

माआ (मातृ) माता-जननी

माइ (मातृ) मा-माई

माउ (मातृ) माता

माउसिआ } (मातृश्वसा)
 माउच्छा } माशी-मातानी
 वहेन

माला (माला) माला, माल
 मित्री (मैत्री) मित्रता-
 मैत्री वृत्ति

मेढा (मेघा) मेघा-बुद्धि
 रइ (रति) प्रेम-राग
 रक्ता (रक्षा) रास
 रच्छा (रथ्या) रथ चाले तेवी
 पक्षोळी शेरी-शेरी

रत्ति (रात्रि) रात
 रयणी (रजनी) रजनी-रेण
 राई (रात्री) रात
 रिद्धि (ऋद्धि) रघ-ऋद्धि
 रेसा } (रेसा) रेसा-
 रेहा } लोह-लोहो
 लेहा }

लफ्ता (लाधा) लास
 लजा (लजा) लजा-लाज
 लालसा (लालसा) लालच
 लोमण्डी (लोमण्डी) लोवणी-
 भगवान्ने पहेरवानी काटी

वष्टा (वर्षा) वाट-रस्तो
 वत्ता (वर्ता) वात
 वनि (वर्णि) वाट-वर्ता
 वरमोटो } (वरमोटो) वरोटी
 वरोटी }

वरजत्ता } (वरयात्रा)
 वरअत्ता } धरात-जान

वहू (वधू) वहू
 वंझा (वन्धा) वांझ-वांझणी
 वाडिआ (वाटिका) वाटो
 वाया (वाच्) वाचा-वाणी
 वारकखरी (दादशाश्रिका)

वाराणसी } (वाराणसी) वाराणसी
 घाणारसी } -चनारस नगर
 वावी (वापी) वाव

विज्जु (वियुत्) विजळी
 विट्टी } (विट्टि) वेठ
 वेट्टी }
 विभूति } (विभूति) भभूति
 विभूट } -रस

विहत्थि (वितस्ति) वेंत
 सण्णा (संज्ञा) संज्ञा-सान-
 समज

सति (सृति) स्मृति-गरत
 सत्ति (शक्ति) शक्ति
 सद्धा (श्रद्धा) श्रद्धा
 समणी (श्रमणी) साधी
 समिद्धि } (समृद्धि) समृद्धि
 सामिद्धि }
 सरिआ } (सरित्) सरिता-
 सरिया } मदी
 सलाया (सलाया) मदी

संवत्तिका (सप्तमीका) शोक्य
 सम्रा (स्वय) स्वसा-वेन
 संज्ञा (संध्या) सांज
 संति (शान्ति) शान्ति
 संदंशिआ (संदंशिका) सांडरी
 संपया } (संपदा) संपदा-
 संपथा } संपत्ति
 संपदा }
 साडी (शाटी) साठी

सामा (श्यामा) युवति स्त्री
 साहुत्री } (साध्वी) साध्वी
 साहुणी }
 सिद्धि (सिद्धि) सिद्धि
 सिप्पी (शुष्क) छाप
 सूइ (सुचि) सोय
 सुण्हा } (सुग) सुग-
 ण्हुसा } पुत्रवद्ध
 छलहां, छलिहा (हरिद्रा) छलहर

नाम [नान्यतरजाति]

अफिम } (अक्षि) आंस
 आच्छ }
 अशब्धुय (अन्यद्भुत) अचंबो
 अच्छेर (आशय) आशय-अचरज
 अजिण (अजिन) अजिन-चामहुं
 अट्टगुगय (अट्टगुगक) आठगुं
 अट्टि (अस्थि) हड्डी-हाडहुं-हड
 अत्थ (अर) अस्त्र-फंदवानुं हथीयार
 अत्त अर्थ) अट्टु [बाण वगैरे
 अभयप्पयाण (अभयप्रदान)
 अभयदन-प्राणीजो निर्गत रहे
 -घने-तेरो प्रवृत्ति
 अमिय (अमृत) अमी-अमृत
 अरविद् (अरविन्द) अरविन्द-
 उत्तम वन्द

असाय } (अमात) शाता
 असात } नदि-मुख नदि वे
 अहिम्राण (अभिमान) अंधान
 अंगण (अन्न) आंगण
 अंडय (अष्टक) अंडुं
 अंसु (अधु) आंसु
 आउय (आलु) आलु-जोदनी
 आमरण (आमरण) आमरण-
 परेहुं
 आमलय (आमलक) आमलु-
 आंसुं
 उच्छंखलय (उच्छंखलक)
 उच्छंखले
 उच्छंखलय (उच्छंखलक)

उत्थिय (उत्थित) उत्थुं

उदग } (उदक) उदक-पाणी
उदय }

उत्पल (उत्पल) उत्पल-कमल

फट्ट (काष्ठ) काष्ठ-काष्ठ-काष्ठ-
(काठी-लाकड़)

कम्म (कर्म) काम-कार्य-गारी
नरसी प्रगति

कम्मवीज (कर्मबीज) कर्मबीज
सत्-असत्-संस्कारसुं बीज

कायल (कदल) केदुं

कांवल (कम्बल) कंवल-कानल

कांकोड कांकोडुं-कांकोडुं-
कांकोडुं शाक

कांजिय (काशिक) कांजी

कांटयरवरा (काण्टकरवा) कांटा-
रसुं-कांटाधी रक्षण
करनार-जोटा

कारण (कारण) कारण

कुम्पल } (कुम्पल) कुम्पल-
कुम्पल } फणगी

कुल (कुल) कुल-कुल

कुसुमपुर (कुसुमपुर) कुसुमपुर
बीजुं नाम

कुडल (कुडल) कुडल,
कुंदाळ

कोटर (कोटर) कोटर

कोमलय (कोमलक) कुणुं

कोहल (कूमण्ड) गोडुं
साणु (स्थणु) स्थणु-चोली-

खे

खीर } (क्षीर) क्षीर-क्षीर-क्षीर
छीर }

खेत } (क्षेत्र) क्षेत्र-क्षेत्र
खित्त }

खेम (क्षेम) क्षेम-कुशल

गमण (गमन) गमन-जगुं

गल (गल) गलुं

गदण (प्रदण) प्रदण करवासुं साधन

गीथ } (गीत) गीत-
गीत } गणल

गुत्त (गोत्र) गोत्र-वंश

गुरुकुल (गुरुकुल) गुरुवार-
वाळा गुरुभी जयां रहे छे ते
स्थान

घय (घन) घी

घर (घर) घर

घरचाल (गृहचोड) पाणीडुं

घाण (घ्राण) घ्राण-नाक-गुंघ-
कानुं साधन

चउक (चटुघ) चोड

चउगुणय } (चउगुणय)
अउगुणय } शोण

चतुर्विध्य (चतुर्वर्त्मक) चौदु
चार रस्ता

चक्र (चक्र) चक्र-चरखी

चम्म (चम्म) चाम-चामडुं

चंडालिअ (चाण्डालिक) चंडा-
लनो स्वभाव-क्रोध

चंदण (चन्दन) चन्दननुं झण्ड
के लाकडुं

चारित्त (चारित्र) सचारित्र-
सद्वर्त्तन

चुच्छ (तुच्छ) तुच्छ-जुज

चेदम (चैत्य) चिता उपर चणेलुं
स्मारक-चिह्न-ओटाओ, छत्री
पगलां, वृक्ष, कुंड, मूर्ति वगैरे

चेण्ह (चिह्न) चैन-चाळा

चेल (चेल) चेल-वख

छगुणय (पङ्गुणक) छगणुं

छट्टय (पष्टक) छट्टुं

छणपय } (क्षणपद) हिसा-
छणपअ } हिसानुं स्थान

छत्त (छत्र) छत्र-छत्री

छिदय (छिद्रक) छोंडुं

छीअ (क्षुत) छोंक

जउ (जतु) जतु-लाख

जल (जल) जल-पाणी

जाण (जान) जान-वाहन

जाणु (जानु) जानु-गोठग

जिमिय (जेमित) जमेळुं

जीवण (जीवन) जीवन-जीवनी

जुग (युग) धौसर

जुझ } (युद्ध) युद्ध-लडाई
जुद्ध }

जुम्म } (युग्म) युग्म-जोडुं
जुग } -जोडी

जोवणय (यौवनक) जीवन-यौवन

निलाट (ललाट) निलाट-

ललाट

णयर }
णगर } (नगर) नगर-नगरे
नगर }
नयर }

णिव्व } (नीव) नेहुं-
निव्व } छागणुं नेहुं

तग्ग तन्तुक-तगडो-प्रागडो

तण (तृण) तरणु-घाम

तंव (ताम्र) तणुं

तंदोल (ताम्रदूल) तंदोल-

ताम्रदोलनुं पण

ताण (त्राण) रक्षण-परण-

पराण

तालु (तल) तालु

तिगुणय } (त्रिगुणक) त्रिगुण
तिउणय }

तिमिर (तिमिर) तमिर-तिमिर

तिलय (तिलक) टील

तेल (तैल) तैल

तुंद (तुन्द) दूंद-पेट
 वहण (दहन) देन-दहन-
 आगे बळतुं

दृढि (दधि) दहीं
 दंतपवण (दन्तपवन) दंतवण-
 दातण

दाण (दान) दान
 दारु (दारु) दारु-लाकडं
 दालिद (दारिद्र्य) दळदर-
 दारिद्र्य

दिण (दिन) दिन-दन-
 दनियुं, दिवस

दाहिणय (दक्षिणक) डाह्युं
 दीवेल्ल } (दीपतल) दीवेल
 दीवतल्ल } -दीवो बाळ
 वानुं तेल

दुवख (दुःख) दुख

दुद्ध (दुध) दूध

धण (धन) धन

धणु } (धनुष) धनुष
 धणुह }

धम्मजाग (धर्मयान) धर्मरूप
 वाहन, धर्मस्थान उपर

लइ जवानु वाहन

धीरत्त (धीरत्व) धीरत्व-
 धीरपणुं-धैर्य

नमिर (नम्र) नम्र-नरम

नयण (नयन) नेण

नाण (ज्ञान) ज्ञान

निच्छिअय (निश्चितक) नक्को

निवाण (निपान) नवाण-

जळाशय

नीलय (नीलक) नीलो-नीलुं

नेडु } (नीड) निलय-
 नेडु } नीड-माळो

पगरक्ख (पदरक्षक) पगरखां-
 पगनु रक्षण करनार

पगरण (प्रकरण) पगरण-
 प्रारंभ

पट्टोल (पट्टकूल) पट्टोलुं

पद }
 पय } (पट) पद-पगळुं
 पदग }

पद्धर (प्रध्वर) पाधरुं

पद } (पद्र) पादर
 पद्र }

पम्ह (पक्ष्मन्) पांण

पम्हपट (पक्ष्मपट) पक्ष्म-पांण
 जेवुं झीणुं कापड-
 पांमदी

परिसोसिय } (परिशोषित)
 परिसोसिय } परशापित
 तंदन सुकाएलुं

पलाल (पलाल) परळ-
 चोखानुं घाघ

पल्लाण (पथण) पलाण
 पवहण (प्रवहण) वाहन-वहण
 पंजर (पञ्जर) पांजरुं
 पाणीय } (पानीय) पानी-
 पाणीय } पीवानुं
 पाडलिपुत्त (पाटलीपुत्र)

पाटलिपुत्र-पटणा शहर

पायत्ताण (पादत्राण) पाद-
 त्राण-जोडा

पाय (पाप) पाप

पावग (पावक) पाप

पावरणय (प्रवरणक) उपरणुं

पाल (पार्थ) पासुं-पठुं

पालग (दर्शक-पश्यक) द्रष्टा,
 समजनारो-विचारक

पिच्छ (पिच्छ) पीछुं

पित्त (पित्त) पित्त

पुच्छ (पुच्छ) पूछुं-पूछ

पुट्टय (पृष्ठक) पूठुं

पुप्फ (पुष्प) पुष्प-फूल

फाल (फल) फळ

फंदण (स्पर्श) फंदयुं-फर-
 कयुं-थोडुं थोडुं हल्लुं

यमहचेर (प्रत्यर्च) प्रत्यर्च-
 सदाचारवाली वृत्ति-

प्रत्यर्चा परायण रहेयुं ते

चयर (चदर) चोर-चेर

घार } (द्वार) चार-चारणुं
 दुघार }

विज्ज (द्वितीय) चीजुं

विगुणय, विउणय (द्विगुणक)
 वगणुं

विन्दु (विन्दु) भीडुं

विचय (विचयक) विच-प्रति-
 विव-वीयुं

वीथ (वीज) धी-वीज

भय (भय) भय-भी

भयवशाउलय (भयवशाकुलक)
 चेतापट्टो

भायण } (भाजन) भाजन-
 भाण } गानु-पात्र

भारहवास (भारतवर्ष) भारत-
 देश-हिन्दुस्तान

भाल (भाल) भाल-कपट-
 कपट

भोयण (भोजन) भोजन-
 जनन

मच्छुमुद्ध (मच्छुमुद्ध) मच्छुमुं
 मुख-मोतनुं मोतुं

मत्थय (मत्तक) मथुं

मयणफल } (मयणफल)
 मयणटल } नीवीड

मरण (मरण) मरण-मोत

મલીર (મલયચીર) મલયદેશનું
કોમલ, ક્ષીણું અને
આછું કાપડ

મસાણ (શ્મશાન) મસાણ
મહાભય (મહાભય) મોટો
ભય-મોટી વીક

મહાવિજ્ઞાલય (મહાવિદ્યાલય)
મોટું વિદ્યાલય-કોલેજ

મહુ (મધુ) મધુ

મંગલ (મંગલ) મંગલ

માંસ (માંસ) માંસ

માદ્દર (માતૃગૃહ) માયરું-મદ્યર

મિત્ર (મિત્ર) મિત્ર

મિત્રત્તણ (મિત્રત્વન) મિત્રત્વ-
મિત્રતા-ભાઈવંધી

મિથિલાનયર (મિથિલાનગર)
મિથિલા

મુહ (મુખ) મુખ

મોત્તિઅ (મૌક્તિક) મોતી

રજ્જ (રાજ્ય) રાજ્ય-રાજ

રય (રજસ) રજ-પાપ-ધૂલ
-મેલ

રચય (રજત) રજત-રૂપું

રસાયલ (રસાતલ) રસાતલ-
પાતાલ

રાયગિહ (રાજગૃહ) વિહારમાં
આવેલું હાલનું રાજગિર-
મગધદેશની રાજધાની

રુક્ષય (રુક્ષક) રૂઠું

રૂપ (રુક્મ) રૂપું

રૂપ (રૌપ્ય) રૂપું

રૂવ (રૂપ) રૂપ-વરતુ-પદાર્થ

રોમય (રોમક) રૂંચું-રોમ

લક્ષણ } (લક્ષણ) લક્ષણ-
લચ્છણ } લાંછન-લક્ષણ-ચિહ્ન

લાઙ્ગલ (લાઙ્ગલ) લંગર

લાવણ } (લાવણ્ય) લાવણ્ય
લાયણ } -વાંતિ

લોમપટ { લોમપટ } સ્વાટાનું
રોમપટ { વસ્ત્ર-
લોમ્બી

લોહચંડ (લોહચણ્ડ) લોચંડ

લોહ (લોહ) લોહું

લોહિઅ (લોહિત) લોહી

વણ (વન) વન

વત્થ (વસ્ત્ર) વસ્ત્ર-વસ્ત્ર

વત્થુ (વસ્તુ) વસ્તુ

વયણ (વદન) વદન-મુખ

વયણ (વચન) વચન-વેળ

વરિસ (વર્ષ) વરસ

વાણિઅ (વાણિજ્ય) વણજ-વેપાર

વાદિત્ત, વાદ્ત (વાદિત્ર)
વાજીત્ર

વારિ (વારિ) વારિ-પાણી

चित्त } (वेत्र) नेतर-नेतरनी
वेत्त } सोटी-वेत

विज्ञाण } (विज्ञान) विज्ञान
विण्णाण }

विम (विष) विख, वख
वीरिय (वीर्य) वीर्य-बळ-
शक्ति

वेर (वैर) वेर-वैर

सगडय (शकटक) छकटो-
शकट

सच्च (सत्य) सत्य-साचुं

सत्तगुणय (सत्तगुणक) सातगणुं

सत्थ (शस्त्र) शस्त्र-दणवानुं
दृषीयार-तरवार वगेरे

सत्थ (शास्त्र) शास्त्र

सत्थिह } (सक्थि) सायळ
सत्थि }

सयढ (शकट) छकटो-गाहुं
-शकट

सरण (शरण) शरण-आशरो

सल्ल (शाल्य) साल-शाल्य

साय } (सात) शाता- सुख
सात }

सावज्ज (सावय) पापप्रवृत्ति

सावत्तक } (सापत्त्यक)
सावत्तय } सावकुं

सासुराय (श्वशुरक) सासवं,

सासुरानुं घर

सित्थ (सिक्थ) सोथ-अनाजनो
कण

सिंग (शृङ्ग) शिंगहुं-शिंगुं

सीअ (शीत) शीत-टाढ

सील (शील) शील-सदाचार

सीस (शीर्ष) शीश-माथुं

सुदख (सौख्य) सुख

सुत्त (सूत्र) सूत्र-सूतर,

सूत्ररूप दुकुं वाक्य

सुवण्ण (सुवर्ण) सोनुं

सोअ } (श्रोत्र) श्रोत्र-कान-
सोत्त } सांभळवानुं साधन

सोरभ (सौरभ) सोढम

हियय (हृदय) हैयुं :

हुअ (हुत) होम

विशेषण

अफलाय (आख्यात) कहेलुं
-कहेलुं

अचेलय } (अचेलक) ऐलक-
अपलय } कपटा विनातुं

अज्जगण } (अयतन) आजनुं-
अज्जतण } त.लुं

अज्ज (अय) अर्य-देश-रवामी

अज्ज (आर्य) आर्य

અટ્ટમ (અષ્ટમ) આઠમું
 અઢીમ { (અધતૃતીય) જેમાં
 અઢાઈમ { વે અ ધ્વાં અને ત્રીજું
 અઢારજી { અઢધુ છે તે-અઢાં-
 -અઢી
 અણવજ્જ { (અવનય) પાપ-
 અનવજ્જ { રહિત-નિર્દોષ
 અણાદિ (અનાદિક) આદિ
 વિનાનું
 અણારિય (અનાર્ય) અનાર્ય-
 આર્ય નહિ તે-અનાઢી
 અર્થિય (આર્થિક) અર્થ
 સંબંધી-અર્થને લગતું
 અસ્થિય (આસ્થિક) આસ્થિક
 અધીર (અધીર) અધીર-
 ધીરજ વિનાનું-નવલું
 અધુઢ (અધેચતુથે) જેમાં
 ત્રણ આઠાં અને ચોથું
 અઢધુ છે તે ડંઠ-
 સાઢાત્રણ
 અપ્પ (અલ્પ) અલ્પ-થોડું
 અપ્પણિય (આત્મીય) આપણું
 અમ્હારિસ (અસ્માદશ) અમા-
 રીશુ અમારા જેવું
 અવજ્જ (અવચ) અવચ-ન વધી
 -વહી-શકાય તેવું કામ
 -પાપ-દોષ
 અહમ (અધમ) અધમ-હલકું
 નીચ

અહિનવ (અમિનવ) અવનવું
 -નવીન
 અંતિય (અન્તિક) પાસે-
 આકુઢ (આકુષ્ટ) આકોશ
 કરેલું-આકોશ
 આગમ { (આગત) આવેલું
 આગત {
 આય {
 આણત્ત (આજ્ઞત) આજ્ઞા કરેલું,
 આજ્ઞા
 આરિય (આર્ય) ઋષિયે વહેલું
 આસત્ત (આસક્ત) આસક્ત-
 -મોહી
 ડચ્છિઢ (ડચ્છિષ્ટ) ઇલું-અજીલું
 ડત્તમ { (ઉત્તમ) ઉત્તમ
 ડત્તિમ {
 ડવરિલ્લ { (ઉપરિતન) ઉપલું
 ડવરિયલ્લ { -ઉપરનું
 કજ્જ (કાર્ય) કરવા યોગ્ય
 કઢ { (કૃત) કરેલું
 કપ {
 કયણ્ણુ કૃત્તણ્ણુ કૃત્તણ્ણુ-કદરદાન
 કાળીણ (કાલીન) વ્યાસ ઋષિ
 કાનવ્વ { (કર્તવ્ય) કર્તવ્ય-
 કાયવ્વ { કરવા જેવું
 કાઅવ્વ {

क्रिय (कृय) कृय
 क्रिलिट्ट (क्रिष्ट केशवालं, क्रिष्ट
 क्रिलिय (फलन) गीलु-भोनुं
 भीजाण्डं

किलित्त (फलन) कलूम
 कुसल (कुशल) कुशल-चतुर
 केरिय (कीदश) केवु
 कोसेय (कौशेय) कौशेय-
 रेशनी-वख

खलपु (खलपु) खलु साफ
 करनार

गदिय (गृह) अतिशय लालचु
 गय (गत) गएलु, जयुं
 गामणि (गामणी) गामनो नेता

गिल्याण } (ग्लान) ग्लान भएलु,
 गिलान } ग्लान भवु

गुम (गुम) गोभेलु-सुरक्षित-
 गुत

गुग (गुग) गुग-भारे मोटु
 गुज्ज (गुज) गुज्ज-वरा बोन्,
 गुं

घट्ट (घट्ट) घटेहं, घण्ट
 करेहं, घटेहं

घेतव्य (प्रतीकष) घरण
 करवा जेवुं

चउमथ } (चउमथ) चोह
 चतुमथ }

चउमस } (चतुरम) चोरस
 चउरम्म }

चड (चण्ट) प्रचड-कोधी

चार (चार) सार-मुन्दर

छट्ट (पष्ट) छट्ट

जग (जन्य) जगया बोम्य

जाय (जात) जाएलु, भएलु,

जगधुं

जिथ (जित) जीतेलु-जीतु

जिरंदिय (जितेन्द्रिय) रन्धियो

उपर जय मेळनार

जुगुच्छ (जुगुम) जुगुमा

वरनार, एना कनार

जुन (जीनि) जीण, जुनु, पळी

-जरी-गएलुं

जोइय } (जोइय) जोइलुं
 जोइय }

टट्ट (तट्ट) टट्टो, टट्टो,

कट्ट, लट्ट, मंभी नएलुं

टिय (टियत) टियत-कान

उल्लमाण (उल्लमाण) उल्लण-

उल्लण

तग्य } (तगीय) तगु
 तग्य }

तत्त (तत्त) तत्त

तदमिन् (तदमिन्) तदमी

तंत (तंत) तंत-विभी

तिप्प (तीप्प) तीप्प

તિણ્હ (તીક્ષ્ણ) તીણું-અણીદાર
 તિમ્મ } (તિમ્મ) તીક્ષ્ણ-તેજ-
 તિગ્ગ } દાર-તેગ

તુચ્છ (તુચ્છ) તુચ્છ, રાંક,
 અધુરો

દદ્દવ્વ (દ્રષ્ટવ્ય) દેખના જેવું

દદ્દ (દૃષ્ટ) દીઠું-દેહેણું-દેખવું

દસમ (દશમ) દશમું

દંત (દાન્ત) જેણે તૃણાને દમી
 છે તે-શાન્ત

દિગ્ધાઝ (દીર્ઘાયુષ્) દીર્ઘ
 આયુષ્યવાળો

દિયદ્દ } (દ્વિતીયાદ્ધ) જેમાં
 દિવદ્દ } એક આણું અને વીણું
 અડધું છે તે-દોઢ

દુગ્ગંધિ (દુર્ગન્ધિન્) દુર્ગંધી
 ચીજ

દુપ્પૂરિય (દુષ્પૂર્ય) મુશ્કેલીથી
 પુરાય-ભરાય તેવું

દુરણુચર (દુરનુચર) જેવું
 આચરણ કઠણ લાગે તે

દુરતિક્કમ (દુરતિકમ) ન
 મટે તેવું

દુલ્લહ (દુર્લભ) દુર્લભ-દુલ્લભ
 -મુશ્કેલ

દુહિ (દુઃખિન્) દુઃખો

ધણિ (ધનિન્) ધની-ધનવાળો

ધીર (ધીર) ધીર-ધીરજવાહું

નગ્ગ (નમ્મ) નમ્મ-નાગો

નવમ (નવમ) નવમું

નવીણ } (નવીન) નવીન-
 ણવીણ } નવું

નાય (જ્ઞાત) જાણીતું-પ્રસિદ્ધ

ણિચ્છલ (નિશ્ચલ) નિશ્ચલ

નિદુર (નિષ્કુર) નઠોર

નિણ્ણ } (નિમ્મ) નિમ્મ-નીચું,
 નેણ્ણ } નાણું, નેણું

નિરદ્દગ (નિરર્થક) નિરર્થક-
 નકામું

નિદ્દિય (નિહિત) નિહિત-
 સ્થાપેણું, સ્થાપણું

પચ્ચ (પાચ્ય) પચવા-રાંધવા-
 ચોગ્ય

પચ્છ (પથ્ય) પથ્ય-રસ્તામાં,
 હિતકર

પહુપ્પન્ન (પ્રત્યુત્પન્ન) વર્તમાન
 -તાણું

પઠમ (પ્રથમ) પ્રથમ-પરથમ

પણદ્દ (પ્રણટ) પ્રનટ, નાશ

પત્ત (પ્રાપ્ત) પહોંચ્યું-પહોંચ્યું

પન્નત્ત (પ્રજ્ઞપ્ત) પ્રજ્ઞાપેણું-
 જગાવેણું

પન્નવિય (પ્રજ્ઞપિત) પ્રજ્ઞાપેણું,
 પ્રજ્ઞાપણું

प्रमत्त (प्रमत्त) प्रमत्त-प्रमादी
प्ररूपित (प्ररूपित) प्ररूपित,
जणावेळुं, प्ररूपित

पंचम (पंचम) पांचम
पंडित (पण्डित) पंडित-भणेलो,
पंडित (पंडित) पंडित, पोयटपंडित
पंत (प्रान्त) अन्तर्गत, छेवटनुं,
वापरतां वधेलुं

पिथाडय (प्रियायुक्त) आयु-
प्यने प्रिय समजनार
पियामह (पितामह) वापनो
वाप

प्रिय (प्रिय) प्रिय-वधेलुं
प्रिहिय (प्रिहित) दांकेलुं
पीण (पीन) पुष्ट
पुष्ट (पुष्ट) पुष्ट
पुष्ट (पुष्ट) पूजाएलुं
पुण (पूर्ण) पूणे-भरेलो-
संपत्तिवालो

पुण (पुण्य) पवित्र काम
पुराण { पुराण } पुगलुं,
पुराण { पुराण } पुगलुं,
पोत (प्रोत) पोत-पोत
वत्त (वत्त) वत्त-वत्त
वत्त (वत्त) वत्त-वत्त
वत्त (वत्त) वत्त-वत्त

वत्त (वत्त) वत्त-वत्त

विश्य { (द्वितीय) बीजुं
विश्य { -वत्त
दुर्य {
दुर्य {

वुद्ध (वुद्ध) बोधवालो-ज्ञानी
भव्य (भव्य) बवा बोध-ठीक
मिच (मृत्य) पाळवा बोध-
मृत्य-नोकर

भुक्त (भुक्त) भुक्त-भोगवेळुं
भोक्तव्य (भोक्तव्य) भोजन
करवा जेवुं, भोगवा जेवुं

मर्द (मर्द) मर्द
मर्द (मर्द) मर्द, बुद्ध
मर्द-मर्द (मर्द) मर्द-मर्द
मर्द (मर्द) मर्द, मर्द-मर्द
मर्द (मर्द) मर्द, मर्द-मर्द

मर्द (मर्द) मर्द, मर्द-मर्द
मर्द (मर्द) मर्द, मर्द-मर्द
मर्द (मर्द) मर्द, मर्द-मर्द
मर्द (मर्द) मर्द, मर्द-मर्द
मर्द (मर्द) मर्द, मर्द-मर्द

मर्द (मर्द) मर्द, मर्द-मर्द
मर्द (मर्द) मर्द, मर्द-मर्द
मर्द (मर्द) मर्द, मर्द-मर्द
मर्द (मर्द) मर्द, मर्द-मर्द
मर्द (मर्द) मर्द, मर्द-मर्द

मोक्तव्य (मोक्तव्य) मूकवा जेवुं
 रक्त (रक्त) रातुं-रंगेलुं
 रायण (राजन्य) राजपुत्र
 रोक्तव्य (रुदितव्य) रोतुं-रुदन
 लण्ड (लक्षण) नानुं

लहु (लघु) लघु-हळवुं-नानुं
 लहुअ { (लघुऊ) लघु-हळवुं
 हलुअ { -हळु-नानुं

लंव (लम्ब) लांवुं

लुक्ख { (रुक्ख) लळुं-आसक्ति
 ल्ह { विनानुं

वम्भय (वड्भय) वाड्भय-शाख

वज्जमाण (वर्धमान) वधतुं

वक्क (वाक्क) कहेवा योग्य, वाक्क

वज्ज (वज्ज) वर्जवा योग्य

वज्ज (वज्ज) वोलवा योग्य

वच्च (वाच्च) „ „

वाघायकर (व्याघातकर) व्याघात

करनार-दिग्न करनार

विणट्ट (विनष्ट) विनष्ट, विनाश

विट्ठल { (विहल) विहल,
 विहल { भांभळो-गभराएल

विलिअ (व्यलीक) विशेष
 अलीक-खोटुं

विविह (विविध) विविध-
 जात जातनुं

विहल (विफल) विफल

वीयरग { (वीयरग) जेगां
 वीयरय { राग नशी ते

वीलिअ (वीडित) वीलो-भोटो

वोत्तव्य (वक्तव्य) कहेवा जेवुं

सक्य (संस्कृत) संस्कृत

सग्घ (स्वर्घ) सोंघुं

सचेलय (सचेलक) चेल-वख-
 वालुं, कपडावाळुं

सत्त (शक्त) शक्तिमान

सत्त (सक्त) आसक्त

सत्तम (सप्तम) सातमुं

सम (सम) समान वृत्तिगळुं-सरपे

सयल (सकल) सकल-सघडुं

सरस (सरस) सरस

सत्राय (सपाद) सवायुं-सवा

सहल (सफल) सफल

संखय (संस्कृत) संस्कारेलुं, संस्कार

संजय (संयत) संयमवाळो

संभूअ (संभूत) संभवेलो-धयेलो

संसट्ट (संस्मृ) संसर्गवाळुं,
 संसर्ग

साउ (स्वादु) स्वादु-स्वादवाळुं

सीअ (शीत) शीत-ठंडु

सीलभूअ (शीलभूत) शील-
 भूत-सदाचारस्त

सुइ (शुचि) शुचि-पवित्र

एग }
एक } (एक) एक
एअ }
इक }

एगचत्तालिसा } (एकचत्ता-
इकचत्तालिमा } रिशत्)
एकचत्तालिसा } एकतालीश
इगयाला }

एगणवइ }
इगणवइ } (एकनवति)
एगाणवइ } एकणुं

एकतीसा }
एकतीसा } (एकत्रिशत्)
इकतीसा } एकत्रीश

एगपण्णासा }
इकपण्णासा } (एकपञ्चाशत्)
एकपण्णासा } एकावन
एगावण्णा }

एगसट्ठि }
इगसट्ठि } (एकषष्टि) एकसठ

एगसत्तरि }
एगइत्तरि } (एकसप्तति)
इकसत्तरि } एकोतेर
इकइत्तरि }

एगासीइ (एकाशीति) एकाशी

एगूणचत्तालिसा (एकोन-
चत्वारिंशत्) ओगणचालीस

एगूणनवइ (एकोननवति) नेवाशी

एगूणसय (एकोनशत्) नव्याणुं

एगूणतीसा (एकोनत्रिशत्)
ओगणत्रीश

एगूणपण्णासा (एकोनपञ्चा-
शत्) ओगणपचास

एगूणवीसा (एकोनविंशति)
ओगणीश

एगूणसट्ठि (एकोनषष्टि)
ओगणसठ

एगूणसत्तरि (एकोनसप्तति)
ओगणोशीतेर

एगूणासीइ (एकोनाशीति)
ओगण्याअंशी, अगण्याअंशी

कोडाकोडी (कोटाकोटि)
कोडाकोठ

कोडि (कोटि) कोड

चउ (चतुर्) चार

चउणवइ } (चतुर्नवति)
चोणवइ } ओगणुं

चउत्तीसा } (चतुर्विंशत्)
चोत्तीसा } ओत्रीश

चउदस }
चउदइ } (चतुर्दश) चौद
चोदस }
चोदइ }

चउरासीइ } (चतुरशीति)
चोरासीइ } चौदा

चउवीसा } (चतुर्विंशति) चोवीश

चउसट्ठि } (चतुष्पट्ठि) चोसठ

चउचत्तालिसा } (चतुश्चा-
चोथालिसा } रिशत्)
चोथाला } चुमालीश-
चउथाला } चुथालीश

चत्तारि सयाइं (चत्वारि
शतानि) चारसैं

चत्तालीसा (चत्वारिंशत्)
चाळीश

चोवण्णा } (चतुष्पञ्चाशत्)
चउपण्णासा } चोम

चोसत्तरि } (चतुस्सप्तति)
चोहत्तरि } चोमोतेर
चउसत्तरि }
चउहत्तरि }

छ (पट्) छ

छउत्तालिसा } (पट्चत्वारिंशत्)
छाथाला } छत्तालीश

छणवद्द (पणवति) छण्वे

छत्तीसा (पट्तिशत्) छत्तीश

छप्पण्णा } (पट्पञ्चाशत्)
छउण्णासा } छप्प

छप्पीसा (पट्पिंशति) छप्पीश

छसत्तरि } (पट्सप्तति)
छहत्तरि } छोतेर

छासट्ठि (पट्पट्ठि) छासठ

छासीइ (पट्शीति) छासी

णवणवद्द } (नववति)
नवणवद्द } नव्वाण्णं

ति (त्रि) त्रण

निसत्तालिसा } (त्रिचत्वारि-
तेथालिसा } शत्)
तेथाला } तैत्तालीश

तिणिण सयाइं (त्रोणि
शतानि) त्रणसैं

निसत्तरि } (त्रिप्तति)
तिहत्तरि } तैतेर

तिसय (त्रिशत्) त्रणसो

तीसा (त्रिशत्) त्रीश

तेणवद्द (त्रिवति) त्रण्वे

तेतीसा } (त्रयतिशत्)
तितीसा } तैतीश

तेरस } (त्रयीसय) तेर
तेरद्द } (त्रयीसय) तेर

तेवण्णा } (त्रिपञ्चाशत्)
तिवण्णासा } तैव

तेदीसा (त्रयैविंशति) तैदीश

तेसट्ठि (त्रिपट्ठि) तेसठ

तेसिह (त्र्यशीति) त्राशी-
त्र्याशी

दस } (दशन्) दश
दह }

दसलक्ष } (दशलक्ष)
दहलक्ष } दश लाख

दससहस्र } (दशमहस्र)
दहसहस्र } दश हजार

दु (द्वि) वे

दुपण्णासा } (द्विपञ्चशत्)
चावण्णा } वावन

दुवारस }
चारस } (द्वादश) वार
चारह }

दुसय } (द्विशत) वसो
धिसय }

नव (नवन्) नव

नवह (नवति) नेवुं

नवासीह (नवःशीति) नेवाशी

पणन्नत्तालिता } (पञ्चच-
पणयाला } त्वांशित्)

पिस्तालीश

पणतीसा (पञ्चत्रिंशत्) पांत्रीश

पणपण्णा } (पञ्चपञ्चशत्)
पंचावण्णा } पचावन

पणवीसा (पञ्चविंशति) पचीश
-पंचवीश

पणसट्ठि (पञ्चपष्टि) पांसठ

पणसीह } (पञ्चशीति) पंचाशी
पञ्चासीह }

पण्णवह } (पञ्चनवति)
पञ्चणवर } पंचाणुं

पण्णरस } (पञ्चःशः) पञ्जर
पण्णरह }

पणसत्तरि } (पञ्चसत्तति)
पणःत्तरि } पचोतेर

पण्णासा } (पञ्चाशत्)
पण्णास } पचास
पञ्चासा }

पयुअ } (प्रयुत) दश लाख
पयुत }

पंस (पञ्च) पांच

वत्तीसा (द्वात्रिंशत्) वत्रीश

वाणवह (द्विनवति) वाणुं

यात्रीसा (द्वविंशति) यात्रीश

वासट्ठ (द्विपष्टि) वासठ

वासीह (द्व्यशीति) वाशी

विसत्तरि } (द्विसत्तति)
वामत्तरि } चोतेर
विहत्तरि }
वावत्तरि }

वेचत्तालिखा } (द्विचत्वारिंशत्)
 वेआला } वेतालीश
 दुचत्तालिखा }

वे सयाई (द्वे शते) वसो

लक्ष्य (लक्ष) लाख

वीसा (विंशति) वीश

सट्टि (षष्टि) साठ

सत्त (सप्तन्) सात

सत्तचत्तालिखा } (सप्तचत्वारिंशत्)
 सगयाला } रिंशत्

सुटतालीश

सत्तणवद्द } (सप्तनवति)
 सत्ताणवद्द } सत्ताण

सत्ततीसा (सप्तत्रिंशत्)
 साठत्रीश

सत्तरस } (सप्तदश)
 सत्तरह्द } सत्तर

सत्तरि } (सप्तति) श्रीतेर
 हत्तरि }

सत्तहट्टि (सप्तषष्टि) सट्टसठ

सत्तसत्तरि } (सप्तसप्तति)
 सत्तहत्तरि } सत्तीतेर

सत्तावन्ना } (सप्तपन्नाशत्)
 सत्तपण्णासा } सत्तावन

सत्तावीसा (सप्तविंशति)
 सत्तावीग

सत्तासीर (सप्ताशीति) सत्तासी

सय (शत) सो

सट्टसस (षट्षस्र) हत्तर

सोलस } (षट्+दस-षोडश)
 सोलह्द } सोड

अव्यय

असो } (अतः) आधी-एथी
 असा }

अईव } (अतीव) अतीव-
 अतीव } विशेष

अफट्टु (अकृन्ना) नहीं कराने

अगमो (अग्रतः) आगलथी

अग्गे (आगे) आपे-आगल

अज्झरथं } (अज्झास) आगलने

अज्झरथं } अज्झ-अज्झरु

अथु (अस्तु) भाषी

अण (ननु) विरोध, विपरीत

अणंतरे (अणन्तरम्) संकर
 दिता, तुला

अण्णनण्णं (अण्णेण्णम्)

अण्णेण्ण-एकद्वयमे

अण्णया (अण्णया) अण्ण नमये

अण्णया (अण्णया) देन नहि दे

अथं (अथम्) आपणन-आपणन

अदुवा } (अथवा) अथवा
अदुव }

अद्धा (अद्धा) समय

अप्येव (अप्येव) संशय

अभिक्षणं (अभिक्षणम्)

क्षणेक्षणे-वारंवार

अभितो (अभितः) चारे वाजु

अम्मो आश्चर्य

अलं (अलम्) सयुं, निषेध, पूरुतुं

अवरिं } (उपरि) उपर
उवरिं }

अवस्सं (अवश्यम्) अवश्य-
अचूक

असइं (असकृत्) अनेकवार

अह (अथ) अथ-हवे-प्रारंभ

सूचक

अहत्ता (अधस्तात्) नीचे

अहव } (अथवा)
अहवा } अथवा

अहुणा (अधुना) हमणां

अंतो (अन्तर) अंतर

आम (आम) हा-स्वीकार

आहच्च (आहत्य) बलात्कार

इइ }
इअ } (इति) ए प्रमाणे
त्ति } समाप्तिसूचक शब्द
त्ति }
इति }

इओ (इतः) आथी, एथी,
वाक्यनो आरंभ,
आ वाजुथी

इत्थं (इत्थम्) ए प्रकारे

इह (इह) आमां-अहीं

इहरा (इतरथा) एम नथी-

अन्यथा

ईसि } (ईपत्) ईपत्-थोहुं-
ईसि } इशारा मात्र

उत्तरसुवे (उत्तरथः) आवती
काल, पछो

उत्ति }
अवरिं } (उपरि) उपर
उवरिं }
उवरिं }

एअं (एतत्) ए

एगया (एकदा) एकवार-
एक वरत

एगंततो (एकान्ततः) एक
तरफी

एत्थ (अत्र) अहीं

एघ, एव (एवम्) एम,
ए प्रमाणे

कया (कदा) वयारे

कलं (कल्यम्) काले

कह } (कथम्) केम, केवी
कहं } रीते

कहि } (कुत्र) क्यां, कहीं
कहि }

कालओ (कालतः) काले
करने-बखते

किं (किम्) कुं, शा माटे

कुत्तो } (कुतः) क्यांथी,
कुत्तो } साथी, कई बालुथी

केवचिरं (कियचिरम्) केटला
लांवा समय सुधी

केवचिरेण (कियचिरेण)

केटला लांवा समय सुधी
केवलं (केवलम्) केवल,

फक्का, मात्र

खलु (खलु) निश्चय

खिपं (क्षिप्रम्) खेप-जल्दी

खु }
खो } (खलु) निश्चय
खु }

च } (च) छने
च }

चिरं (चिरम्) चिरं-लांवा

काल सुधी

जया (यथा) ज्यारे

जहा } (यथा) जेन
जहा }

जहासुत्तं (गथासुत्तम्) गूत्रनां
-शारनां कथा प्रनाले

जहि (यत्र) ज्यां, जहाँ

जं (यत्) जे-के

जाव } (यावत्) जो, ज्यां
जा }

जेण (येन) जे तरफ

तओ, तत्तो (ततः) तेथी,
त्यार पछी

तहा } (तथा) तेम
तहा }

तहि } (तत्र) त्यां, तहीं
तहि }

ताव } (तावत्) तो
ता }

तु (तु) तो

तेण (तेन) ते तरफ

दाणि }
दाणि } (इदानीम्) हमनां
इयाणि } आजकाल
इयाणि }

इहु (इष्टु) इष्ट रीते

धुवं (ध्रुवम्) ध्रुव-चोकस

न (न) न

नमो } (नमः) नमस्कार
नमो }

पावर नरु-केवल

पाणा (नाना) अनेक प्रकारनुं

निचं } (नियम्) नित्य
निचं }

नो (नो) नहीं

पगे (प्रगे) प्रागड्वाङ्ये-प्रातः-
काळे

पुण } (पुनः) पुनः पुनः,
पुणा } फरीवार
उण }

वज्झओ (वाह्यतः) वहारथी
वहार तरफ

वहिआ } (वहिर) वहार
वहिया }

वहिद्धा (वहिर्धा) वहार
मज्झे (मध्ये) मध्ये-वच्चे-

महीं-मां

मणा } (मनाक्) मणा-
मणयं } धोडुं-खामी दशक

मा (मा) मा-नहीं

मुलं }
मुला } (मृपा) मिथ्या-
मूसा } खोटुं
मोसा }

व } (वा) वा, अथवा, के
दा }

विणा } (विना) विना
विना }

व० दि० (बहुल दिवस)
अंधारियुं

सइ (सदा) सदा
सक्खं (साक्षात्) साक्षात्-

सततं } (सततम्) सतत-
सययं } निरंतर

सया (सदा) सदा-हमेशां

सव्वत्तो } (सर्वतः) सर्व
सव्वतो } प्रकारे, चारे
सव्वओ } वाजुसी

सव्वत्थ (सर्वत्र) सर्वत्र
वधे ठेकाणे

सव्वया (सर्वदा) सर्व वरते

सव्वहा (सर्वथा) सर्व प्रकारे

सह (सह) } सह-साथे
सद्धि (सार्धम्) }

सुहु (सुहु) सारी रीते

सु० दि० (शुक्र दिवस)

अजवाळीयुं

धातु

अइ+वाय (अति+पात) अति-
पात करवो-हणवुं

अ+क्खोइ (आ+क्षोद्) खोदवुं-कापवुं

अग्घ (अर्घ) नूलववुं-मूल्य
कराववुं

अच्च (अर्च) अर्चवुं-पूजवुं

अ+च्चे (अति+इ) अतीत थवुं
-पार पागवुं

अणु+जाण् (अनु+जाना) अनुमान
आपवी-संमति आपवी

અણુ + તપ્ (અનુ+તપ્ય)

અનુતાપ કરવો-પશ્ચાત્તાપ

, કરવો

અણુ + ભવ્ (અનુ+ભવ)

અનુભવવું-ભોગવવું

અણુ+સાસ્ (અનુ+શાસ્)

શિક્ષણ આપવું-સમજાવવું

અણદ્ (અરના) અશન કરવું-

જમવું-ચાવું

અપ્ } (અપ) આપવું
ઓપ્ }

અપ્ભુક્ત (અવમૃત) અધોટવું-

આમટવું-નહાવું

અભિ+જાણ્ (અભિ+જાના)

અદિજાણવું-અધાણવું-ઓછાવું

અભિ+નિ+પ્લવ્ અભિ-નિપ્

(+પ્રમ્) હમેશને માટે

પેરથી નીકળવું-

નંચાત લેવો

અભિ+પ્પત્થ } (અભિ+પ્ર+અર્થ)

અભિ+પ્પત્થ } પ્રાપ્તિ કરવી

અમરાન્ } (અમરાદ) અન-

અમરા } રની પેટે રોટું-

પોશાની જાતને

અમર નમવી

અરિદ્ (અર્) પૂરવું, યોગ પડું

અહિદ્ આટલું

અવ+મન્ (અપ+મન્ય) અવ-

માનવું-અપમાન કરવું

અવ+સીઅ (અવ+સીદ) અવમાદ

પામવો-મંચવું

અદ્ધિ+દ્ (અધિ+સ્થા-તિષ્ઠ)

અધિષ્ઠાન મેઢવવું-

ઉપરી પડવું

અદ્ધિ+લંચ્ } (અભિ+લપ)

અદ્ધિ+લંચ્ } અભિલપવું-ફટ્ટા

કરવી

આ+ગમ્ (આ+ગમ્) આવવું

આદવ્ (આ+રમ્) આરંભવું-

શરૂ કરવું

આ+ઢા (આ+દ) આદર કરવો

આ+ને (આ+ની) આળસું-હાવવું

આ+ઘા (આ+સ્થા) આશ્વાસ

કરવું-કોટવું

આ+મોઅ (આ+મોગ) આન-

પૂર્વક લેવું

આ+વન્ (આ+વન્) આવાન

કાઢવું-પ્રહન કરવું

આ+રોચ્ (આ+રોચ) આરોચું

આ+લોટ્ (આ+લટ્) આલોટવું

આ+સા (આ+સ-ચાર) ધમ

રેમ-અચલવવું-અમોચ

લઈ જવું

અપ્ (અપ) આપવું

उ+कृद् (उत्+कृद्) ऊंचे कूदवुं

उ+ठ् (उत्+स्था) ऊठवुं

उ+ड् (उत्+डी) ऊडवुं

उ+लृप् (उत्+लप्) वोलवुं

उव+चिह् (उप+तिष्ठ) उपस्थित

रहेवुं-सेवामां हाजर रहेवुं

उव+णी (उप+नी) पासे लई

जवुं

उव+दंस् (उप+दर्शय) देखा-

डवुं-पासे जइने बताववुं

उव+दिस् (उप+दिश) उपदे-

शवुं, उपदेश करवो

उवे (उप+इ) पासे जवुं-पामवुं

उंघू — ऊंघवुं

एस् (एप) एपणा करवी,

शोधवुं

ओ+ग्गाल् (उद्+गार) ओगाळवुं

ओप्प् (अर्प) पाणी-आपवुं-

चडाववुं-ओपवुं

ओ+ग्वाल् (उत्+प्लाव)

प्लावित करवुं

कःथ् (कथ) कथवुं-कहेवुं-

वखाणवुं

कप्प् (कल्प) खपवुं-उचित होवुं

कर् (कर) करवुं

करिस् (कप्) खेचवुं-काडवुं-

खेडवुं

कह् (कथ) कथवुं-कहेवुं

किण् (कीणा) खरीदवुं-वेनावुं

खेवुं

कील (कांड) कीडा करवी-

रमत रमवी

कुज्झ् (कुप्य) कोष करवो

कुण् (कृणु) करवुं

कुद् (कूर्द) कूदवुं

कुप्प् (कुप्य) कोपवुं-कोप

करवो

कुव्व् (कुरु) करवुं

कुह् (कुथ) कोहवुं-सडवुं

कूअ (कूज) कूह् कूह् करवुं

कोव् (कोप) कोप करवो-

कूपित करवुं

खण् (खन्) खणवुं-खोदवुं

खल् (खल्) खलित थवुं-

दूर थवुं

खा (खाद्) खावुं

खाद् } (खाद्) खावुं

खाय् } (खाद्) खावुं

खिज्ज् (खिय) खीजवुं-

खेद करवो

खिप्प् (खिप्य) खेपवुं-खेवुं

फेंवु

खिद् (खिप्) खेपवुं-खेवुं-

फेंवु

खुब्भ् (क्षुब्ध) खोभयुं-छो-
भयुं-खळभळयुं-धोभ
धवो-गभरायुं

गच्छ् (गच्छ) जयुं, पासयुं

गज्ज् (गज्ज) गाजयुं

गट्ठ् (घट) घटयुं

गरिह् (गर्ह) गरहयुं-निदयुं

गवेस् (गवेप) गवेपयुं-शोधयुं

गंठ् (ग्रन्थ) गंठयुं-गंधयुं

गा (गा) गायुं

गिज्झ् (गृध्य) गृह्ण धयुं-

ललचायुं

मिला (म्ला) म्लान धयुं-

क्षीण धयुं

गेण्ह् (गृहा) ग्रहण करयुं

घट्ठ् (घट) घटयुं, यनावयुं

घरिस् (घर्ष) घसयुं

चट्ठ् (चट्) चटयुं

चय् (त्यज) तजयुं

चय् (शक्) शवयुं

चर् (चर) चरयुं-चारयुं

चल् (चल) चालयुं

चव् (चव्) चवयुं

चिच्छ (चिक्षि) चिक्षि

वरदी-उपचार करवो

चिण् (चिन्) चययुं-एकयुं

वरयुं

चिणा (चिन्) चययुं-एकयुं करयुं

चिन् (चिन्त) चितययुं

चुक्क (च्युतक) चूकयुं-भट्ट धयुं

चोप्पड् चोपययुं

छज्ज् (सज्ज) छाजयुं, शोभयुं

छाय् } (छाद) छायुं-

छाअ } रांययुं

छिद् (छिनद्) छेदयुं-दणयुं,

नारयुं

छेच्छ् (छेत्स्य) छेदयुं

छोह्छ् छोहयुं

जग्ग् (जाग्) जागयुं

जम्भा (जृम्भा) यगायुं स्वायुं

जम्म् (जन्मन्) जन्मयुं

जव् (जप्) जययुं-जाय करवो

जहा (जहा) छोययुं-त्याग

परवो

जंप् (जल्ल) जोययुं

जा (जा) जायुं जयुं

जागर (जागर्) जागयुं

जाण् (जाना) जाययुं

जाय् (जाय) जायुं-जन्म धवो

उपस धयुं

जाय् (जाय) जाययुं-जायना

वरदी-सोययुं

जाव् (जाव) जाययुं-जावना

वययुं

जिण् (जि) जितवुं-जय
मेळववो

जीह (जिह) राजवुं

जुञ्झ (युध्य) जूझवुं-युद्ध
करवुं

जुंज् (युज्) योजवुं-जोडवुं-
अडाडवुं संबंध करवो

जूर (जूर) जूरवुं

जेम् (जेम्) जमवुं

जोत } (द्योत) ज्योत थवी-
जोअ } प्रकाशवुं-जोवुं

ज्ञा (ध्या) ध्यावुं-ध्यान करवुं

ज्ञाम् वाळवुं

ठा (स्था) स्थिर रहेवुं-ऊभा
रहेवुं-वेसी रहेवुं

डसू (दंश) डसवुं-करडवुं

डह (दह) दहवुं-दाखवुं

डज्झ (दक्ष) वळवुं-वाळवुं

णि+च्चिज्झ (निर् + विद्य)

निर्वेद पामवो

तच्छ (तक्ष) तासवुं-छोलवुं,
पातळ करवुं

तर (तर) तरवुं

तव् (तप) तपवुं-संताप थवो-
तप करवुं

ताल् } (ताड) ताटन करवुं
ताड् } -मारवुं

ताव् (ताप) तपावुं-तावुं

तिप्प् (तिप्) टपकवुं-गळवुं

तुरिय् (तूर्य) त्वरा करवी-
उतावळा थवुं-तुरत
करवुं

तुवर् (त्वर) त्वरा करवी

तूर (त्वर) त्वरा करवी-

घापाटाबंध जवुं

तोल् (तोल) तोळवुं

थुण् (स्तुज्) थुणवुं-स्तुति
करवी

दक्खव् (दक्ष) दाखवुं-

देलाडवुं-कली-वताववुं

दच्छ (द्रक्ष्य) जोवुं-देसवुं

दा (दा) देवुं

दिप्प् (दीप्य) दीपवुं

दिव् (दीव्य) युत रमवुं,
रमवुं

दीव् (दीप) दीपवुं

देक्ख (दक्ष) देखवुं

घरिस् (घर्ष) घसवुं-सामा

थां

घा (घाव्) घावुं-घोटवुं

घाव् } (घाव) घोटवुं-
घाय् } दोडवुं

नच्च (नृय) नाचवुं

नज्झ (नक्ष) नाखवुं-वांथवुं

नम } (नम्) नमयुं
नय् }

नस्य } (नश्य) नाश थवो
नास्य }

नि+फलात् } (नि+धाल) निखायुं-धोयुं
नि+फलात् }

नि+दधुण (निर् + धुना) खंखे-
रयुं-दूर करयुं

नि+प्पज्ज (निर+पय) नीपजयुं

नि+मंत् (नि+मन्त्र) निमंत्रण
करयुं, नोतरयुं

निद् } (निन्द) निदयुं-
निन्द् } निन्दा करयो

नी+हर् (निर्+सर्) नीहयुं-
नीसरयुं

ने } (नी) लद् जयुं-दोरयुं
ने }

प+फालात् (प्र+धाल) पफालयुं-धोयुं

प+गल्भू (प्र+गल्भ) प्रगल्भ
ययुं-बलाद् नारयो

पञ्च+प्तिण् (प्रचर्पण - प्रति +
चर्पण) पायुं सोमयुं

पज्जर् (प्र + जत् + जर् -
प्रोक्ष) वरेयुं

प+ट्टय् (प्र+रुमाप) पाटययुं

पट् (पत्) पटयुं

पडि+कूल (प्रति+कूल) प्रतिकूल
थयुं-विपरीत थयुं

पडि+नी (प्रति + नी) पायुं
देयुं-सामुं देयुं-वदले
देयुं

पडि+वज्ज (प्रति+पय) पामयुं-स्वीकारयुं

पट् (पठ) पाठ करयो-पठयुं

प+णाम् (प्र + णाम) आपयुं-
सेवामां रज्जु करयुं

प+ज्जन् (प्रज्ञापय) जणावयुं

प+माय् (प्र + माय) प्रमाद
करयो

प+मुच्चू (प्र+मुच्य) प्रमुक्त थयुं-
तद्ग्न हृष्टी जयुं

प+यल्ह् (प्र+सर) पैययुं

परि+आन् (परि+वार) परिभूत
करयुं-वीटयुं

परि+कम् (परि + कम्) परि-
क्रमण करयुं-परकामयुं
-प्रदक्षिणा करयो

परि+चय् (परि + त्यज) परि-
त्याग करयो

परि+तप्प् (परि+ताप) परि-
ताप पामयो-दुःखी थयुं

परि+देय् (परि+देव) नेद करयो

परि+निष्वा (परि + निस् + वा)
शान्त करवुं-ओलववुं

परि+व्वय् (परि + व्रजू) परि-
व्रज्या लेवी-वंधनरहित

थइने चारे कोर फरवुं

परि+हर् (परि + हर) परहरवुं
-तजवुं

परि+हा (परि+धा) पहेरवुं

प+वय् (प्र+वद) वदवुं-कहेवुं

प+वस् (प्र+वम्) प्रवास करवो

प+हार (प्र + धार) धारवुं-
संकल्प करवो

पा (पा) पीवुं

पा+ऽऽव् (प्र + आप) पामवुं-
प्राप्त करवुं

पास् } (पश्य) जोवुं
पस्स् }

पिज्ज (पीय) पीवुं

पिट्ठ (पिट्ठ) पीठवुं-मारवुं-
पीठवुं

पिप्पुण् (पिप्पुण्य) चाही करवो

पील् } (पीठ) पीठवुं-
पीड् } पीलवुं

पुच्छ (पुच्छ) पृछवुं

पुज्ज (पूय) पूरवुं-पूगवुं

पुण् (पुना) पुणवुं-पवित्र-करवुं

पुरिय् (पूर्य) पूरवुं-पूरवुं

भरवुं-पुहं-करवुं

पुलभाअ (पुलकाय) पुलकित
थवुं-जलसवुं

पुलोअ } (प्र + लोक) प्रलो-
पुलअ } कवुं-जोवुं

पूज् } (पूज) पूजवुं
पूअ }

पेच्छ (प्र+ईक्ष) जोवुं

फल् (फल) फळवुं-फल भावनां

फुट् (स्फुट) स्फट थवुं-खोलवुं-
फुटी नीकळवुं

वाह (वाघ) बांधवुं-वाधा

करवो-अटचण करवी

वीह (भी) वीवुं

वू (वू) वोलवुं

वोह (वू) वोलवुं

वोह (वोध) वोध थवो-जाणवुं

भक्ख (भक्ष) भक्षवुं-खावुं-भरवुं

भज्ज् } (भंज) भांजवुं-
भंज् } भांगवुं

भण् (भण) भणवुं-बोलवुं-कहेवुं

भम् (भ्रम) भमवुं

भम्म (भ्राम्य) भमवुं

भर } (स्मर) स्मरण करवुं
भल् }

भव् (भव) थवुं-होवुं

भा (भी) वीवुं

भास् (भाष) भाखवु-भाषण करवुं
भिद् (भिनद्) भेदवुं-कटका करवा
मेच्छ (मेत्स्य) भेदवुं-टुकटा करवा
भोच्छ (भोक्ष्य) भोजन करवुं
-भोगवुं

मज्ज् (मय) मद करवो,
माचवुं, खुश थवुं

मन्न् (मन्य) मानवुं

मरिस् (मर्श) विमासवुं-
विचारवुं

मरिस् (मर्श) सवुं, क्षमा
राखवो

मिला (म्ला) म्लान थवुं-
करमावुं

मुज्ज (गुण) गुंमावुं, गृह
धवुं-मोह पामवो

मुण् (मन्) जाणवुं

मुंच् (मुग्) मूकवुं

मेलच् (मेलय) मेलवुं, भेद-
वुं, एकमेक करवुं

मोच्छ (मोक्ष) मुक्तावुं-सुद
धवुं

रक्ख् (रक्ष) रक्षवुं, राखवुं,
साचवुं, रक्षण करवुं

रीच् (रीय) रीकवुं

रक् (रर) रोवुं

रुक् (रुप) रुखवुं, रोप
करवो

रोच्छ (रोत्स्य) रोवुं

लभ् (लभ्) लाभवुं, भेदवुं

लघ् (लप) लव, वोलवुं

लह् (लभ) लेवुं, भेदवुं

लिप्प् (लिप्यो) लेपावुं, नगटावुं

लिह् (लिख) लखवुं

लुट् (लुठ्य) लोटवुं-अटोटवुं

लुण् (लुना) लणवुं-कापवुं

वक्खाण् (वि+आ+ग्याण)

विस्तारवो करवुं,

वक्खाण करवां

वग्गोल् (वि+उल्+गर-व्हुद्गार)

वागोल्वुं

वच्च् (वज) पारवा रोवुं

वज्ज् (वर्ज) वर्जवुं छोटवुं

वज्जर (वि+उल्+गर-व्हुद्गर) वज्जवुं

वह् (वर्ष) वरवुं

वण् (वन) वणवुं, भाग पाटीने
सुना

वर् (वृ) वरवुं, स्वीकारवुं,

वरदान लेवुं

वरिस् (वर्ष) वरस्व

वलग्ग (वि+लग्ग) वलवुं-नगवुं

वम् (वर्ष) वणवुं-गणवुं

वह् (वर्ष) वरवुं-वरवुं

वंद् (वन्द) वणवुं-नगवुं

वा (वो) वणवुं

वाक् (वाप्) वाक्कुं-वक्त्रावकुं
 वि+किर् } (वि+किर्) वेरकुं
 वि+इर् }
 वि-क्ते (वि+क्ती) वेचकुं-वेकुं
 वि+चर् (वि+चर) विचरकुं-फरकुं
 वि+क्षित (वि+चिन्त) चितवकुं
 -विशेष चितवकुं
 विच्छल् (वि+क्षल) वीछलकुं-
 धोवुं
 विज्ज (विद्य) विद्यमानं होवुं
 विज्झ (विध्य) वीधवुं
 वि+णस्स् (वि+नश्य) वणसी
 जवुं-नष्ट थवुं वगाडवुं
 वि-ण्णव् (वि+ज्ञप्) वीनवकुं
 वि+प्प+जह् (वि+प्र+जहा))
 त्याग करवो दूर करवुं
 वि+राअ } (वि+राज) विराजवुं
 वि+राज् } -शोभवुं
 वि+सीअ (वि+पीद) विपाद
 पामवो-खेद करवो
 विहइ } (वि+घट) वगडवुं
 विघइ } -नाश पामवो
 विहर (वि+हर) विरहवुं-फरवुं
 विध् (विध्य) वीधवुं
 वीसर (वि+स्मर्) वीसरवुं
 वेच्छ (वेस्य) वेदवुं-अनुभववुं
 -जाणवुं

वेह् (वेष्ट) वीटवुं
 वेव् (वेप्) वेप्पवुं-कंपवुं-धूगवुं
 वोच्छ (वश्य) कहेवुं-बोलवुं
 समा+यर् (सम्+आ+चर)
 आचरण करवुं
 समा+रय् (सम्+आ+रच्)
 समारवुं-समुं करवुं
 समा+रंभ् (सम्+आ+रम्) समा-
 रंभ करवो, हणवुं
 सर् (स्मर) स्मरण करवुं
 सव् (शप) शापवुं, शाप देवो
 सं+घ् (सं + ख्या) कहेवुं
 सं+जम् (सं+यम) संजमवुं,
 संयम करवो
 सं+जल् (सं+ज्वल्) वळवुं, कोप
 करवो
 सं+दिस् (सम् + दिश्) सन्देशो
 आपवो-सूचन करवुं
 सं+पज्ज् (सं+पद्य) संपज्जवुं-
 सांपज्जवुं
 संपा+ऽऽउण् (सम् + प्र +
 आप्) सारी रीते पमवुं
 सं+वुज्झ् (सं+वुध्य) समज्जवुं
 सं+महर् (सं+स्मर) संमारवुं,
 बाद करवुं
 सं+वह् (सम्+वर्ध) संवर्धन
 करवुं, पोषवुं, मानवुं

સિજ્ઞ (સિવ્ય) સીજયું-ચીકણું થયું,
સ્વેદ-પરસેવાવાળા થયું

સિજ્ઞ (સિવ્ય) સીજયું-સિજ્ઞ થયું

સિલાદ (શિલ્ય) સરાદયું-વસ્ત્રાણયું

સિધ્વ (સિધ્ય) સીવયું

સિદ્ધ (સિદ્ધ) સિદ્ધ કરવી

સિચ્ (સિચ) સીચયું

સુખ્ } (શૂણ) સુખયું-
દુખ્ } સાંગઢયું

સુમર (સમર) સમરણ કરયું

સદ્ } (પૂદ) સદયું. નામ
સદ્ } કરવો

સુષ્ } (શુષ્ય) શોષયું-
સુસ્ષ્ } સુકાયું

સેવ્ (સેવ) સેવયું-આશ્રય
લેવો

સોચ્છ (શ્રોષ્ય) સાંગઢયું

સોદ શોધ) શોધયું-નોંધું,
શુદ્ધ કરયું

સોદ (શુભ) શોદયું-શોભયું

દળ (દળ) દળયું-નાશયું

દરિસ્ (દર્પ) દર્શયું

દમ્ (દમ) દમયું

દિસ્ (દિશ) દિશા કરવી-
દળયું

દા (દા) દોગ મયું-તજ્યું

દો (દો) દોયું થયું

દેશ્ય શબ્દો

[નરજાતિ]

અગ્નિજ-આગોળો

અગ્નિજ-અગ્નિજાતિ

અદિહ્ } — દિશર-નાદિહ્-
અદિહ્ } આદિહ્

આમોદ-આમોદો જુદો-સંધોળો

હિદ-હિદ

હિદ-હિદ-હિદ નામો મનુષ્ય

સોદરિસ } — સોદરિસો
સોદરિસ }

કાદિહ્-કાદિહ્

કાદિહ્-કાદિહ્

કાદિહ્-કાદિહ્-પર કાદિહ્

કાદિહ્-કાદિહ્-કાદિહ્

કાદિહ્-કાદિહ્-કાદિહ્-
કાદિહ્-કાદિહ્

કાદિહ્-કાદિહ્-કાદિહ્-કાદિહ્

કાદિહ્-કાદિહ્

કાદિહ્-કાદિહ્

कोलिअ-कोळियो

कोल्हुअ-कोल्हु-चिचोडो-सिचोडो

खट्टिक-खाटकी

खोखलअ-खोखलदंतो

खोड-खोडो-लंगडो

खोल-खोल-खोलकुं-गवेडानुं

धच्चुं

गढ गढ

चास-खेतरमां चास करवा ते

चिच }
चिच्च } — चीवो

छइल-छेल-चतुर

छंट-छंटो

जवरय-जुवारा

झंखर-झांखरुं-सू कुं झाड

टप्परअ-टापरो-खराव कानवाळो

टार-टारडुं-हलको घोडो

हुंट-हुंटो

डव्व }
डाव } — डावो हाथ

हुंगर-हुंगरो

हुंव-डोम-चांडाळ

हुंव-हुंवो-होको

डोअ-डोयो-पाणी काडवानो

डोयो

डोल-डोळो-आंजनो डोळो

णक्क-नाक

दवर-दोरो

पण्हअ-प्रस्तव-पानो

परियट्ट-परीट-धोपी

पंडरंग-महादेव

पिणाअ-पराणे

पेडइअ-फडियो-दाणानो वेपारी

वइल्ल-बेल-बळद

वप्प-वाप

वोक्कड }
चुक्कुड } — वोक्को

मक्कड-मक्की-करेलियो

मणिआर-मणिआर-मणिआरुं

[चेचनार

मुब्भ }
मोव्व } — मोभ

रप्फ-राफडो

रवय-रवंयो

रोल-रोचो-कळद

वट्ट-वडो

वप्पीअ }
वप्पीइ } — वपंयो

वहोल-वहेळो-पाणीनो वहेळो

वोज्ञअ-वोजो

[नारीजाति]

अधालि-एलि-अकाळे वादळां
भवां

अम्मा-मा-अम्मा

अधालुया-अधालु-दांतना पेडा

उत्थल्ला-उथलो

उंघी-पाकेला घडेनी तुंडी

उत्तरिचिडि-उत्तरेड-वासणनी
मांड

उत्थल्लपत्थल्ला-ऊथलपाथल

ओज्जरी-ओजरी

ओप्पा-ओप

ओसरिया-ओसरी

ओसा-ओस-साकळ

कट्टारी-कटार

कत्ता-पासा-जुगार रमवानी
आंपळी कोटी

फडोणी } -फोणी
फुडिणी }

खडफी-खडकी

खट्टा-खटो

खणुसा-खणस-खण्डा

खली-खोळ

गळपडी-गळगराटी (मेपनी)

गट्टी-गाटी

गंडीरी-गंडेरी-शेरलीनी वाकळी

गाई-गाव

गावरी-गागर

गोली-गोळी

चवेली-चवठी वनाचवी

चिरिचिटी } -चगोटी
चिणोटी }

चुचुंदरिया-छांदर

चोटी-चोटली

छल्ली-छाल

छयली-चामडी

छासी-छास

छंडी-नानी केरी-छंडी-छंडी

जाडी-जाजे

जोवारी-जुवार-जार

सडी-सरसावनी सडी

मंटी-मंटीवां-नाथाना दिवरा-
मेळा वट

मोलिका-मोळी

डाली-डाल-डावनी डाट

ढंकाणी-ढंकाणी

ढंका-ढिका

पट्या } -पट-पटपटनी पट,
पट्या } गटनी पटरी

पटनी } -पेरणी
पटरी }

णिदणी-नोंदुं, नकासुं घास
कापवुं

णीसणिआ-नीसरणी

तजा-त्वचा-छाल-तज

दवरी-दार

पदस्ररा-पाखर-घोडा हाथीने
सजाववानां साघन

पड़ी-पाडी

पडुआ-पाट

परडा-परठकुं

पारिहट्टी-पारेठ-बहु बखतथी
विआएली गाय के भेंस

पूणी-पूणी

फगु-फाग

फुंफा } -फुंफाडो
फांफा }

बव्वरी-बावरी

विग्गाइ-वगां-वगाय

वोहारी-बुहारी-सावरणी

भुक्खा-भूख

भाउज्जा-भोजाई

मम्मी } -मामी

मामी }

रह्छा-राल-प्रियंगु

राडी-राउ-कजियो

वट्टा-वाट-रस्तो

वियाउया-विपादिका-वीया-

शियाळामां-हाथपग फाटवा

सिंदु-छिंदरी

सुहेल्ली-सहेल करवी

हथोडी-हथोडो

हुड़ा-होड

[नान्यतरजाति]

आरोगिअ-आरोगेल-खाधेलुं

उज्जड-ऊजडं

उल्लट्ट-ऊलट्टं

उंड-ऊंडु

ऊसअ-ओसीकुं

ओकिअ-ओकेलुं

ओचुल-ओबोचुलो

कंकोड-कंकोटुं

कंटोल-कंटोलुं

कुल्लड-कूलटुं

कोडिय-कोटियुं

खट्ट-खट्टं

खड-खट-बाम

खुट्ट-खुट्टं

खुत्त-खुत्तं

गवत्त-गवत्त-बाम

घग्घर-पाघरो
 चंग-चंगु-सारं
 छिक्क-छीक
 छिल्लर-पाणीनुं खाबोचियुं
 जेमणय-जमणुं
 जुट्ट-झटुं
 टिक्क-टिकी-टीलुं
 तग्ग-तागले
 तुंद-पेट-टुंद
 पद्द-पादर
 पद्धर-पाधरं
 परिटण-पट्टेरण
 पंगुरण-पागरण-पाधरवा-ओट-
 वानां साधन
 पिंजिय-पींजेलुं
 पोच्च-पोचुं

पोट्ट-पेट
 वरुअ-वरु-वळमनुं वरु
 रंदुअ-रंदुं
 रुअ-रु-कवास
 लळुट्ट-लाकटुं
 लाटण-लाणुं
 वहल-वादल
 वंग-वेग-वांगी
 विट्टाण-वट्टाणुं-सवारनो समय
 खंखलय-खंखलुं
 लंपडिय-लांपडेल
 सिट्टुरय-टिट्टरं-टोखी
 मुंचिय-मुंचेलुं
 सोट्ट-सांसना सोळा
 टट्ट-टाट्टुं
 टट्टिअ-टट्टेल-चालेल

અર્ધમાગધી પ્રાકૃતનું સાહિત્ય

અર્ધમાગધી પ્રાકૃતનું સાહિત્ય અતિશય વિપુલ છે, તેમાં તત્વ-જ્ઞાન, આચાર, વિધિવિધાન—કર્મકાંડ, જ્યોતિષ, ગણિત, વાસ્તુ વગેરેને લગતા અનેક ગ્રંથો છે. સંક્ષેપમાં કહું તો એ સાહિત્ય કરોડો શ્લોકોમાં રચાઈ છે. તેમાંથી અહીં થોડાક ગ્રંથોનો નામનિર્દેશ કરેલ છે:

આગમ ગ્રંથો

અંગ સૂત્રો	પ્રજ્ઞાપના	છૂટક સૂત્રો
આચારઅંગ	જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિ	કલ્પસૂત્ર
સૂત્રકૃતઅંગ	ચંદ્રપ્રજ્ઞપ્તિ	જીતકલ્પ
સ્થાનઅંગ	સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ	યતિજીતકલ્પ
સમધાયઅંગ	નિરયાવલિ	શ્રાદ્ધજીતકલ્પ
ભગવતી અથવા	વગેરે પાંચ	પાક્ષિકસૂત્ર
વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ	છેદ સૂત્રો	ઋષિભાષિત
અંગ	નિશીથ	વગેરે
જ્ઞાતધર્મકથાઅંગ	વૃદ્ધકલ્પ	પયન્ના ગ્રંથ
ઉપાસકદશાઅંગ	વ્યવહાર	સતુ:શરણ
અંતરુદ્ધશાઅંગ	દશાશ્રુત	આનુરપ્રત્યાખ્યાન
અનુચ્છરૌપપાતિક	મહાનિશીથ	ભક્તપરિજ્ઞા
અંગ	પંચકલ્પ (અપ્રાપ્ય)	સંસ્તારક
પ્રશ્નવ્યાકરણઅંગ	મૂલ સૂત્રો	તંદુલવૈચારિક
વિપાકઅંગ	આવશ્યક	ચંદ્રવૈધ્યક
ઉપાંગ સૂત્રો	દશવૈકાલિક	દેવેન્દ્રસ્ત્રાય
ઔપપાતિક ઉપાંગ	ઉત્તરાધ્યયન	ગણિવિદ્યા
રાજપ્રશ્નીય	નંદિ	મહાપ્રત્યાખ્યાન
જીવાજીવાભિ-	અનુયોગદ્વાર	વીરસ્ત્રથ
ગમ		

આ ઉપરાંત આગમગ્રંથો ઉપરનો વ્યાખ્યાઓ, નિર્યુક્તિ, માધ્ય, ચૂર્ણિ અને અવચૂર્ણિ વગેરે સાહિત્ય અર્થમાગધી પ્રાકૃતમાં રચાયેલું છે.

વીજા ગ્રંથો

તત્ત્વજ્ઞાન	પંચાસ્તિકાય	ગોમ્મટસાર વગેરે
સમ્મદ્વયરણ	ઘવલા	આચાર
ધમ્મસંગહણિ	મહાઘવલા	પંચાશક
વિશેષાવદ્યક	મહાવંધ વગેરે	પોલશક
ભાષારહસ્ય	કમ્મપયડિ	પંચસૂત્ર
નયતત્ત્વ	પંચસંગ્રહ	પ્રવચનસારોચાર
જીવપિચાર	પંચવસ્તુ	આચારવિધિ
પ્રવચનમાર	પ્રાચીન કર્મગ્રંથ	શુદ્ધતત્ત્વ-નિર્ણય
કર્મશાસ્ત્ર	નવ્ય "	વગેરે
સમયસાર	સત્તરિ	

२९०+५२=३४२

कथा-चरित्र-उपदेश

उपदेशमाला	सनत्कुमारचरित्र
परमात्मप्रकाश	सीताचरित्र
कुमारपालचरित्र	पउमचरित्र
कुवलयमाला	कथारत्नकोश
जंबूस्वामिचरित्र	कथाचलि
पृथ्वीचंद्रचरित्र	तरंगलोला
प्रत्येकबुद्धचरित्र	समराश्चकहा
महापुरुषचरित्र	चोवीश तीर्थकरोनां एक
विजयानंदकेवलिचरित्र	एकनां जुदां जुदां
वसुदेवद्विडि	चरित्रो बगेरे

कल्प-काम-वास्तु-ज्योतिष-निमित्त-स्वप्न

अने विज्ञानना ग्रंथो

सूर्यप्रलप्ति	महर्घपयरण
चंद्रप्रलप्ति	तीर्थकल्प
ज्योतिषचक्रविचार	अकालदंतकल्प
पिपीलिकाज्ञान	मयणवाल
अंगविज्ञा	वास्तुविचार
	स्वप्नविचार बगेरे

